

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
FACULTAT DE DRET

LES CLAUSULES PLURILEGISLATIVES DELS
CONVENIS DE LA CONFERÈNCIA DE DRET
INTERNACIONAL PRIVAT DE LA HAIA

Tesi que presenta la
Llicenciada de grau,
Lidia Santos i Arnau
per optar al títol de Doctora

Dirigida per la Prof. Dra.
N' Alegria Borràs i Rodríguez

*Fer en Jordi,
en Ferran i l'Aina,
que m'han suportat*

Per a l'elaboració
d'aquesta tesi es va obtenir l'any
1984 una beca de recerca de la
FUNDACIÓ JAUME BOFILL

PARAULES PRÉVIES

Acabar una tesi doctoral suposa sempre la cloenda o culminació d'una etapa en la vida intel·lectual de tot universitari. Aquest moment -en el que es barregen els sentiments d'una certa satisfacció, ben segur que injustificada en el meu cas, per la feina feta, amb el sentiment d'alliberament que proporciona l'haver passat la darrera pàgina del treball- és propici per recordar tothom que d'una o altra manera l'ha fet possible. Per a tots ells, siguin aquestes paraules testimoni del meu reconeixement i amistat.

En primer lloc, vull recordar totes aquelles persones que van iniciar-me en el coneixement del Dret Internacional tant Públic com Privat, en els anys difícils i, ensems, tan esperançats de les darreries del franquisme, en què, tots plegats, per imperatius de *l'ordre públic*, passàvem més temps fora que dins les aules.

b)

Això mai no va ser un obstacle per a què, als llocs més inversemblants, la Professora Victòria Abellán, amb tota la dedicació que la caracteritza, seguís impartint-nos el Seminari sobre les Nacions Unides. La disponibilitat, la capacitat docent, la seva habilitat per transmetre coneixements complicats en forma senzilla, han estat sempre un exemple per a mi.

Va ser també en aquell moment quan vaig entrar en contacte per primera vegada amb la Dra. Alegria Borràs; val a dir que cada curs de Dret Internacional, Públic primer, Privat després, que em va donar, li va costar un fill; així doncs, les dues -per raons diferents- tenim coses a agrair a aquells anys. El que no sabíem aleshores cap de les dues era que allí començava una relació que ha estat per a mi ben profitosa. Sense la seva capacitat de treball, el seu entusiasme, la seva forma d'entendre i fer Universitat -oberta a la societat-, la confiança que sempre m'ha demostrat, la paciència i la sapiència amb què m'ha dirigit -i no només aquesta tesi-, probablement mai no hauria aconseguit d'acabar aquest treball, ni m'hauria atrevit a presentar-lo públicament. Confio que la respectiva adscripció administrativa i la curta distància geogràfica que ara ens separa siguin, ans que un obstacle, vehicle d'una fèrtil col.laboració.

c)

El Professor Oriol Casanovas és, per altra banda, el responsable del meu bateig de foc i del meu rodatge, primer per llençar-me a les benvolgudes feres dels estudiants, després per obligar-me a saltar a l'arena d'unes Jornades de Professors de Dret Internacional i Relacions Internacionals. Afortunadament he tingut sempre al meu costat el seu consell, la seva comprensió, el seu mestratge impartit dia a dia, però, especialment en aquelles sessions del Seminari de Professors, i també, i no és pas la cosa menys important, el seu afecte.

A aquella originària Autònoma de matins gebrats, arbres primerencs i bons professors vaig arribar de la mà de la Professora Carmen Gómez de Enterría; amb ella, en Joan Lluís Piñol i na Blanca Vilà, compartíem un reduït despatx on ens enquibiem com podíem; tots ells han estat per a mi mestres i companys immillorables.

Amb la Professora Blanca Vilà he compartit tota la meua vida docent, comparteixo molts dels seus afanys i il·lusions i m'honora haver compartit, a més, amb ells alguns treballs i publicacions -hem estat una mena de versió femenina i universitària de Sant Nin i Sant Non o dels Santos Cosme y Damián. Aquesta col·laboració m'ha

d)

permès gaudir de la seva capacitat d'anàlisi, precisió i resolució pràctica, i ha estat sempre un estímul per a mi.

El becari Joaquim Forner és un company lleial, amb el qual he compartit el neguit d'elaborar una tesi. La monomania que tots patim en aquestes circumstàncies no li ha impedit, tanmateix, preocupar-se pel meu tema i proporcionar-me valuosos ajuts en forma d'articles, referències bibliogràfiques o aclaridores converses.

A tots ells, a tots els Professors de Dret Internacional i a tota la Comunitat Universitària, el meu agraïment.

I N D E X

	Pàg.
ABREVIATURES	0
INTRODUCCIÓ	1

CAPÍTOL I

QÜESTIONS GENERALS SOBRE LA PLURILEGISLACIÓ

1.- Plantejament del fenomen	16
A.- La plurilegisllació com a fenomen habitual i viu	16
B.- La plurilegisllació i el concepte d'ordenament jurídic	20
C.- Doctrines sobre els ordenaments jurídics d'un sistema plurilegisllatiu i la seva valoració:	
a) Doctrines que distingeixen entre ordenament estatal (sobirà) i ordenament no estatal	
b) Doctrines que distingeixen entre ordenaments simples i ordenaments complexs	27
D.- Dobles esfera d'actuació interna i internacional dels ordenaments	38
2.- Causes de la plurilegisllació i classificació del fenomen	43
A.- La manca d'uniformitat com a característica de la plurilegisllació i conseqüència de les seves causes	43

E.- Arguments que abonen la identitat del Dret internacional Privat i del Dret Interterritorial: Les particularitats no alteren l'essència	107
--	-----

CAPÍTOL I I

ELS CONVENIS DE LA HAIA: ELS CONFLICTES DE LLEIS I ELS ESTATS JURÍDICAMENT NO UNIFICATS

1.- La Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia	112
A.- Justificació de l'estudi de la Conferència	112
B.- Ressenya històrica de la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia	116
a) Característiques organitzatives de la Conferència en la primera etapa	117
b) Característiques funcionals de la Conferència en la primera etapa	121
C.- Objecte dels treballs de la Conferència: La unificació de les normes de Dret Internacional Privat i la seguretat jurídica	125
a) Els objectius de la Conferència en relació a les matèries tractades	133
b) El mètode com a instrument d'unificació	138
D.- Evolució de la Conferència	146

INTRODUCCIÓ

I.- OBJECTE I MÈTODE

Com es dedueix del títol que encapçala i designa aquesta tesi, el seu objecte és l'anàlisi de les clàusules dels Conveis de la Haia que, en el si de la Conferència de Dret Internacional Privat amb seu a aquella ciutat holandesa, i entre alguns autors i experts delegats que participen a les seves sessions, són conegudes sota el nom genèric de Clàusules Federals. Aquest nom acull totes les clàusules que tenen en comú el fet de prendre en consideració, des d'òptiques ben diverses, les unes que afecten el problema de la llei aplicable i d'altres la tècnica d'estipulació dels tractats, el fenomen de la pluralitat jurídica, és a dir, de la coexistència organitzada a l'interior d'un mateix Estat d'una pluralitat d'ordenaments jurídics; forma que adopten i sota la qual s'estructuren una gran quantitat d'Estats. Per aquest motiu, s'ha considerat més adient aquí proposar-ne l'estudi sota la terminologia de clàusules plurilegislatives, la qual en designa de forma més precisa l'objecte.

L'interès per l'elecció d'aquest tema no és estrany si hom té en compte que l'autora del treball pertany a un Estat on la plurilegislatió civil ha estat la forma

tradicional del seu sistema jurídic i que, a més, tant per la seva condició de persona aforada o subjecta a un dels ordenaments coexistents en el territori espanyol com, especialment, per la formació jurídica rebuda sobretot mitjançant el mestratge dels professors Alegria BORRAS i RODRÍGUEZ, Oriol CASANOVAS i LA ROSA, Lluís PUIG i FERRIOL i Encarna ROCA i TRIAS, és particularment sensible a aquest tema.

Val a dir, a més, que l'interès s'accentua en comprovar que, essent el sistema de dret interregional espanyol una qüestió relativament estudiada per un sector de la doctrina espanyola, en canvi, l'estudi de les Clàusules plurilegislatives dels Convenis de la Haia era un camp pràcticament verge com a objecte de reflexió i anàlisi per part de la doctrina ius-internacional-privatista.

A partir del moment, però, que la Constitució de 1978 reconeix i garanteix el dret a l'autonomia de les nacionalitats i regions que integren Espanya (article 2 de la Constitució espanyola), s'opera una pregonera transformació en l'estructura política de l'Estat, alhora que també s'opera a l'ordenament polític espanyol una transformació que és conseqüent amb l'experimentada a l'estructura politico-territorial. La Constitució consolida la plurilegislatió espanyola tot atorgant als ordenaments coexistents la seva pròpia font formal de producció jurídica

i competència legislativa en matèria civil de forma immediata a alguns d'aquests ordenaments, la qual cosa obre les possibilitats a un increment dels potencials conflictes de lleis interns en augmentar l'àmbit material dels ordenaments coexistents.

És a partir d'aquell moment, doncs, que aquest interès per l'estudi de les Clàusules plurilegislatives dels Convenis de la Haia perd tot caràcter de simple curiositat científica per esdevenir, a més, una veritable necessitat, atès que les previsibles ratificacions dels Convenis esmentats que, ben segur, s'aniran produint en el futur, poden incidir sobre la nova situació de la plurilegislatió espanyola dissenyada per la Constitució. Cal establir, doncs, les relacions entre aquestes clàusules i el sistema espanyol de dret interregional o el funcionament que tenen inserides en l'ordenament espanyol.

Tanmateix, com s'observarà per la lectura d'aquesta tesi, el treball s'ha centrat bàsicament en l'anàlisi estricta de les Clàusules plurilegislatives, la qual cosa es justifica pel fet que no existia amb anterioritat -tret de l'article titulat *Le convenzioni de l'Aja e i sistemi giuridici non unificati*, obra de l'italià Rodolfo de NOVA, publicat al Llibre-homenatge al professor A. MIAJA E LA MUELA (Madrid, 1979, vol. II, pàgs. 1.151 i ss.) cap estudi específic sobre el tema i que prengué les Clàusules

plurilegislatives com a objecte exclusiu i autònom de reflexió.

Aquest fet ha obligat l'autora d'aquest treball -i precisament per això- a dedicar la seva tasca d'investigació principalment a establir en primer lloc la possible naturalesa jurídica, significat i abast de les diverses clàusules que s'emparen sota la designació global de Clàusules plurilegislatives, mitjançant l'anàlisi jurídica dels textos convencionals, per tal de poder establir les possibles categories jurídiques i conceptes que, més tard, han de permetre la comprensió del seu funcionament aplicat.

és clar que, en procedir d'aquesta manera, el resultat ha estat una obra bàsicament teòrica, de dogmàtica jurídica, on les referències o el suport d'una experiència pràctica no apareixen. Aquest fet, òbviament, podia ser objecte de crítica des de l'òptica del realisme jurídic, i perquè, en definitiva, el Dret, com a simple tècnica que és, mai no sorgeix realment i plena a la vida fins al moment que és aplicat.

L'anterior afirmació em suggereix dues reflexions diferents:

D'una banda, que la crítica seria possible si no fos que l'adopció d'un mètode d'anàlisi de dogmàtica jurídica ens ve imposada per la mateixa realitat dels fets. En aquest sentit, cal recordar el migrat nombre de signatures i ratificacions que, en general, han rebut els Convenis de la Haia, situació de la qual Espanya té una bona part de responsabilitat, atès que se situa en els darrers llocs de la llista d'Estats membres pel que fa al nombre de convenis signats i ratificats i, a més, la mateixa particularitat del tema sembla que no ha plantejat fins ara cap problema amb prou entitat com per determinar un pronunciament dels tribunals. És molt difícil trobar jurisprudència que avaluï o doni una visió aplicada de les solucions convencionals en matèria de plurilegisllació. Fins i tot en el treball de seguiment jurisprudencial dels Convenis de la Haia realitzat per SUMAMPOW -Les nouvelles Conventions de la Haye. Leur application par les juges nationaux. Volum I, Leyden 1976. Volum II, Leyden 198- amb prou feines consta cap litigi on directament o indirecta es plantegi un problema relacionat amb les Clàusules plurilegisllatives globalment considerades. (En aplicació de la Convenció sobre Competència d'autoritats i llei aplicable en matèria de protecció de menors, de 5 d'octubre de 1961, el *Landgericht* es declara competent en el cas d'una menor fugida de la República Democràtica Alemanya a la República Federal d'Alemanya, en virtut de les normes interterritorials, qüestió que, a més, cal posar en relació

amb la idea del Dret Internacional Privat alemany i el tractament de les dues Alemanyes. Sumampow, *op. cit.*, vol. II, pàg. 103).

D'una altra banda, tot insistint en les raons que justifiquen un treball de la naturalesa del que ara se sotmet al criteri del Tribunal, sembla difícil poder procedir a una correcta valoració de la pràctica sense una precisió prèvia dels conceptes i categories jurídiques sobre les que descansa. No podem saber com opera sense saber abans què és el que opera. Aquest és un procés que pot donar-se gairebé coetàniament, però en aquest cas, per les raons abans apuntades, ha estat necessari d'avantposar l'estudi teòric de les Clàusules i, a tot estirar, s'ha procedit a un estudi prospectiu de les possibles interaccions de les clàusules i solucions convencionals amb l'actual sistema espanyol de Dret interregional.

L'evidència de la manca de tot estudi centrat en les Clàusules plurilegislatives, les limitacions derivades d'una pràctica inexistent, moltes vegades per impossible, atès el nombre de signatures dels Convenis, ha obligat l'autora a seguir un mètode analític i d'estudi comparatiu de les Clàusules plurilegislatives, tot tenint en compte el marc general de la Convenció on s'insereixen, és a dir, les solucions i criteris generals en els que es basa, la matèria que tracta i el caràcter obert o tancat del Conveni, com a

dades més importants per a aquesta recerca; així com els treballs previs i de debat que han menat a l'adopció dels diferents Convenis, per tal que la interpretació de les esmentades Clàusules respongués, d'allò més fidelment, a les previsions i la intenció dels delegats a la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia a l'hora d'estipular-les.

II.- FONTS

Tot just a l'inici d'aquest treball, en el moment en què tot investigador comença a compilar la bibliografia bàsica que li ha de permetre atansar-se a l'objecte que es proposa d'examinar, l'autora va poder comprovar com no hi havia obres que de forma directa o específica s'ocupessin de tractar aquelles clàusules que, en els Convenis de la Haia, tenen com a finalitat regular les qüestions relatives a la determinació del dret aplicable quan la remissió convencional porta a una sistema plurilegislatiu, o bé les que afecten l'estipulació dels tractats quan resulta que l'Estat plurilegislatiu en qüestió ha efectuat un repartiment intern de competències. L'única excepció ha estat l'esmentat article de Rodolfo de NOVA sobre les

Convencions de la Haia i els sistemes jurídics no unificats, publicat en una obra col·lectiva.

La conseqüència és que la bibliografia que s'ha utilitzat pot ser, bàsicament, classificada en tres grups que constitueixen una mena de tres pilars ben diferenciats, sobre els quals s'ha bastit aquest treball.

El primer grup és integrat per aquelles obres que només tangencialment o indirecta es relacionen amb l'objecte principal d'aquest estudi. D'aquesta manera, a la nota bibliogràfica d'autors i obres consultades, apareixen o bé obres generals o bé articles de revista que tracten sia les qüestions generals de la plurilegislatió, sia aspectes concrets d'aquesta en determinats Estats de sistema jurídic no unificat, i tot això en el seu abast més ampli, és a dir, considerant la plurilegislatió tant des del vessant del dret aplicable com del costat del repartiment intern de competències.

Un segon grup és constituït per aquells articles que, en ocupar-se monogràficament de comentar les diverses sessions de la Conferència o bé alguns dels Convenis resultants en particular, suposen ja una aproximació més definida al tema que ens ha ocupat, per molt que a gairebé totes aquestes obres és encara molt estrany de poder trobar una referència, per petita que sigui, a les Clàusules

plurilegislatives, de manera que són comptades les obres que en fan al·lusió.

L'últim grup és el que ha suportat el pes principal d'aquesta tasca investigadora, atès que constituïa l'única font que podia proporcionar dades concretes i directament relacionades amb les clàusules que l'autora s'havia proposat estudiar i sobre les qual s'estenia el silenci més sever.

Dins d'aquest camp cal ubicar, a més, com és obvi, dels mateixos textos dels Convenis, les Actes i Documents de les Sessions de la Haia, publicades per l'Oficina Permanent de la Conferència. Fonamentalment, s'han consultat des de les Actes de la IX Sessió, el 1960, fins a les darreres, és a dir, fins a les encara no publicades Actes de la Sessió Extraordinària en matèria de compra-venda internacional, que ha pogut consultar l'autora gràcies a la gentilesa i la diligència amb què el professor J. D. GONZALEZ CAMPOS els hi va proporcionar, tot traient-les de la seva documentació particular com a delegat espanyol a la Conferència, per bé que hores d'ara ja n'està pròxima la publicació.

Val a dir que, amb tot, la tasca d'esbrinar el sentit de les Clàusules plurilegislatives genèricament considerades, mitjançant aquestes Actes i Documents oficials de la Conferència, no ha estat en absolut fàcil. D'una banda, la lectura minuciosa dels diferents volums de les

Actes de cada sessió, per tal d'efectuar un seguiment, per mitjà dels debats que han portat a l'adopció de cada text convencional, del sentit que els delegats volien imprimir a cadascuna de les clàusules que afecten la plurilegislatió, ha constituït un repte a la natural impaciència de la investigadora. D'altra banda, les Actes presenten el problema per a l'investigador de ser tan sols un resum dels punts més importants tractats en els debats, la qual cosa implica una tasca prèvia de selecció, els criteris del qual s'ignoren, i no hi ha cap altra documentació més completa per consultar.

Pel que fa als *Rapports* dels Relators o ponents dels Convenis -entre els quals es troba la professora E. PEREZ VERA, els treballs de la qual m'han estat de gran utilitat-, cal puntualitzar que realitzen un comentari detallat del Conveni i dels seus articles. Això obliga, com és clar, a un comentari abreujat, centrat, com és natural, més aviat en les clàusules generals relatives a l'àmbit d'aplicació dels Convenis o a la llei aplicable, mentre que el capítol de les disposicions diverses, on solen trobar-se les clàusules relatives a la plurilegislatió i, sobretot, el capítol de les disposicions finals, on sistemàticament correspondria ubicar la Clàusula Federal estricta, reben una atenció menor. Això fa que no en tots els *Rapports* es trobi un comentari prou acurat de les Clàusules plurilegislatives i de la seva relació amb les solucions generals del Conveni.

Amb tot aquest bagatge documental, mai prou precís, l'autora ha assajat -a la manera de Saint Exupéry- de donar un nom a les coses, en aquest cas a les Clàusules que tenen per objecte la plurilegislatió, per tal de domesticar-les, és a dir, de fer-les aprehensibles, d'acord amb els instruments que proporciona la ciència jurídica; tot això com a pas previ que ha de permetre establir la relació i la incidència d'aquestes clàusules en els sistemes jurídics no unificats, i particularment, en el sistema interregional espanyol.

III.- PLA

El treball que ara es presenta consta de quatre capítols que responen a un procés d'aproximació gradual i progressiva, d'allò més general a allò més concret, a l'objecte de l'estudi.

El primer capítol és destinat a donar una visió del fenomen jurídic de la pluralitat d'ordenaments. Es tracta de plantejar què és o què significa, tant des d'aquesta vessant concreta, jurídica, com des del punt de vista histórico-polític del procés de formació de les situacions

de plurilegislatió, i això perquè la plurilegislatió constitueix l'element bàsic del treball que es presenta.

El segon capítol és un estudi de la Conferència de la Haia, que s'ha considerat necessari en la mesura que aquesta és el marc on es desenvolupen els Convenis i, sobretot, perquè de la lectura de les Actes va entendre l'autora que no resultava aliena a les raons per establir les clàusules, la mateixa forma de constituir-se i treballar la Conferència, els seus objectius com a aital i les diferents influències que en els diferents moments del seu esdevenir es va produint.

En el tercer capítol s'entra plenament en l'estudi de les clàusules que tenen per objecte la plurilegislatió, que ens porta a considerar que impliquen un canvi en profunditat en la forma d'enfrontar la plurilegislatió des d'una instància o posició internacional.

El quart capítol té com a propòsit establir la interacció entre les normes i solucions convencionals i l'actual sistema de dret interregional espanyol, que es considera que o bé ha de ser regut per separat tal com ho reclama la nova situació implantada per la Constitució de 1978, o bé la incorporació simple de les clàusules convencionals com a solucions internes comportarà una

alteració i transformació pregona del nostre sistema de Dret interregional.

Per últim, les conclusions poden classificar-se en dues categories diferents, l'una que es refereix bàsicament a la situació normativa actual de les qüestions estudiades, i l'altra que fa referència a matèries de previsió de les conseqüències de la interrelació entre les previsions convencionals i el sistema interregional espanyol, i on es formulen, a més, algunes proposicions de *lege ferenda*.

CAPÍTOL I

QUESTIONS GENERALS SOBRE LA PLURILEGISLACIÓ

1. PLANTEJAMENT DEL FENOMEN

A.- La plurilegislación con a fenomen habitual i viu

Tal volta portats per la idea omnívora del concepte d'Estat, que malgrt la seva evident crisi actual conserva gran part de la força i influència que ha desenvolupat fins ara, hom acostuma a pensar en aquest com en un ens monolític, unitari políticament i jurídica, de manera que el fenomen de la plurilegislació, és a dir, de la coexistència dins d'un mateix Estat d'una pluralitat d'ordenaments jurídics, es contempla com un fenomen extravagant, residual o anecdòtic i com aital destinat a la seva extinció per la força centripeta de l'Estat (1).

(1) "Lo que sucede es que al afirmarse el denominado Estado moderno, y como consecuencia de la extensión de su fuerza y predominio sobre otras comunidades independientes, y tal vez antagónicas hasta entonces, pudo tenerse la ilusión de haber unificado el ordenamiento jurídico y pudo desarrollarse, sin aparentes y notorias contradicciones con la realidad, la teoría que ve en el Estado el único señor y árbitro, no sólo de su derecho, sino de todo el derecho". SANTI ROMANO. *El Ordenamiento Jurídico*. Madrid, 1963, pàg. 208. Aquesta concepció fagocitària de l'Estat és considerada inexacta i exagerada per l'autor, a més de contradictòria amb el seu concepte ampli del Dret: és erroni identificar Dret amb Estat quan l'Estat és una espècie dins el gènere "dret". *op. cit.*, pàg. 212.

Abans de res, cal precisar que quan ens referim a la plurilegislatió ho fem en el sentit que interessa l'objete d'aquesta tesi i que és també la que ocupa el Dret Internacional Privat, és a dir, la plurilegislatió de caràcter privat, la coexistència d'ordenaments jurídics que dins de la classificació tradicional pertanyen al camp del Dret Privat, tot i deixant constància de quant discutible resulta avui en dia la distinció entre Dret Públic i Dret Privat. La plurilegislatió fonamentada en ordenaments de dret públic i que dona lloc a una determinada estructura administrativa o política de l'Estat, descentralitzat, autònom, etc... ultrapassa l'objecte del Dret Internacional Privat i només és presa en consideració en aquest estudi en la mesura que a una estructura plural iuspublicista correspon una estructura plural iusprivatista o en la mesura que la primera afecta o incideix en la segona. A tall d'exemple, diríem que la plurilegislatió de caràcter públic de la qual gaudeix la Itàlia de les regions, que no altera la unitat legislativa de Dret Privat, és negligible a l'objete d'aquesta tesi, mentre que la nova situació espanyola, sorgida arran de la Constitució de 1978, i successius Estatuts d'Autonomia, que donen lloc a allò que s'ha convingut a designar com a "*Estat de les autonomies*", en la mesura que afecta, en aquest cas per enfortir-la, la plurilegislatió de caràcter privat preexistent, és aquí d'interès i d'obligada referència.

Prenent, doncs, en consideració la plurilegislatió des del vessant del Dret Privat, la primera afirmació que sens dubte es pot fer és que el fenomen no és ni de lluny anecdòtic, ans al contrari constitueix un fet habitual, freqüent, fins i tot podríem dir-ne que és la conseqüència normal atès el procés de formació dels Estats. Només caldrà observar l'àrea o regió que ens sigui més propera per trobar-hi exemples d'Estats configurats per una diversitat d'ordenaments jurídics, car, com assenyala ARMINJON "*il y a beaucoup plus de systèmes juridiques que d'Etats...*" (2), el professor Szàszy fa una relació detallada, molt discutible respecte d'alguna de les valoracions i classificacions, dels Estats plurilegislatius. Aquest autor l'any 1974, data de la seva obra, troba dins de la Comunitat internacional composta aleshores per uns 150 Estats, uns 74 que són plurilegislatius (3), és a dir, gairebé la meitat dels actuals Estats són plurilegislatius. Alguns dels exemples que el professor hongarès cita ja no existeixen com aitals mentre que n'han aparegut d'altres; això pot donar idea de la vitalitat del fenomen. No és, òbviament, la dada quantitativa la que dona

(2) ARMIJON, P. *Les systèmes juridiques complexes et les conflits de lois et de juridictions auxquels ils donnent lieu*, Recueil des Cours, 1949-I, vol. 74, pàg. 81.

(3) SZASZY, I., *Conflicts of Laws in the Western, Socialist and Developing countries*. Leiden, 1974, pàg. 293 i ss.

importància al problema, però tanmateix en prova la vigència.

Per tant, no es pot enfrontar la diversitat legislativa considerant-la com un fenomen transitori o claudicant. Transitori en tant que herència d'un passat històric que es considera superat, claudicant davant de l'impuls fagocitari de l'Estat, de tal manera que es plantegi la plurilegislatió com un problema de "subsistència". Des de l'altre extrem del ventall, tampoc no es pot considerar la diversitat legislativa com un fenomen immutalbe, intrínsecament perenne; és, en qualsevol cas, un fenomen viu, si així ho voleu, contingent, precisament per ser un fenomen jurídic i, en conseqüència, es desenvolupa, modifica o extingeix d'acord amb les fluctuacions i necessitats de la societat a la qual serveix. Cal defugir les postures apriorístiques o dogmàtiques que traspuen en gairebé tots els casos posicions polítiques concretes respecte a la concepció de l'Estat; així doncs, la plurilegislatió ha de ser considerada com un fet, de naturalesa jurídica, que es dona en alguns Estats per unes causes determinades, que evoluciona d'acord amb la Societat de la qual deriva, i les conseqüències i problemes de la qual tracta de resoldre el Dret Internacional Privat.

B.- La plurilegislatió i el concepte d'ordenament jurídic

La plurilegislatió és un fenomen estrictament jurídic que fa referència a l'existència de més d'un ordenament jurídic dins del territori d'un determinat Estat; en aquest sentit poca cosa té a veure amb l'estructura política i administrativa d'aquest Estat sinó que la imbricació de totes elles contribueix a formar l'Estat.

Per tant, la plurilegislatió s'ha de considerar exclusivament des de l'òptica jurídica, és a dir, des de o a partir del concepte d'ordenament, que és l'element o l'estructura bàsica del fenomen. Així doncs, cal precisar el concepte d'ordenament jurídic, atès que la postura que s'adopti enfront d'aquest concepte, especialment en relació amb la plurilegislatió, condiona, d'una banda la interacció Dret Internacional Privat-Dret Interterritorial i, de l'altra, l'esfera d'actuació que resulti reconeguda a cadascun dels ordenaments singularment considerats, aspectes tots ells íntimament lligats al problema de la naturalesa jurídica del Dret Interterritorial.

Diversos elements són els que contribueixen a definir el concepte d'ordenament jurídic. El primer component és social; tot ordenament troba la seva font en

una societat, la norma concreta, l'ordenament mateix, és d'origen social (4), és, per damunt de tot, un fet social, cultural, revestit de juridicitat. En definitiva, tot ordenament necessita del substratum d'un grup social del qual és una manifestació, o en paraules de VITTA, d'una societat clarament determinada i individualitzada en els seus elements components (5). Caldria, per tant, diversos grups socials diferenciats per apreciar l'existència d'ordenaments diversos, però, a la vegada, és difícil parlar de societat sense un ordenament jurídic que l'organitzi i estructurari, donant al conjunt asistemàtic d'individus precisament el caràcter d'ens orgànic que és la societat. Es tracta, doncs, de dos elements indestruïbles, interdependents que ens donen la primera pauta per delimitar el concepte que aquí interessa.

El segon element que assenyala la presència d'un

(4) LATORRE, A.: *Introducción al Derecho*. Barcelona, 1985, pàg. 31, en el mateix sentit es pronuncia DIEZ PICAZO, L. *Experiencias jurídicas y Teoría del Derecho*, Barcelona, 1973, pàg. 172, 307 i 308 i també DIAZ, E., *Sociología y Filosofía del Derecho*, 2ª ed., 2ª reimpressió, Madrid, 1982, pàg. 11 i LUMIA, G., *Principios de ideología y filosofía del Derecho*, 2ª reimpressió, Madrid, 1977, pàg. 15.

(5) "Per noi, invece, sussiste un ordinamento giuridico ogni qualvolta si abbia: a) una società chiaramente determinata ed individuata nei suoi elementi componenti, cioè contraddistinta da un sufficiente grado di coesione (...)" VITTA, E., *Conflitti interni ed internazionali. Saggio Comparativo*. Vol. I, Torino, 1954, pàg. 88.

ordenament és l'organització, és a dir, la cohesió, la unitat, la coordinació i l'estructura interna de les parts en què es concreta. És aquesta unitat interna allò que converteix un reguitzell de normes jurídiques en un sistema, o el que és igual, en un ordenament jurídic, "delimitat i permanent" (6) de tal manera que la seva identitat com a sistema no pateix cap minva encara que els elements secundaris amb què es manifesta canviïn.

Aquests són els dos caràcters fonamentals de tot ordenament, tal com precisa VITTA (7), fent-se ressò de la teoria de ROMANO sobre l'ordenament jurídic. Per tant, sempre que es donen plegats es pot afirmar l'existència d'un ordenament i l'existència de tants sistemes jurídics com elements perfectament individualitzats hi hagi.

Sembla clar que aquests dos elements són els instruments que ens permeten detectar la presència d'un ordenament i delimitar-ne el concepte, tasca que no presenta gaire problemes en el cas de considerar singularment

(6) SANTI ROMANO, op. cit., pàg. 127.

(7) "I caratteri fondamentali necessari per attribuir loro tale qualifica (es refereix a la d'ordenament jurídic) -esistenza obiettiva e concreta, loro origine sociale (e non puramente personale), propria individualità e permanenza nonostante il variare dei singoli elementi che li compongono- si rivengono infatti in ciascuno di essi", VITTA, E., op. cit., pàg. 80.

cadascun dels ordenaments. Ara bé, quan parlem d'ordenaments plurilegislatius, en serveixen d'igual manera?, a què ens referim exactament quan parlem d'ordenaments plurilegislatius?, en què consisteix un ordenament plurilegislatiu?

En la doctrina ius-internacional-privatista es pot dir que no hi ha discussió respecte al determinant d'aquests dos elements essencials com a definidors de l'ordenament i el mateix es pot assegurar respecte del concepte bàsic de plurilegislatió-coexistència d'ordenaments jurídics dins del territori d'un Estat -El factor clau de la plurilegislatió és doncs l'ordenament, la pluralitat d'ordenaments, el concepte d'ordenament, perfilat mitjançant els seus caràcters, resta així perfectament destriat de qualsevol grup de normes marcades d'aquestes característiques les quals, en tot cas, tindran la consideració de normes particulars integrades com a tals en un ordenament determinat. Així, doncs, sobre la possible pluralitat d'ordenaments en l'àmbit intern no s'observen discrepàncies, atès que és un fet notori i per tant, indiscutible.

La qüestió, així, rau a determinar en què consisteix un ordenament plurilegislatiu i si és possible definir-lo en base als trets que permeten la definició dels ordenaments simples. Hem parlat de la coexistència com a element fonamental per a la plurilegislatió, però per si

mateixa no és prou determinant; de fet, hom pot dir que tots els ordenaments coexisteixen atès que tots tenen el seu propi àmbit d'aplicació que limita i conviu amb altres "àmbits" d'aplicació en l'espai, per tant, la coexistència no és suficient, cal un element que sigui sens cap dubte el nucli, el nus, la pròpia essència de la plurilegislatió i no és cap altra cosa sinó el nex que atorga unitat interna al conjunt d'ordenaments vigents en el territori d'un Estat, de manera que, conservant cadascun la seva pròpia identitat i individualitat, el conjunt de tots orgànicament estructurat constitueix l'ordenament plurilegislatiu. És precisament aquest nex el veritable element indispensable de la plurilegislatió, els altres, els ordenaments, la seva coexistència..., no passen de ser uns pressupòsits necessaris; però sense un nex que doni estructura interna i unitat als diversos ordenaments convertint-los en un sistema, no és possible parlar de plurilegislatió en sentit propi, si no existia no hi hauria plurilegislatió tal com aquí l'entendem i si solament pluralitat d'ordenaments, tal com succeeix en l'àmbit internacional.

Immediatament se'ns planteja la pregunta en què consisteix aquest element aglutinant, vertebrador i constitutiu de la plurilegislatió, quina resposta ha de ser la norma, *latu sensu*, qualsevol que sigui la seva forma d'expressió, que integra diversos sistemes simples,

relativament menors, en un sistema més ampli, quina característica és ésser compost, és a dir, plurilegislatiu.

Resulta evident que aquesta forma d'entendre l'ordenament plurilegislatiu que parteix de la idea d'ordenament com a "*conjunt format per elements que al seu torn formen conjunts normatius*" (8) és conforme al pensament expressat per E. ROCA I TRIAS en el sentit que els ordenaments d'aquesta naturalesa són ordenaments unitaris que cohesionen, estructuraren i organitzen els seus diversos elements, en aquest cas, els ordenaments simples coexistents, que juguen així el paper de subconjunts, o com diu l'autora esmentada, de subordenaments, en relació amb l'ordenament plurilegislatiu el rol del qual és el de conjunt (9).

D'aquesta manera s'arriba a delimitar el concepte d'ordenaments plurilegislatius com a "sistema de sistemes"

(8) ROCA I TRIAS, E., *L'estructura de l'ordenament civil espanyol*, Revista Jurídica de Catalunya, 1983, 1, pàg. 127.

(9) L'anàlisi que fa ROCA I TRIAS segons la lògica formal de l'estructura de l'ordenament espanyol com a conjunt format per ordenaments que formen els subconjunts del marc ordenament espanyol, de manera que "*tots tenen la natura de subordenaments perquè no són ordenaments independents; sinó que s'insereixen en un conjunt major d'on prové la necessària coherència i estructuració, però cadascun d'ells té autonomia dins del conjunt general*", op. cit., pàg. 149, és perfectament generalitzable i escau a qualsevol sistema plurilegislatiu.

en què fàcilment s'observen els trets característics de tot ordenament, que ens havíem proposat com a instruments per a la seva determinació. En primer lloc, el substrat social és compost en aquest cas, per una societat heterogènia que es distingeix per ser susceptible d'una nítida descomposició en les seves diverses parts o societats en què és constituïda. En segon lloc, l'element d'organització es fa palès en la mateixa manifestació de tot ordenament plurilegislatiu.

En aquest sentit, el concepte és perfectament vàlid i aplicable a qualsevol de les fórmules en què s'estructuri la plurilegislatió. És a dir, no cal un estudi en profunditat per advertir que, amb independència de la concreta forma política o jurídica que adopti la plurilegislatió, aquesta sempre es redueix a estar constituïda per un ordenament compost per una diversitat d'ordenaments interns (10). És en aquest sentit i únicament en aquest, que és possible parlar d'ordenament espanyol, o suís, o soviètic, per esmentar-ne alguns.

(10) Cal indicar que fem l'expressió "intern" no sense reserves, atès que tots els ordenaments, Àdhuc l'ordenament plurilegislatiu, són ordenaments interns. Tanmateix, és un mot acceptat per la generalitat de la doctrina i patrocinat amb autoritat per VITTA; és probablement el menys imprecís i que pot comprendre tant els ordenaments territorials com els de caràcter personal.

C.- Doctrines sobre els ordenaments jurídics d'un sistema plurilegislatiu i la seva valoració: a) Doctrines que distingeixen entre ordenament estatal (sobirà) i ordenament no estatal; b) Doctrines que distingeixen entre ordenaments simples i ordenaments complexs

A) Certament, no tots els autors (11) consideren per igual els ordenaments coexistents en un territori. L'element que possibilita la distinció i desmarca diverses postures és la font de producció jurídica, sovint posada en relació amb el concepte de sobirania (12). De fet, no és que dediquin un apartat específic a l'anàlisi dels ordenaments, potser amb l'única excepció de VITTA, si no que aquesta distinció entre els ordenaments que du a cap gran

(11) SZASZY, Y. op. cit., pàg. 236-237; VITTA, E., op. cit., vol. I, pàg. 114. Aquests autors recullen i sistematitzen la doctrina que distingeix els ordenaments per raó, en última instància, de la sobirania; entre aquests es pot esmentar el mateix VITTA.

(12) ELIESCO, M. *Essai sur les Conflits de lois dans l'espace, sans conflit de souveraineté* (Les conflits d'annexion), Paris, 1925, pàg. 107, "L'autorité de la loi trouve sa source, incontestablement, dans la souveraineté du législateur". La sobirania és la possibilitat d'organitzar-se de manera totalment lliure, segons afirma VITTA, E. a la nota 72 de l'op. cit., també sobre el concepte de sobirania, vegeu la nota 76 del mateix autor i obra.

part de la doctrina es manifesta com una conseqüència de la reflexió que aquests autors fan de la naturalesa jurídica de les normes de Dret Interterritorial.

Simplificant, podríem dir que per a aquests autors, uns ordenaments són considerats originaris i sobirans en el sentit que sorgeixen de form autògena, espontània, no depenen de cap altre i tenen la seva pròpia font de producció normativa establerta per ell mateixos; mentre que altres ordenaments són considerats derivats, sense llibertat d'autoorganització, subjectes a un altre sistema i a un poder polític comú, mancats, doncs, de sobirania i d'una font de producció pròpia o, si més no, autopromulgada i, en conseqüència la seva autonomia o capacitat per dictar-se normes és limitada per l'ordenament del qual deriven. Això fa que s'estableixi una jerarquia interna entre els ordenaments, al cim de la qual es col·locaria l'ordenament que és considerat "sobirà" i dependent d'ell, els altres privats d'aquesta qualitat. Al nostre entendre, aquesta distinció descansa sobre un postulat erroni, una determinada idea de sobirania, que en si mateixa és metajurídica, el concepte i la dimensió de la qual pertoca d'esbrinar, en tot cas, als politicòlegs. Els autors que prenen la sobirania com a caràcter distintiu entre els ordenaments, la consideren primordialment com la capacitat d'autogovernar-se sense limitacions superiors i la prediquen respecte d'un

dels ordenaments coexistents i no dels altres (13) i a la vegada, efectuen una assimilació entre ordenament sobirà i ordenament estatal, no en el sentit que ha estat exposada a l'epígraf anterior, és a dir, amb referència a l'ordenament plurilegislatiu com a tal, sinó referint-lo a un sol dels ordenaments interns en presència, confrontat als altres, considerats així no estatals.

Per tant, és convenient deixar de banda el concepte de sobirania com a instrument d'anàlisi jurídica. El concepte resulta absolutament inoperant per determinar l'existència d'un ordenament jurídic o explicar les relacions ente els ordenaments coexistents en el territori d'un Estat.

La dicotomia ordenament sobirà/ordenament no sobirà és irreal i amb plena consciència de la redundància, afegiríem que més irreal encara plantejada en l'àmbit intern, atès que la distinció es fonamenta en un axioma

(13) ELIESCO, M., op. cit., pàg. 78 diu amb referència al concepte ampli de Dret Internacional Privat donat per Arminjon que no distingeix les col·lectivitats humanes independents investides de sobirania d'aquelles altres que, dotades o no d'autonomia legislativa obeeixen lleis particulars, però són sotmeses, en concurrència amb altres col·lectivitats del mateix gènere, a un poder polític comú. De nou és la idea de sobirania la que marca la diferència. VITTA, op. cit., pàg. 82, diu, referint-se als sistemes legislatius interns "*essi mancano sempre di sovranità*".

abstracte, emprat en l'àmbit internacional (14) d'on es pren en préstec; es força així l'adaptació de la realitat jurídica a aquest pressupòsit teòric i es provoca una falsa discussió a l'entorn de la naturalesa jurídica dels ordenaments.

Per sobirania, grosso modo, es poden entendre dues coses, d'una banda allò d'on tot poder i legitimitat deriva i per l'altra, la qualitat de no ser subjecte, limitat o dependent d'altri. En qualsevol d'aquestes dues accepcions no és possible atribuir-la en exclusiva a un dels ordenaments interns i no als altres.

En la primera de les accepcions, el que es fa palès és que tot ordenament és sempre una manifestació de la sobirania, però no la sobirania mateixa, que és immanent a l'ordenament, i això val tant per a cadascun dels ordenaments coexistents o subordinaments com per a l'ordenament plurilegislatiu; també aquest, malgrat el seu caràcter d'ordenament "conjunt" o integrador, no deixa de ser una expressió de la sobirania. En definitiva, la conclusió a què s'arriba és que tots els ordenaments

(14) Entre d'altres autors que defensen la sobirania com a element fonamental per a la distinció es poden esmentar BARTIN, PACHIONNI, SCRIMALI o FRANKENSTEIN, també ELIESCO o NIBOYET, bé que aquests darrers plantegen també la possibilitat d'un conflicte de sobirania entre determinades lleis "provincials" que consideren "vives".

comparteixen per igual aquesta condició de ser una de les concrecions per les quals es manifesta la sobirania, per tant, cap d'ells no és sobirà en aquest sentit.

En la segona accepció, com a ordenament superior, no limitat per un altre i independent, la qualificació de sobirà només pot atribuir-se a l'ordenament plurilegislatiu en la mesura que aquest ordenament, com a ordenament unitari, si bé compost, no troba cap altra limitació superior més que les normes de *ius cogens* del Dret Internacional Públic.

Tret d'això, a cap dels ordenaments interns coexistents no li escau l'adjectiu de sobirà perquè en aquest sentit tots són derivats, atès que en aquest cas l'ordenament superior és l'ordenament plurilegislatiu; això no vol dir que siguin pròpiament subordinats a l'ordenament major, ans al contrari, formen un tot indestruïble de manera que tots els ordenaments interns són elements, parts integrants i necessàries d'aquest ordenament més ampli que els incorpora.

Per tant, no hi ha un ordenament intern del qual derivin els altres, altrament dit, no hi ha un ordenament intern "dominant" que jugi el paper de font de la jurisdicció dels altres ordenaments interns, "subordinants"

al primer (15). Aquesta afirmació resulta força clara en les situacions de plurilegislatió activa, és a dir, en la d'Estats federals o amb autonomia política o legislativa, on la igualtat entre els ordenaments propis de cada subdivisió territorial se'ns presenta com un resultat obvi de la seva estructura político-jurídica però, tanmateix, no ho és tant, si més no en aparença, en els casos de plurilegislatió passiva, és a dir, aquells on es dona el reconeixement o l'acceptació de situacions històriques de diversitat legislativa, gairebé sempre correlatiu als Estats políticament unitaris, i on sovint un dels ordenaments interns gaudeix de la seva pròpia font de producció jurídica mentre que els altres o no la tenen o la tenen mediatitzada.

Tampoc en aquest cas no es pot afirmar que una determinada preminència d'un dels ordenaments en presència impliqui necessàriament la subordinació dels altres i, en conseqüència, assignar-li el caràcter de sobirà. La desigualtat no afecta el fonament de la juridicitat de cadascun dels ordenaments que, en definitiva, es reconduïx sempre, en el cas d'un sistema plurilegislatiu, a la mateixa

(15) ARMINJON, P. op. cit., pàg. 83. S'ha de dir, no obstant això, que l'autor posa com a exemple de sistema dominant el sistema francès a Algèria, la qual cosa relativitza molt la validesa actual d'un suposat rol dominant d'algun dels ordenaments d'un sistema plurilegislatiu. Respecte a això, vegeu també VITTA, E., op. cit., final nota 77, pàg. 84.

norma que tots els ordenaments del sistema participen i deriven essent, en aquest sentit, equiparables.

Així doncs, el que en realitat interessa és escatir el grau d'autonomia dels ordenaments coexistents, la seva capacitat directa o indirecta d'autonomia, simplement perquè això ens marcarà la pauta de la seva viabilitat i donarà lloc a un tractament específic, segons el cas, dels problemes generals de la plurilegislatió.

D'altra banda, com a qüestió connexa a la de sobirania, es troba en alguns autors la distinció, implícita o explícita, entre ordenament estatal i ordenaments interns; el mateix VITTA designa algun cop aquests darrers com a "*ordinamenti giuridici non estatali*" (16) els quals considera en una posició de subordinació respecte de l'Estat i arriba a la conclusió que només els ordenaments estatals sobirans (*sic*) operen en l'àmbit internacional, mentre que els ordenaments interns ho fan en l'àmbit més restringit de l'Estat, en dues direccions, entre ells mateixos, cas en el qual es troben en situació d'igualtat, o bé entre ells i l'Estat, essent les relacions, aleshores, de subordinació.

(16) VITTA, E. *Diritto Internazionale privato*. Torino, 1972, vol. I, pág. 73.

Per tant, ens hem de plantejar qui és o com es determina l'ordenament estatal; si és possible considerar estatal un dels ordenaments en confrontació amb els altres; si existeix un concepte d'ordenament estatal que pugui deslligar-se i quedar al defora dels altres ordenaments; a què ens referim concretament quan parlem d'ordenament estatal.

El concepte d'ordenament estatal en el cas de sistemes jurídics simples és unívoc, no hi ha fissures, Estat i ordenament jurídic estatal són la mateixa cosa com diu ROMANO (17), però, i en els sistemes plurilegislatius?, com i amb quin ordenament es produeix aquesta identificació?

Començarem per assenyalar que VITTA sembla distingir-ho en base a la generalitat de l'àmbit d'aplicació i a la totalitat de les matèries regulades per l'ordenament, de manera que l'ordenament que gaudís d'aquest impuls totalitzador s'identificaria amb l'estatal. Aquest autor, fins i tot, arriba a condicionar els ordenaments plurilegislatius al fet que els ordenaments interns regulin tan sols algunes matèries perquè si la regulació fos total *"non si avrebbe piú a che fare con uno stato"*

(17) ROMANO, S., op. cit., pàg. 178

plurilegislativo" (18). En el mateix sentit sembla pronunciar-se implícitament el professor CASANOVAS¹ quan, referint-se a les normes interregionals, diu que són normes estatals (19). És clar que aquests autors consideren l'existència d'un ordenament estatal concebut així com a general i separat dels ordenaments interns, conceptuats per contrast, locals i parcials.

Hom ha insistit a bastament en el concepte d'ordenament plurilegislatiu, clau d'aquesta reflexió, com a integrador dels diversos ordenaments interns, de manera que aquests esdevenen parts essencials d'un tot -l'ordenament plurilegislatiu- que no existeix sense els seus elements components. Per aquesta raó hem de dissentir de l'opinió dels esmentats autors en el sentit que no és possible atribuir en exclusiva a un dels ordenaments d'un sistema plurilegislatiu el caràcter d'estatal ni que contingui normes d'àmbit general, perquè amb independència de la seva ubicació, de quin sigui l'ordenament que les inclogui, aquestes pertanyen per la seva funció al conjunt, poden, fins i tot, accomplir una tasca organitzadora, d'estructuració del complex jurídic, però, l'ordenament

(18) VITTA, E., op. cit., vol. I, pàg. 73.

(19) CASANOVAS Y LA ROSA, O. *El derecho interregional e interlocal*. Llibre del II Congrés Jurídic Català. Barcelona, 1972, pàg. 225.

intern que les acull és únicament el suport material que no perd per això la condició de part d'un tot, i, per tant, en aquesta mesura, participa de la qualitat estatal.

Això no vol dir, però, que l'ordenament plurilegislatiu gaudeixi privativament de ser l'ordenament estatal, ho és, ben cert, però atès que l'ordenament plurilegislatiu és un complex organitzat de diversos ordenaments, aquests són parts de l'ordenament estatal en l'estructuració del qual participen.

B) Autors com VARADY o GONZALEZ CAMPOS (20), seguint la nomenclatura encetada per ARMINJON (21) designen els sistemes plurilegislatius coma sistemes jurídics complexs, que distingeixen dels sistemes jurídics que anomenem simples. No és simplement una qüestió de

(20) VARADY, T. *Internacional Conflict of Laws in Yugoslavia*, Netherlands International Law Review, 1976, vol. XXXIII, pàg. 137-150. GONZALEZ CAMPOS, J. A., *Curso de Derecho Internacional Privado*. Madrid, 1982, pàg. 147 i s.s.; entre els autors espanyols que empren aquesta terminologia també es pot esmentar SAEZ DE SANTAMARIA, M. P., "El artículo 12, 5º del Códigl civil y el problema de la remisión a uns sistema plurilegislativo", *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, 1978, volum 245, pàg. 64.

(21) ARMINJON, P., op. cit., el concepte apareix ja en el mateix títol de l'obra.

preferències terminològiques, sinó que implica prendre partit respecte al concepte d'ordenament o sistema plurilegislatiu. Per a ARMINJON, els sistemes complexos consisteixen en la coordinació de "*systemes juridiques conjoints*" (22) units per normes jurídiques, institucions o normes de conflicte, mentre que els simples són sistemes unificats, que consten d'un sol ordenament.

Ara bé, en ambdós casos l'ordenament és únic (23), el que canvia és l'estructura d'un i altre. En el sistema complex, l'estructura és composta; en el sistema simple, l'estructura també ho és. És evident que això, tant conceptualment com terminològica, la nostra postura en afrontar el fenomen de la plurilegislatió segueix, en les seves línies mestres, el criteri del professor francès.

Aquesta concepció de la plurilegislatió com a sistema, és a dir com a tot orgànic, conformat segons uns principis orientats a una finalitat determinada, com unitat al cap i a la fi, no és debades, car influeix de manera decisiva en l'àmbit d'actuació interna o internacional que es reconegui als ordenaments.

(22) ARMINJON, P., op. cit., pàg. 83.

(23) El professor GONZALEZ CAMPOS a l'obra ja citada, de forma explícita i inequívoca els anomena ordenaments estatals simple si ordenaments estatals complexos.

D.- Doble esfera d'actuació interna i internacional dels ordenaments

Dins d'una concepció clàssica del Dret Internacional Privat, aquest té com a funció la solució dels problemes que sorgeixen per la possible concurrència de dos o més ordenaments estatals en la regulació d'una situació de tràfic jurídic extern. Sembla força clar que, en un primer moment, s'està considerant únicament els que han estat designats com a ordenaments simples i que les solucions bàsiques que estatuteixen s'adeqüen genèricament a aquests. Només en un segon moment hom s'adona que alguns dels ordenaments que operen en l'àmbit internacional no responen a aquesta estructura simple i que, en conseqüència, plantegen una major complexitat de problemes, que resolen adaptant els principis i solucions generals a les seves peculiaritats.

Des d'aquesta òptica, hom pensa en els ordenaments estatals en aquell sentit de sobirans o centrals que s'ha refusat en aquestes pàgines, únics als quals s'assigna protagonisme internacional, mentre que per als ordenaments inters es reserva l'àmbit d'actuació delimitat per les fronteres estatals; segons això, cada tipus d'ordenament té

un camp predeterminat on opera, internacional o intern, depèn del cas, amb molt poques possibilitats de trasvassament o, a tot estirar, es considera el paper internacional dels ordenaments interns únicament a través del filtre de l'ordenament central.

La vitalitat de les relacions humanes, personals, econòmiques, etc. que, en definitiva, són a la base del tràfic jurídic, objecte del Dret Internacional Privat, fa que no sigui possible constrènyer-les en un sol marc; seria una pretensió contra la natura de les coses. Per tant, el tràfic jurídic internacional no és unidimensional, no es dóna sempre en estat pur, intern o internacional, sinó que a voltes aquest tràfic engloba els dos àmbits d'actuació, de manera que les fronteres aixecades per delimitar teòricament l'espai d'operacions de cadascun dels ordenaments cau irremeiablement o, per dir-ho en paraules de la professora BORRAS, *"Junto a los conflictos de carácter internacional y a los conflictos de carácter interno, existen supuestos en los que junto a la cuestión de tráfico internacional se superpone un conflicto de carácter interno"* (24).

El que interessa ara no són els problemes tècnics de remissió que desvetllen les anteriors afirmacions, sinó

(24) BORRAS RODRÍGUEZ, A., *Calificación, reenvío y Orden público en Derecho interregional español*. Barcelona, 1984, pág. 6.

constatar el fet que al costat de les vies clàssiques d'actuació reconegudes als ordenaments, és a dir, l'estrictament interna, reservada als ordenaments d'un sistema plurilegislatiu i l'estrictament internacional, en què operarien els ordenaments estatals simples, hi hauria una tercera via, internacional en la seva dimensió, però mixta en la seva composició, on s'encavalcarien les actuacions dels ordenaments considerats estatals amb la dels ordenaments interns d'un sistema plurilegislatiu.

Això implica reconèixer als ordenaments interns d'un sistema plurilegislatiu una doble esfera d'actuació, expressió que el professor GONZALEZ CAMPOS ja utilitza (25), encara que en un sentit que és ultrapassat pel nostre. De fet, l'autor refereix aquesta doble esfera d'actuació al sistema de Dret Internacional Privat, que serà externa en la mesura que només reguli les "*situacions jurídiques no homogènies*" entre dos o més Estats, essent propi dels Estats d'ordenaments simples, mentre que si forma part d'un ordenament plurilegislatiu o complex, el sistema de Dret Internacional Privat regularà així les "*situacions privades internacionals*" com les "*situacions privades afectades per*

(25) GONZALEZ CAMPOS, J.A., op. cit., pàg. 147. S'ha de precisar que en aquest autor la qüestió està directament vinculada al problema de la naturalesa jurídica del Dret Internacional Privat i del Dret Interterritorial.

una diversitat d'ordenaments jurídics coexistents", és a dir, la dimensió externa ensems amb la interna.

Però si el sistema de Dret Internacional Privat d'un ordenament és part integrant d'aquest ordenament, és doncs, l'ordenament mateix que opera en un o altre àmbit, segons el cas. El silogisme no presenta gaire problemes respecte dels ordenaments estatals simples i dels ordenaments complexs, ara bé, probablement sorgeixen qüestions i dubtes respecte als ordenaments interns d'un sistema plurilegislatiu, car a molts els manca un sistema de Dret Internacional Privat propi.

Tanmateix, la possibilitat d'operar en l'àmbit internacional no es dona en forma exclusiva per la remissió que a un ordenament estranger facin les normes de Dret Internacional Privat sinó també per la crida que un ordenament estranger pugui fer a un dels ordenaments d'un sistema plurilegislatiu. Mitjançant aquesta crida, directa o indirecta, segons la idoneïtat de la localització per aital finalitat, els ordenaments interns trenquen el marc d'actuació que els havia estat assenyalat d'antuvi per abastar-ne un de més extens.

En conclusió, es pot dir que els ordenaments interns, individualment considerats, tenen una doble esfera d'actuació, interna en l'àmbit que a cadascú li és propi, i

internacional, sia per la remissió a un ordenament estranger de les normes de Dret Internacional Privat, pròpies o comunes, sia per la crida que de l'ordenament intern en particular en faci un d'estranger.

2. CAUSES DE LA PLURILEGISLACIÓ I CLASSIFICACIÓ DEL FENOMEN

A.- La manca d'uniformitat com a característica de la plurilegislatió i conseqüència de les seves causes

Als paràgrafs precedents s'ha deixat constància de la vigència i extensió de la plurilegislatió que afecta més de la meitat dels Estats actuals. El fenomen doncs, si més no quantitativament, és prou important com per merèixer un tractament acurat i, malgrat això, hom no pot evitar un cert astorament davant l'oblit i la despreocupació doctrinal per la matèria, prou significatiu, per altra banda, d'aquella concepció anecdòtica i residual de la plurilegislatió que s'esmentava al principi, normalment acompanyada d'una concepció monolítica i estàtica de l'Estat, com també d'una consideració dels ordenaments interns limitada pels paràmetres de la doctrina civilista o "interna". És obvi que una aital idea sobre el fet de la plurilegislatió no es correspon en absolut amb la realitat, no sols per la freqüència amb què es repeteix la dada de la plurilegislatió sinó també, per tractar-se d'un fenomen dinàmic, per la qualitat i complexitat dels problemes que planteja.

Hem fet referència a l'extensió del fenomen. Parlem també de les causes de la plurilegislatió, dels ordenaments plurilegislatius, etc..., és clar, doncs, que ens referim a aquest fet donant-li un tractament global, únic i, tanmateix, el primer que es fa palès en estudiar la plurilegislatió és la manca d'uniformitat, és molt difícil trobar dos models iguals i de vegades, les diferències semblen tan profundes que ens permeten dubtar de la licitud d'un tractament unitari; què hi pot haver de comú entre el sistema complex dels Estats Units i el de Xipre o del Marroc?, altrament dit, quins són els elements que permeten aglutinar i donar unitat al fenomen?

Ben cert que cada Estat, individualment considerat té, respecte al fenomen plurilegislatiu particularitats ben definides que el diferencien de qualsevol altre, àdhuc d'aquells que poden ser classificats com a pertanyents al mateix grup, de manera que es pot afirmar sense dubte, per simple notorietat, diríem, que la característica dels Estats plurilegislatius és la diversitat, diversitat respecte a la configuració jurídica de cadascun, diversitat respecte a les matèries i problemes que comprenen els ordenaments coexistents, diversitat en les solucions que s'adopten per regular la plurilegislatió, etc. (26) i, tanmateix, és

(26) "Il n'y aura pas, par conséquent, un, mais des types de .../...

possible trobar uns elements comuns essencials que caracteritzen la plurilegislatió i que constitueixen el nucli mateix del problema.

El primer element que configura la plurilegislatió és precisament l'existència d'una pluralitat d'ordenaments, és a dir, de "sistemes jurídics" en el sentit que s'ha donat abans; s'exclou així de la definició aquells ordenaments simples que, no gensmenys, compten amb normes "soltes" que constitueixen en realitat un dret especial (particular), dins del mateix ordenament. L'existència de la plurilegislatió reclama com a requisit indispensable la d'una diversitat d'ordenaments complets en si mateixos com a sistemes jurídics -la qual cosa és implícita al concepte d'ordenament- i independents, en conseqüència és indiferent a aquest respecte que la base de l'ordenament sigui territorial o personal atès que aquesta nota no desvirtua el seu caràcter d'ordenament, de sistema.

En segon lloc, cal que aquests ordenaments coexisteixin dins de l'àmbit del territori d'un Estat. No es tracta, doncs, d'una simple juxtaposició més o menys desgavellada sinó que implica necessàriament la coordinació

... conflits interprovinciaux; il n'y aura pas un système, mais des systèmes de conflits internes". ELIESCO, M., op. cit., pàg. 184.

d'aquests ordenaments, mitjançant una norma material, que els atorga unitat, que els conjunta i organitza convertint-los en un sistema, en un ordenament d'estructura complexa. Les dades de la coexistència i coordinació són fonamentals i indestriables, recíprocament necessàries, altrament no es podria afirmar l'existència d'una situació de plurilegislatió, sinó la d'una pluralitat d'ordenaments simples.

Per últim, i com a lògica conseqüència de la coexistència i del tràfic jurídic, aquests ordenaments s'interrelacionen i donen lloc a una diversitat de problemes que en darrera instància es redueixen a determinar quin és en cada cas l'ordenament aplicable.

Són aquests tres elements els que caracteritzen i defineixen la plurilegislatió i li donen unitat, fent que la naturalesa del problema sigui la mateixa, així doncs, com es configura la plurilegislatió en cada cas concret, és a dir, quina sigui l'estructura jurídica i política de cada Estat, com s'interrelacionin els ordenaments i quines siguin les solucions en cada cas és totalment accessori per qualificar la plurilegislatió i són precisament aquests elements accessoris els que atorguen caràcter peculiar, no uniforme, a la plurilegislatió, sense que, però, es desvirtuï la unitat intrínseca del fenomen.

La diversitat dels caràcters accidentals, o si voleu, la manca d'uniformitat que es dona entre els Estats plurilegislatius és la normal conseqüència de les causes que generen la plurilegislatió. Com tot fenomen jurídic, la coexistència de diversos ordenaments en un determinat territori no es dona per caprici, respon a uns factors sociològics precisos, en primer lloc, l'existència de comunitats humanes organitzades, la qual cosa implica necessàriament que es troben fornides de legislació pròpia; certament, aquest és un element comú a tot fenomen jurídic, sense comunitat humana que és alhora el substrat i la font del Dret, no és possible el Dret; la característica en aquest cas és la fragmentació, la peculiaritat de cadascuna de les comunitats en relació amb les altres. Interessa, doncs, per damunt de tot, aquesta idea de relació, és a dir, les comunitats individualitzades en tant que es posen en contacte entre si.

En segon lloc, és elemental per copsar la raó de la diversitat del fenomen plurilegislatiu parar esment en el procés històric de formació dels Estats, que és en cada cas el resultat de la intervenció d'elements diversos, elements que a vegades poden servir certes similituds propiciades per l'afinitat regional i paral·lelisme del procés però que ni de bon tros són idèntics.

B.- El procés històric de formació dels Estats com a causa remota i explicativa del fenomen

L'Estat com a organització que concentra el poder polític és de creació relativament recent, comença a aparèixer a Europa a finals de l'Edat Mitjana i principis de la Moderna; alguns Estats europeus fins i tot es constitueixen com a tals el segle XIX. El segle XVII encara hi ha lluites feudals al Japó, els vestigis de les quals arriben fins a l'últim terç del segle XIX. El segle XX veu néixer un reguitzell de nous Estats conseqüència del procés de descolonització. Així doncs, diferents experiències socials i polítiques condueixen en un més o menys llarg procés a la creació de l'Estat, que no sorgeix del no-res sinó que s'assenta sobre elements socials i polítics anteriors, els quals vertebrava.

Cal remarcar, pel que fa a l'objecte d'aquest apartat la idea de procés. L'Estat modern no s'inaugura a data fixa, no neix d'un dia per l'altre, ben al contrari, és el resultat d'un progressiu esdevenir, no sempre pacífic, en què participen les organitzacions socials i polítiques pre-existents i serà precisament la correlació de forces d'aquestes organitzacions la que forçarà l'existència, àdhuc

la consistència, de la plurilegislatió, com diu el professor TOUCHARD, l'evolució de les estructures de l'Estat -nosaltres afegiríem, de cada Estat- expressa conflictes de forces socials i concepcions, d'origen molt anterior al segle XVI (28). Tot això no fa sinó corroborar l'íntima connexió entre estructura social-estructura política-estructura jurídica, aquesta última, que constitueix el nostre punt de mira, no pot ser degudament entesa prescindint de les altres. No es pot dir que un fenomen jurídic depengui més que un altre dels factors sociològics, però, certament, la plurilegislatió no es pot explicar si no es prenen en consideració els elements sociològics que la determinen.

Amb anterioritat a l'Estat, existien col·lectivitats humanes organitzades políticament i jurídica, ja sia amb criteris territorials, ja sia amb criteris personals, que són a l'origen de l'Estat en la formació del qual participen i al qual s'integren. Aquesta és la plurilegislatió de caràcter històric, aquella en la qual trobem, clar i precís, un fil conductor des de la seva configuració actual fins a les seves arrels.

(28) TOUCHARD, J. Historia de las Ideas Políticas. Madrid, 1969, pàg. 199.

En algunes societats, les lleis basades originàriament en el principi de la personalitat, evolucionen cap al principi de territorialitat. El fenomen es produeix, especialment, a Europa, on es passa del sistema personalista de les lleis, imposat per la dominació dels pobles bàrbars després de la caiguda de l'Imperi Romà, a un sistema de vigència territorial que és la característica dels sistemes jurídics occidentals. S'ha de precisar, però, que l'opció del principi territorial de les lleis és preferent o general, però no exclusiu. Això vol dir que la majoria de les lleis tenen vigència sobre la totalitat del territori d'una unitat política, però que al seu costat poden haver-hi normes la vigència de les quals és personal, és a dir, vinculades, per raó de determinades qualitats, a certs grups. Aquesta coexistència de dret de caràcter territorial i dret de caràcter personal es troba tant en el passat -la comunitat jueva era regida pel seu propi dret a França (29)- com en èpoques més recents. Aquest és el paper que juga, per exemple, el Dret Canònic, en la mesura que pel Dret estatal li és reconegut que regeix els catòlics, no només sacerdots i membres d'ordres religiosos, sinó també els seglars, molt particularment pel que fa a tot allò relacionat amb el matrimoni religiós quan l'estat li

(29) ARMINJON, P., op. cit., pàg. 137.

atorga efectes civils. (30)

A més del fet de la substitució d'un sistema basat en el caràcter personal de les lleis per un altre basat en la vigència territorial, que en si mateix implica un canvi, un progrés, en l'estadi d'evolució social, s'hi han d'afegir els successius moviments político-socials que porten cap a la constitució de l'organització política "Estat", bé per a la consolidació d'una comunitat determinada, bé per a la coordinació, en diferents graus, de diverses comunitats, o grups socials que pot donar com a resultat, en la mesura que no siguin fosses o anorreades, que alguns Estats siguin integrats per més d'una comunitat o unitat política i en conseqüència, si eren dotades de legislació pròpia, per una pluralitat d'ordenaments, en aquest cas, de caràcter territorial, és a dir, d'ordenaments jurídics la vigència dels quals comprèn l'àmbit d'una unitat territorial que forma part de l'Estat.

(30) Per a més detalls, vegeu VITTA, E., *op. cit.*, pàg. 64-68. En relació a l'actual situació de presència d'Espanya d'un dret de caràcter personal, vegeu l'article 60 del Codi Civil, sobre els efectes civils del matrimoni celebrat segons les normes del Dret Canònic i, sobretot, l'article 80 del Codi Civil que disposa "*las resoluciones dictadas por los Tribunales eclesiásticos sobre nulidad de matrimonio canónico o las decisiones pontificias sobre matrimonio rato y no consumado tendrán eficacia en el orden civil...*" clara referència al privilegi Petri que fa aquesta norma redactada, igual que l'anterior, conforme a la Llei 30/1981 del 7 de juliol.

Els exemples dels primers Estats moderns que s'acostumen a citar, Anglaterra, integrada després a la Gran Bretanya, França, Espanya... expliquen prou bé aquest procés històric de coordinació i integració que es concreta en l'Estat plurilegislatiu (31). No hi ha dubte que de tots tres, els casos de Gran Bretanya i d'Espanya són els més reeixits i ajustats al patró que ha estat formulat com un dels orígens del fet plurilegislatiu en què la diversitat legislativa de què actualment gaudeixen és hereva directa de la seva formació com a Estats i del marcat caràcter de les comunitats que hi són a la base (32). En canvi, França, que fou en un principi un Estat plurilegislatiu integrat per territoris i subdivisions amb legislació pròpia, inicia, a partir de la Revolució de 1789, un procés d'unificació legislativa que culmina amb la codificació del Dret, fenomen que és correlatiu en política a una concentració del poder estatal amb criteris centralistes, conforme a l'ideari revolucionari que la nació és única, indivisible y governada

(31) Vegeu GARCIA-GALLO, A., *Manual de historia del Derecho español*, volum I, 1967, pàg. 74 i ss. i 88 i ss.

(32) En aquest sentit diu Pierre VILAR: "*En la constitución de la España moderna (...) lo que dominará los hábitos de vida y las fórmulas del pensamiento será aún la herencia de la prolongada lucha medieval*" (pàg. 32) i afegeix més endavant: "*El recuerdo de las gloriosas independencias medievales renacerá periódicamente*" (pàg. 35) en *Historia de España*. París, 1971.

per una llei comuna (33) per tant, les comunitats locals s'afebleixen i esdevé un Estat jurídicament unitari. Aquest procés de coordinació-integració-concentració no desmereix ni qüestiona cap de les afirmacions mantingudes, ben al contrari, corrobora, d'una banda, la gènesi del fenomen i confirma, de l'altra, el caràcter viu de la plurilegislatió, el seu arrelament sociològic.

Si els factors sociològics heretats d'una història secular, de "*naturalesa tradicional*" (34) han estat assenyalats com a determinants d'un cert tipus de plurilegislatió, la que caracteritza per regla general els Estats políticament unitaris, sense que sigui exclusiu d'aquests -recordem, entre d'altres exemples, el cas de Suïssa- altres factors més marcadament polítics i econòmics porten a la instauració o a la consolidació de la plurilegislatió i són més propers en el temps.

La majoria dels Estats federals podrien ser exemple de la instauració d'una plurilegislatió de caràcter

(33) TOUCHARD, J., op. cit., pàg. 359, on cita i comenta les idees de Sieyès, que en preguntar-se què és una nació, o el que per a ell és el mateix, l'Estat, diu que un cos d'associats que viuen sota una llei comuna i estan representats per la mateixa legislatura.

(34) SZASZY, I., op. cit., pàg. 236.

permanent, la qual respon, com diu SZASZY (35) a la desintegració d'Estats políticament unitaris o a l'associació d'Estats independents per tal d'incrementar la força política i econòmica dels Estats membres, que no volen, però, fondre's. Es tractaria, doncs, de la creació *ex-novo* d'Estats que de forma voluntària, per raons polítiques i econòmiques, s'atorguen una estructura plural, política, administrativa i legislativa, conseqüència d'una distribució de poders entre les diferents subdivisions territorials.

Els Estats Units d'Amèrica són un exemple que integra ambdós processos: en primer lloc, la declaració d'independència el 1776 suposa la desmembració d'un Estat políticament unitari, la Gran Bretanya i, en segon lloc, l'associació de les antigues colònies, esdevingudes Estats lliures, associació que respon tant a la necessitat de lluitar contra la metròpoli com d'anul·lar la competència comercial dels "europeus", la formació d'un Estat federal, on s'intenta equilibrar la independència dels Estats associats amb la cohesió de l'Estat federal mitjançant "*una autèntica distribució de les sobiranes*" (36).

(35) SZASZY, I., *op. cit.*, pàg. 236.

(36) TUNC, S. *El Derecho de los Estados Unidos*. Barcelona, 1971, pàg. 5.

Una variant d'aquest tipus de gènesi plurilegislativa la constitueixen aquells Estats que, partint d'una situació històrica que és la causa primera de la plurilegislatió que les caracteritza, una nova situació político-social modifica el seu estatus i reestructura la seva configuració político-jurídica, refermant la pluralitat legislativa, és a dir, que es passa d'una situació de plurilegislatió que podríem qualificar de passiva o estàtica, de simple reconeixement o tolerància d'una situació precedent, a una plurilegislatió activa i dinàmica en correspondència amb el protagonisme i paper de bell nou atorgat a les diferents unitats territorials de l'Estat. Aquest és el cas d'Espanya, on des d'una plurilegislatió basada en el reconeixement dels "fueros" es passa, el 1978, a la Constitució de l'anomenat Estat de les Autonomies que suposa, entre altres coses, l'atribució de competència legislativa en matèria civil a les Comunitats autònomes que gaudien ja de dret propi, la demarcació territorial de les quals coincideix més o menys amb les nacionalitats històriques.

Per últim, i com a causa de la plurilegislatió, cal esmentar les annexions territorials, si bé aquest és un fenomen que interessa de manera molt relativa per diverses raons. En primer lloc, perquè és un fenomen localitzat, entenem que és erroni generalitzar-ho, afirmar com ho fa

ELIESCO (37) que tota plurilegislatió respon a una annexió territorial més o meys propera o llunyana; la seva apreciació, sens dubte, està condicionada tant per les annexions de l'Alsàcia i la Lorena que acabava de dur a terme França en el moment en què l'autor elabora la seva obra, com per la característica concepció francesa de l'Estat, extremadament centralista. Ben al contrari, s'ha vist com la plurilegislatió en molts casos és la conseqüència de moviments d'associació o coordinació que no impliquen la imposició hegemònica d'un de les comunitats en presència.

En segon lloc, perquè és un fenomen del passat recent, però passat al capdavant, que es produeix especialment després de la I Guerra Mundial; en l'estadi actual del Dret Internacional Públic i a dreta llei és molt difícil avui dia que es consolidi, sense provocar expressions de repulsa o condemna, una situació d'annexió

(37) *"Pour quoi ce nom? Pour la simple raison que tous les cas de collisions interprovinciales entre lois voulues par un seul souverain, fournis par la pratique, ne sont rien d'autres que des conflits déterminés par l'annexion..."*, ELIESCO, M., op. cit., pàg. 192.

RIGAUX considera que és impropï, atesa la seva diversitat, designar-los així i els anomena "conflits suscités par un changement territorial" i entén, a més, que la nota que els diferencia dels conflictes interterritorials estrictes és que, en el seu origen, els conflictes provocats per un canvi territorial o de sobirania són de caràcter internacional. F. RIGAUX, *Derecho Internacional Privado*, Parte general, Madrid, 1985, pàg. 295 i 296.

derivada del Dret de guerra o de l'ús de la força. Avui una annexió *lato sensu* probablement tractaria de prendre una aparença diferent, capaç d'aixoplugar-se en una de les formes d'unions territorials admeses pel dret.

En tercer lloc, perquè malgrat que els autors que van analitzar el fenomen, limitats per l'objecte concret del seu estudi, generalitzen les solucions i el caràcter transitori d'aquella plurilegisllació originada en les annexions territorials del moment, no és possible asseverar que l'annexió dóna lloc sempre a una plurilegisllació del tipus de les considerades. Cas de donar-se una situació d'annexió disfressada en forma d'unió, tal com deïem, la configuració política i jurídica d'aquesta unió segurament tindria les característiques que lliurement -amb totes les reserves que es vulgui respecte a aquesta llibertat- es donessin els mateixos implicats.

L'existència d'Estats provistos de plurilegisllació de caràcter personal té en principi els mateixos orígens que la plurilegisllació de base territorial, la preexistència de comunitats humanes organitzades i proveïdes de legislació pròpia essent la vinculació a la llei, personal, per raó de l'ètnia, religió, etc... que és l'element que dóna cohesió al grup i el diferencia dels altres. Allò que canvia essencialment aquí és l'evolució d'aquests grups, el procés

històrico-social que porta finalment als Estats caracteritzats per una plurilegislatió de tipus personal.

Aquest tipus de plurilegislatió té com a primera raó d'ésser la pervivència del principi de la personalitat de les lleis i de les estructures econòmiques i socials que propicien el manteniment d'un mosaic de pobles aglutinats per factors ètnics o religiosos fins als nostres dies i que distingeix especialment els pobles asiàtics i africans, no essent menyspreable la influència que els principis religiosos de l'Islam han exercit en aquest sentit.

Per altra banda, aquests pobles han arribat molt tardanament a assolir la forma d'Estat. La majoria apareixen com aitals el segle XX, per tres vies diferents: la primera respon a un intent de superar la fragmentació tribal amb la concentració del poder sota la força hegemònica d'una dinastia, així neixen l'Aràbia Saudi, l'Iran...; una segona via és la que deriva de la desfeta i subsegüent desmembració de l'Imperi Otomà, després de la I Guerra Mundial i la creació més o menys arbitrària dels actuals Estats de la zona, Iraq, Síria, Líban... L'última via d'accés a la condició d'estat és conseqüència del procés de descolonització iniciat en la dècada dels 30 al nord d'Àfrica i que s'intensifica a partir de la II Guerra

Mundial fins anar aconseguint la resta dels països africans (38), sense oblidar els diferents processos seguits pels països asiàtics i americans.

(38) TORRES ELIAS, J., "*Los países árabes e Irán*", a *Geografía de la Sociedad Humana*, Barcelona, 1981. Sec. VII, cp. I, vol. 6, pàg. 155 a 204.

C.- La configuració jurídica de cada Estat com a causa pròxima i fonament de la plurilegislatió

és evident que les causes sociològiques de la plurilegislatió, tal com han estat exposades, expliquen el fenomen, és a dir, perquè existeixen Estats on conviuen una pluralitat d'ordenaments sia de caràcter territorial, sia de caràcter personal i Estats on no es dona aquesta coexistència i el seu ordenament és simple.

Ara bé, si aquestes causes, que podem anomenar remotes, expliquen la raó d'ésser de la plurilegislatió, no per això justifiquen per si mateixes l'existència actual del fenomen. Aquesta justificació no pot ser cap altra cosa més que la configuració jurídica que cada Estat s'atorga, és a dir, l'estructura jurídico-formal de cada Estat constitueix el fonament i la causa pròxima del fet de la plurilegislatió.

Aquesta estructura és diversa tant pel que fa a l'expressió o manifestació formal que adopta la norma que regula la plurilegislatió, o que l'estatueix, segons el cas, com per la concreció de la forma d'Estat que preveu, així

com per les solucions de les interrelacions dels ordenaments coexistents.

El fonament normatiu de la plurilegislatió pot, per via constitucional, instituir un sistema jurídicament complex mitjançant un repartiment de competències, aquest és el cas dels Estats feudals i també és el cas d'Espanya després de la Constitució de 1978, la qual l'organitza com un "*Estat d'estructura complexa no federal*" (39), o simplement, reconèixer i garantir la vigència dels ordenaments preexistents, funció que, normalment, en aquest cas s'acompleix mitjançant una norma de rang inferior la finalitat o l'esperit de la qual escapa, però, en molts casos del marc limitat de la jerarquia normativa que li correspon. De no haver-hi una norma explícita sobre la plurilegislatió, la legitimitat d'aquesta pot derivar del conjunt de les "*diferents posicions jurídiques*" (40) que atorguen als diferents ordenaments que coexisteixen en l'àmbit d'un Estat, unitat i caràcter de sistema, del qual se'n segueix precisament la seva naturalesa complexa.

(39) PEREZ GONZALEZ, M. i PUEYO LOSA, J., "*Las comunidades autónomas ante el orden internacional*", a *Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional*. Santiago de Compostela, 1982, pp. 45.

(40) DIEZ PICAZO, op. cit., pàg. 173.

Per altra banda, aquesta norma, sigui quina sigui la forma de manifestació que adopti, que és la que legitima el fet de la plurilegislatió, la regula de molt diversa manera tant pel que fa a la forma d'organització de l'Estat des des punt de vista polític, amb incidència que l'estructura política de l'Estat pot tenir sobre la vitalitat o viabilitat dels diferents ordenaments coexistents, com en el relatiu a les solucions de la plurilegislatió i dels conflictes a què dóna lloc que cada sistema reguli a la seva conveniència, de tal manera que hom pot dir que tots els autors estan d'acord sobre l'existència no d'un sistema sinó de diversos sistemes de dret interterritorial (41).

(41) NIBOYET, ELIESCO, PILLET, ZITMANN, VITTA, BORRAS...

D.- Classificació dels Estats plurilegislatius: A) De caràcter territorial: Estats amb diversitat política i administrativa i Estats políticament unitaris i amb diversitat legislativa: Estats transitòriament plurilegislatius; B) De caràcter personal: Estats d'origen tradicional i d'origen colonial; Estats amb plurilegislatió de caràcter ètnic o religiós

La doctrina des que s'ha iniciat l'estudi de la plurilegislatió ha intentat una classificació del fenomen que cada autor realitza des de la seva particular visió de la qüestió. Cadascun d'aquests intents d'ordenació sistemàtica prenen en consideració un aspecte del fenomen que s'ajusta generalment als criteris sustentats per l'autor respecte a la naturalesa jurídica, aspecte que certament és susceptible de classificació, però que n'oblida d'altres: uns parteixen de categories abstractes i altres d'exemples concrets. La crítica a aquestes classificacions ja la va fer ELIESCO quan afirmava que no eren satisfactòries perquè o bé distingien entre conflictes que, racionalment, han de ser col·locats dins la mateixa categoria, o bé, per contra, col·loquen dins d'una mateixa categoria conflictes que pertanyen a categories diferents (42).

(42) ELIESCO, *op. cit.*, pàg. 188 i 189, a més ell mateix fa un recull de les classificacions doctrinals a les pàgines 186 a 190. També SZASZY, I., *op. cit.*, pàg. 265 i ss.

A efectes purament sistemàtics, hom parteix, per semblar més clara i més completa, o si més no, més fàcil de completar, de la classificació emprada per ARMINJON i per VITTA (43) que a més té un clar predicament entre els autors espanyols que en els darrers anys s'han ocupat del tema (44).

En certa manera, aquesta ordenació ha estat ja encetada més amunt en distingir entre la plurilegislatió de caràcter territorial i la de caràcter personal. És a dir, l'àmbit de vigència de l'ordenament, territorial o personal, és per a nosaltres el criteri primer i fonamental per procedir a una sistematització el més rigorosa possible dels diferents ordenaments jurídics complexs. És la diferència essencial, diríem, apartir de la qual és possible elaborar subclassificacions emprant altres elements o criteris d'ordenació.

a) Partint, com s'ha dit, del criteri de vigència territorial de la llei, els sistemes de pluralitat

(43) ARMINJON, P., op. cit., pàg. 82 i ss. VITTA, E., *Conflitti...* pàg. 33 i ss.; *Diritto...*, vol. 1, pàg. 80 i ss.

(44) CASANOVAS Y LA ROSA, O., op. cit., pàg. 216 y 217.

legislativa territorial poden ser classificats tenint en compte el criteri d'unitat política o no de les subdivisions territorials de l'Estat, distingint entre els Estats Federals, *lato sensu*, de manera que compregui els federals pròpiament dits, però també aquells altres Estats que sense arribar a aquest tipus d'estructura, s'organitzen en base a l'autonomia política (45) i els Estats políticament unitaris però amb diversitat legislativa. La distribució entre uns i altres no és merament descriptiva, atès que l'autonomia pot enfortir la plurilegislatió en assegurar un sistema de producció jurídica propi de cada ordenament.

Un altre criteri d'ordenació dels sistemes plurilegislatius pot ser el temporal, és a dir, el caràcter permanent o transitori del fenomen. Ja s'ha fet esment de quins eren els exemples clàssics de plurilegislatió transitòria i del seu escàs interès pràctic actual, atès que el seu caràcter passatger responia més que a pautes necessàriament consubstancials al fet de l'annexió territorial a la voluntat política dels Estats que les dugueren a terme.

Per altra banda, cadascun d'aquestes sistemes pluriterritorials és susceptible d'ulteriors classificacions

(45) PEREZ GONZALEZ i PUEYO LOSA; *op. cit.*, pàg. 16 i 17.

i reagrupaments que poden trencar parcialment aquesta primera ordenació si s'empren altres criteris de valoració. Així, es pot tenir en compte les normes que regulen els conflictes de llei internacional i interterritorial, i trobar que en alguns casos aquestes normes són úniques, com és característic en el sistema de *Common Law*, de manera que en aquest grup es poden encabir tant la Gran Bretanya, país unitari políticament, com els Estats Units, país federal; com a sistemes de normes separades, que poden ser comunes o no, recórrer a l'analogia o no... i altre cop troben en aquest grup Estats unitaris i Estats federals, Polònia, Espanya, la URSS, etc... Hom pot tenir en compte, a més, les normes pròpiament interterritorials i advertir que en alguns casos procedeixen d'un legislador central o únic, que en altres hi ha diversos legisladors i que en alguna cas un mateix Estat ha passat, com és el cas d'Espanya, d'una situació a l'altra.

b) Respecte a la plurilegislatió de caràcter personal és més difícil de reduir a una classificació i delimitar amb tota precisió els subgrups en relació amb l'estat perquè no és estrany que coexisteixin en un mateix, ordenaments el fonament dels quals es troba en principis religiosos, altres en factors ètnics o bé ser conseqüència

d'una situació colonial anterior, cosa que no exclou, a més a més, el caràcter ètnic o religiós (46)

Aquest podria ser l'esquema de la classificació dels ordenaments de caràcter personal, per una banda la naturalesa del factor vinculant de caràcter ètnic o religiós, que dona lloc a ordenaments d'un o altre tipus. Per una altra, segons el procés que origina la plurilegislatió de caràcter personal, hom pot distingir entre la que té origen tradicional i la d'origen colonial. Amb referència a aquesta última cal precisar que la descolonització n'ha alterat profundament el plantejament, i els diferents graus d'interrelació o subordinació entre l'ordenament metropolità i els indígenes tal com va ser estudiada per la doctrina (47), de manera que llur interès és purament històric. Avui no es pot parlar amb propietat de plurilegislatió colonial, ans, en tot cas, d'alguns casos de plurilegislatió que deriven de situacions colonials precedents que han pogut determinar-ne la configuració actual.

(46) Consulteu SZASZY, I., *op. cit.*, pàg. 293 i ss.; VITTA, E., *Conflitti...* vol. I, pàg. 55 a 68; ARMINJON, P., *op. cit.*, pàg. 131 i ss.; SIMO SANTONJA, V.L., "Derecho intranacional e interregional", *Revista de Derecho Notarial*, 1960, núm. XXIX-XXX, pàg. 143 a 212.

(47) VITTA, E. "Il diritto interpersonale", a *Ann. dir. comp.* 28 (1952), pàg. 119-230.

3. CONSEQUÈNCIES DE LA PLURILEGISLACIÓ

A.- La plurilegislatió i el conflicte de lleis intern.

El fet de l'existència d'una diversitat d'ordenaments interns i la seva possible concurrència en la regulació d'una mateixa relació jurídica, nascuda com a conseqüència del tràfic jurídic intern, dona lloc a un conflicte de lleis que, per l'àmbit on es desenvolupa i pels ordenaments implicats, convenim a designar intern per distingir-lo de l'internacional, als efectes estrictament semàntics.

Des d'aquesta perspectiva, el conflicte queda així circumscrit als límits de dos o més ordenaments i la funció del sistema de normes que el regula és, en definitiva, la que determinaquins dels ordenaments en presència és el competent per resoldre cada concreta relació jurídica. En aquest sentit, res no la diferencia de la funció que acompleixen les normes de Dret Internacional Privat respecte als conflictes internacionals, sense que això indiqui, ara per ara, prene postura enfront de la qüestió de la naturalesa jurídica del sistema de Dret Internacional Privat.

òbviament, la solució d'aquests conflictes no és idèntica en tots els casos i no pot ser-ho perquè el fenomen no és homogeni, incideix sobre les solucions que s'adopten tant la particular organització jurídica i política de cada Estat de sistema complex com l'àrea de tradició jurídica a la qual pertany, és a dir, sistemes de *Common Law* o de dret codificat (48).

El fet que un Estat s'estructuri políticament de forma no unitària, sia sota la forma clàssica de federació, sia sota la forma de complexitat política sense federació (49), comporta una pluralitat de fonts de producció jurídica

(48) Comentant les diverses solucions del tràfic privat interterritorial als Estats plurilegislatius, BORRAS i RODRIGUEZ, op. cit., pàg. 7, diu que depenen, "2º De la organización que tenga el Estado plurilegislativo en cuestión, pues no será la misma solución a estos temas la dada en un Estado federal que en un Estado unitario... 3º De la postura adoptada por el Estado plurilegislativo en orden a la solución de los conflictos internos y, más en general, a la regulación de los supuestos de tráfico privado interterritorial..."

(49) Utilitzem un cop més aquesta terminologia ja esmentada a les notes 39 i 45 *ut supra* d'aquest treball. Dels tres possibles significats que donen els professors PEREZ GONZALEZ i PUEYO LOSA, op. cit., pàg. 15 i 16, interessa aquí el concepte d'autonomia que fa referència a l'àmbit polític intern, com diuen els autors citant CALEGEROPOULOS-STRALIS, "... la autonomía sirva para designar el estatuto de un territorio que, formando parte de un Estado que conserva su plena soberanía, está dotado de poderes más o menos amplios de gobierno y de administración que ejerce por medio de sus propios órganos...", op. cit., pàg. 19. El professor GONZALEZ CAMPOS, J.A., op. cit., pàg. 145 i 149, parla de "descentralización política".

que es correspon a cadascuna de les diferents subdivisions territorials. Ara bé, això no implica necessàriament que cada una d'aquestes unitats territorials o els seus ordenaments disposin d'un sistema de Dret Internacional Privat propi, en el benentès que ens estem referint només a una de les tècniques de reglamentació del Dret Interterritorial, la pròpiament conflictual. Pot succeir que Estats federals, com són la Unió Soviètica o la Confederació Helvètica, gaudeixin d'un sistema centralitzat i general de Dret Interterritorial establert mitjançant lleis federals (50) és a dir, pel legislador federal, mentre

(50) VITTA, E., *Diritto internazionale privato*, vol. I, 9172, pàg. 80 i ss. i SZASZY, op. cit., pàg. 269 i ss. ens donen notícia més detallada dels sistemes de Dret Interterritorial de diversos Estats federals.

A Suïssa, la reglamentació dels conflictes interns, o intercantonals, era competència de cada cantó, era, per tant, un sistema particular fins a la llei del 25 de juny de 1981 sobre les relacions de dret civil dels ciutadans domiciliats i residents, que va suposar la centralització de les normes de conflicte de lleis, idèntiques per als conflictes interns i internacionals, essent la solució dels interns el patró per als internacionals.

A la Unió Soviètica el sistema és uniforme, les normes de conflicte interterritorial estan contingudes a la llei de Principis de Dret Civil de la Unió Soviètica i de les Repúbliques del 1^r de maig de 1962, que és llei federal i en els nous codis civils de 1964, però, amb principis separats per als conflictes interns i per als internacionals, sense possibilitat d'analogia per a la reglamentació d'un i altre conflicte.

Per al cas de Iugoslàvia, consulteu VARADY, op. cit. i SAJKO, KRŠIMIR, *La ley Yugoslava de 1982 sobre Derecho Internacional Privado*, R.E.D.I., vol. XXXVI, núm. 1, 1984, on a la nota 2, pàg. 62, relaciona les sis lleis que contenen normes de conflicte interterritorials, que tenen caràcter federal i són: la llei de treball associat, del 25 de novembre de 1976; la llei .../...

que a una altra federació, com ara els Estats Units d'Amèrica, cada Estat federat estatueix per via jurisprudencial el seu sistema de Dret Interterritorial, amb certes limitacions constitucionals (51).

El sistema conflictual interregional espanyol anterior a la Constitució, en la qual Espanya es configurava com un Estat políticament unitari, però amb diversitat legislativa, s'ha caracteritzat per ser uniforme. Les normes de conflicte recollides per algunes de les Compilacions (52) feien una remissió al Títol Preliminar del

... sobre ordenació del procés civil, del 24 de desembre de 1976; la llei sobre la navegació marítima i interior, del 15 de març de 1977; la llei sobre obligacions, del 30 de març de 1978; la llei relativa a les decisions sobre conflictes de lleis i de competència en matèria d'estat, família i successions, del 27 de febrer de 1979; la llei sobre bases de les relacions de propietat, del 30 de gener de 1980.

- (51) El sistema de dret interlocal no difereix de l'internacional i així ho recull expressament l'*American Restatement, Conflict of Laws, Second & 10*. Les limitacions constitucionals que imposen límits als Estats federals en el sentit d'obligar al reconeixement de lleis i actes dels altres Estats amb possibilitats d'intervenció de la Cort Suprema per determinar la llei aplicable deriven de la "*Full Faith and Credit Clause*" (Art. IV, Secc. I) i de la "*Due process clauses*" (esmena 14 de 1968, art. XIV, Secc. I). *Restatement of the Law Second*, vol. I. American Law Institute, 1971, pàg. 38 i ss.
- (52) Les normes conflictuals a les Compilacions que regulaven els conflictes interns per remissió al Codi Civil eren l'art. 3 de la Compilació de Catalunya, l'art. 3 de la Compilació de Biscàia i la llei 10 de la Compilació de Navarra. Val a dir que la recent reforma, per tal de "constitucionalitzar-la", de la Compilació de Dret Civil de Catalunya, llei del 20 de març de 1984, .../...

Codi Civil, de manera que les solucions eren idèntiques. L'ordenament espanyol es considerava format per un Dret general i mal anomenat "comú", tal i com reconeix la Sentència del T.S. del 28 de juny de 1968, és a dir, el contingut en el Codi Civil, i uns Drets, els de les Compilacions, anomenats "especials" per considerar-los asistemàtics i parcials, bé que alguns autors van manifestar ja el seu parer contrari a aquesta postura (53).

La promulgació de la Constitució espanyola de 1978 ha suposat, d'una banda, una alteració substancial en l'estructura clàssica de l'ordenament civil espanyol,

.../... aprovada pel Parlament català, ha mantingut el text original de l'art. 3, i ha malmès una bona ocasió, si més no, per posar al dia la redacció xcessivament estatutària de la norma. Sobre aquest punt, vegeu de SANTOS i ARNAU, L. i VILA i COSTA, B., "Comentarios al art. 3 de la Compilación de Cataluña" a Comentarios al Código Civil y Compilaciones Forales dirigits per M. Albadalejo, volum, XXVII, part I, pàg. 161-177.

Vegeu, també, CASANOVAS i LA ROSA, op. cit., pàg. 219 i també al comentari a l'art. 16,1 del Codi Civil a Comentarios a las Reformas del Código Civil, vol. I, Madrid, 1977, pàg. 7.

(53) PUIG i FERRIOL, L. i ROCA i TRIAS, Fundamentos de Derecho Civil de Cataluña, I, 1979, pàg. 135, vid. el català, Institucions del Dret Civil de Catalunya, Barcelona, 1984; LACRUZ BERDEJO, Elementos de Derecho civil, I, 1974, pàg. 42 o LALAGUNA, E., "Comentario al art. 13", en Comentarios a la reforma del Código Civil, 1979 on, a la pàg. 700 diu "El pleno respeto a los derechos forales supone el reconocimiento de que cada región foral posee su propio Derecho civil, plasmado en una Compilación que, en el respectivo ámbito territorial, es su Derecho común"

analitzada particularment per ROCA i TRIAS (54) per les raons següents. En primer lloc, el pluralisme legislatiu que consagra l'art. 149,1,8 de la Constitució espanyola abandona definitivament la vella aspiració d'un Codi Civil únic i la competència legislativa que en matèria civil la Constitució reconeix a les Comunitats Autònomes que ja gaudien de dret civil propi amb anterioritat (55) i, en conseqüència, el reconeixement de fonts de producció jurídica pròpies de cada ordenament, pot donar lloc a nous conflictes materials deguts al desenvolupament de les competències legislatives de cada Comunitat.

En segon lloc, la distribució de competències legislatives, que porta a cap la Constitució i són assumides

(54) ROCA i TRIAS, E. "L'estructura de l'ordenament civil espanyol", R.J.C., 1983, 1, pàg. 51 a 58.

(55) L'art. 149,1,8è. de la Constitució diu textualment, en relació amb les competències que atorga a les Comunitats Autònomes en matèria de Dret Civil "allí donde existan", temps verbal que deixa pocs dubtes. Les compilacions vigents en el moment de promulgar-se la Constitució ens diran quines són aquestes: Catalunya, País Basc, Aragó, Galícia, Les Balears i Navarra. La discussió, però, gira al voltant de què s'ha d'entendre per Dret Civil català o aragonès, posem per cas, amb dos corrents, un que propugna una interpretació àmplia, sense més límit que les matèries expressament excloses o reservades a l'Estat, línia defensada majoritàriament pels juristes catalans, entre d'altres, Alegria BORRAS, *op. cit.*, pàg. 11, opinió que comparteixo sense reserves. L'altre corrent, representat per DELGADO ECHEVERRIA o GARAU JUANEDA, considera aquest dret limitat pel contingut de les actuals compilacions.

posteriorment pels Estatuts d'Autonomia (56), determina que s'abandoni de forma definitiva la dicotomia Dret General-Dret Especial o Dret Comú-Dret Foral. A partir de l'entrada en vigor de la Constitució desapareixen els drets especials com a drets fragmentaris que necessiten completar-se mitjançant un Dret General al qual forçosament han de remetre's a causa de llurs deficiències. En la mesura de les seves competències exclusives, la legislació de les Comunitats Autònomes és preferent i barra el pas a l'aplicació supletòria del Dret de l'Estat, el qual té el caràcter de general només pel que fa estrictament a les seves competències exclusives.

En aquest moment, l'ordenament civil espanyol és constituït pel conjunt dels diversos ordenaments civils autònoms, sense que pugui predicar-se aquesta qualitat d'ordenament espanyol respecte d'un sol d'aquests ordenaments o considerar la seva existència amb independència dels seus components. A part d'això,

(56) Aquestes competències han estat assumides a l'article 9,2 de l'Estatut de Catalunya, aprovat per Llei Orgànica 4/79, del 18 de desembre; a l'article 10,5 de l'Estatut d'Euskadi, aprovat per Llei Orgànica 3/79, del 18 de desembre; a l'art. 27,4 de l'Estatut de Galícia, aprovat per Llei Orgànica 1/81, del 6 d'abril; a l'article 35,4 de l'Estatut d'Aragó, aprovat per Llei Orgànica 8/82, del 10 d'agost; a l'article 10,22, de l'Estatut de les Illes Balears, aprovat per Llei Orgànica 2/83, del 25 de febrer i a l'article 48 de la *Reintegración y Amejoramiento del Fuero de Navarra*, aprovat per Llei Orgànica 13/82, del 10 d'agost.

l'estructura de l'Estat espanyol se situa dins d'una tercera via, de la qual parlàvem a la nota 49, que podria ser designada com autonomista, a cavall entre els Estats políticament unitaris i els federals.

D'altra banda, la Constitució de 1978 pot alterar les tècniques de reglamentació del Dret Interregional espanyol, en concret, la seva utilització pels diferents ordenaments coexistents. Amb referència al sistema conflictual, aquesta continua essent uniforme per expressa disposició de l'art. 149,1,8 de la Constitució, la qual fa una reserva exclusiva de competència a favor de l'Estat, en aquest punt. Així doncs, el problema gira al voltant de la necessitat de delimitar el concepte de "*normas para resolver los conflictos de leyes*", sobre les que l'Estat té competències exclusives i que determina, segons la conclusió a la qual s'arribi, una alteració en les tècniques de reglamentació del Dret Interterritorial que poden utilitzar els ordenaments espanyol i sobre la qual existeix una certa polèmica entre els nostres autors (57).

(57) També la polèmica al voltant del concepte de "*normas para resolver los conflictos de leyes*" enfronta dues postures, qui defensa una concepció estricta, com BORRAS, op. cit., pàg. 13, que GONZLEZ CAMPOS matitza, op. cit., pàg. 162 i qui defensa una postura àmplia, no restringida a les normes de conflicte exclusivament, com GARAU JUNEDA, op. cit., pàg. 143.

La interpretació estricta, de les competències estatals en matèria de normes de conflicte va ser defensada per A. BORRAS i .../...

és a dir, la discussió es planteja sobre si per normes de conflicte s'ha d'entendre el Dret Interterritorial, com a termes intercanviables, essent en aquest cas les Comunitats Autònomes privades de dictar normes que responguin a qualsevol de les tècniques de reglamentació del Dret Interterritorial, a causa de la competència reservada a l'art. 149,1,8 de la Constitució, o si, per contra, que la norma constitucional es refereix a les normes de conflicte en sentit propi i estricte, de manera que l'única competència reservada a l'Estat és la de legislar normes de l'esmentada naturalesa i la resta de les tècniques de reglamentació queda a l'abast de les Comunitats Autònomes com a competència legislativa civil.

Considerem que aquesta última interpretació, avalada per sòlids arguments (58) és la més adient,

.../... RODRIGUEZ, B. VILA i COSTA, J. FORNER i DELAYGUA, i L. SANTOS i ARNAU, de la Càtedra de Dret Internacional Privat de la Universitat Autònoma de Barcelona, en la Ponència titulada "*Las técnicas de reglamentación en el Derecho Interregional Español, con especial referencia al Derecho Catalán*", inèdita, presentada al Seminari de Dret Interregional, Madrid, maig, 1984.

(58) En síntesi, aquests arguments són tres: 1° Que la tècnica conflictual és només una de les que reglamenta el tràfic jurídic extern, sia internacional o interlocal.- 2° Que el llenguatge arcaic estatutari emprat per l'article 15 de la Constitució espanyola de 1931, precedent de l'actual art. 149,1,8, ha estat simplement modernitzat, sense perdre el seu sentit "conflictual".- 3° Que una interpretació extensiva vulneraria les competències de les Comunitats Autònomes.

altrament podríem trobar-nos amb "una possible desnaturalización de ciertas instituciones forales" (59) perquè una interpretació *lato sensu* podria buidar de contingut les competències atribuïdes a les Comunitats Autònomes.

En conclusió, i respecte a la tècnica conflictual del conflicte de lleis intern espanyol, que és el que en particular interessa aquí, direm que la Constitució no l'altera, continua essent uniforme i dictada pel legislador central; la diferència fonamental rau als potencials nous conflictes materials com a resultat de les competències legislatives i fonts formals pròpies de cada Comunitat i que les altres tècniques de reglamentació són dictades ara per cada legislador intern i no pel legislador central com abans.

També el sistema de la majoria d'Estats amb jurisdiccions autònomes tenen aquest caràcter centralitzat, i això mateix es pot afirmar respecte dels Estats políticament unitaris, però amb diversitat legislativa on predomina el sistema centralitzat de Dret Interterritorial

(59) GONZALEZ CAMPOS, J.A., *op. cit.*, pàg. 162.

(60), és a dir, general i vàlid per a tots els subordenaments del sistema, com assegura VITTA "le norme di conflitto possono trovare la loro fonte sia nei singoli legislatori interni, sia nel legislatore centrale. Non v'è differenza, di natura fra norme di conflitto d'origine locale o d'origine centrale. Nelle due ipotesi infatti, esse operano in funzione di un dato ordinamento interno..." i afegeix més endavant, "il fatto che il legislatore centrale emani norme di conflitti... si tratta di norme uniforme e non di norme uniche" (61).

Per altra banda, la postura que cada ordenament adopta respecte a la interacció del Dret Internacional Privat i el Dret Interterritorial incieix perquè les solucions siguin desiguals i "difficilmente generalizables" (62). En els sistemes de *Common Law* no hi ha distinció, en conseqüència, tampoc no es distingeix entre normes d'un i altre tipus; les mateixes normes de conflicte serveixen per

(60) Entre els primers és obligat esmentar el cas de Polònia que, mitjançant llei del 2 d'agost de 1926 va regular per separat dels internacionals, els conflictes interlocals i de manera extensa i detallada. De toda manera, la unificació del Dret Civil i del Dret de Família a partir de 1964 ha fet perdre significació a les antigues normes interlocals.

(61) VITTA, E., *Diritto...*, vol. pàg. 96.

(62) BORRAS i RODRÍGUEZ, A. *op. cit.*, pàg. 7.

a ambdues categories de conflictes (63), només als Estats Units el sistema és particular, és a dir, propi de cada Estat membre i a la Gran Bretanya, en canvi, no. En ambdós casos, però, les normes són úniques, vàlides tant per als conflictes estrictament interns com per als internacionals.

En els sistemes de dret codificat és habitual distingir les solucions dels conflictes interns de les que corresponen als conflictes internacionals. En alguns casos, aquesta distinció dona lloc a una regulació *in extenso* del Dret Interterritorial, fins i tot recollit en un cas jurídic *ad hoc*, i amb principis parcialment o total diferenciats per cada tipus de conflicte (64).

En altres casos, el Dret Interterritorial es regula per analogia al Dret Internacional Privat. Aquest ha estat el sistema tradicional seguit per l'ordenament espanyol i

(63) Consultar al respecte, entre d'altres autors anglosaxons, DICEY-MORRIS, *Digest of Law of England with reference to the Conflict of Laws*, 6^a ed., 1949; també, *The Conflict of Laws*, 8^a ed., Londres, 1967, pàg. 12 i ss.; CHESHIRE & NORTH, *Private International Law*, 10^a ed., 1979, *op. cit.*, pàg. 9; FOSTER, *La théorie anglaise du droit international privé*, R. des C., vol. LXV, 1938, pàg. 415-498; BONAISSIES, P., *Structure Fédérale et Conflicts internes de lois. L'exemples des Etats Unis d'Amérique*, *Revue Critique*, 42, pàg. 555. També VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 36 i ss.

(64) És el cas de Polònia, ja citat a la nota 60 *ut supra*, o amb menys extensió, però amb principis separats, el cas de la URSS, Iugoslàvia...

així ho disposa explícitament l'article 16.1 del Títol Preliminar del Codi civil (65). Fent un incís direm que a Suïssa, aquesta analogia es produeix a la inversa, la qual cosa és una veritable excepció; són les normes de Dret Interterritorial el model per a la solució dels internacionals.

L'aplicació analògica de les normes i principis del Dret Internacional Privat a l'Interterritorial no es pot dur a terme sense efectuar-hi certes adaptacions per tal d'adequar-les a les específiques característiques del conflicte intern, especialment quan en el sistema de Dret Internacional Privat la connexió personal es basa en la nacionalitat, per la qual cosa resulta inoperant en l'àmbit intern i ha de ser substituïda per una connexió que faci possible determinar la llei personal en l'àmbit intern; pot fonamentar-se en criteris netament personals, com ara el veïnatge civil, l'indigenat, la pertinença, segons les diverses denominacions del vincle, o bé en criteris territorials com el domicili o la residència... També

(65) Vegeu CASANOVAS, O., "Comentario al art. 16", en *Comentarios a las reformas del Código Civil*, Madrid, 1977, pàg. 730-735; també, "El Derecho Interregional e Interlocal", Llibre del II Congrés Jurídic Català, Barcelona, 1971, pàg. 225-226; PECOURT GARCIA, E., *El nuevo sistema español de Derecho Interregional*, Pamplona, 1975, pàg. 28-35 i 70.

En general i per a una visió de conjunt de les solucions adoptades pels Estats plurilegislatius, vegeu SIMO SANTONJA, V.L., op. cit.

altres qüestions com la qualificació, l'ordre públic, el reenviament, etc... han de ser adaptades a les necessitats de cada Dret Interterritorial, sense que s'hi pugin donar fórmules ni solucions genèriques.

Pel que fa al nostre treball, és d'especial importància la distinció entre el sistema de normes anàlogues o diferenciades seguit pels països de dret codificat i el sistema de normes úniques per a tots dos conflictes, de normes no diferenciades, propi del sistema de *Common Law*, atès que és la concepció del Dret, específicament la concepció del Dret Internacional Privat, de la naturalesa i camp operatiu del conflicte de lleis, predominant en aquest últim sistema, el que influirà de manera decisiva en el plantejament del problema a la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia i en la fórmula finalment adoptada a les anomenades genèricament "clàusules plurilegislatives" dels Convenis gestats al si de la Conferència.

B.- La qüestió terminològica en relació amb el conflicte de lleis intern; inadequació d'una terminologia descriptiva

El conflicte de lleis que es desenvolupa en el marc estrictament estatal és designat de diverses maneres, com a bastament ha posat de relleu el professor VITTA (66). Per tant, ens limitarem a relacionar de forma breu la variada terminologia que els autors utilitzen per anomenar el conflicte per tal de comprovar-ne l'adequació al fenomen.

Hi ha autors que designen el fenomen de manera singular, d'acord amb una particular concepció de la naturalesa jurídica del conflicte de lleis intern o internacional i del sistema de normes que els regeixen, així BARTIN l'anomena *Conflicte no internacional de llei*", la qual cosa és coherent amb la seva postura respecte a la sobirania com a element irreductible i essencial per diferenciar absolutament els conflictes interns dels

(66) Per a una relació més detallada de la diversa terminologia emprada per designar el conflicte de lleis intern vegeu VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 17 i ss. i també a *Diritto...*, vol. I, pàg. 79 i també SZASZY, *op. cit.*, pàg. 233 i 235 on mitjançant una classificació de les categories de conflictes interregionals procedeix a enumerar les diferents formes de designar-lo.

internacionals. La doctrina francesa, en general, bé que no exclusivament ella, prefereix designar-lo conflicte "interprovincial". La doctrina espanyola, alguns autors italians i també SZASZY (67), es refereixen al conflicte com a "interregional", "intercantonal", "interestatal" o "interterritorial" (68)... El professor GARAU JUANEDA ha proposat el neologisme d'"intercomunitari" (69), per considerar-ho més adient a la nova dimensió de la plurilegislatió espanyola després de la Constitució de 1978 i a les competències legislatives assumides per les Comunitats Autònomes. VITTA, seguint altres autors, empra

- (67) SZASZY, op. cit., on a la pàg. 233, fent la paràfrasi de LALIVE diu "The designation «interregional» conflicts appers to be the most appropriate", tanmateix, l'autor més endavant, coservant com genèric el nom d'interregional designa com a "interprovincials" els conflictes de lleis "of autonomic jurisdictions" (pàg. 280) i com a "interlocals" els conflictes de lleis de "jurisdictions void of autonomy" (pàg. 282), entre els quals situa els conflictes interns espanyols anteriors a la Constitució de 1978, de la mateixa manera que designa els diversos tipus de conflicte, tots ells com a subespècies de l'interregional, atès que diu "... interregional conflict of laws may be..." (pàg. 265), i en fa a continuació la relació.
- (68) BORRAS i RODRÍGUEZ, A. parla de "supuestos de tráfico privado interterritorial" i de "Derecho Interterritorial" i diu a la nota 4 que "aunque imprecisa (pues puede englobar también los conflictos de carácter internacional) utilizamos esta denominación referida a los conflictos internos producidos por la coexistencia de distintos ordenamientos territoriales", op. cit., pàg. 6.
- (69) GARAU JUNEDA, L., "Comunidades Autónomas y Derecho interregional", a Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional, Santiago de Compostela, 1982, pàg. 114.

habitualment el mot "interlocal" (70), potser juntament amb el terme "interterritorial" el més neutre de tots i que, per consegüent, pot assolir un ampli predicament entre la major part de la doctrina.

La simple lectura d'aquesta profusa nomenclatura posa en evidència el seu caràcter descriptiu. Cada autor pren com a punt de partida del seu estudi la realitat concreta del seu entorn immediat i no pot estar-se d'ajustar la terminologia amb què significa el fenomen al model que és l'objecte primer de la seva preocupació científica.

Per altra banda, aquesta varietat de noms per designar el fenomen no fa altra cosa que ratificar la diversitat dels models en què es concreta la plurilegislatió, la manca d'uniformitat ja assenyalada i que fa dir a SCRIMALI que no hi ha un dret interregional general, sinó un dret interregional espanyol, francès, etc... (71), per tant, cada manera de designar-lo que

(70) VITTA, *Conflitti...*, Vol. I, pàg. 19, *Diritto...*, vol. I, pàg. 77 i 79 i ss.; també DE NOVA, autor que s'ha ocupat amb insistència d'aquests temes així com de l'estudi de l'afer que és la causa de l'objecte d'aquesta tesi ha mostrat la seva preferència per aquesta denominació, atès que subtitula la seva obra *Il Richiamo... Studio di diritto interlocale...*, Padua, 1940.

(71) SCRIMALI, *I conflitti interregionali di leggi nel diritto internazionale privato*. Palermo, 1935.

s'adapti a un dels arquetipus de plurilegislatió, bé que els autors, en definitiva, vulguin referir-se al fraccionament jurídic, a la pluralitat d'ordenaments més que a l'estructura política o administrativa, serà sempre una manera parcial i incompleta d'abastar el fenomen que deixarà de banda altres formes de plurilegislatió diferents a la designada.

Cal trobar un concepte ampli, comprensiu de tot el fenomen en el seu conjunt, si més no, tenint en compte la dificultat de la comesa per la diversitat, tants cops esmentada, del fenomen, el més inconcret possible, per abastar el major nombre de possibilitats i en aquest sentit, defugir les paraules o neologismes que resultin inconsistents, poc arrelats o alambinats perquè d'origen estarien condemnats al fracàs i aprofitar en la mesura possible termes convencionalment entesos i, en conseqüència, més adients a la finalitat perseguida.

Potser dins dels paràmetres que han estat assenyalats ens inclinariem vers la utilització del terme "interterritorial", tot i que aquest, evidentment, deixa fora els conflictes de llei de caràcter personal i que, *lato sensu*, tots els conflictes interns i internacionals no són sinó conflictes interterritorials, si per tals entenem els produïts entre ordenaments pertanyents o vigents en un territori delimitat i tant ho és l'ordenament estatal simple

com l'ordenament coexistent en un sistema complex, únicament varia l'extensió territorial de l'àmbit de vigència.

Per als conflictes de caràcter personal es podrien repetir els arguments exposats. Les diverses formes d'anomenar-lo, és a dir, interconfessional, intergentilici, intercolòial, etc... (72), només fan que descriure una realitat concreta, un tipus de conflicte que es caracteritza segons el cas pel fet de la diversitat de creences, d'ètnies... i per tant, és incomplet. Potser el mot més genèric d'interpersonal per designar aquest conflicte sigui, igual que VITTA (73), el de la nostra preferència per raons

(72) Altre cop és VITTA qui ens forneix una detallada relació dels termes que utilitza la doctrina per designar el conflicte interpersonal a *Conflitti...*, vol. I, pàg. 140 i també *Diritto internazionale privato*, 1972, vol. I, pàg. 107 i ss.; consulteu també "*Il diritto interpersonale*", *Anuario di diritto comparato e di studi legislativi*, vol. XXVIII, 1952, pàg. 119 i ss. Per veure, en concret, els conflictes de llei interpersonals en diversos països, consulteu el capítol 2, pàg. 323 a 369, de l'op. cit. de Szászy.

(73) VITTA es refereix a aquesta categoria de conflictes com a interpersonal, tant en els capítols de les seves obres citades, dedicades a aquest, com a les monografies sobre Dret Interpersonal. També SZASZY, que segueix en la seva obra molt de prop l'autor italià, el designa com a interpersonal (pàg. 293 i ss., op. cit.). Els autors espanyols, MIAJA DE LA MUELA, D.I. Pr., vol. I, 9ª ed., revis., pàg. 15. BORRAS i RODRIGUEZ, A., op. cit., pàg. 6, CASANOVAS i LA ROSA, O., "*El derecho interregional e interlocal*", *Llibre del II Congrés Jurídic Català*, Barcelona, 1977, pàg. 215 el designen així. ELIESCO, op. cit., en canvi, les anomena, fidel a la seva idea que tot conflicte intern és sempre un conflicte d'annexió, "*conflicts d'annexion entre lois de civilisation inégale*" (pàg. 244), en ambdós casos està pensant en situacions colonials, exclusivament.

idèntiques a les donades pels interterritorials.

Resulta una tasca gairebé impossible plantejar-se de cercar un terme capaç de designar ambdues categories de conflictes amb propietat, perquè, malgrat les afinitats evidents com ara que en ambdues categories es tracta d'un conflicte entre sistemes o ordres jurídics diferents (74) que se soluciona mitjançant l'elecció d'un dels ordenaments com l'aplicable al cas per un mètode generalment indirecte, el de les normes de conflicte, el fet de la vinculació personal o vigència territorial de les lleis dificulta la recerca d'un vocable prou definidor d'un i altre conflicte. Per això no hi ha altre remei que encabir-los sota conceptes molts generals, com conflictes de llei dels sistemes jurídics complexs o conflictes de llei interns (75). L'economia de l'expressió, la comprensió directa que dona del problema que es tracta i la possibilitat d'aplicar-ho tant als conflictes interlocals com als interpersonals sense forçar-ne el sentit, dona un clar avantatge al darrer dels conceptes, que és el que satisfà millor la denominació dels dos conflictes plegats.

(74) FRANCESKAKIS, Ph., *Conflicts...*, pàg. 475, n. 51. L'autor ho refereix primordialment a la similitud bàsica amb el Dret Internacional Privat, però és igualment vàlida la seva observació respecte als conflictes interterritorials i interpersonals.

(75) ARMINJON, *op. cit.*, i VITTA, *Conflitti...*, vol. I, considera el terme de conflicte de llei intern com a "*piu diffuso*", pàg. 78.

C.- L'OBLIDADA DIMENSIÓ INTERNACIONAL DEL FENOMEN DE LA PLURILEGISLACIÓ

Quan hom enceta l'estudi de la plurilegislatió des de l'òptica d'aquesta branca del Dret que anomenem Internacional Privat, comença per adonar-se que són pocs els autors d'aquesta especialitat que hagin dedicat una part de la seva feina i de la seva obra a l'estudi en profunditat del fenomen, tot i que no es tracta d'un fenomen recent, ans al contrari, es pot afirmar que l'origen del Dret Internacional Privat es troba precisament en les solucions que plantegen a l'Edat Mitjana els estatutaris als problemes derivats d'una multiplicitat de legislacions d'àmbit local (76) i com diu GONZALEZ CAMPOS, malgrat una història comuna que s'estronca només a partir del segle XIX amb la codificació (77). Malgrat això, la doctrina iusinternacional-privatista, especialment l'espanyola, se'n despreocupa o bé, deixa generalment en mans dels civilistes

(76) Diu ELIESCO al respecte "*ils partaient... de l'étude de la collision interne entre coutumes et c'est à cette collision interprincipiap qu'ils identifiaient le conflit international*", op. cit., pàg. 70.

(77) GONZALEZ CAMPOS, J.A., op. cit., pàg. 148.

el tractament de la plurilegislatió interna que consideren un fenomen estrictament domèstic, com escriu VITTA, "...sono relative fattispecie le quali si producono intieramente nell'ambito di uno stesso stato" (78), negligint que tant per l'essència del problema, com per l'objecte o per les tècniques de reglamentació no hi ha diferències amb el Dret Internacional Privat (79) o, si més no, que les normes interregionals "son normas estatales cuya estructura y función presentan una gran similitud con las normas conflictuales del Derecho Internacional Privado", com diu ORIOL CASANOVAS (80).

Entre els autors anglosaxons difícilment es troba un tractament separat de la plurilegislatió estrictament interna en relació amb la internacional. No hi ha en el sistema de *Common Law* cap manera específica i pròpia de designar els conflictes interns diferenciant-los dels internacionals, és una qüestió desconeguda, impròpia d'un sistema jurídic que únicament admet el conflicte de lleis amb independència de l'àmbit o espai on es desenvolupa, per

(78) VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 97.

(79) és el que GONZALEZ CAMPOS ha anomenat "dimensión interna del Derecho Internacional Privado", op. cit., pàg. 147.

(80) CASANOVAS i LA ROSA, O., "El Derecho interregional e interlocal", Llibre del II Congrés Jurídic Català, 1972, pàg. 225.

tant, sense distincions i amb tractament unitari (81).

En conseqüència, no és estrany el silenci, més aparent que real, sobre la plurilegislatió "interna" dels autors que pertanyen al sistema de *Common Law*, atesa la concepció unitària que tenen del conflicte de lleis i que qualsevol referència al dret interterritorial es faci en la mesura que respon a un concepte característic del sistema de dret codificat. Per tant, d'acord amb aquesta noció del conflicte de lleis pròpia del sistema de *Common Law*, tampoc no és raonable plantejar-se la possible dimensió internacional del fet de la plurilegislatió, la qual cosa és implícita a la concepció jurídica del dret, i del mètode estipulat per a la solució del conflicte de lleis pel sistema de *Common Law*.

En canvi, sí que és sorprenent la poca atenció que per regla general els autors dels sistemes de codi civil han dedicat a la plurilegislatió interna. La queixa no va adreçada només a l'oblit de la dimensió internacional de la plurilegislatió, sinó del fet mateix de la plurilegislatió

(81) Diu FOSTER "il faut se demander si le problème de conflits interprovinciaux existe en Angleterre par opposition aux conflits internationaux" i continua, "le problème ne se pose pas en Angleterre, puisque tout territoire ayant une loi différente de celle de l'Angleterre est considéré comme une juridiction étrangère, du point de vue du droit international privé", R. des C., 1938-III, vol. 65, pàg. 416.

interna. El tractament a fons de la plurilegislatió és obra que descansa majoritàriament sobre les espatlles de la doctrina italiana, germànica i francesa (82). La doctrina espanyola, quan s'ha ocupat del tema, ha adreçat la seva atenció vers els problemes específics del sistema jurídic complex espanyol (83), més que no pas ha considerat el fenomen en la seva globalitat.

Si, en certa manera, la plurilegislatió interna ha estat tractada només d'esquitllentes, no és d'estranyar que encara hagi estat més excepcional ocupar-se de la dimensió internacional del fenomen, atès que els tractadistes l'han considerat gairebé exclusivament des de l'angle intern (84),

(82) La relació d'autors italians és molt extensa, però destaquen els següents: VITTA, DE NOVA, AGO, MORELLI, DECLEVA, PERASSI, SCRIMALI, PACHIONI, TEDESCHI, GRASSETI, UDINA, FEDOZZI...; entre els alemanys, SAVIGNY, ZITELMANN, RAAPE, NUSSBAUM, NEUMEYER, VON BAR..., més preocupats, però, per les qüestions relatives a la naturalesa jurídica; entre els francesos, ARMINJON, ELIESCO, NIBOYET, PILLET, AUDINET, BATIFFOL, BARTIN...

(83) Entre els internacional-privatistes espanyols, que han mostrat una preocupació pel tema destaquen: TRIAS i GIRÓ, LASALA LLANAS, SIMO SANTONJA, CASANOVAS i LA ROSA, PECOURT GARCIA, MIAJA DE LA MUELA, TRIAS DE BES, BOUZA VIDAL, PASTOR RIDRUEJO, BORRAS i RODRIGUEZ, AGUILAR NAVARRO, GARAU JUANEDA, GONZALEZ CAMPOS. La relació és pràcticament exhaustiva, en el benentès que no mencionem els civilistes que, d'una manera o d'una altra, han tractat alguns aspectes de la plurilegislatió espanyola.

(84) Com a mostra que il·lustra aquesta línia de pensament escollim unes paraules d'Eliesco, no per úniques, sinó per representatives, "les conflits interprovinciaux ne s'élèvent jamais au sein de la communauté juridique internationale.." op. cit., pàg. 170.

és a dir, considerant, com una mena de compartiments estancos, els respectius àmbits d'operacions, ignorant que hi ha supòsits en què, com diuen BORRAS o GONZALEZ CAMPOS, es produeix una superposició o una confusió d'un conflicte intern amb un d'internacional (85).

Per altra banda, també la postura dels autors respecte al problema de la naturalesa jurídica del Dret Internacional Privat en relació amb el Dret Interterritorial determina l'actitud respectiva enfront de la qüestió del paper internacional de la plurilegislatió interna, com veurem més endavant.

Tanmateix, i el marge de possibles postures teòriques sobre la naturalesa jurídica del Dret Interterritorial i de l'internacional, només cal observar el marc real on es desenvolupen les relacions jurídiques, que el tràfic jurídic no es detura a les fronteres, per constatar que en el seu itinerari vital i jurídic connecta, relaciona, lliga i deslliga ordenaments, que entren així en contacte, sense parar esment del seu caràcter simple o de si formen part d'un sistema complex, o de l'àmbit d'actuació que cadascú pugui tenir predeterminat. És a dir, al marge d'allò que pensin els autors, la dimensió internacional de

(85) *Vid. ut supra*, notes 24 i 25.

la plurilegislatió és un fet tan indiscutible com el fet mateix de la plurilegislatió, "basterà accettarlo come un dato di fatto inoppugnabile la cui si riprova ci é formita da un semplice esame della realte esterna" (86), sentència que VITTA refereix a la pluralitat d'ordenaments, però que és també certa respecte a l'actuació internacional dels ordenaments interns.

(86) VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 69.

D.- Doctrines sobre la naturalesa jurídica del Dret Internacional Privat i del Dret Interlocal i la seva incidència en la dimensió internacional de la plurilegislatió

La discussió clàssica de la interpretació del Dret Internacional Privat i del Dret Interterritorial ha girat l'entorn de la respectiva naturalesa jurídica, és a dir, al voltant de tres possibles postures que VITTA planteja de la manera següent: que el Dret Interterritorial sigui part del Dret Internacional Privat, que el Dret Interterritorial guardi una analogia tal amb el Dret Internacional Privat que les solucions adoptades per a l'últim siguin també vàlides per al primer o bé, que els conflictes interterritorials siguin considerats a part, com una disciplina autònoma (87).

Els arguments i la relació de les diferents postures doctrinals és aspecte del Dret Interterritorial a bastament tractat (88), aquí ens interessen només en la

(87) VITTA, E., *Diritto internazionale privato...*, vol. I, 1972, pàg. 89 i ss.

(88) Per a una exposició de conjunt i més detallada de les doctrines sobre la naturalesa jurídica, vegeu VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 111 i ss.; SZASZY, *op. cit.*, pàg. 236 i ss.; ELIESCO, *op. cit.*, pàg. 68 i ss.

mesura que poden incidir sobre el criteri que s'adopti respecte a l'actuació internacional de la plurilegislatió.

Les qüestions relacionades amb la naturalesa jurídica del Dret Internacional Privat i del Dret Interterritorial ens poden clarificar l'abast de la dimensió internacional dels ordenaments plurilegislatius, és a dir, interessa esbrinar si entre el sistema de normes internacionalprivatistes i el sistema interterritorial hi ha diferències tan essencials que redueixen els camps d'aplicació respectius a allò que els és literalment propi o bé ambdós sistemes, en realitat, constitueixen dos aspectes d'un mateix fenomen, amb diferències purament secundàries, tema que es relaciona, com veurem amb la qüestió de la remissió als ordenaments plurilegislatius.

De fet, interessa especialment deixar constància de com els criteris propis del sistema de *Common Law* han incidit en la pràctica en la postura que adopta la Conferència de Dret Internacional de la Haia en relació amb l'àmbit internacional d'actuació dels ordenaments plurilegislatius, i com també ha influït en la fórmula concreta de les clàusules dels Convenis elaborats per la Conferència que regulen la situació de superposició de

conflictos (89).

Els tres principals corrents doctrinals, en síntesi, s'ajusten a les tres formes d'enfrontar la qüestió que apuntava VITTA, és a dir, teories que assimilen el Dret Internacional Privat i el dret interlocal i, en conseqüència, neguen l'autonomia d'autonomia d'aquest últim; teories que diferencien totes dues categories de conflictes i teories que representen una postura intermitja, és a dir, que admeten les grans semblances d'un i altre tipus de conflicte i n'assenyalen, però, les diferències que els separen i que n'impedeixen la identitat.

Destacats autors, amb arguments diversos però concomitants, han defensat la identitat d'ambdues categories de Conflictes de lleis. Bàsicament, argumenten els defensors de l'assimilació que no hi ha diferència entre l'estructura del Dret Internacional Privat i la del Dret Interterritorial, que també l'objecte és idèntic, ja que es tracta de regular situacions connectades a més d'un ordenament i determinar la llei aplicable. ARMINJON, que defineix el Dret Internacional Privat "*par la fonction qu'il*

(89) Actes i Documents de la IX^a Sessió de la Conferència de Dret Internacional de la Haia i Rapport Batiffol.

exerce" (90) i com a element bàsic reconeix només l'existència de sistemes jurídics, els quals classifica en simples i complexs, de manera que el conflicte de lleis sempre tindrà lloc entre sistemes jurídics, essent indiferent que pertanyin a la categoria dels simples o dels complexs, per tant, la noció de Dret Internacional Privat comprèn ambdós tipus de conflicte. També GONZALEZ CAMPOS considera que el sistema de Dret Internacional Privat, si forma part de l'ordenament estatal complex d'un Estat plurilegislatiu "*regulará no sólo las situaciones privadas internacionales sino también las situaciones privadas afectadas por la diversidad de ordenamientos jurídicos coexistentes en dicho Estado*" (91). UDINA insisteix en aquests arguments i considera que són aspectes d'un mateix fenomen, és a dir, conflictes entre lleis que pertanyen a sistemes jurídics diversos (92).

Dins d'aquest corrent de pensament que assimila el Dret Internacional Privat i l'Interterritorial, és clar que es troba la doctrina anglosaxona, atès que el sistema de

(90) ARMINJON, P., op. cit., pàg. 80.

(91) GONZALEZ CAMPOS, J.A., op. cit., pàg. 147.

(92) UDINA, Elementi..., Roma, 1933, pàg. 103 i 104, també *Sui conflitti di leggi nelle colonie italiane*, pàg. 336 i 337, traduït al francès a "*Notes sur les conflits de lois dans les colonies italiennes*", R.D.I.L.G., 521 (1935), pàg. 393-442.

Common Law només admet una categoria de conflicte de lleis (93), la identificació és total i un únic sistema de normes, de Dret Internacional Privat, regula totes dues categories de conflictes en definitiva, perquè aquesta concepció arrenca també de la idea de sistema jurídic com a unitat de referència.

La clau d'aquesta línia teòrica descansa sobre la idea de Comunitat jurídica, per una banda, en el sentit que ho expressava SAVIGNY i de sistema jurídic per una altra. Sobre aquesta base és difícil trobar diferències d'estructura, objecte, funció o naturalesa, "*le norme di diritto interregionale adempiono... la stessa funzione che le norme di diritto internazionale privato... Cioè esse tendono a creare per via indiretta, un regolamento giuridico per i rapporti che hanno carattere di estraneità alla vita reale interna della regione...*" (94), de manera que el Dret Interterritorial es confirma com la "dimensió interna" del Dret Internacional Privat, el qual regula així els conflictes tant interns com internacionals i també els

(93) CHESHIRE, *Private International Law*, 10^a ed., 1979, pàg. 9; YNTEMA, "*The Historic Bases of Private International Law*", *American Journal of Comparative Law*, vol. II, 1953, pàg. 297-317; GRAVESON, *Conflict of Laws*, 7^a ed., 1974, pàg. 6.

(94) AGO, R., *Lezioni di diritto internazionale Privato*, 1955, pàg. 94, també a "*Règles générales des Conflits de lois*", a R. des C., 1936, IV, vol. 58, pàg. 365.

mixtos en els quals es produeix un encavalcament de conflictes per efecte de la remissió a un sistema plurilegislatiu. D'aquesta manera s'arriba pacíficament a l'admissió de l'actuació internacional dels ordenaments plurilegislatius que, segons els criteris de *Common Law* fonamentats en la idoneïtat d'algunes connexions, poden a més actuar directament en la regulació de la relació jurídica internacional amb que es trobin implicats.

Les teories intermitges són en realitat més properes als postulats assimiladors que a les doctrines diferenciadores. ELIESCO arriba a dir que el dret interprovincial "n'est qu'un droit international privé adultéré" (95).

La majoria de la doctrina espanyola, el pensament de la qual queda expressat a la frase de MIAJA DE LA MUELA "la evidente analogia entre ambos tipos de conflictos no conduce a su absoluta identificación" (96), es troba en aquesta via intermitja representada també per BATIFFOL, PILLET o FEDOZZI... ELIESCO que assenyala com alguns dels elements diferenciadors el marc jurídic on es desenvolupa el

(95) ELIESCO, *op. cit.*, pàg. 181.

(96) MIAJA DE LA MUELA, *Derecho Internacional Privado*, I, 9ª ed., revis., pàg. 15

conflicte segons sigui intern o internacional, les fonts d'on deriven les lleis o els títols que respectivament invoquen, és a dir, igualtat entre les lleis en conflicte en l'àmbit internacional; igualtat o subordinació, segons el cas, per a les litigioses en l'àmbit intern... de manera que serà necessari efectuar una modificació de determinats aspectes del Dret Internacional Privat per solucionar els conflictes interterritorials, puntualitza que "*il ne s'agira que de modifications d'importance en somme secondaire*" (97).

En definitiva, aquestes modificacions secundàries o "*de matiz*", com diu AGUILAR NAVARRO (98) no impedeixen "... *el paralelismo entre construcción teórica y práctica del sistema de Derecho Internacional Privado y del Derecho Interregional...*" (99), segons el mateix autor. CASANOVAS estima, per la seva banda, que les normes interterritorials en llur estructura i funció presenten una gran similitud amb les normes conflictuals de Dret Internacional Privat (100).

(97) ELIESCO, *op. cit.*, pàg. 171.

(98) AGUILAR NAVARRO, M., *Lecciones de Derecho Internacional Privado*, 2a ed., vol. I, part I, 1963, pàg. 438.

(99) AGUILAR NAVARRO, M., *Derecho Internacional Privado*, vol. I, part II, part I, pàg. 55.

(100) CASANOVAS i LA ROSA, O., "*El Derecho interregional e interlocal*", Llibre del II Congrés Jurídic Català, pàg. 225.

Per abonar aquest criteri considera que s'ha de tenir en compte la uniformitat de les tècniques de solució i l'origen comú d'ambdós conflictes, com també l'existència de conflictes de naturalesa mixta.

Davant de la postura matisada que adopten els autors partidaris de la similitud sense identificació, dels arguments per ells mateixos manifestats, hom pot preguntar-se si de veritat arriben a qüestionar-se la identitat de naturalesa entre els dos tipus de conflicte i si les adaptacions que proposen en relació amb les peculiaritats del Dret Interterritorial no responen més a raons pràctiques i d'operativitat que a l'essència del conflicte.

No es nega tampoc en aquest cas la incidència internacional dels ordenaments plurilegislatius, però en la solució del conflicte mixt estableixen una gradació. S'ha de resoldre primer el conflicte internacional d'acord amb les normes de Dret Internacional Privat i després el conflicte intern segons les normes del Dret Interterritorial.

L'últim dels corrents doctrinals planteja l'absoluta separació entre els conflictes internacionals i els interns. Les dues postures diferenciadores clàssiques han estat defensades tant pels partidaris de la concepció internacionalista el Dret Internacional Privat, como ara

ZITELMAN, els quals en consideren exclòs el Dret Interterritorial -segons això, es tracta d'una qüestió de llibertat del legislador intern a l'hora de regular el Dret Interterritorial, llibertat que li manca en Dret Internacional Privat (101)-, com pels partidaris de la concepció nacionalista del Dret Internacional Privat, BARTIN situa el nucli de la discussió en l'existència o no d'un conflicte de sobirania, conflicte que no es dona en l'àmbit interterritorial (102). Les matisacions i reelaboracions dels seguidors d'aquestes postures han mantingut, però, en allò fonamental, l'argumentació.

VITTA, per la seva banda, és favorable a la diferenciació perquè considera que en el Dret Interterritorial, precedint les normes de conflicte, es troben les normes atributives de competència que són el pressupòsit perquè els conflictes interns puguin existir, atès que estableixen els límits de la competència legislativa dels ordenaments interns (103).

(101) ZITELMANN, I.P.R. (1897-1912), vol. I, pàg. 395 i ss.

(102) BARTIN, Principes de Droit international privé selon la loi et la jurisprudence française (1930-35), vol. I, pàg. 24 i 25.

(103) VITTA, Diritto Internazionale privato, vol. I, pàg. 89 i ss.

Per SZASZY, la diferència no és una qüestió de naturalesa, ja que presenta trets uniformes en el Dret Internacional Privat i en l'Interterritorial, sinó que la diferència rau al tractament que reben determinades institucions com l'autonomia de la voluntat o els drets adquirits en un i altre sistema. L'autor considera les teories relatives a la naturalesa jurídica dels sistemes de Dret Internacional Privat i de Dret Interterritorial excessivament teòriques i mancades de "*conclusive force*" (104), com diu de forma expressiva.

En definitiva, la polèmica doctrinal al voltant de la naturalesa idèntica, similar o bé absolutament desigual del Dret Internacional Privat i del Dret Interterritorial ha de servir d'una banda per establir la relació que existeix entre una determinada concepció del Dret Internacional Privat i el reconeixement o bé la negació de la possibilitat o capacitat dels ordenaments simples d'un sistema plurilegislatiu per operar en l'àmbit internacional i és clar que això depèn de la postura adoptada pel que fa a la identificació o no del Dret Internacional Privat i el Dret Interterritorial perquè si, en definitiva, no hi ha distinció, si tot es redueix a un "conflicte" entre ordenaments diversos i una mateixa tècnica per determinar

(104) SZASZY, op. cit., pàg. 240.

quin és l'aplicable, es fa molt difícil establir reductes o demarcacions territorials que actuïn com a límits i impedeixin el contacte d'uns determinats ordenaments, aquells que integren un sistema plurilegislatiu, amb situacions de tràfic jurídic privat internacional.

D'una altra banda, servirà també per aclarir-nos que les solucions que adopta la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia, en relació a la plurilegislatió no són en absolut alienes a aquests plantejaments, atès que, com veurem, suposen arrengher-se amb les postures d'aquells que defensen l'equiparació i ho redueixen tot a un problema de regulació de situacions jurídiques no homogènies.

E.-Arguments que abonen la identitat del Dret Internacional Privat i del Dret Interterritorial: les particularitats no alteren l'essència

Les crítiques que el professor hongarès formula a les teories sobre la naturalesa jurídica, que de forma abreujada, han estat exposades a l'apartat anterior, són compartides totalment per aquesta autora. Però és que, a més, les diferenciadores especialment són apriorístiques i axiomàtiques de tal manera que, com diu ELIESCO interpretant el pensament dels autors que qüestionen aquestes doctrines, no són sinó *"une superfétation inutile, qui, dans d'ordre pratique, n'entraînerait aucune conséquence"* (105).

Des del nostre punt de vista, el que cal tenir en compte, com proposa VITTA (106), és la funció, l'objecte i les tècniques de reglamentació per als sistemes de Dret

(105) ELIESCO, op. cit., pàg. 77.

(106) VITTA, a *Conflitti...*, vol. I, pàg. 89 proposa que *"per la sistemática... della «natura giuridica» del diritto internazionale privato, del diritto interlocale o del diritto interpersonale... e oportuno scerverare i seguenti tre aspetti del problema stesso..."*, és a dir, objecte i funció però l'últim el refereix directament a la naturalesa jurídica de la norma de conflicte i fa la distinció entre la norma atributiva de competència i la norma de conflicte.

Internacional Privat i de Dret Interterritorial per determinar les possibles diferències o semblances. Aquesta n'és la veritable pedra de toc i en aquest sentit resulta evident que tant en un sistema com en l'altre, la funció és la de determinar l'àmbit d'aplicació de la norma, l'objecte, reglamentar les relacions jurídiques o situacions connectades a més d'un ordenament i que les tècniques de reglamentació són exactament les mateixes.

Així doncs, sense refusar tampoc les "particularitats" del conflicte interterritorial que fan necessàries certes adaptacions, com correctament destaquen els defensors de la via intermitja, es pot arribar a la conclusió de donar suport a les teories assimiladores. Les "particularitats" del Dret Interterritorial fan que en realitat s'alteri l'objecte, funció o tècniques de reglamentació?, canvia per això l'essència, és a dir, la naturalesa del problema?. Nosaltres pensem que no. Fins i tot les postures intermitges no estableixen una veritable distinció entre ambdós per un altre que es considera més operatiu i adient o matisar l'abast de determinades institucions del Dret Internacional Privat no modifica el mètode i l'instrument d'anàlisi del "conflicte internacional" i del "conflicte intern" que utilitzem i que és el mateix.

A més a més, es podria argumentar que cada sistema plurilegislatiu té les seves particularitats, que no hi ha uniformitat de plantejament i de solucions entre els sistemes plurilegislatius, com dèiem a l'epígraf 2.A d'aquestes pàgines i malgrat això, la unitat intrínseca del fenomen es manté. No és possible establir per aquesta raó diferents categories per a cada un d'ells i considerar-los problemes independents, cadascun amb una naturalesa jurídica diferenciada de les altres.

En conclusió, i tenint en compte l'objecte, funció i naturalesa jurídica del sistema de Dret Interterritorial (107), no es pot establir una distinció essencial de naturalesa entre el Dret Internacional Privat i el Dret Interterritorial. És ben cert que en l'àmbit intern el Dret Internacional Privat modifica algunes de les seves institucions fent-les més adients, però és igualment cert que en l'àmbit internacional privat no és uniforme ni idèntic, s'adapta a les particularitats del sistema jurídic de cada Estat, de manera que és possible parlar d'un Dret Internacional Privat francès, espanyol o alemany... la qual

(107) LALIVE, representant de la postura intermitja insisteix en què ni per l'objecte, ni per la funció, ni per la natura de les normes de solució dels conflictes interns, aquests no es diferencien del Dret Internacional Privat, i així ho recull a la seva obra "*Droit interregional et droit international privé*", Recueil des Travaux Suisses. IVème. Congrès International de droit comparé, 1954.

cosa no trenca la reducció a una unitat de fons ni desvirtua la unitat de la naturalesa jurídica del fenomen.

La distinció entre Dret Internacional Privat i Dret Interterritorial es pot mantenir només per via acadèmica o convencional, però cal contemplar en tot moment el fenomen en la seva globalitat i tenir present la doble dimensió interna i internacional del Dret Internacional Privat.

CAPÍTOL II

ELS CONVENIS DE LA HAIA: ELS CONFLICTES DE LLEIS I
ELS ESTATS JURÍDICAMENT NO UNIFICATS

1. LA CONFERÈNCIA DE DRET INTERNACIONAL PRIVAT DE LA HAIA

A.- Justificació de l'estudi de la Conferència

Hom es pot preguntar sobre el sentit de l'exposició que es farà tot seguit. Per què esmerçar un temps, unes pàgines en descriure i interpretar els principis i elements que informen la Conferència, a desgrat que sigui el marc on es desenvolupen els treballs que ens interessen?, a què treuen cap totes les possibles elucubracions sobre les contradiccions o les característiques de la Conferència?, quina relació poden tenir amb el veritable objecte d'aquest estudi?

A mesura que avançava en les tasques preparatòries d'aquesta tesi, és a dir, quan més m'endinsava en la lectura de les obres sobre la Conferència i de la Conferència, de les seves Convencions o sobre les Convencions..., més tenia la impressió que en els elements contradictoris que em semblava albirar, en la superació d'aquestes contradiccions, hi havia quelcom que no podia negligir, em semblava que alguna relació tenia amb tot allò que em preocupava, i aquesta impressió em resultava molt suggerent, no tan sols

en relació a comprendre la pròpia Conferència, cosa per si sola prou interessant, sinó per la relació que, de primer antuvi, de manera intuïtiva, diria, em suggeria respecte a les clàusules que em proposava d'analitzar, de manera que, pensava, no era possible abordar-les per separat del context on es produïen, que aquest context podia fins i tot ser determinant per copsar la raó de ser de les clàusules i, en conseqüència, d'arribar a fer-ho, d'arribar a estudiar-les per si mateixes, de forma aïllada, per separat del seu marc, estava convençuda que les deixaria incompletes, orfenes de la seva pròpia originalitat.

Així doncs, la pregunta elemental en aquest sentit és, quines són les raons que fan que les clàusules relatives a la plurilegisllació apareguin per primera vegada en les Convencions de la Conferència de la Haia i no en d'altres?, què fa que en un determinat moment es pensi en la necessitat d'estipular la clàusula plurilegisllativa?

Penso que la resposta a totes aquestes preguntes es troba als apartats anteriors. Si la Conferència en un determinat moment s'ocupa de problemes fins aleshores reservats a la competència de cada Estat, puix que es considerava que afectaven estrictament l'ordenació interna de l'Estat, com són totes aquelles qüestions relacionades amb la determinació de la llei aplicable en el cas de situacions de plurilegisllació, si la Conferència, en prendre

en consideració aquest fenomen i tractar de regular-lo, trenca amb la inèrcia d'establir un doble i separat pla d'actuació de les relacions jurídiques privades: les que es desenvolupen en l'àmbit intern, per una banda i les que actuen en l'àmbit internacional, per un altre; o bé, si la Conferència s'ocupa a més de qüestions relatives a l'estipulació de tractats, és a dir, de matèries de naturalesa clarament internacional, i ho fa en relació a la possible incidència d'aquesta tècnica d'estipulació en aspectes constitucionals d'Estats federals o d'estructura político-jurídica no unitària, que és matèria de naturalesa interna, és perquè ha sabut, entre d'altres coses, ser flexible en el seu procés d'evolució, oberta als diversos sistemes jurídics que l'integren i componen, receptiva i atenta als problemes reals del tràfic jurídic internacional, permeable al nou ordre jurídic internacional i a la ductilitat que aquest reclama; és per això que les solucions tècniques, impregnades d'una veritable voluntat d'eficàcia, són el resultat de l'experiència dels Estats en l'aplicació de les normes i de l'observació del real i efectiu desenvolupament de les relacions jurídiques.

En definitiva, són aquestes condicions les que generen un clima propici perquè, quan la Gran Bretanya proposi una fórmula per tal d'unificar els criteris de determinació de la llei aplicable i per identificar-la en els sistemes jurídics no unificats, la Conferència ho

accepti sense oposar gaire resistència, sense interrogar-se massa profundament sobre la procedència o no d'una aital proposta en una Convenció internacional.

B.- Ressenya històrica de la Conferència de la Haia

Els Convenis dels quals passo a ocupar-me són elaborats en el si de la Conferència de la Haia de Dret Internacional Privat, formada per experts, delegats dels Estats membres. No és, per tant, sobrer d'ocupar-se en primer lloc, a tall d'introducció que focalitza ja l'objecte del nostre interès, de la Conferència com a tal, dels seus orígens, de la seva composició, dels seus objectius i de la seva evolució, dades sense les quals potser ens seria difícil copsar la raó, el sentit, de les clàusules que motiven el nostre estudi. Per endavant cal confessar que aquesta referència és obligadament curta, atès que ens preocupa bàsicament com a marc en el qual conflueixen i es canalitzen diferents tendències i sistemes jurídics i en la mesura que consta l'existència d'excel·lents treballs que de ben segur han de salvar les possibles mancances (1).

(1) En aquest sentit, ultra els autors que seran citats en el decurs d'aquesta part, vegeu les Actes de la Primera Sessió (1893) i JESSURUN D'OLIVEIRA, "Universalisme ou Régionalisme de la Conférence de La Haye", *Revue Critique de Droit International Privé*, 1966, pàg. 351 i ss.; OFFERHAUS, J., "La Conférence de La Haye de Droit International Privé. Experiences et perspectives". 16 *Anuaire Suisse de droit international*, pàg. 27-52 i DROZ, G.A.L., "La Conférence de La Haye de Droit International Privé en 1980. Evolution et Perspectives". *Recueil des Cours*, 1980, pàg. 127 i ss.

Per entendre les funcions i l'evolució de la Conferència, cal situar-la en el seu context històric, finals del segle XIX pel que fa al temps, i àmbit europeu pel que fa a l'espai; això explica fàcilment el pes dels corrents doctrinals que l'informen de bon començament, el moviment codificador i el pensament de MANCINI, que es deixarà sentir notòriament fins poc més enllà de l'entrada de Gran Bretanya com a membre de l'organització, el 1925.

La Conferència es reuneix per primer cop el 1893, presidida per ASSER, la iniciativa del qual de celebrar una Conferència Internacional a Holanda, que es proposés la unificació de les normes de conflicte mitjançant acords internacionals, va ser acollida i propiciada pel Govern dels Països Baixos (2) que per la seva banda, el 1874, havia intentat sense resultat de convocar-ne una.

a) Característiques organitzatives de la Conferència en la primera etapa

En una primera fase de la Conferència, fita que situen, als nostres efectes, l'any 1928 (3) es caracteritza

(2) *Vid.* Actes I, première partie.

(3) OFFERHAUS, de qui ho reprenen entre nosaltres VÍÑAS FARRE, .../...

per una sèrie de trets que si bé, d'entrada, en fan possible l'existència inicial, suposen també un llast per a la seva plena eficàcia, llast que només començarà a llençar a l'acabament de la Segona Guerra Mundial, amb l'etapa que inaugura la VII^a Sessió, el 1951.

Aquests trets es poden agrupar al voltant de dos aspectes de la Conferència, l'organitzatiu pròpiament dit, i l'operacional.

Pel que fa a l'organització, tres notes la caracteritzaven en aquell moment, la primera era el seu caràcter no permanent i consultiu. En principi, era una Conferència diplomàtica que es reunia voluntàriament per a la consecució d'una finalitat ben determinada, la unificació de les regles de conflicte, fi que s'estimava convenient i la periodicitat de la qual -més freqüent en les quatre primeres sessions- era fluctuant i tributària, en gran part, dels esdeveniments polítics del moment. De fet,

.../... R., *Unificación del Derecho Internacional Privado. Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado, 1978* i PEREZ GIRALDA, A., "La Conferencia de La Haya de Derecho Internacional Privado: Indicios de una nueva orientación", *Revista Española de Derecho Internacional*, 1982, núm. 1, vol. XXXIV, pàg. 141, fan una divisió tripartita; la primera etapa comprèn de la I^a a la IV^a Sessió (1893-1904); la segona comprèn la V^a i VI^a Sessions (1925-1928), i la VII^a Sessió (1951) es considera com l'inici d'una tercera etapa que es defineix plenament a partir de la VIII^a Sessió (1956).

l'organització no s'institucionalitzà formalment fins a l'establiment i l'entrada en vigor de l'Estatut de la Conferència, el 15 de juliol de 1955 (4). El caràcter consultiu de la Conferència es manté fins l'any 1914. A les primeres reunions es fan paleses les reticències i recels dels Estats a comprometre llur respectiva llibertat legislativa per l'obra de l'Organització, de manera que, al llarg de les tres primeres sessions es va perfilant el caràcter no legislatiu de la Conferència i el fet que els seus acords no modifiquen les legislacions internes (5). Aquesta contradicció, al nostre parer essencial, en la qual es mou la Conferència, entre l'ànim de resoldre de forma satisfactòria i universalment vàlida els conflictes de lleis i la prevenció a obligar-se directament pels acords assolits, és una de les raons del reconegut fracàs de la primera etapa de l'Organització, tal com confessà el propi OFFERHAUS (6).

(4) El Preàmbul de l'Estatut disposa el caràcter permanent de la Conferència, i l'article 3, paràgraf 6, estableix una periodicitat entre sessions de quatre anys.

(5) *Vid.* Actes I, II i III Sessions.

(6) Actes de la Septième Session, 1952, t.I., pàg. 11. En realitat, l'autor es refereix al fracàs a què ha conduït el nacionalisme dels Estats membres en relació a les matèries de família tan impregades com ell diu de "*sentiments nationaux*".

La segona nota distintiva era el seu regionalisme. A la primera sessió van assistir tretze Estats, tots ells europeus (7), sense que l'entrada, ben aviat, del Japó trenqués l'harmonia que, malgrat tot, és a dir, diferències socials, polítiques o econòmiques que es reflectien en una diferent concreció de les solucions jurídiques a cada país, suposava el fet que tots els Estats que componien originàriament la Conferència, pertanyien a una mateixa família jurídica, la del sistema codificat, i es nodrien, per tant, d'unes concepcions jurídiques no essencialment diferents i inconciliables.

Per últim, la Conferència s'ordena amb afany universalista, tal i com correspon a la seva finalitat codificadora, però aquell desig que PEREZ GIRALDA ens assenyala com una de les constants dinàmiques de l'Organització (8), resulta inicialment frustrat, primer perquè la concepció "universal" dels Estats membres és en aquell moment totalment eurocentrista; segon, perquè l'Organització s'entén com un club necessàriament reservat si es volen assolir els resultats proposats, cosa que més

(7) Aquests tretze primers Estats representats a la Conferència de 1893. eren Alemanya, Austria, Bèlgica, Dinamarca, Espanya, França, Holanda, Itàlia, Luxemburg, Portugal, Romania, Rússia i Suïssa.

(8) PEREZ GIRALDA, op. cit., pàg. 139.

endavant quedarà cristallitzada en el segon paràgraf de l'article 2 de l'Estatut (9), i tercer perquè el principi de la nacionalitat segons MANCINI, sobre el qual s'aixequen les solucions jurídiques dels Convenis sorgits de les primeres sessions, no propicia precisament l'universalisme de la Conferència; s'haurà d'esperar la segona meitat del segle XX per abastar aquest propòsit.

b) Característiques funcionals de la Conferència en la primera etapa

Pel que fa al treball i *modus operandi* de la Conferència, tres són les característiques que l'identifiquen en la primera etapa, estretament vinculades a les que la defineixen com a organització.

Al caràcter consultiu que adopta la Conferència ha de lligar-se la indefinició del mètode a seguir per arribar a la unificació de les normes conflictuals de Dret Internacional Privat. El dubte entre acollir-se al sistema clàssic dels tractats internacionals o al de les lleis

(9) "Peuvent devenir Membres tous autres Etats dont la participation présente un intérêt de nature juridique pour les travaux de la Conférence (...)", article 2, par. segon de l'Estatut de la Conferència de la Haia de Dret Internacional Privat.

uniformes serà resolt en favor del sistema que permeti als Estats un control sobre els resultats dels treballs de la Conferència, de manera que les solucions adoptades per experts tinguin un caràcter de projecte "*sans qu'il soit nécessaire d'introduire dans les législations des Etats des modifications subversives (...)*" (10) i, per tant, es deixa a l'apreciació de cada Govern l'aprovació o no dels acords, en definitiva, el fet d'incorporar-los o no als respectius ordenaments.

Vai a dir que la qüestió del mètode és un tema recurrent de l'Organització -per exemple es torna a plantejar a la Va, VIIla, IXa i Xa Sessions- directament relacionat amb dos aspectes que preocupen fonamentalment els delegats, el de l'efectivitat dels treballs de la Conferència, és a dir, de les ratificacions (11) i el de l'obertura i expansió, és dir, la possibilitat d'incorporar

(10) ASSER, Actes IIème. Session, pàg. 12-13.

(11) Les ratificacions dels Convencions de la Haia passen per tres etapes ben definides: la més positiva correspon a les quatre primeres sessions; les Va i VIa sessions són absolutament decepcionants; en les posteriors s'inicia un moviment favorable a les ratificacions propugnat per la pròpia Conferència. La informació de l'estadi actual de les ratificacions es pot veure SUMANPOW: *Les nouvelles Conventions de La Haye. Leur application par les juges nationaux.* Leyden, t. II (1980), t. III (1984); també a "*Information concerning The Hague Conventions on Private International Law*", Netherlands International Law Review, 1984, vol. XXI, pàg. 225 a 276.

nous membres o d'aconseguir adhesions -objectiu de les noves Convencions, les elaborades a partir de 1951- acomplint així l'aspiració d'universalisme que sempre ha mogut la Conferència.

Vinculat a la concepció universalista, ben entès que restringida a l'aprehensió europeïtzant del món, que anima els inspiradors de l'Organització, s'ha de situar el propòsit inicial d'efectuar una Codificació general dels conflictes de lleis de Dret Privat (12). Aquest ambiciós projecte, però, propi del pensament imperant en aquell moment, és ben aviat abandonat. Ja en la Primera Sessió es constata la impossibilitat, o almenys les grans dificultats existents, d'arribar a la formulació d'unes regles vàlides i acceptables per a tots els participants, fins i tot tenint en compte la inegable homogeneïtat d'aquests; per tant, a la Segona Sessió, els treballs es dirigeixen cap aquells sectors del tràfic jurídic internacional més actius i, en conseqüència, més necessitats d'una reglamentació uniforme que els proporcionés un grau raonable de seguretat jurídica.

L'última nota que caracteritza l'aspecte funcional

(12) Els delegats holandesos van presentar un avant-projecte intitulat "*Disposition générales par rapport aux conflits de Droit privé*" que, en vuit articles pretenia donar solució a totes les matèries objecte de conflictes de lleis.

de la Conferència i que es relaciona directament amb el regionalisme que de fet informa els seus orígens, és el caràcter tancat dels Convenis de les primeres sessions; aquest caràcter de reservats als Estats membres amb el qual s'expressen les clàusules finals dels Convenis es mantindrà fins a la VII^a Sessió, sense que la "clàusula colonial" (13) que possibilita l'extensió dels Convenis als territoris no metropolitans dels Estats membres, introduïda a la IV^a Sessió, pugui de cap manera ser considerada com una obertura.

En resum, s'observa en aquesta primera etapa de la Conferència una certa ambigüitat entre els principis i valors que proclama i persegueix en teoria i els que en realitat la conformen, entre el desig i la realitat. D'aquestes contradiccions, però, que l'ha portada a situacions de pràctica paralització -el període entre les dues guerres- la Conferència ha sabut extreure els elements que n'han permès el progrés dinàmic i l'evolució, de manera que la realitat orgànica i funcional de l'Organització s'adequa a les finalitats i principis programàtics, cosa que en definitiva, n'afavoreix l'eficàcia.

(13) La Clàusula Colonial és present als Convenis de la Haia amb petites matisacions de terminologia -des de "territoris no metropolitans" a "territoris que representa en el pla internacional"- des de la IV^a Sessió fins a la XIV^a. Als Convenis de la XV^a Sessió (1984), ja no apareix l'esmentada clàusula, que ha provocat fins i tot, a instàncies de la URSS, alguna interessant, bé que curta, discussió en relació als efectes de la descolonització sobre aquesta.

C.- Objecte dels treballs de la Conferència: La unificació de les normes de Dret Internacional Privat i la seguretat jurídica.

D'acord amb allò que disposa l'article primer de l'Estatut de la Conferència, la seva finalitat és la de "*travailler à l'unification progressive de règles de droit international privé*". Aquest enunciat és prou definidor del que ha estat des dels seus orígens i continua essent la tasca que s'ha proposat l'organisme internacional.

Tanmateix, d'aquesta proposició simple, suficient i entenedora, convé precisar dos aspectes que ens ajudaran a perfilar més acuradament la direcció en què treballa la Conferència. D'una banda, l'article primer esmentat diu expressament que la unificació és progressiva, això significa fonamentalment que la unificació no s'emprèn d'una embranzida, sinó que es realitza pas per pas, en funció de la necessitat d'unificació sentida pels Estats en una determinada matèria i sobre la base del consens de tots ells (14); alhora, la fórmula d'unificació progressiva recull i

(14) El caràcter diplomàtic de la Conferència i el mateix fet dels qüestionaris que són adreçats als Estat membres en les .../....

expressa perfectament tot el treball d'aproximació entre les legislacions que integren la Conferència el resultat del qual es manifesta a les Convencions (15). La progressió implica també que, si no hi ha limitació explícita en la Convenció, el seu camp d'aplicació va més enllà de les estrictes relacions entre els Estats contractants, en definitiva, que la fita aconseguida i els seus efectes s'estenen com una taca d'oli (16).

L'altre punt sobre el qual cal deturar-se és que l'article de referència parla de la unificació de les normes de dret internacional privat; sembla clar que amb això s'exclou els propòsits de la Conferència treballar per a la consecució d'un dret material uniforme, si més no aquest era el determini inicial, tal vegada perquè es pensés que *"...dans beaucoup de domaines l'uniformité du droit*

.../... fases preliminars dels treballs preparatoris de cada Convenció corroboren que el consens és l'element indispensable per a l'èxit futur de la Convenció.

- (15) KNOEPFLER, F. diu que la Conferència en optar pel mètode de la unificació de les normes de conflicte respecta les diferències entre els diversos ordres jurídics però, a la vegada, tracta d'harmonitzar-los. **Les nouvelles Conventions de La Haye de droit international privé.** (Etude de leurs clauses d'adhésion et de leur rôle de lois-modèles). Neuchâtel, 1968, pàg. 12.
- (16) En aquest sentit, Vid. HOOGSTRATEN, H. van, *"La Codification par traité en droit international privé dans le cadre de la Conférence de La Haye"*, R. des C. 1967-III, pàg. 380.

international privé entre Etats se réalisera plus facilement que l'unification de droit interne..." (17) però el que resulta cert és que aquesta exclusió, naturalment, puntualitzariem, no s'acompleix o no es pot acomplir en tots els casos, sigui perquè, com diu OFFERHAUS, és molt difícil destriar amb precisió matemàtica allò que entra dins la noció de dret internacional privat i allò que se'n escapa (18), sigui perquè a determinades matèries els convingui més un tractament normatiu material que conflictual. En aquest sentit, cal distingir els Convenis de la Haia per raó de la matèria per veure com d'aquesta operació òbvia en resulta la conclusió que la Conferència treballa en una doble direcció, és a dir, en la unificació de les solucions als possibles conflictes de lleis; aquest és l'objecte primordial dels Convenis sobre matèries civils o mercantils (19); però també en la formulació de dret uniforme, com succeeix en els

(17) OFFERHAUS, Discurs Obertura X^a Sessió, Actes et doc. Xe Session, t. I, pàg. 29.

(18) *Ibidem* pàg. 26.

(19) Volem insistir que l'objectiu d'unificació conflictual és en aquests convenis primordial, però no exclusiu, els art. 7 del Conveni Venda-lléi aplicable i 8 transmissió de propietat, ens forneixen exemples de normes que modifiquen el dret intern dels Estats contractuals; el Conveni de Societats no té res a veure amb la tècnica conflictual.

convenis de contingut netament processal (20).

Una altra qüestió d'importància cabdal és precisar a què es refereix exactament la Conferència en proposar-se la unificació de les normes de Dret Internacional Privat. És clar que, en els treballs originals, amb això es volia significar dues coses, una, que no s'ocuparia de les normes materials, sinó d'aquelles estrictament "internacionals", i, dues, que en el pensament i terminologia de l'època, això era equivalent a ocupar-se de les normes de conflicte.

En l'actualitat, però, una interpretació restringida a la tècnica conflictual no seria encertada. Ben segur que la unificació de les normes de conflicte constitueix encara la tasca principal de la Conferència, però també que normes internacionals d'una altra naturalesa apareixen en els seus treballs (21) perquè el caràcter de

(20) Des de 1954, corresponen als següents convenis: II, Procediment Civil; V, Competència fòrum contractual; IX, Execució obligacions alimentàries; XII, Legalització; XIV, Notificació; XV, Elecció fòrum; XVI, Execució; XVII, Protocol Addicional Execució; XX, Obtenció proves i XIX, Accés a la Justícia.

(21) En aquest sentit, cal recordar les dues notes anteriors per refutar una interpretació estrictament conflictual dels termes emprats per l'article primer de l'Estatut de la Conferència. A més, part de les normes materials contingudes en els Convenis de caràcter processal o e el de Societats, també a títol d'exemple es poden citar normes que delimiten el seu propi àmbit d'aplicació com l'art. 1 de la Convenció d'Adopció.

les matèries, la finalitat amb què són tractades, ho reclama necessàriament de manera que, com diu OFFERHAUS, "... L'on ne saurait éviter rigoureusement que dans une conventions de Droit International Privé ne figurent tout aussi bien des règles de droit matériel uniforme..." (22).

Així doncs, la tasca principal de la Conferència és la unificació del Dret Internacional Privat, mentre que s'atribueix a una altra organització, la UNIDROIT, l'objectiu d'unificació del dret material, però és evident que una delimitació absoluta és impossible i el màxim que es pretén és una coordinació entre les diferents organitzacions que s'ocupen d'aquests afers per tal d'estalviar-se duplicitats innecessàries (23). Amb això volem dir que el contingut de les convencions no és exclusivament conflictual i que per tant, el concepte de Dret Internacional Privat emprat per l'Estatut de la Conferència cal interpretar-lo en un sentit ampli, comprensiu de qualsevol de les tècniques de reglamentació internacional-privatistes, interpretació que s'ajusta als corrents doctrinals actuals i a l'estat de la qüestió convencional.

Aquest punt ens mena directament a un dels aspectes

(22) OFFERHAUS, op. cit., pàg. 26.

(23) Vid. VINAS FARRE, op. cit., pàg. 50.

claus de l'objecte del nostre estudi i que guarda una estreta relació amb l'adveniment de la Clàusula federal -la funció de la qual és la de preservar l'equilibri entre la capacitat internacional de concloure tractats i la distribució interna de competències entre les diverses unitats territorials d'un Estat compost- atès que aquesta distribució interna de competències pot referir-se no tan sols a les matèries de les quals s'ocupa en concret un tractat determinat sinó també a les tècniques de reglamentació que la unitat territorial pot emprar per regular-les en els seus aspectes internacionals. És a dir, un cop sentat que no és possible, ni funcionalment ni semàntica, una interpretació que condueixi a limitar els treballs de les Convencions de la Haia a la simple unificació de les normes de conflicte i que per tant, el seu significat comprèn també altres normes de Dret Internacional Privat, caldrà esbrinar en quina mesura aquest fet pot produir una disfunció entre les solucions convencionals, la distribució interna de competències quan aquesta afecta les tècniques de reglamentació internacional-privatistes i el *treaty making power* estatal i, particularment, com pot això afectar la nova ordenació jurídica espanyola en el cas que la distribució de competències legislatives entre les Comunitats Autònomes impliqués llur competència legislativa respecte a les normes de Dret Internacional Privat, llevat de les normes de conflicte la competència de les quals l'article 149,1,8è. de la Constitució espanyola de 1978

reserva exclusivament a l'Estat. Deixem simplement apuntada la qüestió sobre la qual tornarem.

Per altra banda, si és cert que la unificació és una finalitat ben explícita dels treballs de la Conferència, no gensmenys ho és que aquesta finalitat constitueix a la vegada un instrument al servei d'un altre propòsit, potser implícit, però evident en tota l'obra de la Conferència, el d'aconseguir per a les relacions jurídiques privades internacionals la necessària seguretat jurídica que la manca de coordinació entre les normes dels diferents Estats no pot de cap manera garantir.

L'Estatut no menciona la seguretat jurídica com un dels objectius dels treballs de la Conferència, però el seu silenci cal atribuir-lo precisament al fet que és un propòsit obvi, fins i tot, al fet que constitueix la finalitat primordial, última, de l'organització. MANCINI ho formulà de manera ben clara en l'enunciat de la Memòria que el 1874 presentà a l'I.D.I., amb el títol "*De l'utilité de rendre obligatoire pour tous les Etats sous la forme d'un ou plusieurs traités internationaux un certain nombre de règles générales de Droit International Privé, pour assurer la décision uniforme des conflits entre les différents législations civiles et criminelles*" i HOOGSTRATEN ens confirma que arribar a un grau de seguretat jurídica

equivalent és "... *une des activités les plus marquées de la Conférence de la Haye*" (24).

L'objectiu de la seguretat jurídica, assolida mitjançant la unificació de les normes de Dret Internacional Privat, té com a últim destinatari no l'Estat sinó la persona, és a dir, la unificació no es realitza amb un afany estrictament estatal o que serveixi directament els interessos estatals -tot i que l'Estat té interès en la defensa dels drets dels ciutadans, en aquest sentit, però, cal recordar que hi ha Convenis de la Haia els beneficis dels quals no són restringits als ciutadans dels Estats signataris- i tampoc amb un afany purament científic, bé que els resultats dels treballs tiguin un indubtable valor com aitals, sinó que cerquen, com diu OVERBECK, la resposta més justa a la qüestió de saber quina llei ha de regir una relació jurídica entre particulars (25), i que aquesta resposta es faci homogènia entre el nombre més extens possible d'Estats, altrament dit, el que persegueix la Conferència és l'interès de l'individu, destinatari i protagonista del dret; per això tracta de fornir-li la

(24) HOOGSTRATEN, *op. cit.*, pàg. 351.

(25) OVERBECK, *Divers aspects de l'unification du droit international privé, spécialement en matière de successions*. R. des C., 1961-III, pàg. 539.

precisa seguretat perquè les activitats que pugui o vulgui desenvolupar en l'àmbit jurídic internacional restin al marge de tota inquietud (26) i és per això també que la Conferència es mou principalment amb criteris d'eficàcia.

a) Els objectius de la Conferència en relació a les matèries tractades

En els paràgrafs precedents hem assenyalat com la finalitat de la unificació i de la seguretat jurídica se cerquen amb el ferm propòsit "*d'améliorer la situation des particuliers dans leurs relations internationales*" (27). Aquest evident propòsit es fa encara més palès en la pròpia selecció de les matèries que la Conferència escull per fer-ne objecte d'estudi i de regulació mitjançant Convenis. En aquest sentit, es pot afirmar que les matèries de les Convencions incorporen els objectius de l'Organització, que en constitueixen la concreció i són els canals pels quals aquests es manifesten.

(26) HOOGSTRATEN, "The United Kingdom joins an uncommon market: The Hague Conference on Private International Law", I.C.L.Q., 1963 (vol. 12), pàg. 161.

(27) OFFERHAUS, op. cit. pàg. 29.

Hi ha dos aspectes que aclareixen la vinculació entre l'objecte dels Convenis i les finalitats de la Conferència, particularment respecte a aquest afany primordial per la seguretat jurídica. De primer cal remarcar la manca de sistema o, si hom s'estima més dir-ho així, d'un programa per a l'elecció de temes -encara que aquests siguin proposats normalment d'una sessió per l'altra, previsió mínima, en tot cas, que possibilita els treballs- de manera que és possible afirmar que l'elecció depèn directament de les necessitats més apressants del tràfic jurídic internacional del moment i això per una raó òbvia: els objectius que es proposa la Conferència imposen una certa flexibilitat, ductilitat, a la seva tasca per tal de poder-los abastar amb eficàcia. Potser en cap altre aspecte de l'obra de la Conferència no queden tan ben reflectides les seves aspiracions com en aquest de l'elecció concreta de les matèries que haurà de reglamentar l'Organització. Hi ha una perseverència palesa en el fet de vincular-se a problemes concrets i que presenten un innegable interès humà o econòmic (28).

Precisament perquè en aquets camps la necessitat d'unificació és més sentida en ser més odioses les

(28) BATTIFOL, H., "La XIe. Session de la Conferència de La Haye de Droit International Privé". Rev. Crit. D.I.Pr. 1969, pàg. 247.

diferències en els resultats, per causa de les solucions divergents previstes per cada ordenament, és possible d'arribar a un grau de consens que permeti tant unificar els criteris de solució dels conflictes com de facilitar-ne la incorporació al Dret estatal. És aquesta sensibilitat reiteradament manifestada pels problemes més punyents de la vida jurídica internacional el que permet KNOEPFLER d'afirmar entorn al valor de les Convencions de la Haia que, sense constituir lleis models en sentit formal, poden "*jouer par son rayonnement, par son irradiation le rôle d'un loi-modèle...*" (29). També la col·laboració que en relació a la proposició i elecció de temes estableix la Conferència amb altres organismes internacionals (30) amb tasques similars o paral·leles cal interpretar-la com a signe de la receptivitat i especial atenció que la Conferència posa en la vida de relació que es desenvolupa en un marc internacional.

El mateix fet que la Conferència torni a considerar algunes de les matèries ja tractades en la primera etapa del seu caminar és ben explícit de les seves preocupacions.

(29) KNOEPFLER, *op. cit.*, pàg. 96.

(30) HOOGSTRATEN assejala entre d'altres el Consell d'Europa i la International Law Association (The United Kingdom joins an uncommon market. The Hague Conference on Private International Law, I.C.L.Q., 1963, vol. 12, pàg. 154.

Aquest "ritornello" temàtic que s'observa simplement comparant els enunciats d'algunes Convencions anteriors i posteriors a la Segona Guerra Mundial no respon a un esperit pejorativament perfeccionista, ans al contrari, a una actitud ben positiva, a la voluntat d'adaptar a les exigències del moment, és a dir, de fer-les útils i eficaces, aspectes de les relacions jurídiques internacionals la vitalitat i vigència de les quals reclamen aquesta adaptació i proven, per tant, l'encert de la tria.

L'altre punt és que les preocupacions de la Conferència s'grupen al voltant de tres nuclis de problemes que podem classificar com pertanyents al dret civil, família i successions fonamentalment, i al dret mercantil -en ambdós casos tant en el vessant de dret aplicable com en el d'execució- així com els de dret processal estricte. Dit així, no sembla pas que ens allunyem gaire d'una classificació pròpia del sistema jurídic continental, la qual cosa seria totalment aliena al sentit i a la interpretació que fem de la relació entre les matèries que tracten les Convencions i les finalitats de la Conferència. En canvi, tant el llistat de les Convencions concretes que palesen, com s'ha dit, el seu interès humà i econòmic, com el fet que a la regulació d'aquests temes es tingui cura de donar-los un tractament global -lleí aplicable i execució- és prou aclaridor de la directa relació entre les matèries

que són objecte de reglamentació convencional i les finalitats que persegueix l'Organització.

La conclusió de tot això és que la Conferència es preocupa de no deixar penjades les expectatives de l'individu implicat en una relació jurídica d'àmbit internacional, per tant, la seguretat jurídica que persegueix no és tan sols la referida a la certesa de conèixer per endavant el dret que pot o ha de ser aplicat a una relació jurídica determinada, com a resultat de la unificació de les normes de Dret Internacional Privat, és a dir, del dret aplicable i, en conseqüència, la certesa -aqui més relativa-, del pronunciament, cas de plantejar-se la qüestió davant d'un tribunal; altrament dit, la seguretat com a previsió dels resultats, o com diu HOOGSTRAEEN, "predictability" (31), sinó que també forma part d'aquesta seguretat jurídica que interessa a la Conferència bastir els mecanismes necessaris per aconseguir la realització efectiva dels drets reconeguts, és a dir, garantir la previsibilitat més enllà de la llei aplicable, de manera que compregui també les vies per fer-la efectiva. La preocupació pels problemes processals, especialment respecte al reconeixement i execució de sentències, tant d'algunes matèries que la Conferència regula en primer lloc en els seus aspectes

(31) HOOGSTRAEEN, op. cit., pàg. 162.

substantius, com de matèries de naturalesa exclusivament processals, és un afany especialment notori en la darrera etapa de la Conferència, la que s'inicia el 1950, i que denota, a més, la clara i benefactora influència del sistema del *Common Law* i el seu esperit pràctic (32).

b) El mètode com a instrument d'unificació

La qüestió del mètode ha estat objecte de debat i d'indecisió en el si de la Conferència des del començament, precisament pre tractar-se d'un tem gens retòric sinó, més aviat, la clau de volta per assolir l'objectiu de la unificació del Dret Internacional Privat.

En aquest sentit, abordem la qüestió des d'una doble perspectiva, d'una banda com a fenomen científico-filosòfic, com a mètode del coneixement que aplica un procediment concret amb preferència a un altre per tal de

(32) La incorporació dels països del *Common Law* a la Conferència ha provocat l'interès d'aquesta per reglamentar també els conflictes de jurisdiccions, de competències, que els autors continentals, més especulatiu havien tractat fins ara, com expressivament diu OVERBECK "un peu en parents pauvres", -"Divers aspects de l'unification du droit international privé, spécialement en matière de successions"- R. des C. 1961-III, pàg. 548 i, en canvi, com bé assenyalava OFFERHAUS, "l'expérience aussi enseigné que dans certains cas une réglementation de la compétence à coté de la designation de la loi applicable est indispensable...", Discurs d'obertura. Actes et Doc. Xe Sessió, t. I, pàg. 27.

comprendre o d'interpretar una determinada realitat i d'obtenir un resultat precís, en aquest cas, el de la unificació.

El fet que la Conferència hagi substituït el mètode deductiu-axiomàtic fonamentat en el principi de la nacionalitat, segons les teories de Mancini, emprat en les quatre primeres sessions, pel mètode inductiu-comparatista, beneficia sens dubte el procés d'unificació empès. El primer va ser un mètode possible mentre la Conferència va mantenir l'àmbit reduït dels seus inicis, però un cop aquesta comença a obrir-se de manera que hi conflueixen i confraternitzen els més variats sistemes jurídics, representants dels de dret civil, de *Common Law*, dels sistemes socialistes, de dret musulmà, etc... (33), alhora que el principi de la nacionalitat s'afebleix com a suport indiscutible del Dret Internacional Privat, el mètode es demostra inservible. La nova situació reclama un mètode més flexible, que permeti una adaptació entre tots els sistemes implicats, de manera que afavoreixi l'acceptació de la solució uniforme prevista perquè, a més, com diu REESE, l'èxit del treball d'una organització dedicada a la unificació del dret no és el nombre de ratificacions

(33) En l'actualitat, i segons les dades facilitades per la N.I.L.R., 1984, vol. XXI, pàg. 255, hi ha 31 Estats membres, és a dir, que han acceptat l'Estatut de la Conferència del 15 de juliol de 1955.

obtingudes sinó, com precisament gràcies al seu treball, el dret ha esdevingut més uniforme (34) i és clar que el mètode que millor reuneix aquestes característiques és el comparatiu que opera sobre el coneixement de tots els sistemes jurídics interessats i les solucions del qual als problemes de tràfic jurídic internacional es fonamenten en la presa en consideració de totes les legislacions involucrades.

D'altra banda, la qüestió del mètode pot plantejar-se des d'una perspectiva instrumental, formal o tècnica, com a mitjà o vehicle mitjançant el qual aconseguir l'efecte predeterminat. En aquest sentit, s'observa que el dilema en el que es mou la Conferència gira al voltant de dos paràmetres que sempre han tingut com a element fix la convenció multilateral. En un primer moment, l'opció que es planteja l'Organització és entre el mètode de la llei uniforme o el de la Convenció diplomàtica, de la llei general o del tractament especialitzat, ben aviat decidit, ja en les dues primeres sessions, a favor del mètode de la convenció multilateral de tema específic. Després, a partir de l'etapa iniciada amb la Segona Gran Guerra, la discussió se centra entorn a la preferència entre el mètode

(34) REESE, "The Ninth Session of the Hague Conference on Private International Law", Am. J.I.L., 1961, 55, pàg. 447-448.

tradicional de la Convenció o el de les lleis models, segons sigui considerat un o altre mètode més adient a la tasca unificadora de la Conferència.

Era un fet palès que els treballs de la Conferència havien rebut una magra acollida pel que fa a les ratificacions. Això donà peu a la Delegació dels Estats Units que participava en qualitat d'observador a la VIII^a Sessió a proposar com a mètode alternatiu al tradicional de la Convenció, el sistema de les lleis models (35), segons era utilitzat per la *National Conference of Commissioners of Uniform State Law*, l'experiència i bons resultats de la qual consideraven també útils i profitosos per a aquest altre fòrum.

La proposta de les lleis models, tal com la formulen els representants nordamericans, s'orienta en una doble direcció. D'una banda, es presenta com una resposta al fracàs en el nombre de ratificacions obtingudes per les Convencions de la Conferència de la Haia i pensen els defensors del nou sistema que la composició no regional, heterogènia de l'Organització fa evident les dificultats del procediment tradicional per assolir els objectius

(35) Memorandum de la Délégation des Etats Unis relative aux lois uniformes et aux lois modèles. Actes VIIIe. Session, 1956, pág. 273.

d'unificació internacional, atès la manifesta reticència dels Estats a assumir plenament els compromisos d'una convenció formal. En canvi, en emprar el mètode de la llei model es propiciaria de manera directa la universalització i els resultats de la Conferència podrien "être élargis considérablement" com diu NADELMANN (36) expresant l'opinió de tots els membres de la seva Delegació, atès que sobre uns eixos fonamentals, els Estats podrien perfilar les solucions jurídiques i adaptar-les al seu propi sistema jurídic amb l'avantatge de poder-les modificar unilateralment, la qual cosa afavoriria la bona predisposició dels Estats membres envers unes solucions que no comprometen irremediablement les nocions més essencials dels respectius sistemes jurídics, a més, pensen també que els Estats no membres podrien inspirar-s'hi i adoptar les solucions contingudes a la llei model la qual estendria, per tant, la seva universalització.

Per altra banda, la proposta pretenia també salvar un escull que directament afectava la pròpia situació dels Estats Units en relació a la Conferència per causa del mètode que aquesta emprava.

Els Estats Units van al·legar una dificultat de caire constitucional per a la ratificació dels convenis

(36) Actes VIIIe. Session, 1956, pàg. 266.

internacionals (37) i per extensió apliquen aquesta dificultat a qualsevol Estat d'estructura federal (38). L'avantatge de la llei model respecte al mètode convencional seria permetre als Estats d'estructura federal, en definitiva Estats organitzats en funció d'una distribució interna de competències entre les diverses entitats territorials que els componen, adherir-se plenament a l'Organització, atès que no es veurien obligats a ratificar convencions "... on subjects which are beyond the constitutional power of the Federal Government" (39) i, en canvi, podrien sotmetre als Estats federals les lleis models per a la seva possible adopció.

Deixant ara de banda que aquest sigui en realitat

- (37) El problema al qual fa referència la proposta U.S.A. rau a la dicotomia entre el "treaty making power", reservat a la Unió, i la distribució interna de competències, especialment en matèria de conflictes de llei, article II, pàr. 2; article I, pàr. 8 i X esmena de la Constitució dels Estats Units, és a dir, al problema que pot plantejar la conclusió d'un tractat en una matèria sobre la qual el poder central no té competència. La flexibilitat i llibertat que atorga el sistema de la llei model salvaria, doncs, aquest obstacle.
- (38) Tanmateix, el delegat suís PANCHAUD va manifestar tot el contrari, Suïssa no té cap impediment constitucional envers la ratificació de les Convencions i, en canvi, acollir-se al mètode de les lleis models li suposaria greus problemes constitucionals. Actes VIIIè. Session, 1956, pàg. 268.
- (39) DEZENDORF, J.C., "The Ninth Session of the Hague Conference on Private International Law", American Bar Association, Setp. 1961, núm. 9, vol. 47, pàg. 910.

fals problema (40), interessa retèner-ho per l'indubtable relació que la qüestió del mètode introduïda pels delegats nordamericans, des de l'estricta punt de vista de les dificultats constitucionals dels Estats d'estructura complexa per ratificar les Convencions de la Conferència, guarda amb l'estipulació de la pròpiament dita clàusula federal, és a dir, l'aparent fracàs de la proposta nord-americana propiciarà anys més tard, el 1970, l'aparició de l'esmentada clàusula amb idèntic patrocini i semblant finalitat conciliadora entre el *treaty making power* i les competències atribuïdes a les diferents entitats territorials de l'Estat compost.

En realitat i malgrat que la majoria de delegats refusaven la substitució del mètode convencional pel mètode de la llei model (41) perquè consideraven, amb bon criteri, que aquesta últim sistema era, precisament, contraproductiu a la finalitat unificadora de la Conferència, tampoc no

(40) En aquest sentit es pronuncien NADELMANN, K.H., "Ways to unify conflict rules", N.T.I.R. IX, 1962, pàg. 351 i ss.; OLIVER, C.T. "The enforcement of treaties by a Federal state", R. des C., 1974-I, pàg. 404 i ss. En relació a la qüestió, especialment des del punt de vista intern, vid. BONASSIES, P., "Structure fédéral et conflits internes des lois. L'exemple des Etats-Unis d'Amérique", Rev. Crit. D.I. Pr. 1953, pàg. 289 a 316 i 533 a 563.

(41) S'ha de precisar que el terme "llei model" significava per a la Conferència "... toutes les formes du procédé de législation concordante sans convention internationale". Nota 2 del Memorandum. Actes et Doc. IXè. Session, T.I, 1960, pàg. 209.

deixaven de reconèixer ni de preocupar-se pel migrat nombre de ratificacions obtingudes per les Convencions i és per això que la tercera resolució adoptada per la Cinquena Comissió en matèria de lleis models (42) que va ser aprovada per unanimitat, opta per una solució oberta, de manera que, en funció de l'objectiu d'unificació i per raó de la matèria, el procediment tècnic elimini els elements de reciprocitat, fent així possible l'aplicació general de les solucions adoptades sense renunciar, doncs, al seu caràcter diplomàtic i declarant que la Conferència "a été rendue attentive" a les dificultats de naturalesa constitucional que alguns Estats federals tenen tant per adherir-se a un conveni com a la mateixa Organització.

Tot això significa, en definitiva, que a partir d'aquest moment el sistema convencional es flexibilitza, que s'intentaran noves fórmules, ponderant en cada cas les matèries a tractar i la solució tècnica més adient a la finalitat d'unificació, apareixen les convencions bilateralitzables, proliferen les convencions obertes, etc..., significa també que la Conferència inicia una via d'atenció i sensibilitat vers una sèrie de problemes fins aleshores ignorats i que llur heterogènia composició li plantejava. En certa manera, es podria dir que la IX^a Sessió és el camí de Damasc de la Conferència, especialment pel que fa a la plurilegislatió.

(42) Actes et Dod. IXe. Session. T. I, pàg. 249.

D.- Evolució de la Conferència

a) Factors dinàmics de l'evolució

Fins aquí, a grans pinzellades, hem assenyalat els trets més característics de la Conferència i o cal una anàlisi gaire aprofundida per extreure de la lectura dels apartats anteriors la conclusió que aquesta operava sobre la base de principis contradictoris, però, com deïem ja al començament d'aquest capítol, precisament d'aquestes contradiccions, de la preminència i essencial importància atorgada a determinats principis, l'Organització ha sabut treure els elements que n'han fet possible la progressiva evolució, fins convertir-los en factors dinàmics de la seva activitat.

Cal insistir en aquesta idea tants cops com sigui necessari, perquè constitueix la idea essencial per entendre la decisiva contribució d'alguns d'aquests principis, de les pròpies contradiccions, al desenvolupament i consolidació de la Conferència i per tant, també és l'element clau en relació a l'aparició de les clàusules relatives a les

situacions de plurilegislatió (43).

Els que anomenem factors dinàmics de l'evolució, és a dir, aquells elements que generen el progressiu canvi dels trets inicials de la Conferència envers els que avui la configuren, s'agrupen al voltant de tres eixos actuant ben definits.

El primer, sens dubte, és constituït per l'objecte de l'Organització que s'expressa mitjançant els principis d'unificació i seguretat jurídica, veritables motors de la seva evolució, que la projecten endavant, fent-la sortir del confortable cau inicial. Aquests propòsits, perseguits sempre amb criteris d'eficàcia millor o pitjor aconseguida, provoquen l'obertura de la Conferència en un doble vessant: per una banda, respecte al mètode, que es concreta en l'admissió de nous mitjans tècnics, en la utilització d'una pluralitat de mètodes; per altra banda, obertura també vers tots els sistemes jurídics que gradualment la van integrant

(43) En aquest sentit, cal precisar la nostra terminologia. Hem volgut donar el sentit més ampli possible, de manera que el terme pugui comprendre alhora tant les clàusules l'objecte de les quals és tot allò relatiu a la determinació de la llei aplicable com les clàusules federals que afecten la tècnica d'estipulació. Ambdues clàusules, però, fan referència a situacions de manca d'unitat legislativa, essent indiferents ara les estructures jurídicopolítiques que la motiven en cada cas.

(44), en un procés continu d'universalització que comprèn tant el nombre com, el que és més important, la progressiva harmonització dels diversos sistemes.

El segon eix que aglutina els elements dinàmics que impulsen l'activitat de l'Organització pot ser expressat com la dialèctica que generen les contradiccions entre els principis dogmàtics, universalisme, enciclopedisme... per esmentar-ne alguns, versus els principis aplicats en realitat, regionalisme, particularisme..., que caracteritza els primers temps de la Conferència, és a dir, les contradiccions entre la seva definició teòrica i la seva realització pràctica que, a la llarga, haurien pogut portar l'Organització a un atzucac.

Tanmateix, aquestes contradiccions, que en bona lògica haurien d'haver-se accentuat a mida que la Conferència creixia en membres i sistemes jurídics, donen lloc a una progressiva evolució cap a un punt on els criteris formals i els pràctics s'integren fins coincidir. La tasca que aconsegueix de capgirar les dificultats en elements generadors de progrés es nodreix de la funció absolutament prioritària atorgada als objectius d'unificació

(44) L'obertura que estableixen la IV Comissió de la IX Sessió i l'Acta final de la XIV Sessió no té altre sentit que assegurar els objectius de la Conferència.

i seguretat jurídica, els quals se subordinen i adapten a qualssevol altres aspectes de la Conferència i, també, del paper jugat per la Gran Bretanya que aporta, ultra les concepcions jurídiques pròpies del *Common Law*, sobretot, una visió pragmàtica i dúctil dels problemes i qüestions jurídiques, mai prou ben ponderada.

El tercer eix cal situar-lo, però, al defora de la pròpia Organització i respon a allò que podem anomenar nou ordre jurídic internacional, que implica, entre altres coses, però molt significativament, l'entrada de nous actors a l'escena internacional. Aquest fet trenca amb l'esquema clàssic del Dret Internacional Públic i el dota d'una flexibilitat fins aleshores desconeguda.

En aquest sentit, tres són els punts de referència que s'han de donar, gens negligibles pel que fa a l'entrada del fenomen de la plurilegisllació entre les problemes a considerar per la Conferència: el reconeixement d'un cert paper internacional a l'individu, la descolonització i la crisi de l'Estat com a forma d'organització que concentra tots els poders i que té capacitat per resoldre tots els problemes -que avui dia es demostra insuficient i és superat tant per dalt, amb la creació d'organitzacions de cooperació interestatals, de vegades fins i tot amb competències supranacionals, com per baix, per l'actuació de

facto o per les competències de *iure* reconegudes a entitats de molt diversa naturalesa- (45).

Les objeccions a aquest argument poden ser dues, la primera és que aquestes qüestions pertanyen a la disciplina del Dret Internacional Públic, mentre que la Conferència s'ocupa del Dret Internacional Privat. Ara bé, aquestes delimitacions, necessàries a efectes acadèmics, es difuminen en la realitat; no hi ha compartiments on les idees, els coneixements o les experiències es troben ai redós unes d'altres i és per això, i no per casualitat, que l'obertura de la Conferència es realitza intensament a partir dels anys cinquanta, en paral·lel a l'evolució experimentada per la societat internacional.

L'altra objecció a formular és que no hi ha una relació directa entre aquest nou ordre internacional i l'estipulació de les clàusules que afecten la plurilegisllació als Convenis de la Haia. És cert que la

(45) En l'espectre d'aquestes entitats incloem des de les entitats territorials integrants d'un Estat a les entitats de naturalesa privada i caràcter econòmic. L'activitat internacional que realitzen no és encara prou ben definida conceptualment, però és indubtable que realitzen aquestes activitats i que es tracta 'un procés obert que, ara per ara, ha qüestionat els valors tradicionals i imposat un ritme d'interdependència, flexibilitat que provoca una positiva confusió i trenca les delimitacions clàssiques. Vid. Jacomy-Millet, A. "L'Etat fédéré dans les relations internationales", C.Y.T.L., 1976, vol. XIV, pàg. 8 i ss.

causa directa, immediata, d'aquestes clàusules es troba en determinats problemes de localització del dret aplicable cas de remissió a un sistema plurilegislatiu, posats de manifest per la Gran Bretanya, en un cas, i pels problemes constitucionals per a l'estipulació de determinats convenis al·legats pels Estats Units d'Amèrica, en un altre. Però també és cert que si aquestes qüestions es plantegen en una Convenció Internacional, són ben acollides per la Conferència, i es trenquen així les atribucions clàssiques entre allò que és intern i allò que és internacional, és perquè el tarannà dels Estats membres i el tarannà de la mateixa Conferència han estat influïts per les noves concepcions de les relacions internacionals aparegudes a la segona meitat d'aquest segle.

b) Trets actuals de la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia

és evident que la Conferència conserva respecte a la descrita com corresponent als primers temps unes característiques essencials que l'identifiquen, i que les transformacions experimentades han estat per adaptar-se millor a les seves finalitats i al medi on operava. Val a dir que en tot moment hom ha parlat d'evolució, és a dir, de desenvolupament dels propis elements, de manera que és

sempre possible trobar el nexa entre l'origen del moviment i el resultat final.

Els trets que podríem qualificar de continuïstes són el caràcter diplomàtic que manté, formulat expressament pel Comitè restringit en el tercer paràgraf de la resolució en matèria de lleis models quan diu que la IX^a Sessió "...reste convaincue de la nécessité de conserver à la Conférence un caractère diplomatique..." (46), necessitat que els membres del Comitè i la majoria dels delegats, tal com posen de manifest a les observacions dels governs al Memoràndum sobre les lleis models, relacionen amb l'objectiu d'unificació, l'altra senyal d'identitat que ha romàs inalterable des del principi.

També el caràcter científic de la Conferència, els membres de les delegacions de la qual són sempre integrades pels més prestigiosos iusprivatistes, és un dels trets que conserva des dels seus inicis, cosa que dota els treballs de la Conferència d'un indubtable valor teòric, però que no oblida tampoc els aspectes pràctics, cosa que converteix els treballs en gairebé exemplars.

Algunes de les actuals característiques adquirides

(46) Actes et Doc. IX^a Session, T. 1, pàg. 234.

per la Conferència en el decurs de la seva activitat no són noves en l'aspecte formal, però sí que ho són pel que fa a llur contingut congruent. És en aquest sentit que cal esmentar l'universalisme com un tret ara plenament assumit per la Conferència des de diversos punts de vista, nombre d'Estats que se li han anat afegint, procedència o adscripció geogràfica dels Estats membres i sistemes jurídics que representen, per una banda, i universalisme que també es manifesta en la manera de treballar per aconseguir la unificació, conciliant els diversos sistemes jurídics i en l'àmbit no exclusivament restringit als membres d'algunes Convencions, per l'altra.

Una característica, en aquest cas nova, és la flexibilitat que la Conferència adopta respecte de la qüestió del mètode utilitzat per accomplir la finalitat de la unificació; iniciada a partir sobretot de les IXe i Xe Sessions, la pluralitat de mètodes és una política conscient de l'Organització que n'escull un amb preferència a qualsevol altre, d'acord amb les peculiaritats de la matèria a tractar, pensant en les ratificacions, i amb la finalitat de no frustrar a la pràctica les possibilitats unificadores del Conveni.

Per últim, assenyalem també el caràcter permanent adquirit per la Conferència des de la vigència del seu Estatut, l'any 1955.

2. ELS CONVENIS DE LA HAIA I ELS ESTATS JURÍDICAMENT NO UNIFICATS

A.- Plantejament i història: la descoberta dels Estats plurilegislatius

Des de la seva creació formen part de la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia Estats l'estructura jurídica dels quals és composta, és a dir, no unificada; molts dels tretze Estats originàriament membres gaudien d'aquesta condició (47). De tots aquests en destaquem dos, Espanya, que ens interessa especialment per raons òbvies de pertinença, com per les possibles implicacions de la nova estructura juridico-política dissenyada per la Constitució de 1978, i la Gran Bretanya, incorporada poc més tard, el 1925, que ens interessa significar pel decisiu paper que ha de jugar en tota l'aparició i evolució de les clàusules objecte del nostre estudi.

(47) Per a la relació d'aquests Estats, *vid.*, nota 7 d'aquest Capítol.

Malgrat, doncs, l'existència d'un nombre gens menyspreable de membres de la Conferència que pertanyen a la categoria jurídica dels Estats plurilegislatius, la particular situació d'aquests Estats, dels problemes que la plurilegislatió pot donar, passa totalment inadvertida fins i tot per als mateixos Estats de sistema jurídic complex. Tots, Estats jurídicament unificats i Estats plurilegislatius, escometen les tasques d'unificació de les normes de Dret Internacional Privat sense preocupar-se de les possibles disfuncions de les solucions convencionals quan un dels ordenaments implicats en la relació jurídica internacional que el Conveni regula no és unificat.

L'explicació d'aquest inicial desinterès, o més ben dit, de la ignorància del problema, cal cercar-la en tres causes. En primer lloc, la plurilegislatió era considerada com un fenomen estrictament intern, que desenvolupava el seus efectes dins l'àmbit estatal, de manera que s'establí una separació taxativa; el pas, la remissió d'un ordenament estatal a un altre ordenament estatal era de naturalesa internacional, i amb això esgotava la seva funció el Dret Internacional Privat; després, si l'ordenament aplicable resultava no unificat, eren les normes de dret interterritorial de l'Estat en qüestió les que efectuaven la

designa de l'ordenament intern aplicable (48); d'aquesta manera la doble dimensió de l'esfera d'actuació del Dret Internacional Privat (49) passava totalment desprevinguda.

En segon lloc, el moviment codificador i d'unificació de normes de Dret Internacional Privat, al qual s'adscriu la Conferència era en aquell moment força recent i comportava tasques innovadores que tot just s'encetaven. En conseqüència, és lògic pensar que hom no estava encara en disposició de veure tots els problemes. Per altra banda, cal afegir que des del punt de vista intern, referit a cada Estat, l'empenta codificadora portava els seus seguidors a la idea d'una total unificació jurídica, contrària per tant a la fragmentació derivada de les situacions de plurilegisllació (50). Per aquesta raó, la idea de provisionalitat sentida vers les situacions de coexistència de diversos ordenaments no afavoria una actitud més atenta

(48) Aquest punt, serà tractat al capítol IV, i ha estat tractat, entre d'altres, pels següents autors: VITTA, *Diritto...*, vol. I, pàg. 134 i ss. DE NOVA, *Il richiamo...*; TOMMASI di vignano, "*Sul rinvio ad ordinamenti plurilegislativi*", *Studi Cagliari*, vol. 45 (1965-66), pàg. 447-459.

(49) GONZALEZ CAMPOS, J.A., *Op. cit.*, pàg. 147.

(50) L'article 12, par. 2^{on} del Codi Civil, segons la redacció anterior a la reforma del Títol Preliminar, l'any 1974, deia: "*En lo demás, las provincias y territorios en que subsiste derecho foral, lo conservarán, por ahora...*".

per part dels membres de l'Organització als problemes que comportava la plurilegislatió.

Per últim, un altre element que, sens dubte, va ajudar a l'actitud refractària mantinguda en aquesta matèria per la Conferència fins a temps ben propers, va ser que la majoria de països membres amb sistema jurídica no unificat tenien el seu propi sistema de normes per resoldre les qüestions de pluralitat jurídica interna, per tant, no calia tampoc ambinar-se. En una concepció clàssica, la plurilegislatió només es presenta com un problema punyent quan, o bé per manca d'un sistema de normes que ho reguli o bé per ineficàcia de les normes existents, resulta impossible determinar d'entre tots els ordenaments coexistents el que resulta aplicable i aquest no era el cas per a la majoria de membres amb pluralitat jurídica, per tant el problema pot ser bandejat fins que el creixement del'Organització i l'increment de les relacions jurídiques externes facin evident la necessitat d'un tractament *ad hoc* d'alguns aspectes de la plurilegislatió, des d'una perspectiva internacional.

Cal insistir, a més, que la introducció d'aquests tipus de clàusules que unifiquen els criteris de remissió als sistemes jurídics no unificats en una Convenció

internacional és, com ens recorda OVERBECK (51), la primera vegada que es fa, això sol si no justifica sí que explica el silenci que guarda la Conferència fins l'any 1960 i li atorga tot el valor que la seva gosadia mereix.

a) El cas O'Keefe com precedent

L'afer que obre els ulls a la Conferència respecte a les dificultats que comporta una divisió rígida dels àmbits d'allò interterritorial i d'allò internacional, que introdueix l'Organització en el corrent doctrinal que considera la doble dimensió del Dret Internacional Privat, que li permet adonar-se que les solucions internacionals previstes per un Conveni poden resultar insuficients, àdhuc aleatòries quan hi intervé o s'hi troba implicat un sistema de caràcter plurilegislatiu.

El cas és l'afer O'Keefe (52), un afer aliè a la

(51) OVERBECK, *La neuvième session de la Conférence de la Haye de droit international privé*, N.T.I.R., 1961, vol. VIII, pàg. 36.

(52) (1940) Ch. 124. Vid., també DE NOVA, "e la determinazione de la *lex patriæ* di un cittadino Britannico domiciliato all'estero", en *Scritti di diritto internazionale privato*, Padova, 1977, pàg. 311-338. *Historical and Comparative Introduction to Conflict of Laws*; na, R. des C., 1966-II, pàg. 547 i ss.; WADELMAN, K.H., *Ways to unify Conflict Rules*, N.T.I.R., 1962, pàg. 361 o GRAVESON, R., *Problems of Private International Law*, R. des C. 1974-I, pàg. 221.

Conferència però que portat allí de la mà per la Gran Bretanya, servirà com a exemple de la necessitat d'abordar la regulació de la llei aplicable en determinades matèries també des del punt de mira interterritorial. En definitiva, el *modus operandi*, que introduirà en els Convenis de la Haia els problemes de remissió a un Estat plurilegislatiu serva, un notable paral·lelisme amb els orígens estatutaris de la nostra disciplina; el problema concret ens mena a la solució tècnica, l'experiència pràctica i l'abstracció en fecunda conjunció.

En síntesi, els fet es plantegen com segueix: davant d'un tribunal anglès es promogué la successió intestada i mobiliària de la Sra. O'Keefe, una ciutadana britànica nascuda a l'Índia el 1860 de pare que, al seu torn, va néixer en territori que després seria l'Eire. El 1890, la Sra. O'Keefe va fixar la seva residència a Itàlia, on morí l'any 1937.

El *quid* de la qüestió és que el jutge anglès ha de determinar la llei aplicable a aquesta successió intestada, però en el procés de localització que segueix ensopega amb un greu obstacle. La norma de conflicte anglesa competent sotmet la successió a la llei del domicili del causant en el moment de la seva mort, i aquest domicili era situat a Itàlia. Aquest país, en canvi, regeix la successió per la llei nacional del causant. Aleshores, com determinar la

lleï que correspon a la Sra. O'Keefe, atès que no hi ha una nacionalitat única per a tot l'Imperi Britànic (53) i que en tot cas la nacionalitat, per al dret anglo-saxó, no determina la subjecció ni a un ordenament estatal ni a un dels múltiples sistemes jurídics britànics, la subjecció als quals es realitza mitjançant el domicili?

El problema de la determinació de la lleï aplicable en cas d'un britànic domiciliat a l'estranger que examina el jutge Crossman, és a dir, en última instància, el de la determinació de la lleï aplicable quan no hi ha cap criteri eficaç que permeti vincular una persona determinada amb un dels ordenaments jurídics del sistema plurilegislatiu, pot ser generalitzat i presentar-se en qualsevol cas en què l'Estat de sistema jurídic no unificat no preveu criteris subsidiaris per determinar "l'allégeance" interna o bé els que ofereix resulten inoperants en el cas concret (54). Heus ací l'interès que el cas té per a la Conferència.

(53) FOSTER, *op. cit.*, pàg. 449.

(54) Altres exemples d'aquest problema en la jurisprudència italiana, marroquina o libanesa són els afers SAVAGE-LANDOR, *Giurisprudència Italiana*, Turin, 1919, I, 1, pàg. 1040-1045; KERNOT-KERNOT, *Rev. D.I.P.*, 1921, pàg. 269; FARGES-MASIA, *Rev. Crit. D.I.P.*, 1953, pàg. 143-147 i 1955, pàg. 717-722; CHEDID-CHEDID, *Rev. Crit. D.I.Pr.*, 1954, pàg. 364-370, casos que planteja la remissió a un sistema interpersonal, però argumentat amb criteris territorialistes. Per a Espanya, l'exemple clàssic seria l'Acta del jutjat de districte de l'Hospital del 3 d'agost de 1900.

Caldria distingir en aquest moment les solucions i mecanismes que el jutge anglès va utilitzar per resoldre el problema de remissió a un sistema plurilegislatiu i de determinació de la llei nacional, d'aquelles altres que haurien pogut ser utilitzats perquè és precisament la insatisfacció que el procediment i els seus resultats produeixen el que empeny a cercar una solució general, vàlida i uniforme i fa arribar el problema al fòrum internacional de la Conferència.

En el procés per solucionar l'intestat inserit en una relació de tràfic jurídic extern, el jutge Crossmann comença per aplicar les normes de Dret Internacional Privat del seu ordenament i així, per remissió, arriba al dret italià com a llei del domicili, però estima que aquest ordenament refusa la seva competència inicial en favor de la llei nacional, moment en què el problema esclata en tota la seva evidència. Per al dret italià, la llei nacional "*indicano ordinamenti statali nel loro complesso*" (55); mentre que per al dret anglo-saxó no existeix una nacionalitat comú. Llavors Crossman, atès que per a un britànic la llei personal és determinada per la llei vigent en el territori de la unitat territorial on la persona té el seu domicili, fa una valoració tota particular dels criteris

(55) DE NOVA. Il caso in Re O'Keefe..., pàg. 326.

del domicili "*of origin*" (56) i del domicili "*of choice*" o d'elecció, entenent que la llei italiana quan fa referència a la llei nacional d'un britànic pensa en el domicili d'origen com el seu equivalent, i acaba per decidir que el domicili d'origen de la Sra. O'Keefe era a l'Eire i aplica, per tant, a l'esmentada successió el dret d'aquell país.

Bona part de les dificultats que, de fet, troba el jutge Crossman són degudes a la utilització, poc acurada, de la doctrina anglesa del doble reenviament o reenviament integral que fonamentalment consisteix a la pretensió d'actuar com ho faria exactament el jutge estranger l'ordenament del qual, en principi, és reclamat pel dret anglès i és força improbable que en un cas com aquest un jutge italià apliqués el dret de l'Eire, ben al contrari, és

(56) Val a dir que entre la concepció del domicili "*of origin*" anglès i el concepte de nacionalitat hi ha vincles notables com es desprèn de les definicions del domicili d'origen que segueixen, "*le domicile d'origine de toute personne est, lorsqu'elle est légitime, le domicile de son père au moment de la naissance de l'enfant...*". FOSTER, Op. cit., pàg. 426 o "*It is a legal tie which binds a person at the moment of his birth to a given system of law and continues to operate throughout his life in the absence of any other domicile that he may acquire...*", GRAVESON, Conflict of Laws, 1974, 7^a ed., pàg. 195. El nexa comú entre domicili d'origen i el concepte de la nacionalitat es troba amb tota seguretat en la teoria de Savigny sobre "*l'origo*" com a criteri que vincula una persona amb una determinada comunitat mitjançant la ficció de considerar com a domicili seu, l'indret on el seu pare era domiciliat al moment del naixement d'aquesta persona, SAVIGNY, Sistema de Derecho Romano, VIII, pàg. 350-359, utilitzada en el continent els segles XVII i XVIII i que es pot considerar com un "*precursur de la notion de nationalité*"; FOSTER, op. cit., pàg. 441.

versemblant que hagués aplicat a aquesta successió la llei italiana com a llei del lloc de residència, atès que la residència determina, per al dret italià, la *lex patriæ* quan la persona no té nacionalitat o és indeterminada. Aquesta solució, és a dir, la d'aplicar el dret intern d'Itàlia, és defensada per diversos autors com CHESHIRE o FALCONBRIDGE qui afirma "*si une règle de conflit anglaise se réfère à la loi du domicile du de cujus, la référence ... se rapporte manifestement à une unité territoriale dans laquelle prévaut un système simple de droit qui lui est spécifique...*" (57).

De fet la qüestió, plantejada com un problema de reenviament, no interessa aquí, primer perquè no és el veritable problema que presenta la relació de tràfic jurídic internacional sotmesa a la decisió dels tribunals anglesos i la seva aparició respon a una argumentació viciada del jutgador; segon, perquè com a reenviament no té cap influència en l'interès que la qüestió desperta en la Conferència vers les situacions de plurilegisllació i, per últim, perquè els Convenis de la Haia, amb una notable excepció, s'han preocupat d'eliminar del seu articulat la possibilitat de les solucions de reenviament.

(57) FALCONBRIDGE, J.D., *Le renvoi et la loi du domicile*, Rev. Critique D.I. Fr., 1947, pàg. 53.

No interessa la valoració dels criteris de domicili que van conduir a la solució de l'afer, ni tampoc no interessa la solució concreta a què va arribar el jutge Crossman; el que de veritat interessa és el problema en si mateix, és a dir, el de la remissió a un sistema plurilegislatiu i la determinació de la llei aplicable quan no existeixen o són inoperants els criteris d'atribució interterritorial i la necessitat, per tant, de trobar una solució satisfactòria que no depengui ni dels criteris de l'Ordenament que procedeix a la remissió, ni de la millor o pitjor informació que es tingui del dret estranger, ni de la interpretació que se'n faci. L'interès ultrapassa la simple qüestió de la remissió a un sistema plurilegislatiu, tal com inicialment es planteja la Conferència, perquè, en realitat, el problema és el pretext que dona entrada al fenomen dels sistemes jurídics no unificats a les Convencions de la Haia.

**b) El *IV Rapport del Private International Law Committee*:
un precedent de la fórmula**

La decisió adoptada en el cas O'Keefe és tan forçada, tan allunyada de la realitat, tan contrària a l'adequada aplicació de la doctrina del "*proper law*", com ho demostra la distorsionada utilització del concepte del domicili d'origen, que actua com un revulsiu que planteja la

urgent necessitat de revisar a fons la *Wills Act* (*Lord Kingsdown's Act*) de 1861, relativa a la validesa formal dels testaments, revisió llargament esperada i desitjada pels juristes anglesos que consideraven la *Wills Act*, com diu de forma crua BLAND, "... one of the worst-drafted Acts on the *English Statute Book*" (58).

Aquesta és la tasca assumida pel *Private International Law Committee* en el seu *Fourth Report* (59). El propòsit del Comitè era d'establir una llei uniforme per al Regne Unit de la Gran Bretanya en matèria de normes de Dret Internacional Privat sobre validesa formal dels testaments i que, en la mesura possible, fos igualment acceptable i vàlida per als països de la Commonwealth, convidats a considerar les recomanacions del Comitè. De fet, aquest no perd de vista ni la *Model Execution of Wills Act* nord-americana de 1940, ni l'*Ontario Wills Amendment Act* canadenc de 1954, com a guies de la reforma endegada.

Les dificultats més estridents de la *Wills Act* es produïen perquè aquesta es referia exclusivament als

(58) BLAND, A.J., *The Private International Law Committee's Fourth Report on the Formal Validity of Wills*. I.C.L.Q., vol. 8, 1959, pàg. 213.

(59) Cmd. 491 (1958).

testaments atorgats per britànics, mentre que el concepte de nacionalitat britànica era molt difícil de precisar i de determinar; a aquesta dificultat s'afegia la distinció entre els testaments atorgats dins o fora de la Gran Bretanya en relació a qüestions de forma, molt més estricta i restringida per als primers i la distinció, també, entre els conceptes de "realty" i "personality estate", propis de la *lex fori*, i no pas entre els conceptes de béns mobles i immobles, com resulta ordinari en els sistemes basats en l'escissió, qüestions que van plantejar seriosos problemes a la pràctica forense anglesa i van esdevenir els obstacles que impediien el reconeixement internacional d'unes normes a vegades difícils de capir per les persones alienes al sistema de *Common Law*.

Aquests són els dos esculls que es proposa de salvar el Comitè, per una banda, aconseguir la uniformitat de les solucions substantives, si més no entre els sistemes dels països de la Commonwealth i, per altra, aconseguir o facilitar el reconeixement internacional de les normes britàniques en matèria de forma de testaments, per a la qual cosa eliminarà criteris i conceptes difícils d'assumir per altres sistemes, com és el domicili d'origen i, alhora, introduirà en el propi sistema criteris estranys als principis del *Common Law*, però que tenen la virtut d'aproximar-lo als sistemes continentals, com és el cas del

principi de la nacionalitat, que figura com a tercer criteri de connexió suggerit pel *Report*.

Seguint doncs aquesta finalitat, la proposta del Comitè és la de substituir les Seccions 1 i 2 de la *Lord Kingsdown's Act* de manera que la nova legislació compregui tots els testaments, amb independència del lloc on siguin atorgats, de la condició de britànics o no dels atorgants o que es facin disposicions sobre béns mobles o immobles. Portat pel principi del "*favor testamenti*", el Comitè suggereix que un testament sigui considerat formalment vàlid si aconsegueix els requisits formals de la llei interna de qualsevol dels quatre supòsits que estableix com a criteris de connexió formal: "a) *The place where the will was made;* b) *The place where the testator was domiciled at the time of the making of the will or of death;* c) *Any country of which the testator was national at the time of the making of the will or of death;* d) *in so far as a will disposes of land, the place in which the land is situated"* (60).

Si comparem la solució subministrada pel *Private International Law Committee* transcrita al paràgraf anterior, amb les solucions contingudes a l'article primer de l'avant-projecte de Convenció del 15 de maig de 1959 sobre forma de

(60) *Vid.*, par. 11, del IV *Report*.

les disposicions testamentàries (61) elaborat per la Comissió especial al si de la Conferència de la Haia, el paral·lelisme és tan absolut que més aviat hom hauria de parlar d'identitat; fins i tot, perquè no hi hagi dubtes, la gran Bretanya, a les "*Observations générales*", manifesta aprovar l'avant-projecte perquè els principis generals que hi són a la base "*coincident avec ceux dégagés dans le quatrième rapport du Private International Law Committee*" (62).

Aquestes influències no poden estranyar gens si hom pensa que l'elaboració d'una Convenció en matèria de forma de testaments per part de la Conferència de la Haia respon a una proposta de la Delegació britànica a la VIII^a Sessió de la Conferència, el 1956, que va ser acceptada per unanimitat. A més, durant els treballs del Comitè, les referències d'aquest a la propera Conferència de la Haia, que seria la IX^a, són constants i responen al desig i voluntat de donar un ampli ressò a les solucions, de cercar una veritable uniformitat més enllà dels límits de la Comunitat anglosaxona, per això una de les resolucions adoptades és la d'aportar a la Conferència les solucions previstes pel Comitè en el seu *IV Report*. També determinades qüestions de

(61) *Vid.*, Actes et Doc. IX Session (1960), T. III, pàg. 16.

(62) *Vid.*, *op. cit.*, pàg. 44.

difficil solució sobre les quals el Comitè no es veu amb cor de pronunciar-se de forma precisa -com ara la determinació de la llei nacional dels súbdits d'Estats jurídicament complexs que regeixen la successió per la llei del domicili-, són deixades en mans de la Conferència de la Haia, les solucions de la qual seran posteriorment introduïdes en la legislació anglesa.

És clar que les influències no es limiten a la quasi identitat de la fórmula emprada en un i altre fòrum; hi ha una evident coincidència en les solucions, tant pel que fa a l'opció per les connexions alternatives, com pels criteris contemplats en un i altre cas, llei del lloc d'atorgament, llei nacional del testador, llei del domicili de l'atorgant i llei del lloc de situació dels béns, afegida poc més tard al projecte de Convenció que, tanmateix, contempla també la llei de la residència habitual, a diferència de la fórmula del Comitè.

Incidentalment, i a propòsit de la connexió llei nacional introduïda pels anglesos en la seva fórmula, val a dir que suposava reincorporar el problema de la determinació de la llei aplicable quan el criteri de la nacionalitat no és suficient per fer-ho per si mateix. D'aquesta manera, com diu MORRIS "*the test of nationality, expelled by the*

Committee by the back door, returns through the front in a more general (though facultative) form" (63). Si ho remarquem és perquè precisament al voltant d'aquest punt es desenvoluparan les clàusules relatives a les situacions de plurilegislatió, altrament dit, transferir la resolució d'aquest problema al si de la Conferència significa donar entrada en l'escenari internacional al fenomen de la pluralitat jurídica considerat, en principi, d'àmbit i competència interns.

Però les influències del *IV Report* sobre el projecte de Conveni de la Conferència també es fan palesos en les finalitats d'uniformitat, reconeixement internacional i principi de "*favor testamenti*" que animen el primer i impulsen el segon. L'origen comú d'ambdues iniciatives justifica a bastament la identitat de propòsits, que es deixa sentir en algun altre punt com el del reenviament que, en les dues instàncies, es té bona cura d'eliminar tot precisant el concepte de "lleï interna", emprat en la proposta del Comitè i a l'article primer de l'avant-projecte de Conveni, en el sentit de lleï material, exclusivament, complementat pel concepte de "*place*" o "*lieu*", que

(63) MORRIS, J.H.C., *Fourth Report of the Private International Law Committee (formal Validity of Wills)*. *Modern Law Review*, vol. XXIII, 1959, pàg. 66.

respectivament utilitzen, com a equivalent de la singular unitat territorial que disposi de sistema jurídic propi.

El *IV Report del Private International Law* també significa que, arran del Conveni sobre la forma de les disposicions testamentàries, els conceptes anglo-saxons eixen per primera vegada la seva empremta en la Conferència. D'aquell moment ençà, l'influx s'ha transformat en una beneficiosa cooperació entre els sistemes de la qual, entre altres possibles exemples, en seria una bona mostra el Conveni de la XIV^a Sessió sobre el Trust.

C) La IX^a Sessió de la Conferència de Dret Internacional de la Haia

Amb el bagatge abans esmentat s'arriba a la IX^a Sessió de la Conferència de la Haia que tingué lloc entre el 5 i el 24 d'octubre de 1960. Van participar-hi 19 Estats (64), un d'ells, els Estats Units d'Amèrica, en qualitat d'observador. Gairebé la meitat eren països de sistema jurídic no unificat. Ho constata simplement com una qüestió

(64) República Federal d'Alemanya, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Espanya, Estats Units d'Amèrica, Finlàndia, França, Gran Bretanya, Grècia, Holanda, Itàlia, Japó, Luxemburg, Noruega, Portugal, Suècia, Suïssa i Iugoslàvia. Irlanda i Turquia no van assistir-hi en aquesta ocasió.

de fet i no pas perquè la majoria d'ells deixés cap empremta de la seva particular circumstància. Aquestes dades elementals ens poden il·lustrar sobre la progressiva obertura de la Conferència, impulsada en aquesta etapa. A tall d'exemple d'aquesta línia de conducta, cal recordar que en aquesta sessió s'utilitza per primera vegada l'anglès al costat del francès com a llengua de treball (65). La dada és significativa i gens anecdòtica, l'esforç per a la comprensió i aproximació dels conceptes és també terreny guanyat a l'aproximació de les institucions i dels sistemes jurídics.

La Conferència, segons el programa establert a la XVIII^a Sessió, es va ocupar d'elaborar tres Convencions sobre les matèries de forma dels testaments, protecció de menors i legalització, a part de debatre la qüestió de les lleis models i d'estudiar els treballs futurs sobre adopció, fòrum contractual o reconeixement i execució de sentències estrangeres.

De tots, són els Convenis sobre Forma de les disposicions testamentàries i el de protecció de menors,

(65) L'anglès va ser llengua oficial l'any 1964, a la X Sessió.

ambdós de 5 d'octubre de 1961 (66), els que enceten la regulació de la llei aplicable en les situacions de plurilegisllació, la gènesi dels quals interessa seguir.

La proposta que la Conferència s'ocupés de la forma dels testaments va sorgir de la Delegació britànica (67) conforme els dictats del *Fourth Report* del *Private International Law Committee*. La finalitat que persegueix la Delegació britànica, tal com ella mateixa manifesta i BATIFFOL recull en el *Rapport de la Commission spéciale* (68) és la d'evitar situacions en les quals un testament vàlid en el moment del seu atorgament esdevingui nul com a conseqüència d'un canvi de domicili, residència o nacionalitat del testador. La proposició va ser acceptada perquè, tal com ho justifica MONACO, per una banda constituïa un primer pas vers una qualificació uniforme i per una altra es va considerar que, mitjançant aquesta convenció, es podria fer entrar la Gran Bretanya, que ja

(66) Vid. el text de les Convencions a l'Acta Final de la IX Sessió. Actes et Doc. IX Session (1960), T. I, pàg. 304 i ss.

(67) Vid. Actes VIII Session (1956), pàg. 269 i ss. i 276.

(68) Actes et Doc. IX Session (1960), pàg. 18.

n'era membre des de 1925, en el cercle d'Estats signataris de les Convencions de la Haia (69).

Es pot ben assegurar que aquesta finalitat de junyir un Estat de *Common Law* al carro de la Haia (70) va ser plenament assolida en aquesta Sessió. La Delegació britànica va participar-hi de manera molt activa i perseverant, tant en la Convenció sobre Forma dels testaments com en la de Protecció de menors, per tal d'aconseguir l'acceptació de les seves propostes, particularment en referència a la qüestió de la determinació de la llei nacional en un sistema jurídic no unificat, afegint-se, finalment, a la llista d'Estats signataris. No hi ha dubte que en aquesta vinculació de la Gran Bretanya als treballs de la Conferència, o més ben dit, a la reglamentació de les Convencions de la Haia, han influït el conjunt d'elements tècnico-jurídics que donen singularitat a la IX^a Sessió de la Conferència.

Els trets que caracteritzen de forma ben específica la IX^a Sessió són, des de la perspectiva del procediment de la Conferència, haver-se ocupat d'examinar, de forma força

(69) Actes VIII Session (1956), pàg. 238.

(70) DE NOVA, *La IX Conferenza dell'Aja*. Diritto Internazionale, 1960, vol. XIV, núm. 4, pàg. 307.

exhaustiva, la proposta de la Delegació nord-americana sobre el possible canvi del mètode convencional pel mètode de les lleis models que consideraven més adequat a les particularitats dels Estats federals, qüestió, per altra banda, encara no tancada. El problema plantejat per la Delegació americana no es troba del tot deslligat de la que serà la tasca principal d'aquesta Sessió, la de trobar una fórmula capaç alhora de determinar o localitzar la *lex patriæ* en un sistema plurilegislatiu i de satisfer, o si més no, no contrariar els sistemes jurídics dels Estats representats a la Conferència. Aquest constitueix el seu altre punt neuràlgic, situat en una perspectiva estrictament conflictual.

El pes de les dues línies principals de treball d'aquesta Sessió descansa, com s'ha vist, sobre les espatlles de sistemes no continentals, especialment pel que fa al paper jugat per la Gran Bretanya. Aquest fet no deixarà de tenir la seva influència, sobretot en relació a la penetració dels conceptes del *Common Law* que, a partir de la Sessió de 1960, marcarà l'inici i contribuirà a l'atansament entre el dret anglosaxó i el dret codificat.

En relació al Conveni sobre Forma dels testaments, l'ascendent britànic és particularment notori en dos punts. Un és la introducció del criteri de la *lex rei sitæ*, previst al paràgraf II (a) (iv) del *Fourth Report del Private*

International Law Committee que, tanmateix, no figurava a l'avant-projecte de Conveni del 15 de maig de 1959, elaborat per la Comissió especial (71), dins de la llista de lleis enumerades a l'article primer de la Convenció, que han de contribuir a validar els testaments.

Com assenyala BATIFFOL en el seu *Rapport* (72), la proposta inicial de considerar la competència de la llei de situació dels béns sobre els quals es disposa va ser refusada pel Comitè especial per dues raons: d'una banda, pel perill que representava de fraccionament de les lleis aplicables a la forma de les disposicions testamentàries quan l'escissió resultava contrària al tractament unitari que perseguia la Convenció respecte a la forma dels testaments. Per altra banda, perquè la negativa al fraccionament implicaria la conseqüència de donar validesa al testament en la seva totalitat, amb l'únic suport de la llei de situació dels immobles, cosa que és considerada excessiva tant perquè pot ben bé afavorir actuacions fraudulentas, com per estimar que el supòsit era perfectament emparat per l'article 3 del projecte que permetia als Estats signataris reconèixer un testament

(71) *Vid.* article primer de l'avant-projecte en Actes et Doc. IX Session, 1960, T. III, pàg. 16.

(72) *Op. cit.*, pàg. 23.

atorgat segons una llei qualsevol, diferent de les previstes a l'article primer; la finalitat de l'article tercer era precisament la de salvar les existències dels ordenaments que, com l'anglès, imposaven de respectar aquesta llei de situació.

Tanmateix, l'argument va ser contestat pel Govern britànic en les "Observations" a l'avant-projecte i Rapport de la Comissió especial (73) per considerar que l'esmentat article no assegurava pas el reconeixement internacional dels testaments atorgats conforme a la *lex rei sitæ* i proposa formalment "*Prévoir la lex situs en ce qui concerne les testaments portant sur des immeubles (land)*", segons recull el quadre sinòptic d'Observacions a l'article primer (74). A més, diu WORTLEY (75), l'interès demostrat pel Private International Law Committee per la connexió *lex rei sitæ* pot ser determinada sense cap dificultat. Veiem, doncs, que tots els camins del discurs britànic corren pel mateix pendís, la preocupació plantejada pel cas O'Keefe, i menen cap el mateix destí, la identificació de la llei aplicable d'entre totes les que conformen un sistema no unificat.

(73) Document Preliminar núm. 5, d'agost-octubre de 1960, op. cit., pág. 35.

(74) Op. cit., pág. 46.

(75) Procés-verbal núm. 2, op. cit., pág. 71.

Finalment, la connexió territorial interessada pel Regne Unit, afectant únicament els béns immobles, va figurar com a lletra e) de l'article primer ja a l'avant-projecte del Comitè de redacció, del 17 d'octubre de 1960 (76), essent acceptada a contracor per països que, com Itàlia i Espanya, seguien i segueixen el principi d'unitat del testament, amb la finalitat de facilitar la ratificació de la Convenció, especialment a la Gran Bretanya.

L'altre punt en el qual els anglosaxons influiran de manera decisiva, deixant en la Conferència una empremta perdurable, és el relatiu a la determinació de la *lex patriæ* en els casos de plurilegisllació. Ara direm tan sols que el plantejament de la qüestió respon a una concepció del conflicte de lleis genuïnament pròpia del *Common Law* on la discussió des de sempre ha estat entre els sistemes jurídics singulars, "*Law districts*", en terminologia anglo-saxona, i no entre ordenaments estatals globalment considerats. És per això que el problema de la imprecisió sobre quin sigui el *Law district* que hagi de resultar competent, suscitat per la utilització de punts de connexió inútils per a aquesta funció localitzadora com és la nacionalitat, produeix més neguit en els ambients jurídics britànics, que desconeixen la funció mediatitzadora de l'ordenament "nacional", que no

(76) Document de Travail núm. 2, *op. cit.*, pàg. 111.

pas entre els continentals, tot i que la necessitat d'individualització de l'ordenament aplicable sigui la mateixa.

La peculiar manera anglosaxona d'enfocar el conflicte de lleis determina com diu DE NOVA "*That the foreign interlocal conflicts rules be disregarded*" (77) mentre que pel sistema continental han de ser seguides d'aprop. Aquesta contradicció entre els sistemes marcarà, com veurem, la solució que les Convencions donaran a la determinació de la *lex patriæ* per als sistemes no unificats, solució que s'expressa mitjançant una fórmula que decididament es pot qualificar de compromís.

Ara bé, la preocupació inicial manifestada pels britànics i proposada a la VIII^a Sessió, amb la finalitat que a la pròxima Sessió fossin examinades les formalitats necessàries per fer un testament -per tal d'evitar que essent vàlid en el moment del seu atorgament, esdevingués nul per causa d'un canvi de domicili, nacionalitat o residència del testador- no sembla tenir una relació gaire directa amb el problema de la determinació de la *lex patriæ* en les situacions de plurilegislatió. De fet, a l'avant-

(77) DE NOVA, R. *Historical and Comparativa Introduction to Conflict of Laws*, R. des C., 1966-II, pàg. 122.

projecte de la Comissió d'Estat neerlandesa de 1958 és una qüestió totalment ignorada; tampoc l'avant-projecte de la Comissió Especial de 1959 no fa cap referència als Estats jurídicament no unificats en els deu articles de què consta.

Tanmateix, no es pot dir que la incidència de la plurilegislatió en aquesta matèria de la forma dels testaments, que podria arribar a afectar fins i tot el principi del *favor testamentii* perseguit, havia passat desprevinguda pels membres de la Comissió Especial (78), com ho demostra clarament el *Rapport* de la Comissió elaborat per BATIFFOL. Als comentaris que en el seu *Rapport* recull el professor francès sobre les lleis aplicables a la forma dels testaments de l'article primer de l'avant-projecte de 1959 es pot trobar, en forma embrionària i encara no independitzada, és a dir, sense entitat pròpia, la referència a les situacions de plurilegislatió i el nus mateix del problema.

La primera menció del *Relator* és a les situacions de pluralitat jurídica de caràcter personal quan apunta la possibilitat que, en relació al criteri de la llei del lloc,

(78) La Comissió Especial es va reunir a la Haia entre el 8 i el 15 de maig de 1959. La llista completa dels membres que la composaven es troba a les Actes et Doc. IX Session (1960); T. III, pàg. ; tanmateix ens interessa destacar que en aquesta Comissió hi participava WORTLEY com a delegat per la Gran Bretanya.

en determinats Estats hi hagi diverses legislacions aplicables en un mateix lloc, segons la religió dels interessats (79). La segona referència, aquesta sí, ja ens pertoca més directament, és en relació al criteri de la llei nacional del testador prevista per un gran nombre de sistemes i pel mateix avant-projecte; la dificultat en aquest cas ha estat esmentada reiteradament i és la de precisar-la quan el sistema no és jurídicament unificat. És clar que aquest problema no podia passar per alt als membres de la Comissió Especial i BATIFFOL ho reconeix quan diu que aquesta "*s'est longuement arrêtee au problème pose par les Etats dont la législation n'est pas unifiée*" però la Comissió prefereix el ludir la regulació directa, atès que considera "*après mûre délibération qu'il ne lui appartenait pas de donner une solution à ce problème dont la généralité déborde le cadre de la Convention à l'étude, et dont la difficulté est telle qu'aucune solution d'ensemble ne lui a été trouvée jusqu'ici*" (80).

Aquesta afirmació és cabdal per entendre el sentit de la fórmula que apareixerà més tard per donar resposta a la inquietud que manifesta la Comissió sobre aquest punt; d'una banda ens confirma el refús inicial a regular la qüestió de la remissió a un sistema plurilegislatiu des d'un

(80) op. cit., pàg. 20.

marc convencional multilateral, és a dir, des d'un fòrum internacional i més perquè la Comissió s'adona del valor exemplificador general que podria tenir una aital clàusula. Tot seguit, un cop sentada aquesta premissa, la Comissió s'adhereix a la solució clàssica de seguir les normes de conflicte interterritorials per tal de determinar la *lex patriæ* en un sistema no unificat, conscient, però, que procedint així deixa sense resposta situacions en les quals, com en el cas O'Keefe (81) al que directament fa referència el Relator, és difícil concretar quina és la llei nacional que correspon a una persona que pertany a un Estat de sistema jurídic compost.

Però la Delegació anglesa, alertada per l'experiència del cas O'Keefe i coneixedora per ciència pròpia que no tots els sistemes jurídics complexs disposen de normes reguladores de la plurilegislació interna, insisteix constantment en les seves "Observations", tant a l'avant-projecte de la Comissió Especial i al *Rapport Batiffol* (82) com a l'article primer (83), en la necessitat

(81) *Ib. idem.*

(82) *Op. cit.*, pàg. 35.

(83) *Op. cit.*, pàg. 45.

d'introduir en la Convenció una norma que fes possible determinar la llei nacional de persones pertanyents a Estats federals o a Estats que no disposen d'una llei interna única, i són rotunds quan afirmen que aquesta qüestió "*devrait être réglée dans la Convention, bien qu'elle ne se pose que pour quelques-uns des Membres actuels de la Conférence*" (84). El desig de la Gran Bretanya, com diu textualment WORTLEY (85), es donar una solució al problema suscitat per l'afer O'Keefe.

La nostra insistència en les referències al cas O'Keefe respon al propòsit de transferir a aquestes planes la tasca d'encalç, l'obstinació amb què la Gran Bretanya perseguia el seu difícil disseny d'introduir la regulació de la plurilegislatió, si més no respecte als problemes de remissió internacional, en una convenció multilateral. La fórmula de solució que proposen de considerar en aquests casos com a llei nacional del súbdit d'un Estat de sistema jurídic no unificat "*la loi de la partie de son pays avec laquelle il a les liens les plus réels*" (86) correspon

(84) *Ib. idem.*

(85) *Op. cit.*, pàg. 65.

(86) *Op. cit.*, pàg. 35.

perfectament a la concepció britànica del "law district" i, per un altre banda, pretén ser, i ho és, una solució directa del problema, que salva al mateix temps els obstacles dels buits legals o dels possibles problemes de les normes indirectes i també vol constituir-se en una fórmula universal i vàlida i per això es dona una qualificació autèntica, autònoma i uniforme del concepte, òbviament des de la perspectiva i la flexibilitat de les concepcions britàniques. El gran inconvenient d'aquesta fórmula per a la resta de membres de la Conferència era l'ampli marge que deixava a la discrecionalitat judicial, cosa gens estranya en els sistemes anglosaxons habituats a dipositar una gran confiança en el seny i bon criteri dels seus jutges, però ben difícil d'acceptar pels sistemes codificats que prefereixen canalitzar més estretament la facultat d'apreciació dels seus jutges.

Val a dir que l'entestament de la Delegació britànica no va ser estèril, a desgrat de les inicials resistències que la seva proposta va trobar, manifestades particularment per l'italià FLORE (87) i significativament per BLAGOJEVIC i SCHWIND, delegats de dos Estats plurilegislatius com Iugoslàvia i Àustria, respectivament

(87) Op. cit., pàg. 66.

(88), que en síntesi opinaven que la qüestió plantejada pertanyia al dret intern de cada país i que no era convenient ni necessari de resoldre en un conveni internacional; tot apuntava cap a una derrota de la fórmula britànica considerada només com "interessant" pel President (89) i com "molt útil" pels observadors americans (90). El representant belga DE VISSCHER obrí la via per salvar la proposta britànica suggerint que fos examinada en el si d'un Comitè restringit, això, i que el *Relator* (91) prèviament va precisar que la fórmula de la Delegació anglesa s'hauria de coordinar amb el respecte a les normes de conflicte interterritorials existents; d'aquesta manera es va aconseguir d'afeblir i vèncer les inicials resistències a una fórmula massa agosarada i estranya a les concepcions jurídiques continentals i a les matèries habituals dels tractats internacionals, de manera que la clàusula actual, eclèctica en la seva formulació, apareix a l'avant-projecte

(88) Op. cit., pàg. 67.

(89) Op. cit., pàg. 65.

(90) Op. cit., pàg. 66.

(91) Op. cit., pàg. 67.

del Comitè de Redacció del 17 d'octubre de 1960 (92) i restarà en idèntica forma en el text definitiu. Deixant ara de banda qualsevol judici sobre l'encert o no de la fórmula continguda en el paràgraf segons de l'article primer, el que cal destacar com a fet cert i incontrovertible és la funció d'exemple, de precedent que ha jugat aquesta norma i que BATIFFOL, amb un finíssim sentit jurídic ja va predir quan advertia sobre la virtut pedagògica del dret positiu "...en ce qu'il habitue les esprits à voir un problème sous un certain angle..." (93) per això a la Convenció sobre competència d'autoritats i llei aplicable en matèria de protecció de menors, la tercera Comissió que s'encarrega del seu estudi i preparació acabarà per incorporar la solució relativa a la plurilegislatió prevista per a la forma dels testaments, adaptant-la a les pròpies característiques de la matèria de què s'ocupa.

A l'inici dels treballs sobre protecció de menors, ni a l'avant-projecte de la Comissió especial del 30 de març

(92) El paràgraf segon de l'article primer de l'avant-projecte és redactat com segueix: "*Aux fins de la présente Convention, si la loi nationale consiste en un système non unifié, la loi applicable est déterminée par les règles en vigueur dans ce système et, à défaut de telles règles, par le lien le plus effectif qu'avait le testateur avec l'une des législations composant ce système*". Op. cit., pàg. 111.

(93) Op. cit., pàg. 117.

de 1960 ni en el *Rapport MARMO* (94) no s'al·ludeix ni es troba cap manifestació que demostrï la consciència del problema que pot plantejar la plurilegislatió en determinats casos per a l'eficàcia de la Convenció. Probablement aquest silenci inicial tingui la seva justificació en el fet que l'avant-projecte utilitzi reiteradament la residència habitual com a criteri de connexió determinant per als propòsits de la Convenció, mentre que altres criteris juguen una funció complementària a la finalitat del "*bonum proliis*" que en definitiva guia la Convenció; per això serà el delegat britànic GRAVESON, que participava alhora en els treballs de la Convenció sobre Forma de testaments i també en la de Protecció de menors, qui farà notar la qüestió i proposarà mitjançant el *Document de Travail n° 14* (95), d'incloure una norma que reguli la determinació de la llei nacional per als casos de plurilegislatió, tot recordant que la fórmula que proposa ha estat ja acceptada per la Segona Comissió, l'encarregada de la Convenció Forma dels testaments (96)

(94) Op. cit., T. IV, pàg. 14 a 32.

(95) Aquest Doc. de Travail n.º 14 no es troba íntegrament reproduït a les Actes et Doc. de la IX Session, però n'hi ha referències ben explícites i transcripcions parcials al Tom IV de les esmentades Actes, pàg. 62 i 173 i ss.

(96) El paràgraf 2 de l'article primer de la Convenció forma dels testaments va ser aprovat el 19 d'octubre de 1960 i la .../...

La fórmula proposada per GRAVESON coincideix lletra per lletra amb la del paràgraf segon de l'article primer de la Convenció Forma dels testaments, canviant únicament el mot "testador" pel de "menor", com és lògic. GRAVESON insisteix a més en la utilitat de conservar i adoptar la mateixa redacció en totes les Convencions per tal de facilitar-ne la interpretació -com veurem aquest consell no ha estat seguit- però proposa també de substituir el criteri "lleí nacional" pel de lleí de l'Estat "*dont le mineur est ressortissant*", més conforme a la Convenció Protecció de menors. En substància, la proposta de GRAVESON va ser acceptada sense gaire objeccions ni llargues discussions, en part perquè el pes del debat l'havia portat ja la Segona Comissió els resultats del qual assumien, tot i repetir-se alguns dels arguments contraris a la inclusió d'una aital norma en una Convenció internacional (97), i en part perquè convenia aprofitar i retenir l'interès que mostrava la Gran Bretanya per una Convenció de la qual en principi s'havia mantingut al marge quan exclusivament

.../... proposta continguda al Doc. de Travail núm. 14 va ser distribuïda el 20 d'octubre de 1960, és a dir, l'endemà.

(97) Entre aquests, novament, s'escolta la veu d'un representant de Iugoslàvia, aquest cop PUHAN, Op. cit., Tom IV, pàg. 175.

tractava d'una institució, la tutela, desconeguda pel sistema jurídic anglosaxó.

DE WINTER, representant dels Països Baixos, proposà una nova redacció de la fórmula (98) de manera que abastés tant la determinació de la llei aplicable com la de les autoritats competents i recollís les adaptacions necessàries de la fórmula prevista per a la Forma dels testaments a la matèria de protecció de menors; aquesta fórmula qualificada per DE NOVA com d'"*herause adaptation*" (99) va ser acceptada i finalment fixada a l'article 14 de la Convenció sobre protecció de menors.

D'aquesta manera, i per iniciativa britànica en ambdós casos, el fet de la plurilegislació enceta un nou i engrescador camí en el pla internacional del que coneixem tan sols les primeres passes, i en seguim amb interès i atenció ben amatents les incidències i evolucions perquè albirem possibles destins on les fronteres que separen els respectius camps tradicionals d'aplicació amb prou feines es dibuixen.

(98) "Si la loi interne de l'Etat dont le mineur est ressortissant consiste en un système non unifié, on entend aux fins de la présente Convention par «loi interne de l'Etat dont le mineur est ressortissant» et par «autorités de l'Etat dont le mineur est ressortissant» la loi et les autorités déterminées par les règles en vigueur dans ce système et, à défaut de telles règles, par le lien le plus effectif qu'a le mineur avec l'une des législations composant ce système". Op. cit., pàg. 174.

(99) Op. cit., pàg. 175.

**B.- Les clàusules dels Convenis de la Haia relatives als
Estats jurídicament no unificats**

A l'apartat anterior, hom ha deixat ben clar que va ser obra de la IX^a Sessió de la Conferència de la Haia el plantejar en els Convenis elaborats en el seu si els problemes que el fenomen de la plurilegislatió, que afectava alguns dels seus Estats membres, podien presentar especialment per aconseguir una solució uniforme a la qüestió de la llei aplicable, tal com era el principal propòsit de la Conferència, és a dir, una solució de remissió idèntica i comúment acceptada i aplicada com a mitjà per aconseguir també una certa uniformitat en les solucions materials o finals de les matèries tractades.

En un principi, el fet de la plurilegislatió és enfrontat per la Conferència des de la perspectiva de la determinació del dret aplicable, és a dir, des de la perspectiva estrictament de tècnica conflictual i, per tant, com un problema de localització de la llei aplicable en el cas de remissió a un sistema jurídic no unificat. La visió limitada que això comporta és un peu forçat tant per la pròpia finalitat de l'Organització com pel problema plantejat pel cas O'Keefe del qual arranca la iniciativa

britànica i que és a l'origen de la clàusula estipulada per la Conferència per resoldre'l.

La fórmula emprada a l'article 1,2 de la Convenció Forma dels testaments i a l'article 14 de la Convenció Protecció de menors, pel seu innegable interès, va ser considerada de bon començament com una fórmula destinada a reiterar-se; tanmateix i afortunadament, diria, la fórmula híbrida amb què s'inaugura el tractament de la plurilegislatió per part de la Conferència no esdevé una clàusula estàndard (100); ben al contrari, i a mesura que es va madurant la qüestió, es pot observar una evolució i desplegament de l'enunciat de la norma, de manera que el sentit i l'abast d'aquesta va canviant.

La intenció original, la raó de la seva oportunitat resta, però, idèntica, la necessitat de la localització uniforme d'un sistema jurídic concret per mitjà del Conveni quan les normes de remissió dels Convenis de la Haia invoquen l'aplicació d'un sistema complex. En canvi, les diferents formulacions que va adoptant la clàusula en les

(100) La impressió o convenciment que la fórmula tenia vocació de clàusula estàndard a inserir en els tractats que atorguessin competència a la llei nacional era una opinió força compartida entre els iusprivatistes que participaren a la Sessió de 1960 - com el mateix relator BATHIFOL (vid. *ut supra* nota 89) o HOOGSTRATEN, *op. cit.*, pàg. 166, convicció que en bona part, o si més no, en essència, el temps ha confirmat.

diverses Convencions, encara que mantinguin la mateixa finalitat de determinar uniformement el dret aplicable en un sistema plurilegislatiu, impliquen en alguns casos un tractament absolutament nou de la remissió i localització en els sistemes de pluralitat legislativa i més si es considera la qüestió situada en un marc internacional, com tindrem ocasió de veure més endavant.

Per una altra banda, és clar que la carta de naturalesa atorgada internacionalment per la Conferència als Estats de sistema jurídic compost no havia desenvolupat encara totes les seves possibilitats. Abordar el fet plurilegislatiu exclusivament des del punt de vista conflictual no deixa de ser una aproximació parcial al fenomen, car la diversitat d'ordenaments jurídics coexistents pot a més anar acompanyada de capacitat legislativa i d'una distribució interna de competències entre les diverses entitats territorials de l'Estat plurilegislatiu que poden importar problemes diferents als de la simple localització del dret aplicable, problemes derivats precisament d'aquesta atribució de competències i la seva harmonització amb la capacitat per concloure tractats, és a dir, amb el "*treaty making power*", i que per tant afecten específicament la tècnica d'estipulació.

Aquest vessant de la plurilegislatió va passar totalment inadvertit tot i que les discussions sobre les

lleis models coetànies a les de la determinació de la llei nacional en un sistema jurídic compost (101), ja plantejaven i situaven el problema però, en descàrrec, és possible pensar que els arbres del canvi de mètode no van permetre de copsar el bosc de les incongruències entre els aspectes internacionals de la conclusió de tractats i els interns de repartició de competències, i no va ser fins el moment que els Estats Units, com a membre ja de la Conferència, va forçar la introducció de l'anomenada "clàusula federal" que el problema va trobar la seva expressió i solució tècnica.

A més, la despreocupació que la Conferència demostra sobre aquest aspecte del fenomen de la plurilegislatió que presenten els Estats jurídicament no unificats amb distribució de competències legislatives, tant al principi com també després en el tractament que dona a les clàusules finals dels Convenis elaborats per ella, és lògica si tenim en compte que parlem d'una organització que de forma específica treballa en el camp del Dret Internacional Privat, que és formada per iusprivatistes de les matèries que tracta. En canvi, en pertànyer pròpiament

(101) Les dues qüestions van ser estudiades i debatudes a fons a la IX^a Sessió de la Conferència. La Comissió especial s'ocupa de la determinació de la llei nacional en un sistema plurilegislatiu, mentre que la V Comissió ho fa de la llei model i del canvi de mètode (Vid. Actes et Doc. IX^a Session, T. I i III, 1960).

les qüestions del "treaty making power" a l'especialitat iusinternacional-publicista, la Conferència hi passa d'una volada.

Dit això, potser convé en aquest moment deturar-se a justificar o, més ben dit, a explicar, les raons que ens han portat a titular aquest treball "*Les clàusules plurilegislatives dels Convenis de la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia*", atès que l'alternativa de designar-lo sota l'enunciat de "*Les Clàusules Federals*" -en favor del qual es poden adduir alguns arguments genys menyspreables- podria ser considerat, però, i no sense raó, equivoc i, en conseqüència, inadequat, a més de desviar l'enfocament de l'estudi:

Com s'acaba d'exposar, la clàusula federal en sentit estricte és només la que fa referència indirecta als problemes que els Estats plurilegislatius poden presentar en relació a l'estipulació de tractats o a la seva execució, mentre que en aquest treball s'inclou també l'estudi d'altres tipus de clàusules la funció de les quals és la de precisar la llei aplicable per al cas que les normes dels Convenis invoquin la competència d'un ordenament compost; clàusules a les quals escau millor designar com d'atribució o bé relatives als sistemes plurilegislatius, tot i que aquesta terminologia sigui també poc precisa, i per tant, poc satisfactòria, malgrat tot, serà la que s'utilitzarà per

tal de referir-nos globalment a aquesta classe de normes però també a les estrictament federals.

La utilització del terme clàusules plurilegislatives per extensió també a les clàusules federals pot ser defensada en base a diverses raons. En primer lloc, seria erroni seguir la literalitat del mot, en el sentit de portar-nos a pensar que tan sols afecta els Estats d'estructura política federal, quan en realitat la mateixa Conferència ha reconegut que el seu sentit és obert (102) i, per tant, comprensiu en general de les estructures jurídicament complexes. Es donos una clàusula que afecta també els Estats plurilegislatius.

Per altra banda, tot i semblar un argument de retorsió, cal recordar que sovint la Conferència ha utilitzat en els debats el mot "Clàusula Federal" per extensió i com suficient per abastar els dos supòsits i que també en els treballs d'alguns autors com AMRAM es refereixen genèricament a les "Clàusules Federals" (103) o

(102) Es pot constatar, per exemple, a les "*Actes et Documents XII Session*", t. I, pàg. 91, quan Canadà distingeix sota el concepte "*federal state clause*" l'existència de diferents "*legal systems*" i l'existència de diferents "*legislature which enacts laws for the territory...*"

(103) *Actes et Doc. XII Session, 1972, t. I, pàg. 109.*

bé NADELMAN, que parla de clàusula federal referint-se a l'article 1,2 de la Convenció Forma dels Testaments (104) constitueixen una petita mostra dels autors que utilitzen aquest substantiu per referir-se conjuntament o indistinta a les clàusules dels Convenis de la Haia que afecten la plurilegislatió bé des de la perspectiva conflictual, bé des de la perspectiva de la tècnica convencional (105).

Si la conferència o bé alguns autors, probablement per economia conceptual, han pogut designar d'una única manera els dos tipus de clàusules i sota el mot de "Federal", més difícil de flexibilitzar car defineix de forma ben concreta una determinada realitat jurídicopolítica, amb més raó hom pot utilitzar amb caràcter general el terme que es proposa, sobretot si es considera el paper i la importància atorgats en aquest estudi a les clàusules

(104) NADELMAN, K.H., *"The Hague Conference on Private International Law"*, Am. J.C. Law, 1960, vol. 9, pàg. 584.

(105) GRAVESON titula com a comentaris a la clàusula federal les pàgines que, a l'article *"Comparative Aspects of the General Principles of Private International Law"*, R. des C. 1963, pàg. 102 i ss. dedica a estudiar el paràgraf 2ⁿ de l'article 1er de la Convenció Forma dels Testaments. També quan DE NOVA a *"Le convenzioni dell'Aja e i sistemi giuridici non unificati"*, parla de la *"vera e propria «clausula federale»* referint-se a l'article 14 del Conveni sobre responsabilitat dels fabricants, és perquè hi ha habitualment una utilització menys estricta del terme.

plurilegislatives pròpiament dites i el fet que la referència a les clàusules estrictament federals es fa principalment en la mesura que poden actuar com a condició d'aplicabilitat de les anteriors.

CAPÍTOL III

**ANALISI DE LES CLAUSULES RELATIVES ALS
SISTEMES JURÍDICS NO UNIFICATS**

1. OBSERVACIONS GENERALS

A l'enunciat d'aquest capítol s'utilitza voluntàriament un concepte prou vague i en certa mesura imprecís com és el de "*clàusules relatives als sistemes jurídics no unificats*" amb la finalitat de poder abastar tot el ventall de possibilitats de tractament que rep el fenomen plurilegislatiu per part de la Conferència, això vol dir que el terme es considera vàlida tant per referir-se bé a les tècniques legislatives bé a la tècnica d'estipulació de tractats emprades pels Convenis de la Haia, com per referir-se a qualsevol que sia l'estructura política que acompanya l'Estat de sistema jurídic compost, atès que l'única dada considerada veritablement de relleu és la pluralitat legislativa.

Per altra banda, donar una simple ullada als Convenis pot permetre observar que s'ocupen tant de la plurilegislatió de caràcter territorial com de la plurilegislatió de naturalesa personal, tot i que hi hagi una notable diferència en el tractament que reben una i altra; també es prou evident que les Convencions de la Haia no es limiten a reglamentar-les mitjançant l'ús exclusiu de les clàssiques normes de remissió o de conflicte, ben al

contrari, l'examen de les clàusules relatives als sistemes no unificats que es troben en aquests instruments internacionals palesen la concepció innovadora de la plurilegislatió que planteja la Conferència des de la perspectiva internacional i, en conseqüència, comprèn un espectre més ampli que ultrapassa, ja des de bon començament, aquella formulació clàssica de la remissió per concretar-se en fórmules noves que de cap manera no poden ser qualificades com a normes de conflicte. A més, tampoc no es limiten les Convencions de la Haia a enfocar la plurilegislatió des de l'única perspectiva del problema de la determinació de la llei aplicable, la qual cosa implica en definitiva acollir-se a un procés inductora per determinar, fent abstracció de qualsevol altre aspecte que no sigui la pròpia matèria tractada, la llei considerada més adient per regular-la, sinó que la Conferència també es preocupa per com les Convencions poden afectar les concretes situacions de plurilegislatió dels Estats parts de cada Conveni i per això arbitra una clàusula que, facultant els Estats plurilegislatius a vincular al tractat només parts del seu territori, permet conciliar les condicions que imposa l'estructura jurídico-política interna assumida per l'Estat de sistema no unificat amb les estipulacions del Conveni.

La raó implícita de l'actitud seguida per la Conferència vers la plurilegislatió és que l'Organització,

preocupada sobretot per aconseguir l'efectivitat dels Convenis que elabora, cerca de facilitar-ne l'expansió mitjançant la incorporació del major nombre possible d'Estats, cerca de mantenir l'equilibri i la igualtat de tracte entre els Estats amb independència de la seva naturalesa unitària o complexa, atès que les peculiaritats de cadascun podrien interferir en la normal aplicació del Conveni i així arribar a resultats ben diferents, en contra del propòsit unificador de la Conferència; si ho aconsegueix o no és cosa que tractarem d'esbrinar d'ara endavant.

2. LES CLAUSULES RELATIVES A LA PLURILEGISLACIÓ: DIVERSES SOLUCIONS

La primera clàusula que apareix en un Conveni de la Haia fent referència a la plurilegislatió és, com ja s'ha dit, l'article 1, par. 2 del Conveni Forma dels Testaments (1), clàusula que fou considerada immediatament com un precedent i fins i tot com a clàusula estàndard per HOOGSTRATEN (2) en la mesura que tot seguit fou reiterada, *mutatis mutandis*, a l'article 14 del Conveni sobre Protecció de menors i a l'article 11 del Conveni sobre Adopció. Ningú no pot negar a l'article 1,2 del Conveni Forma dels Testaments el seu caràcter de precedent, assenyalat ja pel Relator del Conveni, BATIFFOL; tanmateix, aquest caràcter ha de ser limitat al fet concret de la introducció del fenomen de la plurilegislatió entre les qüestions a tractar per la Conferència, pel demés, com diu DE NOVA "... la

(1) "...Aux fins de la présente Convention, si la loi nationale consiste en un système non unifié, la loi applicable est déterminée par les règles en vigueur dans ce système et, au défaut de telles règles, par le lieu le plus effectif qu'avait le testateur avec l'une des législations composant ce système".

(2) HOOGSTRATEN, H. "The United Kingdom joins an uncommon market", I.C.L.Q., 1963, vol. 12, pàg. 166.

generalizzazione avvenne, ma passo passo e con delle varianti..." (3), és a dir, s'observa que en tots aquells Convenis que, bé per raó de les connexions emprades, bé per raó de la matèria es fa necessari tractar-los també des de l'òptica de la plurilegislatió -així pràcticament només resten fora d'aquesta condició els Convenis de caràcter netament processal o de cooperació judicial internacional- apareixen sempre una o diverses clàusules dedicades a regular, als efectes del Conveni, la determinació de la llei aplicable en un sistema jurídic complex i altres qüestions connexes. Aquesta observació ens porta a constatar l'existència de la gran diversitat de fòrmules emprades, una evolució de la clàusula que de primer antuvi se'ns presenta com irregular, sense una raó o fil conductor ben precís, de manera que l'anarquia o potser l'oscil.lació semblen ser-ne la nota característica, oscil.lació que es presenta en diverses aspectes que van des de la mateixa ubicació sistemàtica de les clàusules, especialment de les estrictament federals, aquelles que permeten la restricció del Conveni només a determinades unitats territorials de l'Estat jurídicament compost, que tan aviat poden trobar-se en les disposicions generals del Conveni -per exemple, l'article 21 del Conveni Contracte intermediaris o l'article

(3) DE NOVA, L., "Le Convenzioni dell'Aja e il sistema non unificato" en Estudios de Derecho Internacional, Homenaje al Profesor Miaja de la Muela, Madrid, 1979, Tom II, pàg. 1151.

25 del Conveni Administració internacional de successions, que a més es troba intercalat entre la clàusula relativa a la plurilegislatió de naturalesa personal i la de caràcter territorial- com dins del Capítol de les clàusules finals o protocolàries com succeeix amb l'article 33 del Conveni Aliments-execució o amb l'article 29 del Conveni Trust, entre d'altres (4). Oscil·lació que, en alguns casos, així respecte a la tècnica legislativa seguida, pot trobar la seva justificació en la correspondència que guarda amb solucions generals de Conveni però que, pel que fa a la concreta formulació que adopta en cada cas, no sempre respon a la lògica i progressiva millora que cal esperar d'aquesta; ben al contrari, a voltes sembla producte d'una certa improvisació, probablement atribuïble al poc temps de què, normalment, disposen els Delegates, un cop arribats a les darreres parts dels Convenis, per estudiar i discutir les disposicions corresponents.

Ben segur que és aquest últim argument el que explica la diversitat terminològica emprada a les clàusules relatives a la plurilegislatió que tan aviat parlen de "*systeme non unifié*" com de "*plusieurs systemes de droit*", "*lois differentes*" o "*ses propres regles*" (5), només per

(4) Vid. Recueil des Conventions (1951-1980) de la Conférence de la Haye de Droit International Privé.

(5) Sobre qüestions terminològiques del Conveni vegeu Annex.

citar les expressions més significatives, amb les quals es vol configurar la situació de plurilegislatió i que, tanmateix, poden tenir significats ben diversos que podrien transcendir en l'aplicació normal d'aquestes clàusules, especialment si es confronten als conceptes de sistema i de regles o lleis aplicables, atès la unicitat d'un i la singularitat de l'altre. El concepte de sistema pot ser interpretat en un doble sentit: per una banda, com el conjunt orgànic de principis que conformen i caracteritzen una determinada forma d'expressió de l'organització jurídica, així distingim el sistema de *Common Law*, el sistema de Codi Civil o el sistema musulmà.... o bé podem considerar, dins de cada macro-sistema, cadascun dels sistemes entès com a ordenament singular i diferenciat i en aquest sentit resulta indiferent que les regles o normes concretes que integren un ordenament en particular puguin o no coincidir amb les estipulades en altres ordenaments.

La qüestió no és absurda, atès que una interpretació literal del concepte "regles diferents" o "regles pròpies" podria conduir perfectament a la inaplicació de les previsions de la Clàusula relativa a la plurilegislatió si en un Estat de sistema jurídic compost les específiques normes que en cada un d'aquells sistemes regulen la matèria que és objecte del Conveni coincideixen, tal com insinuà el Delegat britànic Rodney (6). Tanmateix,

sigui quin sigui el terme adoptat en cada Convenció per designar la situació de plurilegislatió -sistema, regles, lleis diferents...- és clar que la interpretació que cal donar als efectes del Conveni és la que es correspon amb la segona accepció donada de sistema, és a dir, com a ordenament, com a conjunt orgànic de normes. Aquesta és precisament la interpretació que proposa el Canadà quan diu que "... the corpus of law from time to time in force in a particular Province can be viewed as its separate legal system..." (7), interpretació que qualifica de "open and proper" i amb la que la IV Comissió de la XII Sessió de la Conferència es declara conforme (8).

La impressió de desgavell sistemàtic que assalta el lector, tan bon punt aborda el conjunt de normes que en els Convenis de la Haia, fan referència a la situació de plurilegislatió, de "lamentable lack of uniformity" com diu

(6) Sessió extraordinària octubre 1985. Convenció Venda, Comissió N.I.P.-v, núm. 15, pàg. 18, policòpia.

(7) Doc. de trav. núm. 5. Actes et Documents XII Session (1972), Tom I, pàg. 91.

(8) *Op. cit.*, pàg. 110.

Amram (9) és també compartida per la pròpia Conferència que intentarà posar-hi remei a partir de la XXII^a Sessió, que tingué lloc l'any 1972. A partir d'aquest moment s'inicia una preocupació per racionalitzar les clàusules finals dels Convenis de la Haia i estandarditzar, en la mesura possible, les clàusules relatives a la plurilegislatió o clàusules federals, segons nomenclatura de la Conferència, preocupació que no serà abandonada ja i persistirà fins ara. Amb aquesta finalitat, el Bureau Permanent de la Conferència va establir la "*Memòria relativa a les Clàusules finals*" (10) mitjançant la qual procedia a fer un Estat de la qüestió i clarificar les disposicions de les Convencions -fent al respecte algunes indicacions- sobre el problema de la signatura, l'adhesió, l'entrada en vigor, les extensions territorials, la successió d'Estats o les reserves, amb algunes referències a la situació dels Estats no membres en relació especialment a la formalitat de l'adhesió, proposant a més en un Annex diverses fórmules possibles de l'articulat corresponent. També es creà un Comitè sobre Clàusules Finals que estudià i elaborà un Informe (11) relatiu als problemes

(9) Actes et Doc. XII Sessió, Tom I, pàg. 109.

(10) Document préliminaire núm. 3, de septembre de 1972. Actes et Doc. XII Sessió, Tom I, pàg. 69 i ss.

(11) Doc. de trav. núm. 8, *Ibidem*, pàg. 99. El Comitè era compost per representants de França, Estats Units, Regne Unit i Espanya, el representant de la qual era González Campos, el Secretari General i el Secretari General Adjunt.

plantejats tant a la Memòria del Bureau Permanent com a la Nota posterior del Secretari General del 6 d'octubre de 1972 (12). Cal remarcar que en cap d'aquests Documents de treball no s'inclou cap menció a la clàusula federal estricta, potser perquè fins aquell moment només hi havia dos precedents, l'article 23 de la Convenció Divorci, de primer de juny de 1970 i l'article 14 del Conveni Accidents de Circulació, del 4 de maig de 1971 i ambdós normes es trobaven entre les disposicions generals de la respectiva Convenció i igualment succeïa amb les convencions que s'estaven elaborant en el transcurs d'aquella sessió, llevat de la d'Aliments-Execució, l'article 33 de la qual era situat entre les Disposicions Finals del Conveni.

Per altra banda i paral·lelament, Canadà i els Estats Units presenten conjuntament, el 18 d'octubre de 1972, el Document de treball núm. 9, sota el títol de "... for a standard model of «Federal State» Clauses" (13) si més per als tres Convenis d'aquella Sessió.

(12) Doc. de trav. núm. 1, *Ibidem*, pàg. 83 i ss.

(13) *Ibidem* pàg. 107. El document de treball núm. 9, que es presenta com a model estàndard i genèric de les clàusules federals, substitueix els Documents de treball núm. 32 de la II Comissió i al Document de treball núm. 39 de la III Comissió, elaborats també pels Estats Units però específic per a cada un dels Convenis elaborats per les respectives Comissions.

El Document volia ser una resposta al neguit sentit per alguns Estats plurilegislatius -pensem en Iugoslàvia, per exemple- davant la plasmació en alguns Convenis de la Haia de determinades fórmules que, especialment per identificar dada "unitat territorial" amb un Estat (14), i, en tot cas per eludir les pròpies normes de dret interterritorial previstes per aquests Estats, poden determinar un canvi substancial en els plantejaments existents fins aquell moment sobre la plurilegislatió, qüestió que els Estats d'estructura jurídica no unitària contemplaven amb certa alarma i prevenció. Per tant el document tenia una clara finalitat correctiva en aquest sentit, a més de la sistematitzadora proclamada pels seus autors.

El propòsit normalitzador de les Clàusules federals *lato sensu* contingudes en la proposta dels Estats Units i el Canadà cal situar-lo en un doble vessant: d'un cantó, com a objectiu principal i prioritari, la sistematització interna

(14) "Toute unité territoriale faisant partie d'un Etat à système juridique non unifié est considéré comme un Etat pour l'application des articles 2 à 11, lorsqu'elle a son propre systèmes de droit concernant la responsabilité civile extra-contractuelle en matière d'accidents de la circulation routière". Article 12 de la Convenció Accidents de Circulació del 4 de maig de 1971.

de cada tipus de norma; la coherència estructural, l'homogeneïtzació terminològica i les solucions de cadascuna de les prescripcions convencionals que afecten la plurilegislatió, segons el model que ofereixen i que tot seguit recollim:

Article A: *"In relation to a Contracting State having, in matters of (here describe the coverage of the Convention) two or more legal systems applicable to different categories of persons, any reference to the law of that State shall be construed as referring to the legal system specified by the law of that State, as applicable to the particular category of persons".*

Article B: *"If a Contracting State has two or more territorial units in which different systems of law apply in relation to (here describe the coverage of the Convention) it may, at the time of signature, ratification or accession, declare that this Convention shall extend to one or more of them, and may modify its declaration by submitting another declaration at any time thereafter. These declarations shall be notified to the Ministry of Foreign Affairs of the Netherland, and shall state expressly the territorial unit to which the Convention applies.*

Contracting States may decline to (here describe the relevant action) if, at the date on which (here describe the relevant action)

the Convention is not applicable to the territorial unit (here set forth the relevant reference)".

Article C: "In the application of this Convention a Contracting State having two or more territorial units in which different systems of the law apply in relation to (here describe the coverage of the Convention).

1. Any reference to (here describe the terms in the convention which are to be construed as referring to the territorial units and the rule of construction to be applied).

Add as many numbered sub-paragraphs as necessary.

Any such Contracting State may, at any time, declare that any one or more of the foregoing rules of construction shall not apply, so far as it is concerned, to one or more of the provisions of this Convention".

Així doncs, una primera lectura de l'esmentat Document núm. 9 ens permet observar que, per una banda, pretén regularitzar les clàusules relatives a la plurilegislatió de caràcter personal i interterritorial, així com les clàusules dites federals i que deixa de banda les clàusules que anomenem d'exclusió i, per altra banda, que la seva pretensió ordenadora s'acompleix amb la

finalitat de donar una solució general i vàlida per a qualsevol que sia l'objecte d'un tractat de la Conferència.

Respecte del primer punt, creiem que l'explicació de la inclusió o exclusió de determinades clàusules és potser ben senzilla. L'article C de la proposta conjunta, que regula la determinació de la llei aplicable en un sistema compost de naturalesa local, representa un esforç de síntesi i una tria entre les diverses solucions acollides amb anterioritat pels Convenis de la Haia. És també una clara opció per la solució considerada com més escaient i apta per acomplir satisfactòriament l'objectiu perseguit de localització uniforme del dret aplicable. Per tant, la fórmula escollida -que va ser acceptada per la IV Comissió d'aquella Sessió- s'estima prou clara com per proporcionar una solució escaient per resoldre el problema de la determinació de la llei aplicable en un sistema plurilegislatiu i a més, té la virtut de foragitar solucions que podrien donar peu a interpretacions massa temeràries i perilloses des del punt de vista dels propis Estats jurídicament compostos, en conseqüència, segons el parer implícit dels promotors de la fórmula, aquesta fa innecessari haver d'efectuar ulteriors precisions del sentit de la norma, és a dir, elimina la necessitat de la clàusula d'exclusió, la funció de la qual és precisament la de delimitar l'àmbit de la Clàusula relativa a la

plurilegislatió territorial i, en definitiva, l'àmbit del propi Conveni.

Tanmateix, convé remarcar que el disseny sistematitzador que manifesta el Document de Treball núm. 9 va ser traït si més no per manca de coordinació en els mateixos Convenis sorgits de les diverses Comissions de la XIII^a Sessió de la Conferència (15). Aquest fet és també en part conseqüència de la reluctància, i fins i tot, dificultat, de fixar per endavant la regulació del fenomen plurilegislatiu sense tenir el marc general de la Convenció, que condiciona la clàusula interlocal, ja establert o si més no, prou definit (16); això pot explicar que la major

(15) Els models que proposa el Document de Treball núm. 9, pel que fa a la plurilegislatió territorial són seguits poc més o menys per l'article 36 de la Convenció Administració de Successions, l'art. 28 del Conveni Aliments-Execució, però no per l'art. 12 del Conveni. Responsabilitat dels fabricants ni per l'art. 16 de la Convenció aliments-llei aplicable. I el mateix es pot dir de la Clàusula federal, que tot i servir una major uniformitat, les fórmules amb les quals s'expressa no són ni de lluny idèntiques ni fidels al model suggerit.

(16) En aquest sentit s'expressa el Delegat del Canadà LEAL, en el si de la II Comissió de la XIII^a Sessió que s'ocupava de la Convenció sobre Administració de Successions quan es discutia el Doc. núm. 32 que proposava les "Clàusules Federals" per aquell Conveni. El Secretari General, van HOOGSTRAATEN suggeria la conveniència d'harmonitzar-les en les tres Convencions d'aquella Sessió. (Actes et Doc. XII Sessió, 1972, Tom II, pàg. 237). Tanmateix la seva objecció, dirigida exclusivament a l'article C, a l'interlocal, s'ha d'entendre dirigida no tant a la impossibilitat d'un determinat criteri de solució en detriment d'un altre com a la de fixar concretament la totalitat de l'article.

diversitat de les fórmules, criteris de solució o terminologia es trobin precisament en aquest concret article i no tant en els altres. Per aixó durant la XIIIa Sessió, el Bureau Permanent de la Conferència en la seva "*Note sur certaines questions techniques d'elaboration des Conventions de la Haye*", Document preliminar núm. 2 de desembre de 1975 (17) constava -sota l'apartat titulat "*Problemes provoqués par les systèmes non unifiés*" i en relació a les clàusules relatives al fons- la dificultat de resoldre globalment la qüestió i mostrava la seva preferència per la constitució de Comitès *ad-hoc* que en el si de les Comissions especials treballessin sobre els problemes que els sistemes no unificats plantejaven en relació a cada concreta matèria convencional.

Seguint aquesta línia mestra, el Bureau Permanent elabora ja de forma més específica una "*Note sur les problèmes provoqués par les systèmes non unifiés*", Document preliminar 10 de juny de 1976 (18) que, sota l'apartat II, clàusules relatives al fons, defineix la funció d'aquestes clàusules interterritorials, que significativament és la de "*préciser le jeu de la règle conventionnelle dans un système*

(17) Actes et Doc. XIII Session, Tom I, pàg. 79.

(18) *Ibidem*, pàg. 105 i ss.

non unitaire" (19) i atesa la diversitat de solucions fins aleshores existents i la seva directa relació amb els problemes que cada Convenció planteja, advoca per institucionalitzar, segons l'experiència ja extreta dels treballs de la XIII^a Sessió, la creació de Comitès *ad-hoc* la tasca dels quals seria la de coordinar i supervisar les clàusules de fons adoptades en el marc de cada Comissió, auxiliats en la seva comesa per sub-comitès responsables d'assenyalar les especificitats dels sistemes no unificats en relació al Conveni i afegeix un Annex que sintetitza i raona el sentit de les diferents fórmules de solució ja adoptades i, aquest cop sí, dedica l'apartat III a les Clàusules destinades a evitar que la Convenció internacional s'apliqui a les relacions interterritorials (20). Val a dir que la proposta de crear un Comitè especial encarregat de cercar una clàusula "plurilegislativa" uniforme va ser aprovada unànimament per manca d'objeccions, i que a partir d'aquell moment aquest ha estat el procediment seguit per fixar les esmentades clàusules.

Per altra banda, la finalitat de sistematitzar no

(19) *Ibidem*, pàg. 106

(20) *Ibidem*, pàg. 109.

resta reduïda a indicar fórmules tipus per a cada classe de norma que afecta a les situacions de pluralitat legislativa; en realitat l'objectiu assumit pels redactors de la primera proposta uniformadora, en darrera instància, el Document de Treball núm. 9 presentat a la XIIIª Sessió, va més enllà a desgrat que en cap moment no es manifeste explícitament aquest segon propòsit, però el mateix ordre lògic amb què són plantejades les "Clàusules federals" no pot atribuir-se a un simple atzar o preferència arbitrària dels autors del Document. En realitat, se'ns proposa una veritable estructura orgànica d'aquestes normes que respon a la relació funcional existent entre elles, i que no ha de coincidir necessàriament amb la ubicació que a cadascuna correspon dins de l'estructura general del Conveni ni contradiu la naturalesa de clàusula de fons o protocolària que a cadascuna pugui pertocar; així la col·locació de la clàusula interpersonal en primer lloc, interpretada conjuntament amb la solució que adopta, ens indica l'autonomia amb què es contempla tant la plurilegisllació com la mateixa clàusula d'aquesta mena, de manera que es pot ben dir que rep un tractament propi i separat. Per contra, la clàusula relativa a la plurilegisllació de base local és situada darrera de la clàusula federal, *strictu sensu*, a bon segur perquè aquesta actua com a condició d'aplicació de la primera. En aquest sentit, l'estructura que els Estats Units i el Canadà donen a la seva proposta, continguda a l'esmentat Document núm. 9, és prou aclaridora i, en si

mateixa, constitueix una resposta a l'objecció que formulava van HOOGSTRATEN respecte a l'heterogeneïtat dels problemes que el Document pretenia resoldre: d'una banda la limitació territorial de l'àmbit del Conveni, segons faculta l'article B de la proposta o clàusula federal que, en principi, sembla interessar principalment i de manera directa als Estats d'estructura jurídica complexa; d'altra banda, l'article C, el propòsit del qual, segons entén el Secretari General, seria reglamentar el comportament o l'actitud dels tercers Estats vers els Estats plurilegislatius (21); i de fet es tracta d'una norma que permet la determinació del dret aplicable en un sistema jurídicament no unificat.

és doncs, a partir de la XII^a Sessió de la Conferència i, especialment a partir de la XIII^a, que les clàusules federals, així designades en conjunt, i particularment la clàusula relativa a la plurilegislatió territorial comencen a sistematitzar-se; tanmateix, com és fàcil comprovar simplement consultant els textos dels Convenis ja publicats per la Conferència, la diversitat de solucions continua essent notable. Per tant, el desenvolupament i l'evolució d'aquesta clàusula, concebuda en un principi com a simple clàusula de remissió a un sistema jurídic no unificat, ens porta analitzar-la des de

(21) Actes et Doc. XII Session, 1972, vol. I, pàg. 110.

diverses perspectives; el conjunt d'aquesta anàlisi ens permetrà d'afirmar que l'evolució que experimenta la norma en el decurs dels treballs de la Conferència suposa un canvi pregon en l'apreciació del problema. És cert que, en darrera instància, les diverses formulacions en què es concreten les normes relatives a la plurilegislatió de les Convencions de la Haia ens condueixen a "*risultati sostanzialmente simili*" (22), és a dir, semblants pel que fa al resultat final, l'aplicació d'un determinat dret o la localització efectiva d'aquest dret, però de cap manera semblants pel que fa a la via seguida per arribar a aquest resultat ni pel que fa al paper atorgat a les diverses unitats legislatives de l'Estat jurídicament compost. Per això, de forma tal vegada agosarada, afirmem que les diferents proposicions de la clàusula impliquen un canvi substantiu, un plantejament absolutament nou en la consideració del fet de la plurilegislatió, de la seva actuació en l'àmbit internacional i de les seves solucions, que en algunes de les fórmules emprades la línia divisòria entre els àmbits interns i internacionals es trenca, es difumina, que es desdibuixa la distinció entre ordenaments unitaris internacionalment actuant i ordenaments d'actuació internacional dels quals és mediatitzada, per restar únicament el concepte d'ordenament com a element jurídicament relevant, internament i internacional.

(22) DE NOVA, *op. cit.*, pàg. 1151.

Ara bé, cal tenir present que la Conferència, malgrat donar alguna recepta d'avantguarda per a la plurilegislatió, actua amb cautela, atenta en tot moment a respectar el que sens cap dubte és voluntat dels Estats membres de preservar les pròpies solucions previstes per als conflictes interterrotproals o interpersonals, de tal manera que les fòrmules més atrevides de la Conferència troben el seu immediat contrapès a la clàusula que anomenem d'exclusió, la funció genèrica de la qual és la de delimitar l'àmbit espacial del Conveni mitjançant la delimitació de l'àmbit de les normes més específicament plurilegislatives. Aquesta mena de retractació respecte dels postulats inicials de la Conferència, que limita els efectes més audaços de les clàusules relatives a la plurilegislatió, s'ha d'entendre com una fòrmula que matisa però no anihila els plantejaments de l'Organització sobre la pluralitat legislativa, perquè en essència aquests resten i, en aquesta mesura la seva aptitud per predisposar els juristes, i a la llarga els Estats, a considerar el fet de la diversitat de sistemes jurídics sota un nou angle, d'abast més ampli, no pot ser menyspreada i de segur ha d'obrir noves perspectives en aquesta matèria.

Un cop feta aquesta presentació que, sé del cert, pot resultar e aquest moment un xic compromesa, quan tot just s'enceta l'estudi de les clàusules que fan referència als sistemes jurídics no unificats, es introduïrem en llur anàlisi tot seguint les pautes marcades en els paràgrafs

anteriors, la virtut de les quals, cas de tenir-la, és la de situar-nos sobre la pista del discurs observat en el transcurs d'aquesta investigació. En conseqüència, a partir d'aquestes premisses és possible efectuar una primera classificació de les clàusules que afecten la plurilegislatió distingint-hi, d'una banda, les clàusules la funció primordial de les quals és la de localitzar el dret aplicable en un sistema jurídicament no unificat i, de retruc, delimiten també l'àmbit del Conveni, clàusules, doncs, relatives a la tècnica legislativa; d'una altra banda, les clàusules que responen a la tècnica d'estipulació de tractats, anomenades Clàusules federals, en sentit estricte, la funció de les quals és la de facultar l'Estat de sistema no unificat a limitar la vigència del Conveni a determinades parts del seu territori. Respecte al primer tipus de clàusules, és possible delimitar tres grans grups de normes o de sistemes que representen tres solucions diverses al problema de localització del dret aplicable, és a dir, en primer lloc el sistema de remissió clàssica, en segon, el sistema de localització directa i el de fragmentació i d'una altra banda les clàusules d'exclusió sorgides en funció de les anteriors i com a correctius d'alguns efectes de les solucions inicialment previstes.

A.- El sistema de remissió

A la història de les Convencions de la Haia és el sistema de remissió el que cronològicament s'adopta en primer lloc per resoldre el problema de la determinació del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu. Com s'ha repetit a bastament, és el Conveni sobre Forma de les disposicions testamentàries de 5 d'octubre de 1961, el que enceta aquest nou canvi per als treballs de la Conferència mitjançant la fórmula de l'article 1,2 de la Convenció.

L'afer que dona origen a aquesta Clàusula, la gènesi de la disposició, la mateixa resistència manifestada per alguns Estats tan unitaris com plurilegislatius a permetre la introducció en un instrument internacional d'una norma que regulés la situació de pluralitat legislativa, tal com fou exposat més extensament en el Capítol anterior (23), pot explicar l'ambigüïtat de la solució que aquest sistema representa. En definitiva, la fórmula combina la solució clàssica i prou coneguda de remissió al sistema de normes

(23) Vid. Capítol II, pàg. 158 i ss.

interterritorials o interpersonals de què disposi l'ordenament compost interessat amb un sistema absolutament nou -si més no per als sistemes continentals-, que consisteix a aplicar, en absència o fallida d'aquestes normes, el criteri de "vinçle més efectiu", la qual cosa suposa, sens dubte, un salt qualitatiu important en la forma d'enfrontar la qüestió.

Per il·lustrar-ho millor, prendrem com a exemple el text de l'article 1,2 de la Convenció Forma dels Testaments, no sols per ser el primer i origen de tots els altres, sinó també perquè, en definitiva, és el model que segueixen les diverses clàusules que s'acullen a aquest sistema, fidelment les de naturalesa territorial i tan sols en forma parcial les clàusules que afecten la modalitat personal. L'esmentat article disposa al paràgraf segon:

"Aux fins de la présente Convention, si la loi nationale consiste en un système non unifié, la loi applicable est déterminée par les règles en vigueur dans ce système et, a défaut de telles règles, par le lien le plus effectif qu'avait le testateur avec l'une des législations composant ce système".

Val a dir que la mateixa disposició, *mutatis mutandis*, es troba en altres cinc Convenis de la Conferència pel que fa a la plurilegisllació de caràcter territorial.

Significativament per a la interpretació que es pugui fer de la concepció de la plurilegislatió per part de la Conferència, aquesta és la solució adoptada pels tres primers Convenis que tracten la qüestió dels sistemes no unificats, és a dir, a part de l'esmentat Conveni Forma dels Testaments, és la solució de l'article 14 de la Convenció Protecció de menors i de l'article 11 del Conveni Adopció (24); també adopten el sistema de remissió al número 4 de l'article 36 del Conveni Administració de Successions i el paràgraf primer de l'article 16 de la Convenció Règims matrimonials que coexisteixen amb altres sistemes també previstos als mateixos articles.

Cal deixar clar, però, que així com la plurilegislatió territorial és regulada mitjançant diversos sistemes, totes les clàusules que regulen la plurilegislatió de caràcter personal adopten sempre la solució de remissió estricta, és a dir, sense el complement del criteri subsidiari del "vinçle més efectiu" -amb l'única excepció de l'article 19 del Conveni Règims matrimonials-, ni cap altre, tal com ho expressa l'article 5 de la Convenció Divorci i separació de primer de juny de 1970:

(24) Vegeu l'Annex amb la relació de tots els articles relatius a la plurilegislatió classificats per categories i sistemes de solució.

"Au regard d'un Etat contractant qui connaît en matière de divorce ou de séparation de corps deux ou plusieurs systèmes de droit applicables à des catégories différentes de personnes, toute référence à la loi de cet Etat vise le système de droit désigné par le droit de celui-ci".

Aquesta és la primera norma de caràcter personal apareguda en un Conveni de la Haia, gràcies a l'interès i bons oficis del delegat egipci Balbaa (25) i és la pauta seguida després a l'article 34 del Conveni Administració de Successions, a l'article 27 del Conveni Aliments-Execució, al 20 de la Convenció Matrimoni i

- (25) La Delegació de la República Arab Unida presentà el Document de treball núm. 38 que proposava introduir l'avant-projecte de la Convenció d'un nou article, el 13 bis. que disposava: *"A l'égard des divorces ou des séparations de corps acquis ou invoqués dans des Etats qui connaissent en la matière plusieurs systèmes de droit d'application personnelle, toute référence à la loi de l'Etat du divorce ou la séparation de corps a été acquis"* (Actes et Doc. XIe Session, Tom. II, pàg. 163). Les raons que al.lega Balbaa en favor d'una norma interpersonal són l'equivalència de les situacions amb la plurilegisllació territorial i la necessitat d'assegurar el reconeixement internacional i erga omnes del divorci (op. cit., pàg. 164).

Noteu el paral·lelisme de la proposta amb la fórmula emprada a l'article 13, norma interterritorial i la diferència amb la fórmula de remissió de l'article 15 interpersonal, en el qual finalment resta fixada la proposta egípcia. Dubto que el text definitiu recollit a l'art. 15 pugui acomplir el mateix propòsit o amb la mateixa eficàcia que el sistema directe contingut al Doc. de Treball núm. 38 i, possiblement, resulti inconsistent a les finalitats del Conveni sobre Reconeixement de Divorcis.

al 32 de la Convenció Segrest d'infants, així com en el paràgraf primer de l'article 19 de la Convenció règims matrimonials, que constitueix una norma peculiar entre les que afecten la plurilegislatió personal per conviure amb el sistema de localització directa previst al segon paràgraf.

L'article 16 de la Convenció Aliments-llei aplicable té la particularitat de regular conjuntament, mitjançant el sistema de remissió i el criteri subsidiari de "vinçle més efectiu", tant la plurilegislatió personal com la territorial, en aquest sentit és una fórmula completa, però és també una fórmula aïllada que pot trobar alguna similitud, i només en aquest aspecte, amb l'article 16 de la Convenció Divorci, l'originalitat de la qual, a més, rau a ser una norma expressament destinada a resoldre el problema plantejat per la invocació del dret d'un Estat plurilegislatiu, sigui contractant o no, però en tot cas diferent a l'Estat d'origen o a l'Estat requerit que són els casos regulats específicament per les normes d'aquest Conveni.

Per altra banda, els paràgrafs segons dels articles 16 (norma interterritorial) i 19 (norma interpersonal) de la Convenció Règims matrimonials, ja esmentats unes línies més amunt, mereixen un petit comentari, aquests paràgrafs efectuen una substitució del criteri subsidiari de "vinçle més efectiu" establert amb caràcter general en aquest

sistema de remissió, per un altre que efectua una localització directa en una determinada "unitat territorial" i que ha de ser considerat com una concreció d'aquell, concreció que elimina l'element de discrecionalitat implícit en la fórmula original; en aquest sentit ambdós articles poden ser catalogats com a normes pont entre dos sistemes, el de remissió i el de localització directa.

a) **Funció del sistema de remissió**

Cal recordar que la genuïna proposta britànica d'introduir en el Conveni Forma dels Testaments una norma capaç de proporcionar als jutges els instruments necessaris per salvar el problema plantejat pel cas O'Keefe -o qualsevol altre similar- quan el dret aplicable resulta un sistema no unificat i el criteri determinant és la llei nacional, altrament dit, bastir una norma capaç de suplir la mancança o el falliment dels criteris interterritorials i proporcionar als Estats contractants que, pel joc de les normes convencionals, es veuen necessitats d'aplicar el dret d'un sistema compost, criteris formalment homogenis per poder localitzar el dret aplicable dins d'aquest mateix sistema, no responia exactament a la solució que finalment

va cristal·litzar en la redacció de l'article 1,2 del Conveni. En realitat, els delegats de la Gran Bretanya proposaven "tout court" la solució del "vinçle més efectiu" (26); això implicava la possibilitat d'una solució gairebé immediata i, evidentment, al marge de les disposicions de dret interlocal de l'Estat plurilegislatiu en qüestió. Per aquesta raó i per la pròpia novetat que implicava en la manera d'enfrontar el fet plurilegislatiu, ràpidament s'aixecaren les objeccions dels representants d'Austria i Iugoslàvia i s'acabà per adoptar, tal com proposaven l'italià Flore i el mateix Relator del Conveni (27) una fórmula transaccional, que en definitiva suposava una concessió als Estats plurilegislatius, consistent a preservar la regla de conflicte interna mitjançant l'obligada i prioritària remissió a les "règles en vigueur dans ce système" i aplicar, només subsidiàriament, el criteri de vinçle més efectiu. Tanmateix, l'impuls inicial de cercar una solució directa al problema de la determinació de la llei aplicable en un sistema compost no deixa de tenir

(26) Vid., Actes et Doc. IXe Session, Tom III, pàg. 45 i també a les Observations des Gouvernements la delegació britànica precisa, "... Toutefois, le Gouvernement de Sa Majesté est d'avis que, à cette fin, doit être considérée comme loi nationale d'un ressortissant d'un Etat fédéral... la loi de la partie de son pays avec laquelle il a les lieux les plus réels", ibidem., pàg. 35.

(27) Ibidem., pàg. 66 i 67.

una bona part de responsabilitat en l'evolució que experimenta la solució cap als altre sistemes; tot insistint, però, que aquesta evolució no significa pas oblit i que els diferents sistemes es van alternant en els Convenis conforme es consideren més o menys adients.

Així doncs, quina és la funció que aconsegueixen les clàusules d'aquesta mena, com enfronta el fet de la plurilegislatió, quina incidència té sobre la uniformitat de les solucions, tant interna com internacional, quin paper juga en tot això el criteri de vincle més efectiu, o quina responsabilitat tenen la matèria o les normes de conflicte del Conveni en la preferència per un o altre sistema és el que ara procurarem escatir.

En general i amb independència del sistema concret escollit, les clàusules relatives a la plurilegislatió tenen la funció de localitzar el dret aplicable en el supòsit que les normes de conflicte del Conveni o les connexions previstes amb caràcter general pel Conveni invoquin l'aplicació d'un ordenament jurídic compost i aquesta és també en definitiva la funció de les normes del sistema de remissió, allò que en cada cas varia, en cada sistema, és el procediment per efectuar-ho, l'òptica amb què s'aborda i també els fets de la solució.

L'article primer de la Convenció Forma dels Testaments preveu la connexió llei nacional com una més de les que pot contribuir a validar les condicions de forma del testament, però aquesta finalitat de "*favor testamentii*" es pot veure frustrada quan la referència porta a un Estat plurilegislatiu sense normes de conflicte internes, en conseqüència el paràgraf segon d'aquest mateix article té per objecte precisar, als efectes del Conveni, el criteri de llei nacional per a un sistema jurídicament complex i és clar que, fent això, aconpleix també la funció de localitzar el dret aplicable d'entre tots els que coexisteixen dins del territori d'un Estat.

En última instància, aquestes tasques són en funció d'una altra, la de facilitar o fer possible l'aplicació del Conveni, per això, el paràgraf 2 de l'article 1 del Conveni Forma dels Testaments s'ha de veure en relació a la lletra b) del primer paràgraf d'aquest article que dona competència a la llei interna de la nacionalitat del testador per validar un tstatement, o l'article 11 del Conveni Adopció que s'haurà de concordar amb els articles 3,5 o 7 d'aquest Conveni, que tracten sobre la competència de les autoritats o de l'aplicació de la llei nacional per regir determinats aspectes de l'adopció; o l'article 16 del Conveni Règim matrimonials, la relació del qual, entre d'altres, amb els articles 3 i 4 del Conveni és evident, etc. Són per tant, normes auxiliars, normes per a l'aplicació de la norma de

conflicte, normes que precisen les connexions de les normes de conflicte de les Convencions de la Conferència als efectes dels Estats plurilegislatius que es troben generalment sota el capítol de la "Llei aplicable", i aquest tret, aquesta naturalesa jurídica és compartida per totes les normes dels diferents sistemes mitjà pel qual la Conferència tracta el fet de la pluralitat legislativa.

La funció de precisar, en relació al Conveni i als sistemes plurilegislatius, el concepte de llei nacional és comú a totes les normes interlocals dels Convenis de la Haia que segueixen el sistema de remissió, de manera que aquest sistema serà l'adoptat cada cop que la nacionalitat s'utilitzi com a criteri de connexió. En aquest sentit és interessant observar com en totes les normes de remissió es menciona expressament la llei nacional o es parla d'interpretar la llei nacional, etc. l'única excepció està representada per l'article 14 de la Convenció Protecció de menors en el qual nacionalitat no té un paper massa destacat en el context de l'articulat; probablement, avui dia hauria estat regulat de diferent manera, pel sistema de localització directa. Així doncs, el que determina l'elecció del sistema de remissió és, fonamentalment, l'existència de la llei nacional com una de les connexions generals del Conveni. Indirectament, és possible d'establir una certa relació entre la matèria tractada pel Conveni i la solució adoptada en la norma que afecta la plurilegislatió

per mitjà de l'estreta vinculació per no dir dependència entre aquelles -forma dels testaments, adopció, aliments, etc...- i la connexió llei nacional com a criteri determinant per a l'estatut personal segons les concepcions d'un bon nombre de sistemes de dret.

Ara bé, la qüestió que ens podem plantejar és si la funció concreta d'aquestes normes, és a dir, la de delimitar el concepte "llei nacional" emprat pel Conveni, es pot satisfer realment per mitjà de la simple remissió a les regles interterritorials en vigor en el sistema plurilegislatiu, tal com disposen en primer lloc aquestes clàusules, o si, més aviat, aquesta remissió no té altre efecte que proporcionar a l'Estat que ha d'aplicar el dret d'un sistema o unificat criteris o vies formals uniformes per determinar l'ordenament finalment competent, evitant així la desigualtat de procediments de localització. La veritable clau de volta del sistema, àdhuc de tots els sistemes que a les Convencions de la Haia determinen el dret aplicable en un ordenament compost, és el criteri de "*vincle més efectiu*", i això per dues raons: la primera és que aquest concepte, ara sí, està en funció directa de precisar el de "llei nacional" en un sistema compost, la segona, perquè és absolutament determinant en l'evolució dels sistemes emprats per les clàusules relatives a la plurilegislatió. La simple remissió prevista en primer terme per la norma implica una doble localització, la de

l'Estat plurilegislatiu, en primer lloc, després, mitjançant les seves pròpies normes interterritorials, la definitiva localització de l'ordenament que dins d'aquest sistema resulta operant. Per contra l'aplicació del "vinçle més efectiu" permet d'apreciar directament, sense filtres, quin és l'ordenament competent: la idea que aquest és el dret del territori, si voleu de la unitat territorial amb la que l'interessat (testador, adoptant, alimentista, etc...) té el lligam més real és clara i comúment acceptada (28). Resta, però, per definir el contingut exacte de la noció.

El criteri no és absolutament nou en les Convencions de la Haia (29) tanmateix la seva introducció en les clàusules plurilegislatives, considerat com un primer pas, ha de ser valorada positivament, tot i els inconvenients que de forma innegable comporta.

(28) A més de disposar-ho així les mateixes normes del sistema de remissió, en aquest sentit es pronuncia la gran Bretanya en les Observations à l'article premier -ad LITT, B., Actes de doc. IXe Sess., T. III, pàg. 45. També en les Observations des Gouvernements. *Ibidem* pàg. 35 i REESE, "... particular state or other unit with the testator had the most significant contact..." (The Ninth Session of Hague Conference on Private International Law, Amen. four, of I.L.1961, vol. 55, pàg. 452) o VITTA, E., "... è il criterio dell'applicazione della legislazione interna con la quale la persona di cui si tratta abbia il legame più effettivo..." en Diritto Internazionale Privato, vol. I, 1972, pàg. 138.

(29) Vegeu HOOGSTRATEN, Op. cit., pàg. 166 en parla tot comentant la primera Convenció Domicili.

El primer problema seria el de fixar-ne la noció; l'originària proposta anglesa se situa en el marc del principi d'efectivitat i del concepte de la "proper law", i en aquest sentit, l'efectivitat respon a una concepció més abstracta que la Conferència s'ha encarregat d'anar objectivant mitjançant la seva consideració com a qüestió de fet, sotmesa a tots els mitjans de prova, imprecisa sí, però d'una ductilitat calculada *"qui leur permet de motiver leur choix de la loi applicable par l'analyse des aspects les plus importants de la constellation des faits"* (30).

Aquesta vaguetat que comporta transferir la responsabilitat de concretar el concepte al arbitri de cada jutge que, normalment, procedirà d'acord amb les seves regles i concepcions ens mena cap el segon i més difícil obstacle que presenta el criteri del "vinçle més efectiu" que és la manca d'uniformitat, no tan sols en les solucions materials, en el resultat final -cosa per demás comuna quan només es pretén la uniformitat de les normes de conflicte-, dels criteris de localització, com succeeix amb els treballs de la Conferència, sinó també en la mateixa concreció de la

(30) Rapport provisoire de la Commission spéciale, établie par le Secrétaire Général, a l'avant-projet de Convenció I sobre reconeixement de divorcis, Actes et Doc. XI^a Session, T. II, pàg. 25.

localització, és a dir, el problema que més exactament es planteja és que un criteri formal uniforme com és aquest del vincle més efectiu es tradueix en la pràctica en una manca de previsibilitat de la llei aplicable que en si mateixa contraria les pròpies finalitats de la Conferència, d'uniformitat i seguretat jurídica. Per això, a partir de la XI^a Sessió s'ha optat majoritàriament per un altre sistema que suposa la localització directa del dret aplicable, solució que s'ha d'entendre com una precisió d'aquell indeterminat criteri subsidiari, com una mena d'interpretació objectiva i autència de la noció de "vincle més efectiu".

Pensem que aquesta explicació és avalada per la publicació de la Convenció sobre Règims matrimonials de 14 de març de 1978, elaborada a la XIII^a Sessió de la Conferència i per tant posterior a la primera clàusula que segueix el sistema que anomenem de localització directa, fruit de la XI^a Sessió. Tant l'article 16 -interterritorial- com l'article 19 -interpersonal- d'aquest Conveni coordinen ambdós sistemes, el de remissió amb l'últim esmentat; en certa mida podríem dir que es tracta de la seqüència intermitja, de l'element que ens mancava de la cadena, del fil conductor que ens permet passar sense sotracs d'un sistema a l'altre. El primer paràgraf d'ambdues normes estableix el sistema de simple remissió, de manera que tota referència a la llei nacional o el Dret d'un

Estat de plurilegislatió personal, segons el cas, s'entén feta al sistema determinat per les normes en vigor en aquests Estats. El segon paràgraf de cadascuna d'aquestes normes, però, significa, pel cas de l'article 16, la substitució del criteri de vincle més efectiu, que segons el patró marcat per les normes precedents del sistema de remissió hauria de correspondre en qualitat de subsidiari, pel sistema de localització directa que aquí té igualment la funció de suplir la manca de normes interlocals en el sistema interessat -"*... A défaut de telles règles...*"- i permetre determinar el dret aplicable quan hi intervé la connexió llei nacional, si més no en relació als supòsits ben precisos que el mateix paràgraf determina, "*... on entend par Etat dont un époux a la nationalité... l'unité territoriale où cet époux a eu en dernier lieu sa résidence habituelle...*" (31).

L'article 19,2 és una raresa en el conjunt de les clàusules relatives a la plurilegislatió atès que és l'únic de caràcter interpersonal que estableix un criteri subsidiari de determinació de la llei aplicable pel cas de fallida de les previsions del paràgraf primer. L'explicació

(31) Per text complet, *Vid. Annex.*

d'aquesta innovació potser calgui cercar-la en el destacat paper atorgat a l'autonomia de la voluntat per fixar el dret aplicable i el joc entre el règim voluntari i el legal supletori (32), que també queda reflectit en les normes plurilegislatives. La particularitat aquí és la substitució del criteri de la primera residència habitual després del matrimoni -prevista com a connexió objectiva del règim legal supletori a l'article 4, núm. 1 de la Convenció- inoperant en un sistema personalista, pel de nacionalitat comú. A més, reprèn pel cas d'inexistència de nacionalitat comuna dels esposos el criteri de vincle més efectiu mitjançant la invocació de l'article 4, núm. 3 de la Convenció.

Val a dir que aquesta connexió subsidiària no és abandonada totalment, malgrat les aparences, pel sistema interterritorial; de fet, com la localització directa que

(32) La Convenció Règims matrimonials de 14 de març de 1978 regula a l'article 3 les lleis a les quals els cònjuges podran sotmetre llur règim econòmic matrimonial, és una autonomia de la voluntat taxada que no només admet la designa de la llei nacional o la de la residència habitual d'una de les parts o la llei de l'Estat de la nova residència habitual després del matrimoni. També poden designar en relació als immobles, la llei del lloc de situació. L'article 4, en canvi, regula el supòsit d'inexistència de designa expressa i en conseqüència, la llei que ha de regular el règim legal supletori, i estableix al paràgraf primer la competència de la llei de l'Estat de la primera residència habitual després del matrimoni, i en el segon, la llei nacional comuna i, en darrera instància, "... *la loi interne de l'Etat avec lequel, compte tenu de toutes les circonstances, il présente les liens les plus étroits*".

regula té un abast expressament limitat o parcial, en qualsevol cas, no previst per l'article 15,2 en relació al règim supletori, s'haurà d'aplicar també a la plurilegislatió la connexió de vincle més efectiu establert a l'article 4,3 amb caràcter general supletori.

b) El sistema de remissió en les clàusules relatives a la plurilegislatió personal

Les clàusules que es refereixen a la plurilegislatió de base personal, amb l'única excepció de l'esmentat article 19 del Conveni Règims Matrimonials -preveuen simplement i exclusiva la remissió a les normes vigents de l'Estat de sistema personal per determinar la llei aplicable, i la fórmula sense altres variacions que no siguin l'al·lusió a la matèria del Conveni es va repetint impertorbable en tots els que s'ocupen de la plurilegislatió personal. Fins i tot en els mateixos documents de treball que proposen Clàusules Federals estàndard (33) el model per a la clàusula plurilegislativa de caràcter personal no s'aparta del prototipus fixat per l'article 15 del Conveni Divorci. No deixa de ser sorprenent que tant en les discussions o debats per a l'introducció *ex novo* d'aquesta

(33) *Vid.* epígraf núm. 2 d'aquest Capítol, pàg. 210 i ss.

clàusula o de les successives, com en els mateixos Raports dels relators dels Convenis o fins i tot en el Document sobre "*Problèmes provoqués per les systèmes non unifiés*", es passi sobre la qüestió d'una volada, que s'aprovi automàticament, gairebé d'esma, la inserció d'aquestes clàusules en els diferents Convenis que l'incorporen; es pot dir que l'única discussió mínimament rellevant ha estat en relació amb la conveniència o no del tema "*categories de personnes*" (34) que utilitza la norma interpersonal, però que també, dissortadament, s'ha liquidat amb excessiva rapidesa, perdent així una ocasió de penetrar en el coneixement d'un sistema que els juristes formats sota altres principis costumen a ignorar, i perdent també l'ocasió d'aproximar en la mesura del possible, les concepcions respectives.

La qüestió és si aquesta solució de simple remissió a les normes vigents de l'Estat plurilegislatiu pot satisfer realment i de forma completa les funcions marcades a aquestes clàusules, és a dir, la localització uniforme del dret aplicable mitjançant la suplència o bé la precisió de les connexions emprades amb caràcter general pel Conveni, tant a la necessària seguretat jurídica que cerca el

(34) Actes et Doc. XIII Session, 1976, pàg. 298.

justiciable com a la plena, o si més no, màxima eficàcia del Conveni, atès que la indicació del dret aplicable mitjançant la simple remissió a les normes d'atribució de l'Estat plurilegislatiu és absolutament genèrica i imprevisible respecte al dret que finalment hagi de regular la relació jurídica; la referència a les connexions generals és implícita -"*... toute référence à la loi de cet Etat...*"- però en cap moment no es produeix una definició o precisió expressa d'aquestes en relació amb la plurilegislatió personal. A més, pel cas que no existeixin aquestes normes interpersonals, la localització queda, en principi, frustrada, ja que no s'estableix cap criteri subsidiari. Tanmateix, *sub silencio* i per analogia s'hauria d'aplicar també en aquestes el criteri de "vinçle més efectiu". Diversos arguments poden donar suport a l'afirmació anterior, uns responen a categories genèriques com ara que la referència al vinçle més efectiu permet tenir en compte totes les circumstàncies del cas i triar la llei més adient tot respectant la pròpia essència de la plurilegislatió personal, altres es recolzen en l'hermenèutica de les clàusules convencionals, així, l'article 19,2 *in fine* del Conveni Règims Matrimonials amb la referència expressa a l'article 4,3 del mateix Conveni que estableix el recurs a la connexió indicada o l'article 16 de la Convenció Aliments-llei aplicable, de caràcter mixt, que preveu directament la connexió subsidiària "*les liens les plus étroites*" i, en definitiva, els articles de les tres

primeres Convencions que tracten el fet de la plurilegislatió, l'art. 1,2 Convenció Forma dels Testaments, l'art. 14 del Conveni Protecció de Menors i l'art. 11 del Conveni Adopció que, malgrat haver estat pensades per a la plurilegislatió territorial, poden tenir una aplicació ambivalent atès que defineixen la connexió "llei nacional".

Què ho fa, doncs, que la plurilegislatió personal rebi aquest tracte? Què ho fa, que la solució escollida sigui tan poc compromesa, tan general, mentre que la plurilegislatió territorial rep ensems, i en els mateixos Convenis on es poden trobar clàusules interpersonals, una solució peculiar, directament relacionada amb les connexions convencionals? La plurilegislatió de base personal apareix gairebé com una qüestió a part la funció de la qual està més en relació amb les matèries dels Convenis -Divorci, Administració de Successions, Aliments-llei aplicable, Matrimoni i Segrest d'Infants, la causa del qual és la guarda d'infants...- que en relació amb les connexions que utilitza el Conveni per determinar la llei aplicable i per aixó de vegades costa de veure la utilitat d'una fórmula tan genèrica.

Les raons per a una aital despreocupació poden ser dues: d'una banda, hom no té un gran coneixement de l'especificitat dels seus problemes en comparació amb la

plurilegislatió de tipus territorial més habitual i coneguda entre la major part dels països membres de la Conferència o de la seva originalitat, en el sentit donat per VITTA (35), cosa que provoca, en definitiva, un cert temor gairebé reverencial vers un sistema diferent el camí d'aproximació del qual tot just s'inicia.

La segona raó del menor interès dels Membres de la Conferència per la plurilegislatió personal pot ser el seu àmbit més reduït, és a dir, que regula principalment les matèries de Dret de família i successions i tot i l'existència d'un bon nombre de Convenis de la Haia sobre aquestes matèries, són només una part de les que preocupen la Conferència i de les regulades per Convenció.

c) La plurilegislatió segons el sistema de remissió

En diverses ocasions durant aquest treball s'ha parlat de la substancial transformació que la regulació per part de la Conferència del fet plurilegislatiu comportava en relació a la seva concepció, especialment pel que fa al seu

(35) VITTA, *Conflitti...*, vol. I, pàg. 139, *Diritto...*, vol. I, pàg. 122., en el sentit que la atribució de competència que efectua l'Estat constitueix el límit del seu reconeixement, però no la font de la seva jurisdicció.

àmbit d'actuació, a la seva capacitat d'actuar immediatament en el fòrum internacional i en el paper determinant en aquest sentit de les diverses solucions de localització arbitrades pels Convenis de la Haia.

Ara es tracta de veure en quina mesura la solució de remissió de les Convencions de la Haia contribueix o no a modificar l'*statu quo* de la plurilegislatió i això en un doble vessant, d'una banda, caldrà considerar el mateix sistema de remissió com la solució que, ensems, reflecteix la perspectiva des d'on escontempla l'Estat jurídicament no unificat i determina també una concreta concepció de la plurilegislatió; d'altra banda, caldrà valorar la incidència de la correlació de la solució convencional amb les solucions doctrinals sobre la remissió plurilegislativa i, si s'escau, les possibles innovacions que això pugui comportar.

En relació amb el primer punt sembla força clar que s'ha partit d'una visió global, de conjunt de l'Estat jurídicament compost, com a unitat; visió que en part ve directament condicionada per les circumstàncies del cas O'Keefe, que n'és a l'origen, i en part també per la tradició més clàssica en el tractament de la plurilegislatió que, en aquest cas, es manifesta en el refús inicialment expressat per la mateixa Comissió Especial de la Convenció Forma dels testaments a tractar una qüestió que considera

"qu'il ne lui appartenait pas..." (36). Aquesta consciència de transgredir els límits "naturals" de la plurilegislatió pel fet de regular-la en un instrument internacional fa que immediatament s'autolimiti la solució i que per això s'adopti en primer terme una solució clàssica com és la d'invocar els criteris determinats pel mateix Estat plurilegislatiu.

La concepció integral de l'Estat plurilegislatiu determina que sigui l'únic que es reconegui com actuant en l'àmbit internacional i, en conseqüència, que s'adopti una solució que mediatitza l'operativitat de cada sistema jurídic particular, és a dir, determina que en un primer moment, l'accent es posi sobre la idea d'Estat o bé d'ordenament estatal i que, per tant, es prescindeixi o es deixi en segon terme el fet de la pluralitat d'ordenaments i la possibilitat de la seva actuació directa individualitzada. La solució de remissió com ja s'ha dit, efectua una localització en dos temps; primer cal precisar l'Estat plurilegislatiu implicat, després, la localització del dret aplicable correspon a les normes interterritorials o interpersonals de l'Estat en qüestió. La novetat aquí és el criteri subsidiari que es preveu per tal de suplir les

(36) Actes et Doc. IXe Session, 1960, T. III, pàg. 20.

deficiències del sistema.

En aquest sentit, es pot dir que, d'antuvi, el sistema plurilegislatiu es contempla també de fora estant, si voleu, des de la perspectiva de l'Estat unitari -o de qualsevol altre diferent a l'Estat compost, el dret del qual ha de ser aplicat- per tant, com a sistema que és invocat per les normes convencionals i que la solució de remissió té com a finalitat primordial precisament la de fornir a aquests Estats criteris que els permetin delimitar les connexions utilitzades pels Convenis, en relació amb els Estats jurídicament no unificats. Tanmateix, resulta evident que la solució de remissió s'ha elaborat pensant també en els Estats plurilegislatius, s'ha tingut molta cura a respectar i no bandejar els sistemes de dret interterritorial o interpersonal que puguin estar vigents en aquests Estats, la qual cosa no introdueix cap novetat en el procés de localització interna del dret aplicable, ara bé, cal tenir en compte que els proporciona, mitjançant la noció de vincle més efectiu, un criteri pràctic per determinar el dret intern competent cas d'inexistència o ineficàcia del sistema interterritorial.

En relació al segon punt, si interessa veure la possible correlació de la tècnica convencional amb la

classificació de les solucions de remissió a un sistema plurilegislatiu feta per la doctrina (37) és sobretot per contrastar la possible existència d'un canvi de concepció pel que fa a l'àmbit d'actuació de la plurilegislatió. En aquest sentit, la solució tècnica de remissió dels Convenis, tal com ha estat explicada, sembla coincidir amb la solució anomenada "tradicional"; aleshores, on és la diferència?, què ho fa que la solució convencional, a desgrat de la coincidència formal, pugui tenir una empremta nova que determini l'inici d'un nou canvi?. La diferència rau, precisament en haver incorporat directament a l'esfera internacional el fenomen plurilegislatiu, haver-lo deslliurat del seu reducte estatal, reconeixent i consagrant així la doble dimensió o doble esfera d'actuació, com diu GONZALEZ CAMPOS (38), del Dret Internacional Privat.

Dit això, hom podrà objectar que aquesta actuació internacional dels ordenaments locals no és res de nou, que en realitat ja es donava en les remissions "ad extra" o "ad

(37) Vegeu Capítol IV, epígraf 1.A i B pel que fa a la remissió a un sistema plurilegislatió amb caràcter general.

(38) GONZALEZ CAMPOS, Curso de Derecho Internacional Privado, Madrid, 1982, pàg. 147.

intra" (39) a un sistema plurilegislatiu, que en ambdós casos hi ha una actuació transfronterera dels ordenaments locals o personals, i això és indubtable; tanmateix, el que marca la diferència en aquest cas és que la incursió internacional els esmentats ordenaments es considera quelcom d'extraordinari, d'excepcional, mediatitzada a més per una concepció del fenomen de límits estatals; és cert que aquesta idea roman a la part més clàssica de la solució de remissió però, en canvi, no és tan fàcil mantenir-ho en relació al concepte de "vincle més efectiu" que prescindeix de qualsevol altre element o categoria que no sigui la de l'ordenament com a clau de volta del tràfic jurídic.

d) La remissió com a solució uniforme interna o internacional

Si fins aquest moment la solució de remissió se'ns presentava primordialment com una fórmula destinada a proporcionar als Estats contractants criteris uniformes i útils de localització del dret aplicable en un sistema jurídicament compost, ara, la pregunta plantejada en aquest

(39) M^a PAZ ANDRES SAEZ SAEZ DE SANTAMARIA, Op. cit. i FERNANDEZ ROZAS, J.C., *Tráfico jurídico externo y Derecho Internacional Privado*, Oviedo, 1985, pàg. 254 y ss.

epígraf interessa directament els mateixos Estats plurilegislatius parts d'una Convenció de la Haia que esdevenen així protagonistes d'una obra en la qual els havia tocat actuar en papers secundaris.

La pregunta, per altra banda, no és nova, de fet es troba latent en els treballs dels primers Convenis elaborats a partir de 1960 i no adquireix forma explícita fins al moment que cristal·litza la fórmula de l'article 12 del Conveni sobre Accidents de Circulació, l'any 1971, per causa de les implicacions d'aquest sistema (40) sobre la plurilegislatió. El mateix interrogant enceta el treball de DE NOVA sobre les Convencions de la Haia i els sistemes no unificats quan es pregunta l'autor si les normes de conflicte uniformes d'aquestes Convencions "*...intendono risolvere anche i conflitti di leggi interni all'ordinamento di uno Stato che è parte contraente della Convenzione o si riferiscono soltanto ai conflitti di leggi internazionali?*" (41). La qüestió s'ha d'interpretar en relació directa al sistema de solució de conflictes plurilegislatius considerat genèricament, en la mesura que la solució convencional permet en principi confrontar una solució "internacional" del fet

(40) Vegeu l'epígraf C.a) d'aquest Capítol en relació al sistema de fragmentació.

(41) DE NOVA, Op. cit., pàg. 1147.

plurilegislatiu amb una solució interna del mateix fenomen perquè si les Convencions de la Haia "... se présentent comme des véritables codifications des règles de conflits de lois destinées à remplacer les règles nationales des Etats contractants..." (42) un cop ratificades pels Estats, es tracta de veure si la mateixa afirmació és vàlida per a les normes relatives als sistemes jurídics no unificats, és a dir, si la solució plurilegislativa convencional substitueix també, o no, la mateixa solució del conflicte de lleis intern. La resposta, com és evident, no pot ser única, sinó ajustada a cadascuna de les solucions previstes per les Convencions.

En aquest sentit i pel que fa al sistema de remissió no es pot parlar veritablement de substitució ni d'aplicació prioritària del sistema de solució regulat a les Convencions davant del sistema de solució interna de cada Estat; en aquest cas, més aviat s'ha de parlar d'identitat de les solucions o, millor dit, assumpció de les solucions internes, atès que la remissió estricta prevista a les normes convencionals no fa altra cosa que declarar expressament aplicable el sistema de localització previst pels mateixos Estats jurídicament no unificats, en

(42) Note sur les Clauses protocolaires des Conventions de la Haye. Etablie par le Bureau Permanent. Doc. Prelim. B. de juny 1976. Actes et Doc. XIII Session, T. I, pàg. 98.

conseqüència, no hi ha cap modificació i la Convenció simplement incorpora la solució interna com a pròpia, cosa que li permet abastar, recordem-ho, dos propòsits: un, evitar la contrarietat dels Estats plurilegislatius, més sensibles i refractaris en aquest punt -que consideren d'exclusiva competència interna i com un aspecte de la seva organització estatal- que no pas en les qüestions de remissions internacionals. l'altre propòsit aconseguit és el de proporcionar als Estats uns criteris uniformes que els permetin procedir a la localització del dret aplicable d'idèntica manera, per bé que no amb idèntics resultats.

Ara bé, quin paper juga segons això el criteri subsidiari de vincle més efectiu?; és una solució "internacional", o bé també és una solució que hauran d'aplicar els Estats plurilegislatius en la solució dels seus conflictes interns...?. Cal recordar d'antuvi que es tracta d'un criteri subsidiari i que, per tant, només actuarà en cas d'inexistència o bé ineficàcia pel propi sistema interlocal, sia perquè utilitzi una connexió inadequada per efectuar la determinació de la llei aplicable, sia perquè disposi d'un sistema interterritorial o centralitzat o uniforme i, d'entrada, sigui impossible conèixer el particular sistema interlocal competent, en conseqüència, la solució que aquest criteri d'efectivitat representa no s'imposa a cap altra solució interna, la seva intervenció depèn precisament de la manca de tota altra

solució, fins i tot de les mateixes solucions subsidiàries previstes per l'ordenament jurídic intern.

Què succeeix, doncs, quan un Estat jurídicament compost, membre de la Conferència i signant d'una Convenció que adopta la solució de remissió, no disposa d'un sistema propi per regular els seus conflictes interns, adoptarà o no la solució convencional com a pròpia, tindrà o no l'obligació d'introduir la solució d'efectivitat en el seu ordenament? Ningú no pot negar la utilitat que aquest criteri pot tenir per omplir un buit legal de tanta transcendència i ningú no negarà que l'Estat voluntàriament el pot adoptar. La qüestió és si existeix un imperatiu convencional que obligui l'Estat a assumir-ho, en el ben entès que es tractaria d'una solució limitada exclusivament a la matèria objecte de la Convenció; la resposta cal cercar-la en els mateixos Convenis, el camp d'aplicació que preveuen, fixat en la dimensió internacional de l'objecte que regulen (43), ajuda a delimitar la qüestió. És indubtable que la solució convencional és aplicable sempre que per qualsevol motiu resulti d'aplicació la Convenció, la qual cosa ens continua situant en la dimensió internacional

(43) En aquest sentit, és ben clar l'article 2, b de la Convenció sobre la competència de les Autoritats, llei aplicable i reconeixement de les resolucions en matèria d'adopció del 15 de novembre de 1965, que exclou expressament del seu àmbit les adopcions "internes".

del problema; per altra banda, alguns Convenis com el de Forma dels testaments o el d'Aliments-Llei aplicable disposen, respectivament, a l'article 6 i a l'article 3, que les normes de conflicte o la llei designada per la Convenció s'aplica amb independència de tota condició de reciprocitat, és a dir, que tenen la funció, segons el Relator BATIFFOL, d'especificar que "...les règles de conflit établies dans la présente Convention deviennent le droit interne de chacun des Etats signataires..." (44) i, per tant, l'hem d'aplicar sempre que es produeixi un conflicte en aquestes matèries; és aleshores que la norma convencional així incorporada al dret intern s'haurà d'aplicar també als conflictes interlocals de l'Estat plurilegislatiu que ha ratificat el Conveni? En aquest sentit, la clara vocació internacional de la norma elimina per als sistemes que regulen separadament ambdós conflictes una interpretació que imposi una aplicació obligada de la Convenció, per bé que res no pot impedir que s'apliqui per analogia atès que la solució, per altra banda, s'ajusta a les expectatives de la solució dels conflictes interlocals; permet respectar l'homogeneïtat del sistema en aplicar la llei més propera, la més efectiva i apropiada a la qüestió. En canvi, la resposta per als sistemes de *Common Law* ha de ser, d'entrada, ben diferent; atesa la

(44) Rapport Commission spéciale. Actes et Doc. IXe Session, T. III, pàg. 28.

identificació conceptual dels dos conflictes, l'intern i l'internacional, és clar que la solució pot ser adoptada de forma immediata i sense possibilitat de distingir si és una solució interlocal o internacional.

Per altra banda, l'interrogant que es plantejava DE NOVA, transcrit més amunt, pot ser interpretat en un sentit d'abast més ampli, atès que la plurilegislatió pressuposa l'existència d'una diversitat d'ordenaments jurídics que poden regular en forma substantiva les matèries que són objecte de reglamentació convencional, és a dir, adopció, règims matrimonials, forma dels testaments, etc... i, en conseqüència, el dubte pot obrir-se al voltant de si les normes materials de què pugui disposar una Convenció hauran de supplantar, un cop ratificades, també les normes materials dels diferents ordenaments d'un sistema compost. La resposta en aquest cas és clarament i rotunda afirmativa.

Per tal de delimitar precisament aquest efecte convencional que pot afectar, si existia, el sistema de repartiment intern de competències legislatives d'un Estat jurídicament compost, s'arbitrarà més endavant la facultat que es recull a la Clàusula Federal, la qual permet determinar l'abast territorial del Conveni en assenyalar l'Estat en qüestió a quines de les seves unitats

territorials s'estén el Conveni. D'aquesta manera és possible deixar al marge de les obligacions convencionals les unitats territorials que convingui tot salvant els compromisos interns.

B.- El sistema de localització directa

Al darrer apartat de l'epígraf 2 d'aquest Capítol es relacionaven les diverses tècniques emprades per les Convencions de la Haia per tal de fer-les viables si en el seu procés d'aplicació intervé un Estat jurídicament no unificat. En realitat, deixant de banda la solució de remissió que tot just s'acaba d'exposar, les altre dues, designades com de localització directa i de fragmentació, tenen un nexa comú, totes dues efectuen una descomposició o desmembració de l'Estat plurilegislatiu en els diversos sistemes jurídics que el componen, de manera que apareix en primer terme cada unitat legislativa, el que canvia en cada cas és la intensitat de la descomposició i les conseqüències que d'aquesta diferent intensitat es deriven i que impedeixen reconduir a una unitat els dos sistemes.

En començar l'anàlisi d'aquest sistema i a tall d'introducció, val a dir que el sistema de localització directa -i també el de fragmentació- regulen exclusivament la plurilegislatió de caràcter territorial, i que aquesta tècnica de localització és el sistema més emprat per les Convencions de la Haia a partir de la XI Sessió de la Conferència l'any 1970; es pot ben dir que constitueix la

solució característica de la Conferència al problema de remissió legislativa.

El sistema apareix per primer cop a l'article 13 de la Convenció Divorci i separació, de primer de juny de 1970 i es formula com segueix:

"A l'égard des divorces ou des séparations de corps acquis ou invoqués dans d'Etats contractants qui connaissent en ces matières deux ou plusieurs systèmes de droit applicables dans des unités territoriales différentes:

- 1. toute référence à la loi de l'Etat d'origine vise la loi du territoire dans lequel le divorce ou la séparation de corps a été acquis;*
- 2. toute référence à la loi de l'Etat de reconnaissance vise la loi du for; et*
- 3. toute référence au domicile ou à la résidence dans l'Etat d'origine vise le domicile ou la résidence dans le territoire dans lequel le divorce ou la séparation de corps a été acquis".*

Aquest model, que precisa en un sol article diverses connexions emprades pel Conveni, és seguit, amb les adaptacions necessàries a les particularitats de cada Conveni, també pel mateix article 14 del Conveni Divorci, per l'article 36 del Conveni Administració de Successions, per l'article 28 del Conveni Aliments-Execució i per

l'article 31 de la Convenció Segrest d'infants; és a més la fórmula de l'article C de la proposta per a un model estàndard de les clàusules federals, recollida al Document de Treball núm. 9 (45) i cal no oblidar que durant la XI Sessió, a més del Conveni sobre Divorci i separació s'elaboren, entre d'altres, la Convenció sobre Accidents de Circulació que adopta la solució de fragmentació per a la plurilegislatió territorial, amb tot el que significa de salt qualitatiu respecte a la solució de localització directa; així doncs, quan a la XII Sessió es formula la proposta de Clàusules estàndard, la Conferència ja havia assajat els tres sistemes coneguts fins ara i si la preferència de la Conferència es decanta cap a la tècnica de la localització directa, com demostren els treballs hores d'ara duts a terme, és motivat més que per l'ensurt, com diu Amram (46), provocat als Estats jurídicament compostos pel sistema de fragmentació, per ser la tècnica més acurada per servir les finalitats uniformadores, o si més no harmonitzadores, de la Conferència, adaptar-se millor a les

(45) *Vid. ut supra*, pàg. 16 i nota 15.

(46) *"The formulation of this article had been cautiously drafted in view of constitutional provisions in Canada and the United States which forbade constituent units from making agreements with foreign States. If one included a provision to the effect that the constituent units should be regarded as «Contracting States», serious constitutional problems would arise...". Actes et Doc. XII Session, T. I, pàg. 110.*

exigències de cada Conveni i, al mateix temps, respectar la característica plural dels Estats als que es refereix sense ultrapassar els límits de la seva estructura orgànico-jurídica.

També són normes que pertanyen al sistema de localització directa l'article 17 del Conveni Règim matrimonials, els articles 16 i 18 del Conveni matrimoni, l'article 23 del Conveni Trust i els articles 19 del Conveni Venda internacional. La característica dels tres primers articles esmentats és que efectuen la interpretació de les connexions generals del Conveni separatament, en diversos articles, en lloc de fer-ho conjuntament i de forma detallada segons els models anteriors. La característica dels dos darrers convenis esmentats, elaborats respectivament a la XV Sessió de 1984 i a la Sessió extraordinària de 1985, és que responen a una tècnica més simplificada, la qual cosa en dret sempre s'ha de considerar un progrés, més sintètica i no detallada com es veu al text de l'article 19 del Conveni Venda-internacional:

"A l'effet de déterminer la loi applicable selon la Convention, lorsqu'un Etat comprend plusieurs unités territoriales dont chacun a son propre système de droit ou ses propres règles en matière de vente de marchandises, toute référence à la loi de cet Etat sera considérée comme visant la loi en

*vigueur dans l'unité territoriale
concernée".*

La simplicitat de la fórmula no és contradictòria amb la tècnica general del sistema, més detallista, ni amb la funció interpretativa que s'atribueix a aquesta solució i efectivament pot resultar útil al propòsit d'identificar el dret aplicable en un sistema plurilegislatiu, que en definitiva és l'objecte de les normes relatives a la pluralitat legislativa, sense més precisions atès que, com bé diu el delegat australià PRYLES (47) els criteris són subministrats per la Convenció mateixa als articles precedents.

és hora de plantejar-se com i perquè es produeix el salt del sistema de remissió, emprat en els tres anteriors Convenis que s'ocupaven del fet plurilegislatiu, al sistema de localització directa que utilitza el Conveni sobre Divorci i per esbrinar-ho cal prendre com a punt de partida òbviament aquest Conveni.

A l'avant-projecte de Convenció del 15 d'octubre de 1956, l'article 14 (48) que es referia als sistemes no

(47) Sessió extraordinària 1985, Comissió I, P.v. núm. 15, pàg. 11, policòpia.

(48) Actes et Doc. XI Session 1968, T. II, pàg. 15.

unificats resolvia la qüestió pel sistema de remissió tal i com ho feien els precedents coneguts, la norma venia determinada per la qüestió de com precisar la connexió nacionalitat en un sistema unificat que fa la majoria de Governos en les seves respostes al qüestionari (49) s'inclinaven per solucionar d'igual manera que l'article 14 de la Convenció sobre Protecció de menors; però a mesura que avancen els treballs sobre el Conveni i la connexió nacionalitat perd protagonisme per entrar com a determinant la llei de l'Estat d'origen o la llei de l'Estat de reconeixement, la fórmula de l'article 14 de l'avant-projecte de Convenció I en matèria de Divorci deixa de tenir sentit i no resol els problemes de llei aplicable que presenta el Conveni quan un d'aquests Estats als que fa referència o és unificat, cosa que faria perillar l'aplicació normal del Conveni, és a dir, la norma de l'esmentat article 14 esdevé, doncs, una norma inútil als efectes del Conveni.

La fórmula nova que hauria de salvar aquest escull va ser proposada, igual que en l'ocasió anterior, per la Gran Bretanya, mitjançant les seves Observacions dels Governos a l'avant-projecte de Convenció I sobre Divorci

(49) Doc. preliminaire núm. 2 de sept. oct. 1964. Actes et Doc. X Session, 1964, T. I, pàg. 170 i ss.

(50). La proposta significava eliminar tota referència al sistema interlocal de cada Conveni i procedir a una localització directa a base d'interpretar les nocions emprades pel Conveni per tal que pogués entrar en joc. Finalment, desenvolupada segons aquests criteris, la iniciativa cristal·litzà en l'article 13 ja a l'avantprojecte de Convenció-II en matèria de Divorci, del 9 de juny de 1967 (51).

De tot allò exposat fins ara es dedueix quines poden ser les raons que justifiquen o, fins i tot, fan necessari un canvi en la tècnica de determinació de la llei aplicable, les raons que expliquen que els Estats no unificats acceptin una solució que, en definitiva, suposa marginar el mateix sistema intern de localització en favor d'una identificació directa del *territorium legis* efectuada per la mateixa Convenció. Si repassem la llista de Convenis que segueixen aquest sistema, la primera dada que se'ns fa present és que el seu objecte és la regulació del reconeixement o del reconeixement i execució de la matèria

(50) *"For the purposes of the present Convention, if in a State in which recognition is sought there is more than one legal system in force, any reference to the law of the state shall be construed as a reference to the law of the forum in which recognition is sought"*. Doc. préliminaire úm. 4, abril 1967. Actes et Doc. XI Sesion, 1968, T. II, pàg. 45.

(51) Actes et Doc. XI Sesion, 1968, T. II, pàg. 52.

de què s'ocupen, la qual cosa desplaça la gravitació del problema des del conflicte o determinació de la llei aplicable, un dels objectes, sinó l'únic, de tots els Convenis que adopten el sistema de remissió, cap un problema de condicions de l'acte i de competència on destaca en primer terme l'Estat contractant de qui procedeix o a qui es demana el reconeixement i on el problema principal és, per això mateix, més el del control de la llei aplicada que no pas l'estricta solució d'un conflicte de lleis mitjançant la determinació de la que ha de ser aplicada.

A aquesta primera observació es podrà objectar d'una banda, que el Conveni sobre Règims matrimonials el Conveni Trust o el Conveni sobre Compra-venda internacional són convenis sobre llei aplicable, i que, tanmateix, adopten aquest sistema; d'una altra banda, el Conveni sobre Adopció, que pertany al sistema de remissió, s'ocupa a més de la llei aplicable, de la competència d'autoritats i del reconeixement de les decisions en matèria d'adopció. Això pot conduir a pensar que la raó del canvi de sistema es troba més en la matèria de cada Conveni que en el seu objecte, però això no és exacte, no és del tot cert, la matèria té una incidència indirecta, però, en essència, què pot justificar un tracte diferent entre l'adopció o la compra-venda internacional, pel que fa a la tècnica de determinació de la llei aplicable?, de fet res, cap altra cosa que no sigui la mateixa tècnica de reglamentació

adoptada amb caràcter general per cada Conveni, la norma plurilegislativa de la qual resulta gregària i la funció que en un o altre cas aconpleix.

En quest sentit, recordem que el Conveni sobre llei aplicable als règims matrimonials estableix, en relació als sistemes no unificats, una solució mixta que consistirà a adoptar el criteri de remissió en el primer paràgraf, i el de localització directa, en el segon paràgraf de l'article 16, per tal de precisar la connexió "nacionalitat" i suplir la seva inoperància, mentre que l'article 17 que s'ocupa de precisar el criteri de "residència habitual" per un Estat plurilegislatiu és de localització directa. Ambdós articles, necessàriament, s'han de posar en relació amb els articles 3 i 4 (52) que determinen la llei aplicable

(52) Article 3: *"Le régime matrimonial est soumis à la loi interne désignée par les époux avant le mariage.*

Les époux ne peuvent désigner que l'une des lois suivantes:

1. *la loi d'un Etat dont l'un des époux a la nationalité au moment de cette désignation;*

2. *la loi de l'Etat sur le territoire duquel l'un des époux a sa résidence habituelle au moment de cette désignation;*

3. *la loi du premier Etat sur le territoire duquel l'un des époux établira une nouvelle résidence habituelle après le mariage.*

La loi ainsi désignée s'applique à l'ensemble de leurs biens. Toutefois, que les époux aient ou non procédé à la désignation prévue par les alinéas .../...

convinguda per a la matèria, però també amb els articles 6 i 7 i amb tots aquells on es faci necessari suplir el concepte de nacionalitat o precisar el de residència habitual en relació a un Estat jurídicament no unificat.

(52)

.../...précédents, ils peuvent désigner, en ce qui concerne les immeubles ou certains d'entre eux, la loi du lieu où ces immeubles sont situés. Ils peuvent également prévoir que les immeubles qui seront acquis par la suite seront soumis à la loi du lieu de leur situation".

Article 4: "Si les époux n'ont pas, avant le mariage, désignée la loi applicable à leur régime matrimonial, celui-ci est soumis à la loi interne de l'Etat sur le territoire duquel ils établissent leur première résidence habituelle après le mariage.

Toutefois, dans les cas suivants, le régime matrimonial est soumis à la loi interne de l'Etat de la nationalité commune des époux:

1. lorsque la déclaration prévue par l'article 5 a été faite par cet Etat et que son effet n'est pas exclu par l'alinéa 2 de cet article;

2. lorsque cet Etat n'est pas Partie à la Convention, que sa loi interne est applicable selon son droit international privé et que les époux établissent leur première résidence habituelle après le mariage:

a) dans un Etat avant fait la déclaration prévue par l'article 5, ou

b) dans un Etat qui n'est pas Partie à la Convention et dont le droit international privé prescrit également l'application de leur loi nationale;

3. lorsque les époux n'établissent pas sur le territoire du même Etat leur première résidence habituelle après le mariage.

A défaut de résidence habituelle des époux sur le territoire du même Etat et à défaut de nationalité commune, leur régime matrimonial est soumis à la loi interne de l'Etat avec lequel, compte tenu de toutes les circonstances, il présente les liens les plus étroits".

l'article 11 només es refereix a la connexió "nacionalitat", tant pel que fa a la llei aplicable com a la competència d'autoritats, mentre que calla sobre la de "residència habitual". Això és clar que pot plantejar dubtes en relació amb les previsions de l'article 3.a) del Conveni que declara competent, en matèria d'adopció, les autoritats de l'Estat de la residència habitual de l'adoptant, si aquest Estat resulta plurilegislatiu.

7 La qüestió, amb tot, és menys problemàtica que la plantejada per tal de determinar el sentit que s'ha de donar a la competència de "... les autorités de l'état dans lequel ont tous deux -es refereix als adoptants- leur résidence habituelle" atès que en aquest cas és possible una residència del matrimoni o de la parella en demarcacions territorials diferents d'un mateix Estat, amb lleis i autoritats diferents, competents en matèria d'adopció. Aquesta situació obre l'interrogant de quina autoritat hauria de pronunciar-se sobre l'adopció; segurament no és un cas gaire freqüent en tractar-se de matrimonis, però, aleshores on deixem i què fem amb les "commuter couples" més habituals de dia en dia? En un cas així, és que potser s'ha d'entendre que la simple residència habitual en un mateix Estat és suficient? El fet de no haver previst tots els supòsits o de no haver esgotat totes les possibilitats, probablement pugui explicar-se per la inèrcia que provoquen els models precedents, els Convenis sobre Forma dels

testaments i Protecció de Menors, i al paper predominant que juga en tots aquests Convenis la llei nacional.

En el cas dels Convenis elaborats en les dues darreres sessions celebrades fins aquest moment (53) -Trust i Compra-Venda internacional- l'opció pel sistema de localització directa en lloc del més clàssic de remissió, tot i tractar-se de convenis sobre llei aplicable té, al nostre parer, una motivació múltiple.

En primer lloc, atès que és la regla general d'aquesta anàlisi, la solució convencional a la plurilegislatió s'ha de posar sempre en relació immediata amb les clàusules sobre llei aplicable del Conveni i amb les connexions que aquest utilitza; així ens trobem que ultra l'autonomia de la voluntat que aquests dos Convenis contempnen, utilitzen un sistema legal supletori basat en connexions de caràcter espacial com és ara "*L'Estat de l'establiment*" o "*l'Estat on es troba la borsa*" o "*l'Estat de conclusió*" que mencionen els articles 8, 9 o 11 del Conveni Compra-Venda. Sembla evident que tals connexions

(53) Les dues darreres sessions celebrades fins aquest moment, maig de 1986, han estat la XIV Sessió entre 1984 i la Sessió Extraordinària de 1985. Hores d'ara està a punt d'inaugurar-se la XVI Sessió, que tractarà altre cop d'un tema que interessa directament l'objecte d'aquesta tesi, la matèria de successions.

difícilment poden esdevenir inoperants tal com succeïa amb la nacionalitat confrontada a un sistema no unificat, i més si tenim en compte que molts dels conceptes jurídics emprats per la Convenció o bé són qualificats directament per ella mateixa, o bé la Convenció determina el criteri mitjançant el qual s'efectua la qualificació, com fa l'article 12, que disposa la competència en aquest sentit de la llei aplicable a la venda, és a dir, la *lex causæ*, en els vuit supòsits que enumera. En conseqüència, és necessari únicament precisar aquests criteris espacials en relació amb un Estat jurídicament no unificat, tasca que realitzen els articles 23 del Conveni Trust i l'article 19 del Conveni compra-venda.

Ara bé, aquesta funció pot molt bé ser acomplida seguint el model de l'article C de les clàusules estàndard presentades en el Document de treball núm. 9 a la XII Sessió, que cada Comitè *ad-hoc* s'encarregarà d'adaptar a les necessitats del text convencional en qüestió, com suggereix la Nota del Bureau Permanent sobre els problemes provocats pels sistemes no unificats (54). De fet, l'article 17 de l'avant-projecte del Conveni compra-venda contingut en el Document preliminar núm. 4, d'agost de 1984, segueix aquest model detallista que es preocupa d'anar definit cada un dels

(54) Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. I, pàg. 106.

critèris emprats per la Convenció per aplicar-los a l'Estat compost i el mateix fa, ampliant-lo, la proposta de la Delegació australiana en el Document de treball núm. 20, de 15 d'octubre de 1985, que després serà recollit a la "Synthèse des proposition faites au Comité des clauses fédérales", fet pel Bureau Permanent, Document de treball núm. 83 (55), que constituirà la base de discussió sobre aquest punt durant la sessió extraordinària de 1985. Val a dir que durant els debats de les dues últimes sessions i malgrat els vint-i-cinc anys treballant i discutint la qüestió de la llei aplicable en els sistemes no unificats,

(55) Aquesta "Synthèse" fa la proposta que segueix per a l'article 17 de l'avant-projecte del que després seria, en acabat el debat, l'article 19 del projecte de Convenció C-V.

Article 17: *"A l'effet de déterminer la loi applicable selon (le Chapitre II) de la présente Convention, lorsqu'un Etat comprend plusieurs unités territoriales dont chacune a (son propre système de droit ou) ses propres règles en matière de vente de marchandises:*

a) *toute référence à la loi de cet Etat sera considérée comme visant la loi (appropriée) en vigueur dans une de ces unités territoriales;*

b) *toute référence à l'Etat de l'établissement d'une par le sera considérée comme visant l'unité territoriale où se trouve cet établissement;*

c) *tout choix de la loi d'un tel Etat dans un contrat de vente, conformément à l'article 7 (1), qui omet de préciser quelle unité territoriale doit être prise en considération, sera considéré comme visant l'unité territoriale avec laquelle le contrat comporte la relation la plus significative; en l'absence de toute relation significative avec une unité territoriale déterminée, le choix sera écarté et la loi applicable déterminée conformément à l'article 8"*

les oscil·lacions entre els diversos sistemes no es troben ni de bon tros tancades; encara s'aixequen veus en favor de l'observància de les normes interlocals dels sistemes plurilegislatius, és el cas de Iugoslàvia o el d' Austràlia (56), o bé es propugna reprendre la fórmula de l'article 19 del Conveni sobre Contracte d'intermediaris que identifica unitat territorial amb Estat, com fa el President de la Comissió, Van BOESCHOTEN, dels Països Baixos (57), tanmateix, són veus aïllades que no aconsegueixen destorbar el que sembla, ara per ara, una clara preferència de la Conferència pel sistema de localització directa.

Aquesta preferència troba el seu fonament en la major uniformitat que permet el sistema; ja no es tracta de servir a uns principis en realitat més pròxims a l'harmonització dels diferents sistemes jurídics, com succeïa amb les clàusules de remissió, sinó d'atansar-se

(56) En els treballs sobre la Convenció compra-venda, la Delegació iugoslava proposà mitjançant el Document de treball núm. 85 aplicar les regles interlocals quan l'elecció de la llei d'un Estat no unificat, en exercici de l'autonomia de la voluntat reconeguda a la Convenció, no precisi exactament la unitat territorial a prendre en consideració. També la interpretació que fa el Delegat australià BENNETT de la proposta de la seva delegació en el Document de Treball núm. 3 per a la inclusió d'un nou article en la Convenció Trust diu "... the Australian formulation suggested that a court should look to the private international law of a federatio to decide what territory was in question". (Actes et Doc. XIV Session, 1984, pàg. 306).

(57) *Ib. idem.* pàg. 307.

tant com sigui possible a la uniformitat, entesa no sols com a objectiu general de la Conferència, és a dir, simplement com uniformitat dels criteris de solució, funció que aconsegueix ja el sistema de remissió en establir la submissió al sistema de localització interna de l'Estat plurilegislatiu, sinó entesa com a finalitat immediata, que cerca la concreció de la solució en la línia del que disposa l'article 16 *in fine* del Conveni compra-venda en relació amb la interpretació de la Convenció, és a dir, en relació amb la "*necessité de prouvoir l'uniformité de son application*", tot preservant per altra banda l'equilibri just entre allò intern i allò internacional, delimitant l'àmbit del Conveni de manera que quedi salvada la competència estatal en la regulació dels afers estrictament interns.

La clàusula relativa a la plurilegislatió, finalment adoptada com article 19 d'aquest Conveni, fou en principi una proposta de les delegacions dels Estats Units d'Amèrica i del Canadà i la redacció definitiva fou adoptada ja en la proposta del Comitè de Redacció de la I Comissió (58), com a fruit del debat que va anar eliminant

(58) Doc. de Treball núm. 96, del 28 d'octubre de 1985, Actes et Doc. Session Extraordinaire 1985, policòpia.

de la Síntesi de propostes fetes al Comitè de Clàusules federals els paràgrafs considerats innecessaris, fins a quedar reduïda a la seva actual expressió sintètica, capaç de referir-se globalment als diferents criteris de localització generals del Conveni.

Per la seva banda, l'article 23 reproduïx de forma gairebé idèntica la fórmula de l'esmentat article 19 del Conveni Compra-venda, en l'avant-projecte del qual s'inspirà, adobat a més per una proposta australiana (59) i fou ja formulat en el Projecte presentat pel Sub-Comitè sobre disposicions generals i clàusules finals de la XV Sessió, el 12 d'octubre de 1984 (60). Cal recordar, a més, que el President d'aquest Sub-Comitè era el Sr. Ruzicka,

(59) La proposta australiana consta en el Document de Treball núm. 3 (Actes et Doc. XV Session, 1984, pàg. 227) i diu, "*For the purpose of identifying the law applicable under this Convention, where a State comprises several territorial units each of which has its own rules of law in respect of trusts, any reference to the law of that State is to be construed as referring to the law in force in such a territorial unit*". Malgrat l'aparent identitat formal entre aquest text i el de l'article 23, el delegat australià Sr. Bennett explicà que en contraposició a les paraules finals de l'article 21 del Projecte elaborat pel Sub-Comitè de disposicions generals i clàusules finals, "*comme visant la loi en vigueur dans l'unité territoriale concernée*", l'expressió "*as referring to the law in force in such a territorial unit*" de la seva proposta en realitat volia forçar la consulta al sistema interlocal o de dret internacional privat de la federació, com diu seguint les seves paraules, que serà qui determini el territori en qüestió. Així doncs, dues intencions ben diferents amagades sota fórmules prou semblants.

(60) Doc. de Trav. núm. 54, Actes et Doc. XV Session, 1984, pàg. 272.

txecoslovac, que presidí també el sub-Comité de clàusules finals en matèria de llei aplicable a la venda internacional de mercaderies.

Així doncs, el text de les dues últimes clàusules de localització directa publicades fins ara han de ser interpretades com a fórmules polivalents en la mesura que permeten precisar les diferents connexions del Conveni en relació amb un Estat de sistema jurídic no unificat i són una expressió sintètica d'anteriors fórmules casuístiques.

a) Funció del sistema de localització directa

Unes línies més amunt, en parlar de la funció del sistema de remissió, hom deia que en essència, la funció de qualsevol dels sistemes dels Convenis de la Haia relatius a la plurilegisllació és exactament la mateixa, determinar el dret aplicable quan les normes dels Convenis fan una remissió a un sistema jurídicament compost, que la diferència en cada cas és el procediment per dur-ho a terme i la particular manera d'enfrontar la plurilegisllació que cada solució significa. Per tant, aquesta afirmació és també la premissa bàsica per a aquest sistema.

Per entendre la manera específica com el sistema de localització directa aconpleix la finalitat d'identificar el

dret aplicable és indispensable tornar fins al moment determinant del canvi de sistema que es produeix, com ja s'ha dit, amb la proposta alternativa de la Gran Bretanya a l'article 14 de l'avant-projecte de Convenció I sobre reconeixement de Divorcis i Separacions (61), vista la inutilitat de la fórmula de remissió primitiva per a les finalitats de la Convenció. La proposta britànica consistia a considerar que tota referència feta per la Convenció a l'Estat de reconeixement, quan aquest fos plurilegislatiu, hauria de ser interpretada com una referència a la llei del fòrum d'aquest Estat, és a dir, la referència seria en aquest cas el conjunt de l'Estat -observeu com aquesta proposta queda després fixada amb el número 2 de l'article 13 del text convencional definitiu- ara bé, immediatament s'afegeix "*The terms*" "*granting State*" i "*State in which recognition is sought*", "*should be defined in connection with special problems arising from non-unified legal systems*" (62).

En realitat, aquí no interessa tant un estudi massa detallat de cada clàusula a cada Conveni, de la major o menor bondat de cada norma en cada cas, com veure les funcions de cada sistema, la seva interacció amb la resta

(61) Doc. préliminaire núm. 4, abril 1967, Actes et Doc. XI Session, T. II, pág. 45.

(62) *Ib. idem.*

del Conveni i assenyalar, en tot cas, les dissonàncies més accentuades precisament com a contrapunt de la nostra anàlisi; per això, i a tall d'exemple, el fet d'una possible duplicació entre l'apartat 1 i l'apartat 3 de l'article 13 de l'esmentat Conveni (63), és fins a cert punt indiferent per als nostres efectes i respon més aviat a un problema de depuració de la tècnica legislativa que aquí s'ha de considerar com un problema menor. Per tant, de tot això el que interessa destacar és el suggeriment britànic de definir en relació amb els sistemes no unificats les expressions emprades pel Conveni que comanden la determinació de la llei aplicable, atès que aquesta indicació marca la pauta de la funció d'aquest sistema des dels seus inicis fins als darres Convenis. Efectivament, la funció d'interpretar els conceptes com "Estat d'origen" o "Estat requerit" o "Autoritats" d'algun d'aquests Estats és ratificada a la proposta per establir una clàusula estàndard relativa a la plurilegislatió territorial, elaborada pels Estats Units i el Canadà (64), quan, després d'haver identificat en forma

(63) Vid. el comentari que en aquest punt fa el Relator BELLET en el *Rapport de la Comissió Especial* (Actes et Doc. XI Session, T. II, 1968, pàg. 7) que en resum diu que la llei de l'Estat d'origen només es pren en consideració per a la verificació de la competència de les autoritats d'origen, és a dir, essencialment per a la determinació del domicili o de la nacionalitat, tasca que en principi correspon a l'apartat 3 de l'article 13.

(64) Doc. de treball núm. 9, Actes et Doc. XII Session, T. I, pàg. 107.

genèrica l'element clau segons cada Convenció per a la determinació de la llei aplicable, diu "*Add as many numbered subparagraphs as necessary*" i aquest és també l'esquema seguit en la síntesi de propostes fetes al Comitè de clàusules federals per a l'article 17 de l'avant-projecte de Convenció compra-venda; funció que no es trenca sinó que es confirma en la fórmula sintètica que adopta aquesta clàusula en el Conveni Trust, de 1er de juliol de 1985, i en el ja esmentat Conveni compra-venda, del 30 d'octubre de 1985. És aquesta íntima dependència entre els criteris generals del Conveni i la tasca encomanada a la Clàusula relativa a la plurilegislatió territorial que porta el delegat canadenc Sr. Leal a manifestar durant el transcurs de la XII Sessió que l'article C "*could not be settled until the wording of that Convention was fixed*" (65) i, és evident, que la lògica aconsella tenir prèviament dissenyat el Conveni per poder abordar eficaçment aquest punt.

Per altra banda, aquesta funció de determinar la llei aplicable en un sistema jurídic compost mitjançant la interpretació dels criteris emprats amb caràcter general pel Conveni, l'efectuen per igual el sistema de localització directa i el de fragmentació. En ambdós casos hi ha una desmembració ideal de l'Estat compost en les diverses parts

(65) Actes et Doc. XII Session (T. II, pàg. 237).

que el componen, però que té efectes diferents segons un o altre sistema. De fet, en la *"Note sur les problèmes provoqués par les systèmes non unifiés"* ja citada, el Bureau Permanent parla conjuntament dels dos sistemes, millor dit, no els distingeix en absolut i enquibeix tots dos sota l'apartat de la identificació d'una unitat territorial amb un Estat per a les finalitats de la Convenció, per acabar assenyalant que per tal que els mecanismes Convencionals puguin funcionar en relació amb els Estats jurídicament no unificats *"...il convient d'assimiler une unité territoriale à un Etat au sens de la Convention et de donner les clés de la détermination de l'unité territoriale intéressée"* (66)

Precisament aquí, en aquesta fórmula que s'hauria d'expressar com una disjuntiva, o assimilació amb l'Estat o determinació de la unitat territorial, més que no pas en forma acumulativa, es troba la clau de la diferent tècnica emprada per cada un dels dos sistemes a l'hora de procedir a interpretar els criteris convencionals, perquè el sistema de localització directa el que fa és determinar mitjançant una norma del Conveni, en concordança i tenint compte de les connexions de la Convenció, la unitat territorial la llei de

(66) En *"Note sur les problèmes provoqués par les systèmes non unifiés"*, del Bureau Permanent. Document préliminaire D juin 1976. Actes de doc. XIII Session, T. I, pàg. 105.

la qual haurà de ser aplicada; és per això que parla d'unitat territorial "dans laquelle le certificat est produit" (67) o "dans laquelle la reconnaissance ou l'exécution est invoquée" (68), o bé que "... toute référence à la résidence habituelle dans cet Etat vise la résidence habituelle dans une unité territoriale de cet Etat" (69), o bé, segons els dos darrers Convenis, que "... toute référence à la loi de cet Etat sera considérée comme visant la loi en vigueur dans l'unité territoriale concernée" (70), fent així una remissió global que fa possible la identificació del dret aplicable d'un sistema no unificat, qualsevol que sigui el criteri de localització on es recolzi en cada cas la Convenció.

La raó última d'emprar una tècnica que identifica per endavant i directament un concret "*territorium legis*"

(67) Art. 36,2 Convenció sobre l'administració internacional de les successions, del 2 d'octubre de 1973.

(68) Art.28,2 Convenció sobre el reconeixement i execució de decisions relatives a les obligacions alimentícies de 2 d'octubre de 1973.

(69) Art. 31 a) del Conveni sobre els aspectes civils del segretament d'infants, del 25 d'octubre de 1980.

(70) Art. 23 del Conveni sobre llei aplicable al Trust i al seu reconeixement de primer de juliol de 1985 i art. 19 del Conveni sobre llei aplicable als contractes de venda internacional de mercaderies del 30 d'octubre de 1985.

pel fet de vincular-lo a algunes de les connexions de la Convenció i, per tant, d'identificar directament, pel que fa a l'objecte convencional, la llei aplicable en un sistema compost, és la de proporcionar "*rules of construction to third states*" (71) que els permetin discernir en cada cas la llei que ha de ser aplicada quan la Convenció invoca l'aplicació del dret d'un Estat de sistema jurídic no unificat com és ara la llei de l'Estat d'origen o la llei de l'Estat de la residència habitual, en el benentès, però, que la norma relativa a la plurilegislatió que segueix el sistema de localització directa no fa altra cosa que interpretar les normes de dret internacional privat de la Convenció, o millor dit, concretar, els criteris de connexió per als sistemes no unificats. En aquest sentit, han de ser considerades només com a normes per a l'aplicació de la norma de conflicte.

Aquesta és l'única funció que acompleixen aquestes normes, si voleu, és una funció concatenada o en cascada, determinar la llei aplicable en un sistema plurilegislatiu, mitjançant la interpretació i concreció dels conceptes i criteris de localització de la Convenció, proporcionant així als Estats normes que identifiquen el concret dret

(71) AMRAM. Procés-verbal núm. 4, Actes et Doc. XII Session, T. 1, pàg. 110.

aplicable. Darrerament, però, en el debat sobre l'article 17 de l'avant-projecte del Conveni sobre compra-venda internacional, s'ha plantejat obertament la qüestió de si la funció d'aquestes normes relatives a la plurilegislatió afecta també o no la delimitació de l'àmbit mateix de la Convenció.

La qüestió va ser introduïda per la delegada del Canadà, Sra. LANGLOIS, en defensar la incorporació d'una referència expressa en la redacció de l'article 17 al Capítol II de la Convenció, que s'ocupa de la llei aplicable (72). Amb aquesta matisació volia deixar fora de tot dubte que la referència a la llei territorial era només per determinar la llei aplicable i no pas per determinar l'àmbit de la Convenció. El suggeriment del Canadà va topar amb algunes resistències entre altres delegats, especialment per part de REESE, dels Estats Units (73); el mateix President de la Comissió I feia observar que fora del Capítol II de la Convenció també es poden trobar referències a la llei aplicable, per tant no va semblar aconsellable mantenir la precisió que proposava LANGLOIS, perquè podia limitar o retallar els efectes de la norma plurilegislativa; ara bé,

(72) LANGLOIS, Comissió I, Procés-verbal núm. 15. Sessió extraordinària de 1985, pàg. 6, policòpia.

(73) REESE, *ibidem.*, pàg. 7.

la supressió de l'aclariment exprés o altera el sentit de la proposta que s'ajusta perfectament a les finalitats perseguides per aquesta norma i pel conjunt de la Convenció atès que l'àmbit del Conveni és determinat per les seves pròpies normes; si la Convenció disposa, posem per cas, que les parts han de tenir el seu establiment en Estats diferents, això determina l'àmbit de la Convenció i la norma de l'article 17 només intervindrà quan un d'aquests Estats sigui plurilegislatiu i calgui cercar el dret competent d'entre tots els ordenaments coexistents. En definitiva, la intenció de la proposta era manifestar clarament l'oposició a una possible identificació de la unitat territorial amb l'Estat, tal com anteriorment havien fet algunes Convencions, cosa que queda ben clara quan LANGLOIS diu, "*C'est le Canada, et non ses provinces, qui est un Etat au sens de l'article premier*" (74)

b) La plurilegislatió segons el sistema de localització directa

La qüestió que sorgeix ara, un cop perfilat el sistema de localització directa és quina implicació pot

(74) DE NOVA, R., "*La Convenzioni dell'Aja sulla legge applicabile alla responsabilità per danni derivanti da prodotti*", Rivista Diritto Internazionale Privato e Processuale, 1973, pàg. 331.

tenir aquest sistema en relació amb una determinada visió de la plurilegislatió atès que a les pàgines d'aquest treball s'ha repetit diversos cops que la regulació d'aquest fet jurídic per part de la Conferència suposava un canvi substancial en la seva concepció com a fenomen també internacional.

La primera dada evident és que aquest sistema ja no té en compte l'Estat plurilegislatiu en el seu conjunt, globalment, sinó que procedeix a desmembrar l'Estat compost en les diverses parts que l'integren, és a dir, en les diverses unitats territorials que el componen "... *dimodoché i collegamenti enumerati dalla Convenzione si potranno riferire a ciascuna di esse...*" (75). DA NOVA dona aquesta explicació en comentar l'article 21 del Conveni sobre responsabilitat dels fabricants, és a dir, en relació amb el sistema que aquí hem anomenat de fragmentació, que té algunes connotacions ben diferents del que ara estudiem,

(75) Article 7. "*Lorsqu'il n'a pas été choisi de loi, le trust est régi par la loi avec laquelle il présente les liens les plus étroits.*

Pour déterminer la loi avec laquelle le trust présente les liens les plus étroits, il est tenu en compte notamment:

a du lieu d'administration du trust désigné par le constituant;

b de la situation des biens du trust;

c de la résidence ou du lieu d'établissement du trustee;

d des objectifs du trust et des lieux où ils doivent être accomplis"

per bé que sigui una interpretació perfectament aplicable també al sistema de localització directa. L'esquarterament doncs, de l'Estat plurilegislatiu té com a resultat que la Convenció en qüestió identifica precisament i directa la llei de la unitat territorial competent, i aquesta identificació es produeix mitjançant la interpretació i vinculació immediata de les connexions convencionals amb el "*territorium legis*" interessat, és a dir, que provoca l'aflorament dels diferents ordenaments singularment considerats com a directament operants en l'àmbit internacional, sense mediatitzacions, sempre que resultin invocats per aplicació de la Convenció.

Dèiem en parlar de l'article 16,2 del Conveni Règims matrimonials, que aquesta identificació directa del "*territorium legis*" s'ha d'interpretar com una precisió, com un salt qualitatiu del concepte "vinçle més efectiu", en el sentit que concreta els seus avantatges i allunya els seus inconvenients, particularment els derivats de la imprecisió que comporta, per bé que no queda totalment foragitada. En el Conveni Trust, per exemple, torna a aparèixer a l'article 7 (76), com a criteri subsidiari en cas de manca o absència d'elecció de llei aplicable de les nocions anglosaxones de

(76) GAILLARD, E., TRAUTMAN, D.T. "La Convention de la Haye du 1er juillet 1985 relative à la loi applicable au trust et à sa reconnaissance". Rev. crit. de D. i Pr. núm. 1/1986, T. 75, pág. 4.

la "proper law of the trust" en la regulació d'aquesta institució (77) encara que en aquest cas "vinclé més efectiu" sigui un concepte relativament precisat per la mateixa Convenció que orienta així la discrecionalitat judicial, tal com es desprèn de la lectura de l'esmentat article, i que, per aquesta via, les connexions que ajuden a concretar-ho connecten altre cop amb la unitat territorial interessada a la qual fa referència l'article 23 d'aquest Conveni.

Seguint les paraules de Von OVERBECK, Relator del Conveni Trust, insistim doncs, que la solució adoptada en aquest cas, com en tots els altres que es conformen amb el model de localització directa, és la d'aplicar immediatament les normes de conflicte de la Convenció a les unitats territorials (78) que integren un Estat d'estructura jurídica complexa i per tant, aplicar de forma immediata la

(77) Rapport Von Overbeck, Actes et Doc. XV Session 1985, pàg. 411.

(78) DE WINTER a les pàg. 423 i ss. del seu curs de la Haia "Nationality or Domicile? The present state of Affairs" (R. des C. 1969-III, vol. 128) relata el procés d'incorporació i significat del concepte de residència habitual com a punt de connexió de les Convencions de la Haia i com a pont entre la nacionalitat i el domicili. La mateixa idea es troba a CAVERS, "Habitual residence: A useful concept?". Am. Un. L. Rev. (1972) 21 pàg. 475 o NORTH, P.M. "Development of Rules of Private International Law in the field of Family law". R. des C. 1980-1, vol. 166, pàg. 92, HOOGSTRATEN à "La Codification par traités en droit international privé". R. des C. 1967, III, vol. 122, pàg. 355 i ss.

norma material de l'ordenament territorial així identificat directament per la Convenció, i no pas perquè aquestes unitats siguin equiparades a l'Estat als efectes del Conveni, sinó, més aviat, per la simple identificació que permet la concreció dels criteris convencionals.

La qüestió que hom pot plantejar és: Què ho fa que es pugui identificar per endavant, directament, la llei de la unitat territorial competent?, la resposta és que això és possible, és clar, pel simple fet de posar-la en relació amb les connexions previstes per la Convenció, que són aquestes les que efectuen la prèvia determinació. Ara bé, això és possible també perquè en el substratum del sistema de localització directa pesa indubtablement el debat que ha portat la Conferència a dirimir el contenciós entre les concepcions del domicili i de la nacionalitat com a punts de connexió en favor del concepte de fet de la residència habitual (79), que substitueix i es troba estretament vinculat al de domicili i prolifera en les Convencions elaborades a partir de 1950. En la connexió "residència habitual" predomina una certa concepció sociològica i alhora

(79) DE WINTER, Op. cit., pàg. 431. També, del mateix autor, Vid. Doc VIII Session (1956), pàg. 127. En el mateix sentit, SUMAMPOW, M., quan diu: *"la notion de résidence habituelle, au sens de la Convention de la Haye est dérivée d'éléments normatifs. Elle vise le lieu où se trouve le centre de gravité effectif de la vie..."* à *"Les nouvelles Conventions de la Haye, leur application par les Juges nationaux"*. T. II, 1984, pàg. 109.

aglutinada dels diversos i possibles lligams de la persona amb una determinada Comunitat, en definitiva, amb l'ordenament jurídic que regula i conforma aquesta Comunitat i que es tradueix en l'expressió jurídica de "centre efectiu de la vida" (80), no gaire allunyat doncs, d'aquell altre concepte que anomenàvem "vinçle més efectiu". Per això el concepte de residència habitual equivaldria al domicili social de la persona, com diu DE WINTER (81) en el sentit d'aquell país o territori jurídic que efectivament és l'escenari de la vida d'una persona.

D'aquesta manera és possible establir un pont, d'una banda entre una concepció sociològica basada en la idea de comunitat i una concepció jurídica fonamentada en l'ordenament, del concepte de domicili i, per altra banda, entre aquest mateix concepte entès simplement com a connexió que determina la llei personal aplicable -que aquí no interessa- i com a idea que prefigura una determinada visió de les unitats jurídic-territorials que interessin el Dret Internacional Privat.

(80) DE WINTER, *Op. cit.*, pàg. 431.

(81) FALLONBRIGDE, J.D. "Le renvoi est la loi du domicile". *Revue Critique de D.I.Pr.* 1947, pàg. 53. També en aquest mateix sentit vegeu GRAVESON, R., *Conflict of Laws*, 1974, pàg. 185.

Es torna a reprendre així el concepte de domicili que en la seva versió anglesa, és a dir, com a "*unité territoriale dans laquelle prévaut un système simple de droit qui lui est spécifique*" (82) i, per tant, amb independència que es correspongui o no amb els límits d'un Estat, serà determinant per aproximar-nos a la concepció que la Conferència té de la unitat territorial emprada pels Convenis de la Haia, particularment pels que segueixen el sistema de localització directa, de manera que predomina la idea de "*law district*" o "*territorium legis*", en expressió llatina que es pot acotar prèviament de la mateixa manera que és acotat i identificat prèviament quan el *territorium legis* es correspon a un Estat monolegislatiu mitjançant el procediment de posar-ho en relació amb les connexions del Conveni de manera que podem precisar sense gaire problemes a quin Estat ens referim en un cas concret si parlem d'aplicar la llei de l'Estat de la residència habitual del difunt (article 2 de la Convenció Administració de successions) o la llei de l'Estat on s'estableix la primera residència habitual després del matrimoni (article 3,3 del Conveni Règims matrimonials) o de l'Estat on el venedor té el seu

(83) Vid VITTA, E., vol. I, pàg. 139 i ss., també DE NOVA, "*Il richiamo di Ordinamento plurilegislativi. Studio de diritto interlocale ed internazionale privato*" Studi nelle Scienze Comidiche e Sociale, Pavia, 1940, pàg. 11-194.

establiment (article 8,1 del Conveni Venda internacional), etc.

Sembla força evident que aquesta forma d'operar col·loca tots els ordenaments, siguin únics o bé ordenaments simples integrants d'un ordenament compost, en un pla d'absoluta igualtat en l'esfera internacional; ja no hi ha una consideració extrínseca del fenomen plurilegislatiu, sinó que aquest s'integra, s'incorpora de manera que només es té en consideració l'existència d'unes determinades situacions de tràfic jurídic internacional connectades a diversos ordenaments -i no hi fa res que algun d'aquests sigui part d'un sistema plurilegislatiu- i la necessitat de determinar de manera uniforme el dret aplicable. La necessitat de solucions uniformes a la determinació del dret aplicable i l'equiparació o no distinció dels ordenaments imposa que les solucions siguin idèntiques tant si l'ordenament invocat és unitari com si és una part d'un ordenament no unificat, quan la Convenció hagi de ser aplicada.

Pel que fa a la qüestió de si existeix algun paral·lelisme o identitat entre aquest sistema i aquella teoria doctrinal (83) que parla de les connexions idònies,

(83) *Vid. ut supra*, nota 39.

bàsicament les de caràcter territorial que permeten procedir a una remissió directa a l'ordenament aplicable dins d'un sistema plurilegislatiu, cal observar que el sistema de localització directa com a solució al problema de la remissió a un sistema jurídicament no unificat té un caràcter nou.

La remissió directa tradicional que es justifica per l'ús per part de la norma de conflicte de connexions idònies (lloc de situació, lloc de conclusió del contracte, etc...) descansa, evidentment, sobre la connexió; la connexió determina el vincle entre la relació jurídica o el fet jurídic i un determinat ordenament, es podria dir que la connexió actua a mode de fil conductor, que es mou a la recerca de l'ordenament competent. En el cas del sistema de la Conferència que ara veiem, però, el punt de referència no gravita precisament sobre la connexió sinó sobre la idea d'unitat territorial tal com era definida uns paràgrafs més amunt, és a dir, com a "*law district*".

La connexió en el sistema de localització directa adopta un paper més estàtic i secundari, tal vegada perquè la seva funció primigènia, la d'assenyalar el dret aplicable, l'exerceix en altres parts del Conveni, tal vegada perquè la connexió resta idèntica per acomplir la funció de determinar l'ordenament singular competent tant si aquest és el d'un Estat monolegislatiu com part de

l'ordenament d'un Estat de sistema jurídic compost i sobretot perquè la funció de la clàusula de localització directa és, fonamentalment, interpretativa. Per tant, la clau de volta d'aquest sistema és la unitat territorial, allò que els Convenis es preocupen de delimitar, de qualificar, d'apropar a les connexions i de concretar. La funció d'aquestes clàusules és bàsicament la de delimitar cada unitat territorial com a "law district" per tal que la connexió convencional pugui identificar, indistintament, qualsevol que sia el "law district" competent, sia aquest un Estat o una part d'un Estat. En aquest sistema no és únicament el punt de connexió el que és interpretat en funció d'un Estat plurilegislatiu, sinó que es també el mateix sistema jurídic. no unificat, les diverses parts que el conformen, el que resulta definit per tal d'encaixar-lo al sistema de determinació de la llei aplicable previst amb caràcter general pel Conveni.

Així doncs, mitjançant el sistema de localització directa que esmicola els sistemes plurilegislatius o els descompon en les seves diverses parts, la Conferència trenca amb la distinció entre Estat jurídicament unitari i Estat jurídicament no unificat, si més no als efectes dels Convenis que així ho regulen, de manera que l'element central, allò que es pren en consideració és cada ordenament jurídic-unitari o part d'un ordenament compost, cadascun

d'aquests ordenaments constitueix la "unitat" des de la qual i sobre la qual opera el Conveni.

c) La localització directa com a solució uniforme interna o internacional

La resposta a aquesta pregunta ha de seguir, poc més o menys, la pauta marcada a l'epígraf equivalent del sistema de remissió, tenint en compte, per una banda, que s'han de reiterar aquí les qüestions bàsiques ja plantejades en aquell apartat perquè, en definitiva, són comunes a tots els sistemes relatius a la plurilegislatió dels Convenis de la Haia; és a dir, el nucli del problema és format per la qüestió proposada per DE NOVA (84) de si les normes uniformes de conflicte de les Convencions fan referència exclusiva o no als conflictes internacionals, posant això en relació amb la funció o vocació de les codificacions de les normes de conflicte de substituir les normes d'aquesta naturalesa dels Estats contractants. Per altra banda,

(84) Són el Conveni sobre Règims matrimonials del 14 de març de 1978; el Conveni sobre reconeixement i validesa del matrimoni, del 14 de març de 1978; el Conveni sobre segrest d'infants del 25 d'octubre de 1980; el Conveni sobre el reconeixement del Trust del 20 d'octubre de 1984 i el Conveni sobre la Compra-venda internacional del 30 d'octubre de 1985.

caldrà tenir en compte que la resposta, tot girant al voltant dels tres eixos sobre els que era argumentat també l'aspecte de la uniformitat en la solució de remissió -com són el del paper atorgat a la plurilegislatió per les Convencions de la Haia, el de la mateixa uniformitat de les solucions i el de la solució internacional en confrontació amb la interna- serà aquí quelcom diferent, diferència que és condicionada pel tractament, podríem dir-ne igualatari, de la plurilegislatió, o altrament dit, allò que veiem com una nova forma d'enfrontar la pluralitat legislativa per part de la Conferència quan pren en consideració únicament l'ordenament, o dit d'una altra manera, l'alteritat d'ordenaments com a element clau de tot aquest sistema.

La primera diferència que forçosament condiciona la resposta que es doni a la pregunta que encapçala aquest epígraf és que la fórmula emprada per les clàusules de localització directa per a la determinació de la llei aplicable utilitza la via d'equiparar, d'igualar els diversos ordenaments de manera que no hi ha una solució per als Estats monolegislatius i una solució diferent particular per als Estats jurídicament no unificats. La solució és única, és la mateixa, a tot estirar, interpretada per tal d'adaptar-la a les característiques de l'Estat plurilegislatiu, tasca que acompleixen la classe de normes que ara veiem.

La segona diferència és una conseqüència lògica d'aquest anivellament dels ordenaments, que planteja el sistema, del reconeixement explícit de la dimensió internacional del fenomen plurilegislatiu que porta a precisar, conforme a això, els conceptes emprats com és ara el "d'internacional", per tal d'ajustar-ho al disseny traçat pel sistema de localització directa.

De tot això en resulta que el paper jugat aquí pels Estats plurilegislatius no és el mateix que el representat en el sistema de remissió. És evident que, en el sistema que ara es comenta hi són involucrats de bon començament. La solució de localització directa no considera els Estats jurídicament compostos des de la perspectiva d'una perspectiva d'una possible remissió, sinó que, més aviat, els incorpora per tal de plantejar de forma global i conjunta el problema de la determinació uniforme de la aplicable a una relació jurídica internacional. Això ja ens dona una primera pauta per tal d'abordar la qüestió de si la solució de localització directa prevista als Convenis és una solució internacional o bé si també pot ser una solució interna, és a dir, una solució aplicable quan es planteja dins d'un Estat on coexisteixen diversos ordenaments jurídics.

Sembla que no cal deturar-se gaire per tal de justificar que la solució convencional de localització

directa és una solució pensada i dirigida als conflictes internacionals o a les relacions jurídiques internacionalitzades, i això per una raó òbvia, perquè aquestes clàusules no fan altra cosa que interpretar, que "precisar el joc de la regla de conflicte convencional". -com dèiem unes pàgines enrera-, als efectes dels Estats jurídicament no unificats i que, per tant, hi ha una estreta vinculació entre ambdues normes. No és pas una solució pensada per als conflictes interns o per a les relacions jurídiques estrictament internes, tot deixant de banda el possible mestratge i utilitat que la solució pugui representar per a aquells Estats plurilegislatius mancats d'un sistema propi de solució dels conflictes interterritorials i sense negligir la influència que pugui exercir sobre les progressives reformes legislatives que en aquest punt es vagin produint en els Estats de naturalesa plurilegislativa.

Per altra banda, el títol d'aquest epígraf parla també de solució uniforme; caldrà doncs fer referència a l'aspecte estricte de la uniformitat de la solució i en aquest sentit, insistir que aquí no es tracta d'un concepte formal d'uniformitat, de proporcionar als Estats un mínim denominador comú, com fa el sistema de remissió, que permeti la determinació de la llei aplicable segons uns criteris harmònics que actuen a mode d'un foc d'artifici que surt en una direcció però, finalment esclata en mil punts de llum

diferents. Aquí el propòsit és determinar amb precisió i de forma unívoca el dret que ha de ser aplicat quan intervé un sistema jurídic no unificat i això ho aconsegueix, primer, perquè els criteris són fixats uniformement a les normes convencionals de conflicte establertes amb caràcter general i, segon, perquè també els criteris d'interpretació d'aquelles que proporcionen les clàusules de localització directa, ho determinen amb precisió.

Del fet que la solució de localització directa sigui una solució uniforme internacional se'n deriven dues conseqüències, d'una banda que resulta totalment sobrer afegir, tal com ho fan els Convenis que segueixen aquest sistema, a partir de la XIII Sessió de la Conferència (85), una clàusula d'exclusió, la funció de la qual és la de contribuir a donar una interpretació adient a les normes relatives als Estats plurilegislatius que ho precisen per raó del mètode que utilitzen, com són ara les del sistema de fragmentació i, de retruc, contribueixen a precisar l'àmbit del Conveni. Aquí, ben al contrari, el complement d'aquestes clàusules és innecessari i superflu; en tot cas

(85) Recordem que a la "*Note sur les problèmes provoqués par les systèmes non unifiés*", el Bureau Permanent tracta indistintament ambdós sistemes sota la rúbrica de la identificació de la unitat territorial amb l'Estat. Actes et Doc. XIII Session, vol. I, pàg. 106.

la seva presència confirma, però, el caràcter internacional que indubtablement ostenta la solució.

Per altra banda, que la solució del sistema de localització directa sigui una solució adreçada als conflictes internacionals contribueix a delimitar les qüestions que hom planteja quan es parlava del sistema de remissió referent a la funció i vocació de la codificació de les normes de conflicte de substituir les normes estatals d'aquesta naturalesa i, per tant, en relació a la situació derivada d'una possible confrontació entre la solució interna i la internacional.

En aquest cas, val a dir, que aquí sí que es produeix una substitució de la norma estatal per la norma convencional, és a dir, que la norma de conflicte o la norma convencional que determina la llei aplicable, un cop complerts tots els tràmits que en matèria de tractats imposa el Dret Internacional Públic, i seguits, si s'escau, els mecanismes interns d'incorporació, s'integrarà en cada ordenament jurídic juntament amb la norma que en facilita l'aplicació -com és ara la de localització directa o la de fragmentació- quan en el "conflicte" intervé l'ordenament d'un Estat jurídicament no unificat. Això vol dir que la norma convencional relativa a la plurilegisllació s'haurà d'aplicar sempre que en una relació jurídica regida pel Conveni es trobin implicats ordenaments pertanyents a un

sistema jurídic compost, cas en el qual substituïran les normes internes de remissió "ad extra" que pogués tenir l'ordenament de cada Estat contractant i fins i tot substituirà el sistema de remissió "ad intra" previst en un Estat contractant de sistema no unificat si per qualsevol raó resulta d'aplicació un Conveni de la Conferència que tingui prevista una clàusula del tipus de localització directa o bé de fragmentació.

En canvi, subsistirán les normes de dret interlocal, dels ordenaments que en disposin, per als conflictes de llei estrictament interns, de manera que pot molt bé succeir que en un mateix Estat, part d'un Conveni de la Haia que disposi de la classe de normes que ara comentem, coexisteixin tres tipus de normes per resoldre els conflictes de lleis plantejats en relació amb l'objecte del tractat, és a dir, que es pot donar l'existència d'un triple estàndard de solucions, d'una banda, la solució convencional uniforme als conflictes internacionals, sense oblidar la concepció ampla que hom ha donat d'aquesta categoria, quan resulta d'aplicació al Conveni; d'una altra banda, la solució interna prevista per als conflictes internacionals quan el Conveni no és d'aplicació; i, finalment, la solució interna als conflictes interlocals que es produeixen exclusivament entre els ordenaments d'un Estat de sistema compost.

C.- El sistema de fragmentació

En la classificació de les tècniques emprades per la Conferència per solucionar les qüestions relatives a la plurilegisllació en relació amb la determinació del dret aplicable, es mencionava en últim terme el sistema de fragmentació. Efectivament, és gairebé l'últim que cronològicament apareix, a la XI Sessió de la Conferència, a poca distància del sistema de localització directa encetat en el projecte de Convenció sobre el Divorci, també d'aquesta sessió i, a més, pràcticament constitueix una anècdota dins del panorama de les normes relatives a la plurilegisllació en els Convenis de la Haia, tant pel que fa a la seva minvada presència -només tres Convenis el segueixen, el Conveni sobre Accidents de Circulació, del 4 de maig de 1971, el de responsabilitat dels fabricants, del 2 d'octubre de 1973 i el relatiu al Contracte d'intermediaris, del 4 de març de 1978-, com pel que fa a la gran similitud que en el fons guarda amb el sistema de localització directa.

Tanmateix, i malgrat els evidents punts de contacte entre ambdós sistemes, no es pot arribar a dir que siguin idèntics, si més no, la peculiaritat intrínseca del sistema

de fragmentació, motivada per una interpretació literal de la seva fórmula provocarà la introducció en els Convenis de la Haia de la clàusula d'exclusió, que té una de les funcions potser més distorsionadores.

Per comprendre l'abast i significat del sistema de fragmentació, en contrast amb el de localització directa, prendrem com exemple, tot i no ser el primigeni, el text de l'article 12 del Conveni sobre responsabilitat dels fabricants, que després es reproduïx fidelment a l'article 19 del Conveni sobre Contracte d'intermediaris, amb la redacció que segueix:

"Lorsqu'un Etat comprend plusieurs unités territoriales dont chacune a ses propres règles en matière de responsabilité du fait des produits, chaque unité territoriale est considérée comme un Etat aux fins de la détermination de la loi applicable selon la Convention".

La lectura d'aquest article fa ben palès que el procediment pel qual aquest sistema aconseguix identificar el dret que resultarà aplicable en un sistema jurídicament no unificat consisteix a equiparar cada unitat territorial, que disposi de legislació pròpia, de les que integren un Estat compost, amb l'Estat mateix, és clar que aquesta identificació cal situar-la dins l'àmbit del Conveni però que dins d'aquests límits, es tracta d'una equiparació

total, sense reserves de tal manera que ambdues entitats queden reduïdes a la seva més pura i estricta estructura jurídica, desproveïdes de qualsevol altre element o consideració que no tingui aquest caràcter i, per això mateix, igualades.

és clar també, que en actuar així efectua la mateixa operació de fraccionament ideal de l'Estat que realitzaven les normes de localització directa; ambdós sistemes fonamenten el seu mètode per a la determinació del dret aplicable en una prèvia descomposició de l'Estat jurídicament complex per destacar cada unitat territorial amb ordenament propi, i atribuir-li després, si s'escau la competència legislativa. És per això, pel fet de néixer ambdós en el mateix moment, durant la XI Sessió de la Conferència, per trencar ambdós amb les clàssiques fórmules anteriors i pel fet de cercar per igual la màxima seguretat jurídica i uniformitat de les solucions mitjançant la identificació concreta del dret en cada cas aplicable, tot i que hi intervingui un sistema jurídica no unificat, que hom acostuma a donar-los tractament unitari (86).

(86) El text de l'article de l'Avant-projecte és en essència el mateix que després passarà a ser el text definitiu a l'article 12 del Conveni i disposa: *"Toute unité territoriale faisant partie d'un Etat à système juridique non unifié est considérée comme un Etat pour l'application des Articles 2 à 6, lors qu'elle a son propre système juridique"*. Actes et Doc. XI Session, 1968, vol. III, pàg. 64.

Amb tot, com diem, la diferent intensitat en el fraccionament de l'Estat compost, que en un cas implica simplement l'acotament de les diverses unitats legislatives que poden resultar competents i la interpretació en relació amb elles de les connexions emprades pel Conveni; i en un altre cas, en el sistema de fragmentació que ens ocupa, significa una divisió i descomposició total de l'Estat jurídicament no unificat, de manera que s'equiparen, sense matitzacions, les diverses parts que resulten amb el concepte d'Estat emprat pel Conveni, -la qual cosa provocarà, precisament, la introducció del correctiu que representa la clàusula d'exclusió- i, així mateix, la diferència del mètode seguit per cada un d'aquests dos sistemes que això també comporta, permet de distingir-los.

La fórmula del sistema de fragmentació apareix per primera vegada a l'article 8 de l'Avant-projecte de la Convenció sobre Accidents de circulació, adoptat per la Comissió especial el 4 de maig de 1968 (87). Recordem que amb anterioritat, el 5 de gener de 1968, ja havia aparegut la fórmula del sistema de localització directa a l'Avant-projecte de Convenció II en matèria de Reconeixement de

(87) Doc. préliminaire 5 janvier 1968. Actes et Doc. XI Session, 1968, T. II, pág. 50-63.

Divorcis (88). Si les raons que van motivar la substitució del sistema de remissió durant la XI Sessió, bàsicament fonamentades en l'abandonament de la nacionalitat com a connexió principal, i l'adopció de connexions espacials, han pogut ser explicades, malauradament, és difícil arribar a tenir un coneixement prou clar i exacte de les raons que porten els delegats i membres de la Comissió especial de la Convenció sobre Accidents de Circulació a adoptar aquesta variant, enfront del sistema de localització ja cristal·litzat en els treballs de la Convenció sobre Divorci, per causa de l'escassa i sintètica informació que, en certs aspectes, proporcionen les Actes de la Conferència, de manera que és obligat moure's en el terreny de les suposicions i interpretacions, sempre viciades per un cert "parti-pris" personal ineludible.

Per una banda, cal observar que els tres Convenis que adopten aquesta solució, -el d'Accidents de circulació, el de Responsabilitat dels fabricants i el de Contractes d'intermediaris-, en última instància tenen per objecte la responsabilitat i, ara per ara, són els únics que tracten aquesta matèria; podria això explicar suficientment per què adopten aquest sistema? La resposta ha de ser negativa. La raó cal cercar-la en el Conveni sobre Accidents de

(88) Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 198.

Carretera; els altres dos es limiten simplement a reproduir per inèrcia, amb certes adaptacions, les fórmules que prenen com a model del Conveni sobre accidents de circulació, empesos per la coincidència essencial de l'objecte que tracten. En aquest sentit, són prou clares les paraules del President de la I Comissió, Sr. Van HECKE, que s'ocupa del Conveni sobre Responsabilitat dels fabricants que enceta la sessió que haurà de tractar les clàusules relatives a la plurilegislatió, presentant com a base de la discussió el contingut dels articles 10 a 15 de la Convenció sobre Accidents de circulació i afegint si l'article 12 d'aquest Conveni -que és la clàusula de fragmentació- planteja alguna qüestió (89). És també significatiu el fet que s'ignori el recordatori que fa EDIBACHER, d'Austria, en relació amb la proposta dels Estats Units d'un model de clàusula estàndard i la conveniència d'harmonitzar els diversos textos en aquesta matèria (90).

Per altra banda, i en relació amb la possible incidència de les connexions en l'adopció d'aquest sistema, val a dir que les connexions que preveuen aquests Convenis són també connexions espacials, directament vinculades al lloc considerat determinant en relació amb els fets per

(89) Op. cit., pàg. 199.

(90) Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 164 i 165.

atorgar competència a la seva llei, -Estat on succeeix l'accident o es produeixen els danys, Estat on és immatriculat un vehicle o de l'establiment professional, etc...- Per tant, sembla que hauria estat possible adoptar també una fórmula semblant a la utilitzada pels articles 13 i 14 de la Convenció en matèria de Divorci, que identifiquen directament la legislació de la unitat territorial competent, en lloc d'acollir-se al sistema que, tot deixant de banda els recels que podia plantejar des del punt de vista del dret públic, va rebre immediatament objeccions per part del delegat britànic NEWMAN i del nord-americà REESE (91) per considerar que una interpretació literal de l'article podia interferir en la resolució dels conflictes interns dels Estats plurilegislatius, mentre que, en el mateix debat, els delegats del Canadà i l'italià DE NOVA, entre d'altres propugnaven la conveniència d'aplicar la Convenció també a les relacions interterritorials (92). De fet, és l'únic aspecte del text de l'article 8 de l'Avant-projecte que apareix discutit a fons, i la raó que mou a la Gran Bretanya a presentar una proposició dirigida a

(91) *Ib. idem.*

(92) *"Where under this Convention the applicable law is that of a State having a non-unified legal system, the law shall be that of the relevant territorial entity of that state having its own legal system". Doc. de treball núm. 32, Op. cit., pàg. 155.*

substituir la fórmula de l'article 8, redactada per la Comissió especial, pel contingut del que ells proposen en el Document de treball núm. 32 (93) i que s'aproxima més al sentit de la clàusula de localització directa; veiem sinó el paral·lelisme que guarda amb les fórmules dels articles 23 del Conveni relatiu al Trust i del 19 del Conveni sobre Compra-venda internacional, on els canvis que s'observen entre aquest i la proposta britànica són més aviat de caire redaccional, com ara la substitució del terme "*relevant territorial entity*" pel d'"*unité territoriale concernée*".

Una possible interpretació de les raons que hagin pogut portar a l'adopció d'aquest sistema en el Conveni sobre Accidents de circulació, i de retop als altres dos convenis que també el segueixen -un xic simplista, si voleu, per basar-se en allò que destaca a primer cop d'ull- cal cercar-la, a part, és clar, del funcionament autònom i no coordinat de les diferents comissions encarregades de la preparació de cada Conveni, més en la multiplicitat de les connexions emprades per aquest Conveni, en el "*depeçage*" que formula, que no pas en el caràcter mateix de les connexions, i no perquè el sistema de localització no

(93) Observations des Gouvernements relatives à l'Avant-projet de Convention sur la loi applicable en matière d'accidents de la Commission speciale, 4 maig 1968. Actes et Doc. XI Session, 1968. T. III, pàg. 82.

sigui útil en aquest cas, sinó perquè s'ha optat per una fórmula simple, abreujada, fins i tot expeditiva, que procura una certa economia legislativa en liquidar per la via d'una senzilla identificació tota una feixuga tasca d'interpretació i identificació casuística de les connexions.

a) Funció del sistema de fragmentació

La funció última d'aquest sistema coincideix plenament amb la que compleixen les altres dues solucions ja comentades, que segueixen les clàusules relatives a la plurilegislatió, és a dir, és la de determinar el dret aplicable en un sistema plurilegislatiu quan intervé la Convenció. Un cop més, el comentari ha de girar al voltant del mode mitjançant el qual el sistema procedeix a efectuar aquesta localització.

El sistema de fragmentació, igual com ho fa el de localització directa, opta també per una solució que permeti la identificació més immediata possible del dret aplicable en un sistema jurídic compost, mitjançant la interpretació dels elements o conceptes clau dels Convenis. El caràcter específic del sistema, en aquest cas, consisteix precisament en què tota unitat territorial amb legislació pròpia en la matèria que tracti el Conveni és considerada com un Estat,

és a dir, el procediment actua mitjançant una plena identificació entre ambdós, que únicament és limitada "aux fins de la *determination de la loi applicable selon la Convention*", segons els articles 12, *in fine*, del Conveni sobre Responsabilitat dels fabricants i 19, *in fine*, del Conveni sobre Contracte d'intermediaris. Perquè no hi hagi dubtes, a les Observacions dels Governes a l'Avant-projecte de Convenció en matèria d'accidents de circulació, Austria s'afanyà a precisar que aquesta disposició "*devrait avoir trait au droit civil seulement*" (94), és a dir, per una banda es vol insistir que els aspectes penals queden al marge, però també, de forma més general, que qualsevol consideració vinculada al Dret públic és aliena al sentit i significat d'aquesta equiparació, l'abast de la qual és restringida a la concreta matèria de cada Convenció que la contempla i que, per tant, no són lícites interpretacions que vagin més enllà d'aquests límits.

Ara bé, aquesta tasca d'interpretació que s'esmentava representa una forma d'invertir els termes de la solució anterior. En la localització directa es procedia a interpretar les connexions convencionals i vincular-les directament a la unitat territorial la legislació de la qual

(94) DE NOVA, R. "*La Convenzioni dell'Aja sulla legge applicabile alla responsabilità per danni derivanti da prodotti*". R.D.I.P.P., 1973, pàg. 331.

esdevenia, per aquesta raó, competent i, per això mateix, quedava designada d'antuvi per la pròpia Convenció; en el sistema de fragmentació, l'operació de subsumir el concepte d'unitat territorial en la categoria jurídica de l'Estat, comporta atorgar-los un tracte equivalent al de l'Estat. Amb tot, segons un determinat punt de vista, això pot significar establir una actuació mediatitzada de les diferents parts d'un Estat plurilegislatiu, puix que la vinculació o relació entre unitat territorial i connexió determinant no s'efectua directament entre ambdues, sinó mitjançant l'assimilació de la unitat territorial a l'Estat. No hi ha una veritable interpretació convencional dels conceptes clau i determinació precisa de la unitat territorial interessada, sinó, més aviat l'analogia que estableix entre Estat i unitat territorial permet aplicar les connexions pensades per a un a l'altra. L'aplicació analògica de les connexions és més aparent que real, atès que la identificació que el sistema porta a cap significa igualar-los en allò que és la seva més pura essència, això és, com a ordenaments jurídics individualitzats.

Aquesta relativa ficció, per mitjà de la qual opera el sistema de fragmentació, comporta que les connexions en si mateixes restin, per dir-ho així, immutables i que, per contra, la veritable tasca hermenèutica graviti en aquest cas sobre el concepte d'unitat territorial en la mesura que, cada cop que en l'aplicació del Conveni intervingui un

ordenament jurídic d'estructura complexa, es farà necessari adaptar i establir, cas per cas, l'equivalència entre una determinada unitat territorial i l'Estat, en relació als conceptes com "lleï interna de l'Estat" o "Estat d'immatriculació", etc..., és a dir, els determinants per donar competència a una llei en comptes de a una altra.

b) La plurilegislatió segons el sistema de fragmentació

Si fins ara hom ha estat repetint insistentment sobre el fet que la regulació de la pluralitat legislativa per part de la Conferència indicava un canvi qualitatiu vers la concepció d'aquest fenomen jurídic des de la perspectiva internacional, es pot afirmar sensr dubtes que en cap dels sistemes estudiats fins aquest moment, això és tan cert com en el que ara ens ocupa, fins i tot comparant amb la solució de localització directa amb la que comparteix tants elements comuns.

En el sistema de fragmentació, efectivament, ja no es tracta únicament d'incorporar el tractament del fenomen a l'esfera internacional, com fa el sistema de remissió, ni tan sols es tracta de reconèixer simplement la possible operativitat immediata, en l'àmbit internacional, dels diferents ordenaments jurídics singularment considerats, com fa el sistema de localització directa; aquí s'està donant

un pas decisiu en el procés d'equiparació dels problemes de la plurilegislatió, sia en sentit propi, és a dir, intern, sia internacional, abordats tots dos en llur dimensió internacional.

No és possible passar per alt que una interpretació literal, i encara més "*letto da solo*" (95) com diu DE NOVA, de cadascun dels articles que pertanyen a aquest sistema condueix fàcilment a la conclusió, com ho fa el President de la I Comissió de la XII Sessió, encarregada del Conveni sobre Responsabilitat dels fabricants que aquestes normes assimilen a les relacions internacionals "*les relations entre unités territoriales faisant partie d'un Etat à systeme juridique non unifié*" (96).

Tanmateix, la importància d'aquesta equiparació, d'aquesta igualtat de tracte, es mereix més atenció que la

(95) Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 199.

(96) Potser el comentari més sorprenent el trobem en el Rapport Karsten quan diu que aquesta disposició -la de l'article 19 del Conveni sobre Contracte d'intermediaris- "*bien entendu, se borne à énoncer un principe de droit international privé très largement reconnu*". Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. IV, pàg. 431.

obtinguda en els diferents *Rapports* d'aquests Convenis (97), ja que el fet del desmembrament de l'Estat jurídicament no unificat i la posterior assimilació de les diverses unitats jurídic-territorials amb l'Estat per tal d'identificar el dret aplicable, no explica prou clarament l'abast de la seva proposició. Si ens quedéssim aquí semblaria que l'Estat és la *vis atractiva* que arrossega cap a ell les diverses unitats territorials i els permet de gaudir de la seva naturalesa; ans al contrari, la importància de la solució rau precisament en un fet diferent, en el fet que tots aquests ens són despullats, descarnats fins a quedar reduïts a la seva ossada jurídica, com a territoris o unitats legislatives, única consideració de fons que interessa, única dada que certament els col·loca en peu d'igualtat; els ordenaments, en essència, són iguals, i en això són equiparables; per això les connexions del Conveni poden jugar indistintament en un cas o un altre, és per això que diem que el tractament del fenomen plurilegislatiu pren, sobretot a partir del sistema de fragmentació, una nova dimensió.

(97) Destaquen sobretot en aquesta postura, en els debats relatius al Conveni Accidents de Circulació, DE NOVA i sobretot els delegats del Canadà. Un d'ells, CREPEAU arriba a afirmar que "*le Canada a tout intérêt que la Convention s'applique également dans les relations interes entre provinces*". (Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 165). Durant els treballs sobre el Conveni de Responsabilitat dels fabricants, el delegat danès PHILIP insistia "*It would be useful if interprovincial cases were to be within the present Convention*" (Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 199).

c) La fragmentació com a solució uniforme interna o internacional

La qüestió de si és una solució uniforme interna o internacional sembla que aquí, per la mateixa expressió de la fórmula, es planteja de forma més punyent i directa que en els altres sistemes per causa de l'homologació de cada unitat territorial amb l'Estat, de la reducció del problema a la contraposició entre els ordenaments dels diferents territoris legislatius.

En realitat, com ja s'ha dit, tota la discussió provocada pels articles que segueixen aquest sistema de fragmentació es va centrar en la conveniència o no de la possible, o fins i tot, obligatòria, aplicació a l'àmbit dels conflictes interns de la solució convencional, per tant, parlar aquí d'uniformitat o no, interna o internacional, de la solució sense una anàlisi prèvia de la clàusula d'exclusió, tan indistricablement vinculada al sistema, no sembla pas possible.

Deixant, doncs, clar que el problema serà vist amb més profunditat i coneixement de causa en parlar d'aquella clàusula, serà convenient deturar-se aquí en tot cas en la consideració d'un punt que precisament és el generador i detonant que donarà pas a la clàusula d'exclusió. La qüestió clau que condiciona tot el plantejament posterior de la

uniformitat és la d'esbrinar què fa que la solució convencional a la determinació de la llei aplicable en matèria d'accidents de circulació o de responsabilitat dels fabricants pels seus productes o bé, la que se'n pugui derivar d'una relació de representació, vulgui ser foragitada com a solució per a l'àmbit intern, exclosa de les relacions interterritorials. Respon aquest afany a raons purament tècniques? És a dir, la connexió escollida per la Convenció per determinar en l'àmbit internacional la llei que és considerada més adient per regir el cas, resulta inadequada o incongruent si actua en un marc intern?. Sembla que la resposta negativa a aquest interrogant ens la donen tant les pròpies i veus autoritzades que s'aixequen per donar suport precisament a aquesta extensió a l'àmbit intern de les solucions convencionals (98), com el mateix fet de la naturalesa territorial de les connexions, a primera vista idònies per indicar la llei més apropiada.

Aleshores, cal situar la raó d'aquesta voluntat d'eludir la seva aplicació als conflictes interterritorials

(99) Són paraules de la intervenció del suís CAVIN, expressant el seu suport a la idea de suprimir per innecessària la clàusula d'exclusió de l'article 13 del Conveni Responsabilitat dels fabricants. (Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 199). Sempre que totes les connexions es trobin reunides en un sol Estat plurilegislatiu, la Convenció no hi té res a dir, la qüestió és interna, i òbviament la mateixa conclusió val per als Estats monolegislatius quan reuneix totes les connexions.

en el fet que aquests Convenis constitueixen gairebé lleis uniformes amb tot el que això comporta?. És un obstacle que la solució no vagi dirigida exclusivament als tercers Estats que hagin d'aplicar el dret d'un sistema jurídicament compost, sinó que obligui els mateixos Estats plurilegislatius?. Pesa sobre aquestes reticències el fet de la possible distribució interna de competències en la matèria objecte de la Convenció entre les diferents unitats territorials de l'Estat? En aquest sentit, caldrà recordar simplement que el Canadà i la Gran Bretanya que comparteixen aquesta situació -per exemple, pel que fa a la responsabilitat derivada d'accidents de trànsit- mantenen sobre aquest punt postures ben diferents, i que, en tot cas, la solució a aquest específic problema no es troba entre les clàusules que ara estudiem, sinó en la clàusula relativa a la tècnica d'estipulació, és a dir, la clàusula pròpiament federal. O, finalment, hi ha raons d'altra mena, diguem-ne, de tipus polític-filosòfic, que portin els Estats a oferir aquesta aferrissada resistència?

és evident que aquesta resistència no es manifesta per igual, ni és tan sols compartida, en els mateixos Estats plurilegislatius. Caldrà doncs cercar la resposta guiats per les paraules i arguments que utilitza la Gran Bretanya, gran defensora i instigadora de l'exclusió de l'àmbit de la Convenció dels conflictes interns, fermament ajudada en

aquesta tasca pels Estats Units, i això potser, ens ajudarà a esbrinar quin és el sentit exacte que en tot aquest debat, el de la Conferència, s'està donant al concepte "conflicte intern", que en principi admet, en aquest context, dues lectures immediates: una, el conflicte que es desenvolupa exclusivament entre els diferents ordenaments jurídics d'un mateix Estat, l'altra, el conflicte que implica un o més ordenaments jurídics d'un Estat plurilegislatiu, però amb elements d'estrangeria que poden fer intervenir la Convenció.

Excloure de la regulació convencional la primera accepció del concepte "conflicte intern" sembla que no presenta cap especial dificultat atès que no és en l'esperit de la Convenció ocupar-se'n, "*car il s'agit d'un problème de droit interne et non pas international*" (99), però ja s'ha dit com el President de la I Comissió del Conveni sobre responsabilitat dels fabricants, del 2 d'octubre de 1973, Van HECKE, entenia que aquests dos conflictes s'assimilaven, segons l'article 12 de l'esmentat Conveni (100) i com també, més tard, en el Conveni sobre llei aplicable als Contractes d'intermediaris del 14 de març de 1978, el britànic ANTON

(99) *Vid ut supra* nota 98.

(100) Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. IV, pàg. 353.

emfasitzà "*that one must look carefully at the terms, because in article 21 each territorial unit was treated as a state*" (101). En realitat, res no impediria als Estats que ho volguessin, des del punt de vista internacional, pactar la uniformitat de les solucions interterritorials per curiós que això pogués resultar i aquesta és precisament la interpretació que de totes totes, vol evitar-se, tot i que de seguir-la seria "*very odd as a matter of treaty practice and of international law*" (102).

Resulta evident de les paraules amb les que el delegat del Regne Unit, NEWMAN explica els motius que han portat el seu país a presentar esmenes (103) en relació al problema que ara tractem i que, d'una manera o altra, giren al voltant de la interpretació de l'article 8 de l'Avant-

(101) Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 165.

(102) Es tracta dels Documents de treball núm. 32, ja citat a la nota (*vid. ut supra*) i del Document de treball núm. 36 que diu: "*Add a further paragraph to article 1 - 5 to accidents occurring in a State having a non unified legal system and involving only vehicles registered in units of that State*". (Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 157). Recordem que l'article 1 de l'Avant-projecte de Convenció sobre llei aplicable en matèria d'accidents de circulació, adoptat per la Comissió especial el 4 de maig de 1968 (*Ibidem.*, 62), delimitava en el segon paràgraf l'àmbit d'aplicació de la Convenció per la via d'exclusió.

(103) *Ibidem.*, pàg. 164.

projecte de Convenció sobre Accidents de Circulació, és a dir, en relació al text que després quedarà reflectit a l'article 22 d'aquesta Convenció, no és cap altra que deixar ben clar i fora de cap dubte que les matèries internes han de quedar fora de la Convenció (104), i aquest, òbviament, és el primigeni objecte clarificador que té la clàusula d'exclusió.

Ara bé, aquesta interpretació inicial -admissible fins i tot *ex abundantia* i amb una certa flexibilitat de criteri, en el sentit que la Convenció no obliga a adoptar aquestes solucions per a l'àmbit intern, però que tampoc no impedeix de fer-ho (105)- durant el transcurs de les discussions sobre la clàusula d'exclusió del Conveni sobre Responsabilitat dels fabricants, va rebre un canvi de sentit, de significat, que superava el marc ordinari de la

(104) En aquest sentit LOUSSOUARN, President de la II Comissió que en la XI Sessió de la Conferència elabora el Conveni sobre llei aplicable als Accidents de circulació diu, "... *Qu'il ne faut pas empêcher un Etat d'aller plus loin que la Convention en insérant une clause que lui interdise de le faire*". Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 162.

(105) El delegat britànic ANTON, a requeriment del President de la Comissió encarregada del Conveni indicant la necessitat d'adaptar a les necessitats d'aquesta Convenció l'article 13 de la Convenció sobre Accidents de Circulació, suggereix que l'esmentat article hauria de llegir-se com segueix: "*A State having a non-unified legal system is not bound to apply this Convention where the applicable law would be that of one of its own territorial entities*". Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 199.

mateixa Convenció. La nova orientació de la clàusula modificava substancialment el concepte de conflicte intern i l'abast de la Convenció, atès que no es conformava a deixar al seu marge les qüestions purament internes, sinó que més aviat pretenia l'operació inversa; és a dir, que tan bon punt aparegués com aplicable l'ordenament d'una de les seves unitats territorials, l'Estat plurilegislatiu en qüestió quedaria alliberat de l'obligació d'observar la Convenció (106). És clar que aquesta forma de veure el problema implicava desconèixer la dimensió internacional del fenomen de la plurilegislatió i, a més, tallava de socarrel les possibilitats de cercar solucions uniformes i previsibles que afectessin per igual els Estats, qualsevol que fos la seva naturalesa. Era, doncs, una manera de frustrar les finalitats de la Convenció i d'establir una manifesta desigualtat entre els Estats plurilegislatius, que haurien pogut així eludir la Convenció en un supòsit en què els Estats monolegislatius eren obligats a observar-la, a desgrat que el seu ordenament resultés l'aplicable.

Afortunadament, en aquest cas la proposta anglosaxona no prosperà, i l'exclusió quedà reduïda als termes estrictes d'allò exclusivament intern, que els objectius de previsibilitat i uniformadors de la Convenció

(106) *Vid. et supra* nota 102, Doc. de treball núm. 36.

exigien. Diríem que la raó jurídica, si voleu la mateixa lògica jurídica de la tasca de la Conferència de la Haia, s'imposà a altres raons mai prou explícites, però sobre les que semblen influir decisivament arguments no estrictament jurídics.

D.- La clàusula d'exclusió

Mentre s'exposava el sistema de fragmentació ha estat necessari en diverses ocasions referir-se a la clàusula d'exclusió la causa i raó de ser de la qual es troba indissolublement vinculada al primer, atès que neix amb la finalitat d'aclarir el sentit de l'equiparació que formula aquell sistema i de limitar els efectes expansius d'una interpretació massa literal d'aquelles normes.

és a partir, doncs, del Conveni sobre llei aplicable en matèria d'Accidents de circulació, del 4 de maig de 1971, que la clàusula d'exclusió s'incorpora als textos convencionals de la Haia, inicialment sota la fórmula que presenta l'article 13 d'aquesta Convenció:

"Un Etat à système juridique non unifié n'est pas tenu d'appliquer la présente Convention aux accidents survenus sur son territoire, lorsqu'ils concernent des véhicules qui ne sont immatriculés que dans les unités territoriales de cet Etat".

L'origen d'aquesta norma es troba en la proposta de la Delegació del Regne Unit (107) d'afegir un cinquè apartat al paràgraf segon de l'article primer de l'Avant-projecte de Conveni sobre llei aplicable en matèria d'accidents de circulació que feia una exclusió de l'aplicació del Conveni a determinats supòsits que enumerava. L'esmena que presentaven es justificava a la vista de la fórmula que acceptava la clàusula relativa als Estats plurilegislatius que equiparava les diverses unitats territorials amb legislació pròpia en la matèria del Conveni amb l'Estat i aquesta era precisament la situació de la Gran Bretanya. Els britànics volien, doncs, deixar clar que la Convenció no s'aplicaria als accidents esdevinguts en un Estat de sistema jurídic no unificat i, exclusivament, entre vehicles immatriculats a les unitats territorials d'aquest Estat.

Va ser el President de la Comissió especial, LOUSSOUARN que desplaçà el problema plantejat de l'esfera d'exclusions generals contemplades aleshores a l'article primer, paràgraf segon de l'Avant-projecte, al nucli de les normes relatives a les qüestions particulars relacionades

(107) Actes et Doc. XI Session, 1968, T. III, pàg. 162.

amb els Estats plurilegislatius (108) atès que la preocupació per una possible intrmissió legislativa la manifestaven respecte al seu ordre intern, alguns Estats jurídicament compostos.

Val a dir que la proposta no va ser rebuda a cor que vols, si s'exceptua als Estats Units, perquè, indubtablement, tal com era plantejada "*elle nuit à l'équilibre de la Convention*" (109) atès que ignora la possible presència d'altres connexions o elements d'estrangeria que reclamarien l'aplicació de la Convenció i establiria una desigualtat de tracte amb els Estats unitaris, obligats a observar la Convenció en situacions en què es permetia de no fer-ho als Estats plurilegislatius. Tanmateix, el Comitè de redacció va recollir la fórmula que després del debat fou acceptada i passà finalment al text definitiu.

(108) TABORDA FERREIRA, *Ibidem*, pàg. 165.

(109) El Comitè de Redacció inclou la proposta com a article núm. 11 dels seus Documents de treball núm. 40 i 41 (*Op. cit.*, pàg. 177) amb la petita anècdota que la seva fórmula declara aplicable la Convenció als vehicles, quan hauria, en tot cas, de ser als accidents. Un cop salvat aquest petit error -que tot s'ha de dir, permet als humils aprenents de juristes d'augmentar la nostra simpatia i sentir-nos més pròxims dels déus de l'Olimp- i ajustat més el text a la fórmula original, l'article passà amb el número 13 al text del projecte de Convenció, que després seria el definitiu.

Un cop introduïda, la fórmula anirà reiterant-se en els Convenis que a partir de la XI Sessió es van produint. De primer, a la XII Sessió, el 1972, serà adoptada tan sols pels Convenis que segueixen el sistema de fragmentació, per les raons exposades de delimitació de l'àmbit del Conveni, i també per les concomitàncies amb el tema com és el cas de l'article 13 del Conveni sobre llei aplicable en matèria de responsabilitat dels fabricants, del 2 d'octubre de 1973 i per l'article 17 del Conveni sobre Aliments-Llei aplicable, també del 2 d'octubre de 1973, que segueix en canvi el sistema de remissió clàssica. Les altres dues Convencions elaborades a la XII Sessió de la Conferència, totes dues pertanyents al sistema de localització directa, és a dir, la relativa a la Administració Internacional de les Successions i la referent al Reconeixement i Execució d'Obligacions Alimentícies, no contempen pas aquesta clàusula.

La presència de la clàusula d'exclusió al costat d'una norma de remissió tal com succeeix en el Conveni sobre llei aplicable a les obligacions alimentícies pot produir una certa perplexitat. No sembla pas possible, per més que s'intenti forçar la interpretació, que la Convenció pugui imposar mitjançant aquest sistema una determinada manera de resoldre els conflictes interns als propis Estats plurilegislatius -única conseqüència que vol evitar la clàusula d'exclusió- atès que precisament per mitjà del sistema de remissió la Convenció assumeix com a pròpia la

solució interterritorial de cada Estat de sistema jurídic compost. La raó d'aquesta incongruència cal situar-la en el fet que originàriament, la clàusula relativa a la plurilegisllació, elaborada com article 15 en el projecte del Comitè de redacció, es procedia a una assimilació d'unitat territorial amb Estat (110), i per tant, s'acompanyava de la clàusula d'exclusió. Però la fórmula de fragmentació va ser abandonada com a conseqüència de l'oposició manifestada especialment per Iugoslàvia a una aital equiparació (111) i es va tornar al text de l'Avant-projecte de la Comissió especial, que seguia el sistema de remissió, que va quedar com a definitiu a l'article 16 del text del Conveni; per tant, la clàusula d'exclusió hauria fet bé en desaparèixer també per innecessària.

A partir de la XIII Sessió de la Conferència, l'any 1976, la clàusula apareix en tots els Convenis que regulen la qüestió de la plurilegisllació amb independència del sistema que segueixen, val a dir que tots segueixen el sistema de localització directa i que tan sols el Conveni

(110) Actes et Doc. XII Session, 1972, T. IV, pàg. 340.

(111) El delegat iugoslau PUHAN, considerant l'existència al seu país d'un sistema federal de conflicte, s'oposava a una equiparació entre unitat territorial i Estat i a la possible referència directa al dret d'alguna de les Repúbliques i defensava el sistema d'una doble referència, tal com ho fa el sistema de remissió, Op. cit., pàg. 361.

sobre llei aplicable en matèria de Contracte d'intermediaris correspon al sistema de fragmentació (112). Les clàusules però no són idèntiques i han experimentat diverses formulacions en el decurs de la seva existència, de manera que és possible fer tres grups amb les diverses variants. En un primer grup, haurien d'integrar-se l'article 13 del Conveni en matèria d'accidents de circulació, el text del qual ha estat reproduït unes línies més amunt, i l'article 19 del Conveni sobre la Celebració i reconeixement de la validesa dels matrimonis, que exceptua l'aplicació del Conveni al reconeixement en una unitat territorial de la validesa d'un matrimoni, quan ha estat celebrat en una altra unitat territorial del mateix Estat plurilegislatiu (113). En ambdós casos, es fa una qualificació del que haurà de ser considerat com "intern", tot i que podria ser que realment

(112) Aquests Convenis i els articles corresponents són els que segueixen: l'article 18 del Conveni sobre Règims Matrimonials, del 14 de març de 1978; l'article 19 del Conveni sobre Matrimoni, del 14 de març de 1978; l'article 20 del Conveni sobre Contracte d'Intermediaris, també del 14 de març de 1978; l'article 33 del Conveni sobre Segrest d'Infants, del 25 d'octubre de 1980; l'article 23 del Conveni sobre Trust, del 20 d'octubre de 1984 i l'article 20 del Conveni Compra-venda internacional del 30 d'octubre.

(113) La fórmula que consagra aquest Conveni va ser establerta pel Sots-comitè de Redacció (sistemes no unificats) com a article C i presentat en el Document de treball núm. 22, del 19 d'octubre de 1976. El president del Sots-comitè, HETU, del Canadà, interpreta l'article tot dient que la Convenció no és obligatòria en les relacions purament internes. Actes et Doc. XII Session, 1976, T. III, pàg. 233 i 244, respectivament.

no ho fos, i que facultarà l'Estat plurilegislatiu a no observar la Convenció. Apuntem de passada que potser el favor matrimonii es pugui malbaratar per aquesta raó, amb solucions diferents respecte a la validesa segons si el reconeixement es produeix en un àmbit internacional o bé en un àmbit intern.

Un segon grup seria format per l'article 13 del Conveni en matèria de responsabilitat dels fabricants, l'article 20 del Conveni sobre Contracte d'intermediaris i l'article 33 en matèria de segrets d'infants, el model representatiu que ens mostra mitjançant una fórmula simple el sentit d'aquestes tres normes, ens el proporciona el Conveni sobre segrest d'infants que disposa:

"Un Etat dans lequel différents unités territoriales ont leurs propres règles de droit en matière de garde des enfants ne sera pas tenu d'appliquer la Convention lorsqu'un Etat dont le système de droit est unifié ne serait pas tenu de l'appliquer"

Amb aquesta fórmula, òbviament, es pretén mantenir el màxim d'equilibri, d'igualtat de tracte, entre els Estats unitaris i els plurilegislatius, i mantenir una aplicació paritària de la Convenció, és a dir, no atorgar als Estats plurilegislatius el privilegi d'escapolir-se del seu acompliment -com succeïa amb la fórmula de l'article 13 del

Conveni Accidents de circulació- ni la servitud d'haver d'aplicar-la en casos en què els Estats unitaris no ho farien perquè cap de les connexions no portaria a considerar la situació internacional.

L'últim grup l'integren l'article 17 del Conveni relatiu a la llei aplicable a les obligacions alimentícies, l'article 18 del Conveni sobre Règim matrimonials, l'article 24 del Conveni en matèria de Trust i l'article 20 en matèria de compra-venda internacional. El primer i els dos darrers articles citats són formalment els més propers al model que proposa el Bureau Permanent durant la Sessió extraordinària de 1985 (114). L'article que sintetitza la fórmula redaccional d'aquestes normes pot ser l'article 24 del Conveni en matèria de Trust que té el següent text:

"Un Etat dans lequel différentes unités territoriales ont leurs propres règles de droit en matière de trust n'est pas tenu

(114) El model es proposa en el Document de treball núm. 83, distribuït el 23 d'octubre de 1985 sota el títol de "synthèse des propositions faites au Comité des Clauses Fédérales établie par le Bureau Permanent" (Sessió extraordinària-Venda, octubre 1985, Comissió I original policopiada) i com a article 18 diu: "Un Etat dans lequel différentes unités territoriales ont (leur propres systèmes de droit ou) leurs propres règles en matière de contrats de vente n'est pas tenu d'appliquer cette Convention aux conflits s'élevant (uniquement) entre les lois en vigueur dans ces unités territoriales.

Els parèntesis són propostes alternatives de redacció, únicament.

d'appliquer la Convention aux Conflits de lois intéressant uniquement ces unités territoriales".

Òbviament, és aquest últim grup de normes el que expressa millor el veritable sentit d'aquesta clàusula que, es formulí com es formulí, no té cap altre objecte que deixar ben clar que la Convenció no s'aplica a les relacions internes, és a dir, a les relacions sense cap element d'estrangeria o sense cap connexió externa. Que les Convencions de la Haia fan d'antuvi aquesta exclusió "va de soi", com diu LANGLOISE (115); caldria, doncs, veure si són realment necessaris per a una correcta aplicació de les Convencions o si més aviat no poden representar un destorb, una distorsió per a una correcta comprensió i acompliment de les finalitats de les Convencions que l'inclouen.

(115) *Actes et Doc. IV Session, 1984, T. II pàg. 307.* Aquesta és una opinió que han expressat també molts altres delegats en diverses ocasions, com és ara SIQUEIROS, de Mèxic que estima que el contingut d'aquesta norma va de soi, referint-se a la clàusula d'exclusió del Conveni Compra-venda internacional (sessió extraordinària, 1985, Comissió I, acta núm. 18, pàg. 4, policòpia). La mateixa idea l'expressà abans TABORDA FERREIRA, de Portugal, que deia: "... car il va sans dire que... on n'appliquera pas la Convention pour les cas internes". *Actes et Doc. XI Session 1968, T. III, pàg. 165.*

a) La funció de la Clàusula d'exclusió

En aquest apartat es tractarà d'establir, d'una banda la funció que aconsegueixen aquesta classe de normes que, en bona part, ha estat ja indicada a l'apartat anterior i, d'una altra banda, si aquesta funció troba prou justificació en tots els sistemes arbitrats per la Conferència de la Haia per tal de determinar el dret aplicable en un sistema plurilegislatiu com per abonar la presència d'aquestes clàusules al seu costat.

No hi ha cap dubte que la finalitat d'aquestes normes és la d' "*...éviter que la Convention internationale ne s'applique dans des rapports interprovinciaux*" tal com titula Bureau Permanent de la Conferència l'apartat III de la seva Nota sobre els problemes plantejats pels sistemes no unificats (116). Aquest és l'objecte primari de la clàusula que s'explica en funció del sistema que identifica unitat territorial amb Estat als efectes del Conveni i la necessitat que senten alguns Estats plurilegislatius d'aclarir que aquesta identificació no comporta l'obligació d'aplicar el Conveni també a les relacions entre els diversos ordenaments que el componen. De retop, la clàusula

(116) Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. I, pàg. 109.

actua també delimitant l'àmbit del Conveni, potser, per ser més exactes, s'hauria de dir que les normes d'exclusió aconsegueixen una tasca complementària de les regles que, normalment dins del primer capítol de cada Conveni o, en tot cas, en els seus primers articles, tenen aquesta funció de precisar el camp d'aplicació de la Convenció, del que s'infereix que tot conflicte estrictament intern queda al marge.

Tanmateix, no es pot dir que arribar a la conclusió anterior hagi estat una tasca absolutament pacífica per part de la Conferència, ja que alguns delegats consideraven inútil d'incloure per redundant -el mateix Relator del Conveni Trust, von OVERBECK, s'arriba a preguntar si realment els Estats plurilegislatius tenen una veritable necessitat d'aquesta disposició (117)- mentre que d'altres consideraven convenient precisament tot el contrari, és a dir, que la solució convencional s'apliqués també als conflictes interns (118). Des d'una altra perspectiva, la

(117) Actes et Doc. IV Session, 1984, T. II, pàg. 307.

(118) *Vid. ut supra*, nota 97. En la Sessió extraordinària de 1985 per al Conveni de Compra-venda internacional, Nigèria presentà un projecte d'article 18, que consta en el Document de treball núm. 66, distribuït el 18 d'octubre de 1985, que estableix per al supòsit d'un Estat plurilegislatiu les unitats territorials del qual disposin de legislació pròpia en matèria de contractes de venda que pot "... appliquer cette Convention en tant .../...

controvèrsia es plantejà també sobre l'abast que calia donar a la restricció que comportava aquesta clàusula segons el concepte que es tingués d'allò que havia de ser considerat com a intern. En aquest sentit, ben aviat es va manifestar les dues postures ja ressenyades, una interpretava que el problema esdevenia intern pel sol fet de resultar aplicable un dels ordenaments d'un Estat plurilegislatiu, el més clar representant de la qual és el britànic ANTON (119). Això significava que l'Estat en qüestió, si aquest era el cas, podia perfectament ignorar la Convenció i aplicar les seves pròpies normes interterritorials, mentre que amb idèntiques dades un Estat unitari hauria de seguir i acomplir el Conveni, primer perquè la clàusula d'exclusió no li afecta; segon, perquè l'única possibilitat per no observar el Conveni és que la situació sigui realment i totalment interna.

L'altra postura defensava el criteri que va prosperar, que la qualificació d'intern i, per tant, la possibilitat d'exclusió només és possible si totes les connexions es troben situades a l'interior d'un mateix Estat

... que loi appropriée en vigueur dans toute unité territoriale de cet Etat, de la manière qu'il estime la plus convenable" (Sessió extraordinària Compra-venda octubre 1985, Comissió I, policòpia). Les raons que donen per fer aquesta proposta són no privar els Estats plurilegislatius dels beneficis de la uniformitat de solucions de les normes internacionals. Al respecte, val a dir que la clàusula d'exclusió no impedeix obligatòriament aquesta extensió a l'àmbit intern si aquesta és la voluntat de l'Estat plurilegislatiu, per tant, no cal especificar-ho. La proposta no va tenir el suport de cap altra delegació i desaparegué.

(119) *Vid. ut supra.* nota 103. A més, ANTON insisteix en la seva tesi quan suggereix redactar l'article 13 del Conveni relatiu a la responsabilitat dels fabricants amb el text que segueix: "*The courts of a state having a non-unified legal system shall not be bound to apply this Convention where the applicable law would be that of one -of its own territorial entities*". Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 200.

(120). En definitiva, aquest és el sentit de les clàusules d'exclusió i que queda diàfanament expressat en el text dels fins ara dos darrers Convenis, el relatiu al Trust, del 20 d'octubre de 1984 i el relatiu al contracte de compra-venda del 30 d'octubre de 1985.

Amb tot, aquest sentit de les clàusules d'exclusió -que s'explica plenament posant-les en relació amb les normes de fragmentació, juntament amb les que neixen- deixa de tenir-lo quan les relacionem amb els altres sistemes arbitrats pels Convenis de la Haia per tal de determinar el dret aplicable en un sistema plurilegislatiu. La seva presència en aquests casos no sembla pas necessària, cal no oblidar que les clàusules d'exclusió són clàusules expressament dirigides i pensades per als Estat de sistema jurídic no unificat i destinades a ser aplicades pels tribunals d'aquets Estats exclusivament, per tant, aquesta

(120) La llista dels delegats que abona aquest criteri és llarga, LOUSSOUARN de França, ROGNLIEN de Noruega, TALLIN del Canadà, DE NOVA d'Itàlia, LORENZ d'Alemanya... la delegació espanyola votà a favor d'aquesta interpretació, i, de fet, només Gran Bretanya es pronuncià en contra (Actes et Doc. XII Session, 1972, T. III, pàg. 199 i 200. És en aquest mateix sentit que cal interpretar les paraules de PEREZ VERA durant els debats sobre les diverses fórmules i modificacions de la clàusula d'exclusió en el Conveni sobre Règims Matrimonials quan, davant la possibilitat que es pogués considerar interna una situació de residència habitual d'un matrimoni estranger, per la simple connexió de la residència, manifesta la seva sorpresa tot dient "Il s'agit là d'une solution quelque peu étonnante" (Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. II, pàg. 299).

premissa, ha de marcar l'anàlisi d'aquesta clàusula confrontada amb els altres sistemes, diferents al de fragmentació.

D'una banda, com ja s'ha vist, l'única ocasió que la clàusula acompanya el sistema de remissió, en el Conveni sobre llei aplicable a les obligacions alimentícies del 14 de març de 1978, el fet s'ha d'atribuir més a un error, a una incongruència (121) que no a una veritable necessitat, perquè, en última instància, la clàusula d'exclusió no fa cap altra cosa que facultar, en determinades circumstàncies, els Estats plurilegislatius a aplicar el seu propi sistema interterritorial per a la localització del dret aplicable i aquesta és, precisament, la solució expressament prevista per la norma de remissió de manera que, tant si la relació jurídica en qüestió és interna com si no, la solució vindrà donada sempre pel propi sistema plurilegislatiu.

Els problemes que pugui plantejar en aquest aspecte el criteri subsidiari de "vinçle més efectiu" de la norma de remissió no han de ser gaire diferents dels que planteja el sistema de localització directa, atès que, salvades totes les distàncies, hi ha innegables lligams entre ambdues solucions. En definitiva, sia per la via de l'arbitri

(121) *Vid. ut supra*, epígraf D, pàg. 310.

judicial, sia per la via de la prèvia i directa determinació convencional que s'arribi a precisar la llei aplicable, existeix un reconeixement individualitzat dels diferents ordenaments, que pel que fa a la localització directa, té com a conseqüència que es designi expressament la llei aplicable en una situació en què l'ordenament opera dins d'una relació internacional clàssica. En aquest cas, és realment necessària la clàusula d'exclusió.

Si hom pensa en les raons que motiven l'aparició d'aquesta clàusula i la funció que aconsegueix i el fet que és una clàusula destinada a ser aplicada només pels propis Estats plurilegislatius, pot arribar a la conclusió que els Estats d'aquesta naturalesa realment no la precisen i que tampoc no cal la seva contribució per tal de precisar l'abast de la Convenció en aquests sistemes. De fet, quan durant la XII Sessió de la Conferència, l'any 1972, es presentà la proposta per a un model de clàusules federals estàndard (122) que optava pel sistema de localització directa, no es va incloure cap model de clàusula d'exclusió, tot i haver-hi un precedent, segurament perquè resultava òbvia la relació entre la clàusula d'exclusió i el sistema de fragmentació, mentre que la funció que complia en els Convenis que seguien aquell sistema no semblava necessària

(122) *Vid. ut supra*, epígraf 2, pàg. 43 i ss.

quan les normes eren de localització directa. En aquest sentit, cal observar que quan la qüestió torna a plantejar-se extensament en els treballs relatius al Conveni Trust (123) o en els debats que segueixen a la Síntesi de propostes fetes al Comitè de clàusules federals durant la Sessió extraordinària de 1985 (124) la majoria de les veus es manifesten en contra de la seva oportunitat però, una certa inèrcia porta a adoptar la clàusula d'exclusió sense gaire discussions "... cela malgré certains doutes sur son utilité" com diu von OVERBECK (125), per tant, sembla que la funció interpretativa i delimitadora que aquesta clàusula aconsegueix de forma immediata amb les normes del sistema de fragmentació, perd el seu veritable significat acompanyant els altres sistemes, moment en el qual assumeix la funció més genèrica de precisar "*ex abundantia*" l'àmbit del Conveni.

(123) Actes et Doc. XV Session, 1984, T. II, pàg. 307.

(124) Doc. de Travail núm. 83, distribuït 23.10.1985. Comissió I, Sessió extraordinària. Venda octubre 1985, policòpia.

(125) Actes et Doc. XV Session, 1984, T. II, pàg. 411.

b) La plurilegislatió segons la clàusula d'exclusió

Aparentment, la clàusula d'exclusió pot semblar que introdueix una mena de retrocés en el camí iniciat per la Conferència a la IX Sessió (1960) i que porta vers un canvi d'actitud enfront del fenomen de la plurilegislatió considerat des de la perspectiva internacional. La valoració que cal donar a la clàusula, situant-la en els seus termes estrictes, tal com s'ha fet a l'epígraf anterior, significa simplement que la Convenció no s'aplica a les qüestions purament internes. Aquesta és una interpretació ben restrictiva perquè, com diu LEAL "... a foreign connecting factor should bring the Convention into operation" (126).

Per tant, la solució que es proposa mitjançant la clàusula d'exclusió és perfectament respectuosa amb la doble dimensió de la plurilegislatió, una que opera exclusivament en l'àmbit intern, en les relacions estrictes entre els diversos ordenaments que componen el sistema no unificat i una altra, internacional, conseqüència del tràfic jurídic que posa en relació ordenaments de diversos -Estats, o importa quina sigui la seva naturalesa-, que es troben així

(126) Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. II, pàg. 298.

implicats en una relació jurídica i precisats a col·laborar per tal de regular-la. Això vol dir que es reconeix la possibilitat d'actuació directa i immediata dels ordenaments d'un sistema plurilegislatiu i, per tant, no hi ha cap alteració ni modificació en la concepció que, del fenomen de la pluralitat jurídica, ha vingut desenvolupant i mantenint la Conferència, mitjançant els sistemes que ha estipulat per tal de reglamentar el problema de la llei aplicable als efectes del Conveni, quan intervé un ordenament plurilegislatiu.

En tot cas, el que sí es pot afirmar és que la clàusula limita una de les possibilitats de desenvolupament totalment innovadores que tenien els Convenis de la Haia en el sistema de fragmentació; l'extensió de les solucions convencionals a les relacions interterritorials.

Aquí, els Estats jurídicament no unificats van oferir una certa resistència, ben explícita en alguns casos, com els d'Estats Units d'Amèrica, Gran Bretanya o Iugoslàvia i sols en determinades ocasions -les discussions relatives a les clàusules d'exclusió- però resistència passiva altres vegades, com és ara, quan el Secretari General de la Conferència, DROZ, arriba a demanar als Estats plurilegislatius que reflexionin sobre la conveniència d'aplicar les solucions convencionals també als seus sistemes interns, tal com ho recull el Rapport de la

Comissió Especial del Conveni Trust (127) i resulta impossible de trobar a les Actes cap debat en profunditat de la qüestió, tot i les al·lusions que esporàdicament es poden trobar a les intervencions d'alguns delegats (128).

Es planteja doncs una mena de conflicte, si més no teòric, entre els interessos internacionals d'unificació de les solucions d'una banda, que té com finalitat abastar la major seguretat jurídica possible -en el fons es troba latent el desig de cercar una justícia conflictual capaç d'aproximar-nos vers la justícia material que tota reglamentació jurídica ha d'aspirar a realitzar (129) i els interessos interns, d'una altra banda, que aquí es concreten en la salvaguarda de les solucions interterritorials. Sembla que en aquest punt els Estats plurilegislatius són

(128) El delegat d'Egipte, RIAD, es declara favorable a l'extensió de les solucions previstes per als conflictes internacionals als conflictes interterritorials. Actes cit., pàg. 307.

(129) FAUSTO PORCAR diu que la justícia conflictual "... ne doit pas nécessairement coïncider avec la justice matérielle, mais doit répondre à d'autres principes autonomes, se résumant dans la recherche des lieux les plus étroits d'une relation juridique avec un système de droit" ("La protection de la partie faible", R. des C., 1984, V, vol. 188, pàg. 354). Afegirem, però, que això no significa que vinguin d'esquena l'una a l'altra, la primera respon, és cert, a principis fonamentalment tècnics però per tal de ser eficients, no poden desconèixer els elements materials que són el substrat de tota relació jurídica, per això la recerca del dret més proper, més adient a la relació jurídica, de la solució més adequada per regular-la, o pot explicar-se sense aquest desig d'abastar la justícia material.

més gelosos de les seves potestats que no pas els unitaris. Quines poden ser les raons que fan més difícil assumir la imposició convencional d'una modificació legislativa en l'ordre interterritorial que en l'ordre intern de Dret Internacional Privat? Què ho fa que els Estats sentin vulnerada en un cas la seva potestat d'autorganització i no en l'altre, essent que en ambdós casos la modificació es fonamenta en el consentiment de l'Estat? És potser que les solucions "internacionals" són estranyes o repugnen si són introduïdes en un sistema plurilegislatiu?

Per respondre tot això caldrà tenir present que és perfectament possible que l'àmbit intern i l'àmbit internacional funcionin com a compartiments estancs, llevat del moment en què formen un mena de cercles concèntrics, segons això doncs, és possible una regulació separada, i fins i tot, divergent, de les solucions conflictuals aplicades a un altre àmbit. La resistència, però, a incorporar directament les solucions convencionals com a solucions interterritorials deriva sobretot de dos factors. D'una banda, perquè cas d'existir una distribució interna de competències legislatives entre les diverses unitats territorials es podrien produir veritables problemes, fins i tot de caire constitucionals si poguessin ser obviades per via convencional i no fossin adoptades les mesures necessàries per garantir-les; el problema pot ser matissat i disminueix a partir del moment en què el sistema de solució

dels conflictes interterritorials és centralitzat. D'una altra banda, influeix el fet que la solució convencional pugui resultar inadequada o distorsionar la lògica o principis del sistema plurilegislatiu en el qual s'inserta.

De tota manera, la resposta que es doni al suggeriment fet per DROZ haurà de fugir de qualsevol dogmatisme o rigidesa, ni imposar les solucions convencionals, cosa ben inútil si els Estats tenen l'instrument de la ratificació, ni refusar sempre la possibilitat que els Estats plurilegislatius puguin regular de manera uniforme els seus conflictes interns. Caldrà doncs, tenir en compte la naturalesa de les solucions -i en aquest sentit, com passa sobretot amb les normes del sistema de localització directa, algunes de les solucions previstes en els Convenis de la Haia semblen especialment aptes per a aquesta finalitat-, i deixar la porta oberta per tal que els Estats plurilegislatius que ho considerin necessari les incorporin via convencional com a normes interterritorials. Probablement, l'obstacle en aquest cas siguin els postulats més clàssics del Dret Internacional Públic sobre la subjectivitat internacional que porten a la necessitat de reformular-los tenint en compte els efectes que poden produir transplantats a d'altres esferes on la dinàmica vital i jurídica reclamen una major flexibilitat (130) que,

(130) Sobre el paper i la influència de l'augment dels

sens cap dubte, haurà de repercutir també en el dret constitucional o viceversa?

c) Incidència de la clàusula d'exclusió en la uniformitat de les solucions

Aparentment, la clàusula d'exclusió no té perquè modificar la possible uniformitat o no de les solucions convencionals atès que, com a bastament hom ha dit, aconpleix una funció que aquí podriem qualificar de natura, és a dir, simplement la de deixar clar que la Convenció no s'aplica a les relacions interterritorials. Tanmateix, el fet que sigui una norma d'exclusiva aplicació dels països de sistema jurídic no unificat, el fet que només aquests Estats puguin aplicar-la pot incidir en la uniformitat de les solucions que, en principi, han estat pensades per ser aplicades amb criteris homogenis, criteris que aquesta clàusula pot trencar. A més, per varlorar-ne la incidència en aquesta aspecte s'haurà de veure el joc concret de cada clàusula a cada Convenció, tenint en compte tant la fórmula emprada per la norma en cada cas, com el sistema adoptat per la clàusula plurilegislativa a la qual acompanya, així com les connexions que utilitza el Conveni per a la determinació de la llei aplicable en una situació de conflicte de lleis,

i considerar la seva interrelació per veure a quins resultats ens mena tot plegat.

Reflexionar sobre la possible incidència de la clàusula en la uniformitat de solucions que procura el Conveni és un dels objectius d'aquest apartat; l'altre consistirà a avaluar la necessitat mateixa de la presència de les clàusules d'exclusió. Val a dir que els tocs d'atenció sobre els desequilibris que, en un sentit o un altre, presentava l'aplicació unilateral de la clàusula entre els Estats unificats i els Estats plurilegislatius han estat constants i alguns delegats ho han il·lustrat amb exemples, uns més factibles, d'altres més de laboratori, però sempre amb la intenció de subratllar els efectes desestabilitzadors que podia representar per a la uniformitat de solucions i procurar així redreçar el sentit de la clàusula d'exclusió.

Per tal d'aclarir-ho millor, prendren alguns Convenis com a exemple i serà aconsellable començar per aquell que suposa l'estrena de la clàusula, el Conveni sobre llei aplicable als Accidents de circulació, del 4 de maig de 1971. L'anàlisi en aquest cas ha de prendre com a punt de partida necessàriament la identificació que l'article 12 efectua entre unitat territorial i Estat per tal de facilitar la determinació en un Estat plurilegislatiu de la llei aplicable, segons el Conveni. La redacció d'aquesta

norma comportava -fent abstracció de la resta- la possibilitat que el Conveni fos aplicat també a les relacions interterritorials, més encara si hom té en compte que en el text d'aquest instrument internacional no hi ha cap referència explícita al seu àmbit d'aplicació. Per restringir els efectes d'una aital interpretació s'incloué l'article 18 que estipulava no exigir -textualment "n'est pas tenu..."- l'aplicació del Conveni als Estats plurilegislatius en cas d'accidents sobrevinguts en el seu territori i entre vehicles immatriculats en les seves unitats territorials.

Considerada, doncs, la norma d'exclusió en aquest concret Conveni simplement en la seva funció delimitadora de l'àmbit d'aplicació d'aquell, resulta raonable. El problema es presenta, però, en el moment en què ha de ser aplicada, perquè no pot ser-ho en forma aïllada sinó coordinada amb les normes que estableixen els criteris que determinen la llei aplicable, fenomen sobre el qual té una manifesta incidència.

En el *Rapport* d'aquest Conveni, ESSEN menciona l'hipotètic cas en què uns circumstancials nexes interns portarien a un resultat no previst pel Conveni, és a dir, conduirien a l'aplicació de lleis diferents segons si el

fòrum que decidís la qüestió fos el d'un Estat unitari o el d'un Estat plurilegislatiu (131). En aquest cas, doncs, la norma estableix un tracte de favor respecte als Estats de sistema jurídic no unificat que els permet no aplicar la Convenció en casos que un Estat unitari hauria de fer-ho provocant així la possibilitat de solucions diverses segons a quin tribunal quedés sotmesa la qüestió.

Si pel contrari, l'article 13 no existia, o si més no, fos redactat en els termes generals que ho fan els darrers Convenis en el sentit que els Estats plurilegislatius no han d'aplicar el Conveni als conflictes de lleis que interessin únicament a les seves unitats territorials, la solució d'aquest cas hauria estat diferent;

.../... vincles internacionals, la interdependència, els canvis de valors, l'aparició de nous actes en l'escena internacional, etc... com a factors que impliquen una transformació de les concepcions tradicionals i clàssiques del dret internacional cap a noves fórmules, vegeu JACOMY-MILLETTE, A.M. "L'Etat fédéré dans les relations internationales contemporaines: le cas du Canada", *The Canadian Yearbook of Internat. Law*, vol. XIV, 1976, pàg. 3 a 12, especialment.

(131) ESSEN planteja la hipòtesi d'uns holandesos que lloguen uns vehicles escocesos i tenen un accident a Londres. En virtut de l'article 13, un jutge anglès ho consideraria com un afer intern i aplicaria les seves normes de conflicte interterritorial que el poden portar a l'aplicació del dret neerlandès, mentre que si en el mateix cas, el jutge fos holandès, aplicaria l'article 12 del Conveni -el que identifica unitat territorial i Estat- en relació amb l'article 4 b) i aplicaria segons això la llei escocesa com a llei de l'Estat de matriculació. *Actes et Doc. IX Session*, 1968, T. III, pàg. 216.

el jutge anglès hauria aplicat la Convenció 1, en virtut de l'article 4 b del Conveni, el dret escocès com a dret del territori d'immatriculació, igual que ho feia el jutge holandès.

Així doncs, l'Estat plurilegislatiu rep, mitjançant el que estipula l'article 13 del Conveni, un tracte privilegiat que no rep l'Estat unitari i això és parcialment cert. Ho és en la mida que l'Estat de sistema compost queda facultat a no aplicar la Convenció en determinats supòsits que ella mateixa qualifica d'interns tenint en compte exclusivament determinats criteris però no el conjunt d'elements o, fins i tot, d'interessos implicats, no és cert en la mesura que tampoc l'Estat unitari ha d'aplicar la Convenció a les situacions estrictament internes. Recordem, però, que una situació com la descrita per l'article 13 pot no ser totalment interna i que un Estat unitari en una situació similar -és a dir, en cas d'accident entre vehicles immatriculats en el mateix Estat on esdevé l'accident, amb víctimes residents fora- si s'escau que és l'Estat del territori de l'accident, aplicarà la seva llei interna, però cal aclarir que aquesta aplicació es fa en virtut de l'article 3 del Conveni i no pas perquè l'Estat unitari apliqui el seu propi dret per considerar el fet com "intern".

La solució d'eliminar la presència de l'article 13 del Conveni Accidents de Circulació, si més no tal com és ara redactat, ha de portar a una aplicació homogènia del Conveni, solucions iguals a fets iguals; afavorir, per tant, la previsibilitat que d'una altra manera queda alterada perquè, com diu PHILIP, es torna a obrir el procés de determinació de la llei aplicable (132) i, en última instància, es vulnera una de les finalitats més pregones del Conveni, la màxima seguretat jurídica i certesa per a víctimes i asseguradores implicades en incidents de trànsit de caire internacional. En aquest cas, la uniformitat de les solucions podria quedar salvada però els Estats plurilegislatius quedarien en una situació desfavorida, mentre els Estats unitaris no haurien d'aplicar la Convenció a les seves situacions internes, ells sí que ho haurien de fer. Per això la fórmula següent -la de l'article 13 del Conveni sobre Responsabilitat dels fabricants- va posar l'accent en redreçar l'equilibri per aquesta banda però, com veurem, tampoc no va aconseguir salvar la uniformitat de les solucions.

La insatisfacció que provoquen els dos resultats -d'una banda que l'aplicació de l'article 13 pugui vulnerar la uniformitat dels criteris de localització i la

(132) Actes et Doc. III Sessió, 1972, T. III, pàg. 200.

uniformitat de les solucions i, d'una altra banda, que la seva absència imposés els Estats plurilegislatius obligacions que no pesen sobre els Estats unitaris- deriva d'una manca d'acoplament entre totes les normes que resulten involucrades en l'aplicació del Conveni a un Estat de sistema jurídic no unificat, és a dir, de l'article 12 en relació als articles 3, 4 i 5 del Conveni sobre Accidents de circulació (133) i la poc afortunada fórmula de l'article 13

(133) Article 3 *La loi applicable est la loi interne de l'Etat sur le territoire duquel l'accident est survenu.*

Article 4 *Sous réserve de l'article 5, il est dérogé à la disposition de l'article 3 dans les cas prévus ci-après:*

a) *Lorsqu'un seul véhicule est impliqué dans l'accident et qu'il est immatriculé dans un Etat autre que celui sur le territoire duquel l'accident est survenu, la loi interne de l'Etat d'immatriculation est applicable à la responsabilité*

-envers le conducteur, le détenteur, le propriétaire ou toute autre personne ayant un droit sur le véhicule, sans qu'il soit tenu compte de leur résidence habituelle,

-envers une victime qui était passager, si elle avait sa résidence habituelle dans un Etat autre que celui sur le territoire duquel l'accident est survenu,

-envers une victime se trouvant sur les lieux de l'accident hors du véhicule, si elle avait sa résidence habituelle dans l'Etat d'immatriculation.

En cas de pluralité de victimes, la loi applicable est déterminée séparément à l'égard de chacune d'entre elles.

b) *Lorsque plusieurs véhicules sont impliqués ./...*

que els buida de contingut, que els deroga, quan es donen les circumstàncies que preveu aquesta norma.

Potser hauria estat millor, tot acceptant la conveniència en aquest Conveni d'una norma que delimités de forma explícita el seu àmbit d'aplicació, d'estipular una

... dans l'accident, les dispositions figurant sous lettre a) ne sont applicables que si tous les véhicules sont immatriculés dans le même Etat.

- c) Lorsque des personnes se trouvant sur les lieux de l'accident hors du ou des véhicules sont impliquées dans l'accident, les dispositions figurant sous lettres a) et b) ne sont applicables que si toutes ces personnes avaient leur résidence habituelle dans l'Etat d'immatriculation. Il en est ainsi, alos même qu'elles sont ausi victimes de l'accident.

Article 5

La loi applicable en vertu des articles 3 e 4 à la responsabilité envers le passager régit aussi la responsabilité pour les dommages aux biens transportés dans le véhicule, qui appartiennent au passager ou qui lui ont été confiés.

La loi applicable en vertu des articles 3 et 4 à la responsabilité envers le propriétaire du véhicule régit la responsabilité pour les dommages aux biens transportés par le véhicule, autres que ceux visés à l'alinéa précédent.

La loi applicable à la responsabilité pour les dommages aux biens se trouvant hors du ou des véhicules est celle de l'Etat sur le territoire duquel l'accident est survenu. Toutefois, la responsabilité pour les dommages aux effets personnels de la victime se trouvant hors du ou des véhicules est soumise à la loi interne de l'Etat d'immatriculation, lorsqu'elle est applicable à la responsabilité envers la victime en vertu de l'article 4.

fórmula que simplement deixés clar que la Convenció no s'aplicarà a les situacions de conflicte de lleis intern, és a dir, aquell sense connexions externes o elements d'estrangeria. A l'exemple donat abans, què passaria amb una fórmula així, que a més és l'emprada pels Convenis sobre llei aplicable a les obligacions alimentàries, el Conveni sobre Trust i el Conveni sobre compra-venda? La resposta és que no podria ser qualificat d'intern malgrat que l'accident s'esdevingué en territori d'Anglaterra i entre vehicles immatriculats a Escòcia, i no pas en virtut d'una aplicació mecànica de l'article 62, sinó per la presència d'elements, en aquest cas, víctimes d'accident, que internacionalitzen la relació jurídica. Aquest fet reclama la intervenció de la Convenció en virtut de la qual el jutge anglès, conforme a l'article 4b del Conveni, aplicarà la llei escocesa com a llei del territori d'immatriculació o bé d'estacionament habitual. En aquest cas, no hi ha desigualtat ni càrregues superiors per als Estats plurilegislatius perquè aquí l'element clau és precisament que la relació és internacional, de manera que cal aplicar la Convenció i, en conseqüència, per tal de respectar la previsibilitat, observar estrictament el procediment establert per l'instrument internacional per arribar a la llei aplicable.

De tota manera, el simple canvi de la fórmula de la clàusula d'exclusió no garanteix per si mateix poder resoldre les qüestions de la uniformitat de les solucions.

Com a exemple d'aquesta afirmació prendrem el Conveni relatiu a la Responsabilitat dels fabricants, del 2 d'octubre de 1973, que té amb l'anterior molts punts en comú: ambdós tenen per objecte la responsabilitat, adopten el sistema de fragmentació i utilitzen criteris de connexió espacials. Tanmateix, per tal de salvar els problemes que presentava la clàusula d'exclusió en el Conveni sobre Accidents de circulació, s'optà per modificar la redacció i el contingut d'aquesta norma en el de Responsabilitat dels fabricants.

El primer sistema previst consistia a considerar no aplicable la Convenció per un Estat plurilegislatiu, quan totes les connexions es trobaven a l'interior d'aquest Estat (134), però, ANTON assenyala que tampoc en aquest cas la

(134) *Article 4 La loi applicable est la loi interne de l'Etat sur le territoire duquel le fait dommageable s'est produit, si cet Etat est aussi:*

- a) *l'Etat de la résidence habituelle de la personne directement lésée, ou*
- b) *l'Etat de l'établissement principal de la personne dont la responsabilité est invoquée, ou*
- c) *l'Etat sur le territoire duquel le produit été acquis par la personne directement lésée.*

Article 5 Nonobstant les dispositions de l'article 4, la loi applicable est la loi interne de l'Etat de la résidence habituelle de la personne directement lésée, si cet Etat est aussi:

- a) *l'Etat de l'établissement principal de la personne dont la responsabilité est .../...*

solució no era idèntica i perjudicava els Estat no unitaris, i donà un exemple de com la Convenció operava de forma diferent segons si l'Estat era unitari o no, per la combinació de l'article 12 -el que efectua la identificació- amb els articles 4 i 5 del Conveni (135).

En l'exemple donat, és evident que la Convenció és aplicada en ambdós casos perquè es tracta d'una situació internacional, on les connexions que determina la Convenció no es troben totalment reunides a l'interior d'un sol Estat,

.../...invoquée, ou

b) *l'Etat sur le territoire duquel le produit a été acquis par la personne directement lésée.*

Article 6. Quand aucune des lois désignées aux articles 4 et 5 ne s'applique, la loi applicable est la loi interne de l'Etat du principal établissement de la personne dont la responsabilité est invoquée, à moins que le demandeur ne se fonde sur la loi interne de l'Etat sur le territoire duquel le fait dommageable s'est produit.

(135) El text originari de l'article 13 del Conveni sobre Responsabilitat dels Fabricants apareix en el Doc. de Treball úm. 51, text proposat pel Comitè de Redacció el 18 d'octubre de 1972, i diu: "Un Etat dans lequel différentes unités territoriales ont leurs propres règles de droit en matière de responsabilité du fait des produits n'est pas tenu d'appliquer la présente Convention, lorsque toutes les circonstances de rattachement visées aux articles 3-5 sont localisées à l'intérieur de cet Etat" (Actes et Doc. XII Session, 1972, pàg. 209. Recordem que aquest és el sentit que gran part dels delegats donen a la clàusula d'exclusió segons consta a la nota 120, *ut supra*.

ni en un cas ni en l'altre, però també és evident que aquesta aplicació condueix a resultats diferents. Aparentment, es dona la situació inversa a l'anterior, els Estats plurilegislatius es veuen abocats a aplicar la Convenció que els mena cap a lleis diferents de les que aplicarien els Estats unitaris en idèntiques circumstàncies. Hi ha una certa incongruència en el conjunt del sistema, que es vol tractar d'evitar. La modificació de la clàusula en el sentit que li donaven la majoria dels delegats es demostrà inadequada en el context del Conveni. Per això, i perquè l'equilibri o igualtat de tracte entre Estats unitaris i Estats compostos sembla importar més que el fet mateix de la uniformitat de les solucions, s'arriba a la fórmula proposada per la Gran Bretanya (136) i que quedarà

- (136) La referència l'hem trobada a l'article de DE OVA, "*La Convenzioni dell'Aja sulla legge applicabile alla responsabilità per danni derivanti da prodotti*", R.D.I.P.P., 1973, pàg. 334. Per la nostra banda, ens ha estat impossible trobar la referència directa en les Actes de la Conferència sobre aquest Conveni, possiblement per la forma sintètica en què són recollides. El professor DE NOVA, per altra banda, té la informació directa que li correspon com a delegat i actiu participant en els debats que portaren a l'adopció del text convencional.

En definitiva, l'exemple que DE NOVA posa en boca del britànic ANTON és la hipòtesi d'un fabricant i un perjudicat amb establiment i residència habituals, respectivament, a Itàlia, i amb adquisició del producte i producció del dany a Alemanya. El joc dels criteris convencionals de l'article 5 a) de la Convenció farien aplicable la llei interna italiana. En un supòsit semblant on el fabricant tingués el seu establiment a Califòrnia, mentre que l'adquisició del producte i el dany s'haguessin produït a Alemanya, l'aplicació literal de l'article 12 la interpretació del qual no queda salvada per la fórmula de l'article 13, impeding així l'aplicació de l'article 5 i sí, en canvi, la de l'article 4 a), portaria a l'aplicació del dret alemany.

definitivament consagrada com article 13 del text definitiu del Conveni, de manera que un Estat plurilegislatiu no és obligat a aplicar la Convenció quan un Estat unificat no ha d'aplicar la llei de cap altre Estat en virtut dels articles 4 i 5 del Conveni. Tampoc en aquest cas la solució és satisfactòria; potser equilibra el tractament dels Estats, però és ben clar que altera la uniformitat de les solucions, cosa que és la finalitat dels treballs de la Conferència i, per altra banda, tampoc no eximeix els Estats unitaris d'aplicar les regles de la Convenció fins i tot quan està en joc un sistema jurídic no unificat. Que el resultat, doncs, sigui un o sigui un altre, torna a dependre del fòrum que decideix la qüestió i, en definitiva no es fa altra cosa que establir diferents estàndards, però, com diu REESE, la Conferència coneix aquesta situació i la considera acceptable (137) perquè estalvia, segons aquest autor, més complicacions. La qüestió és si realment ho fa; perquè quan l'Estat plurilegislatiu queda alliberat d'aplicar la Convenció en els termes de l'article 13 significa que aplicarà el seu dret; però, quin dret?, el dret intern d'alguna de les seves unitats territorials, o aquell al que puguin conduir les seves normes de conflicte? (138). No

(137) Doc. de trav. núm. 55, *Actes et Doc. XII Session*, 1972, T. III, pàg. 232.

(138) *Op. cit.*, pàg. 271.

resulta potser excessiu que el fet que les normes convencionals portin un Estat unitari a aplicar el seu propi dret, en un supòsit gairebé idèntic, només que connectat o distribuït entre diversos ordenaments interns, pugui facultar l'Estat plurilegislatiu a defugir la Convenció i reobrir de bell nou tot el procés de determinació de la llei aplicable, amb tota la incertesa que això comporta? (139).

Sobre el fons de tota aquesta qüestió plana un conflicte d'interessos entre la previsibilitat i uniformitat de les solucions que és la finalitat de la Conferència i els interessos dels Estats plurilegislatius de salvaguardar la seva pròpia organització interna, de manera que converteixen en circumstancials o inconsistents algunes connexions que internacionalitzen el conflicte. Conflicte que, ara per ara, sembla decantar-se a favor d'aquests últims. En tot cas, el problema cal cercar-lo no tant en els criteris de localització com en la fórmula excessivament simplista del sistema de fragmentació que imposa, pràcticament, la

(139) El delegat noruec ROGNLIEN presentà una proposta per afegir un segon paràgraf a l'article 13 en el sentit d'impedir l'aplicació d'un altre dret que no fos el d'una de les unitats territorials i que no seria aplicable segons la Convenció. (Op. cit., pàg. 236). La proposta fou refusada al·legant que això privaria els Estats de sistema no unificat de la llibertat d'aplicar aquestes normes si les consideraven vinculades amb l'esmentat Estat (ANTON, Op. cit., pàg. 244-245). Recordem per altra banda el refús constant dels Convenis per la figura del reenviament, la seva apel·lació al dret intern com a dret aplicable i el seu propòsit de previsibilitat i seguretat jurídica.

presència de la norma d'exclusió, i en les fórmules massa alambinades emprades per alguns Convenis.

La clàusula d'exclusió ha de ser, en tot cas, una clàusula simple, que doni amb precisió la idea de l'àmbit d'aplicació del Conveni i que, per altra banda, doni el mínim de joc possible quan sigui interpretada en el context convencional, com per que pugui alterar les previsions generals del Conveni; ha de ser una clàusula a l'estil de les emprades en els, fins ara, dos últims Convenis de la Conferència.

Fins aquí hom ha acceptat la possible conveniència d'una clàusula d'exclusió acompanyant el sistema de fragmentació, tot retringint-ne al màxim l'abast i dissentint de les fórmules emprades que ens condueixen a resultats contraris del que és el primer objectiu de la Conferència, la unificació de criteris, la unificació de les solucions. Però, què succeeix quan la norma acompanya el sistema de localització directa?, és igualment necessària? modifica les solucions convencionals ja estipulades?

Les clàusules d'exclusió aquí, excepció de l'article 19 del Conveni sobre Validesa i Reconeixement dels matrimonis, que és una solució *ad-hoc* que exclou l'aplicació del Conveni al reconeixement, en una unitat territorial, del matrimoni celebrat en una altra unitat territorial, va

depurant progressivament la seva tècnica, de manera que, cada cop més, s'integra la fórmula redaccional amb la idea que la inspira. El Conveni sobre Règims matrimonials, del 14 de març de 1978, exclou, a l'article 18, l'aplicació de la Convenció als conflictes entre les unitats territorials d'un Estat plurilegislatiu quan la llei de cap altre Estat no és aplicable; l'article 33 del Conveni sobre Segrest internacional d'infants, del 25 d'octubre de 1980, determina que l'Estat plurilegislatiu no ha d'aplicar la Convenció quan un Estat unificat no està obligat d'aplicar-la. En definitiva, expressat encara en fórmules complicades que es recolzen sobretot en l'equiparació de tracte entre l'Estat unitari i el plurilegislatiu, la idea que domina és la que enuncien directament els articles 23 del Conveni Trust, del 20 d'octubre de 1984, i l'article 19 del Conveni sobre Compra-venda internacional, del 30 d'octubre de 1985, els quals, amb lleugers canvis terminològics, disposen l'exclusió de la Convenció dels conflictes de lleis entre les unitats territorials d'un Estat plurilegislatiu.

La claredat i senzillesa de la norma i el fet que acompanyi un sistema de clàusula plurilegislativa que no es presta a confusions, hauria d'estalviar qualsevol dubte sobre el seu sentit: diu el que diu; i hauria d'eliminar qualsevol influència sobre la uniformitat que es proposa el Conveni; només els conflictes interns en resten fora. En aquest sentit, l'aplicació del Conveni a una situació

interna només seria possible gràcies a una interpretació retorçada dels criteris i localitzacions convencionals i, per tant, la seva inclusió respon a la voluntat de precisar, *ex abundantia*, l'àmbit d'aplicació del Conveni.

Resta, però, l'únic problema de determinar quan i com determinar que la situació és interna i que, per tant, no és d'aplicació el Conveni; establir clarament el moment i criteris per procedir a una tal qualificació no és cap fotesa, perquè d'això pot dependre conservar o no la uniformitat del Conveni. És a dir, que el Conveni no pretén regular els conflictes interns queda clar i, per tant, una situació estrictament interna no té perquè ser afectada pel Conveni, però la qualificació d'"intern" la pot fer l'Estat plurilegislatiu segons els seus particulars criteris i al marge de la Convenció o bé, pot ser que ho faci un cop aplicats els criteris convencionals. Adoptar una via o una altra implica una gran diferència, i la qüestió no queda prou clara, sobretot tenint en compte la proposta de la delegació nord-americana, defensada per REESE, de suprimir el mot *uniquement* que figurava en el projecte d'article 18 de la Convenció compra-venda (140) en relació als conflictes

(140) En aquest sentit, cal observar que la mateixa Conferència rectifica l'excés de la fórmula comentada quan el 25 d'octubre de 1980, l'article 33 del Conveni sobre Segrest Internacional d'Infants, tot mantenint un paral·lelisme en la redacció, disposa que un Estat plurilegislatiu no està obligat a seguir la .../....

entre unitats territorials de manera que les possibles connexions externes, considerades secundàries, podrien ser menyspreades pels tribunals dels Estats plurilegislatius en el moment de procedir a la qualificació del conflicte i, per tant, aplicar les seves pròpies normes prescindint de les del Conveni. Alguns delegats com DUCHEK, d'Austria, es manifestaren clarament en contra de la supressió, per considerar que la Convenció donava també resposta a una situació semblant (141).

De tota manera, el resultat de la votació sobre aquest punt que donà 11 vots a favor de la supressió, 9 delegacions pronunciant-se en contra i 29 que s'abstingueren (142), pot ser indicatiu de la probable sensació que envaï

.../...Convenció "... lorsqu'un Etat dont le système de droit est unifié ne serait pas tenu de l'appliquer", és a dir, en cas d'una situació "interna".

(141) El text del projecte de l'article 18 -que en el text definitiu del Conveni correspon al 20- que presenta el Bureau Permanent com a síntesi de les propostes fetes al Comitè de clàusules federals diu en relació amb l'Estat plurilegislatiu que "... n'est ps tenu d'appliquer cette Convention aux conflits s'élevant (uniquement) entre les lois en vigueur dans ces unités territoriales" (Doc. de Trav. núm. 83, Sessió extraordinària. Venda. Octubre 1985. Comissió I, policòpia). REESE defensava la supressió del mot col.locat entre parèntesis per puntualitzar que en les relacions internes en essència per bé que no exclusivament, no cal referir-se a la Convenció (Comissió I, P.V. núm. 15, Sessió Extraordinària. Venda, Octubre 1985, pàg. 18, policòpia).

(142) *Ibidem*.

els delegats de trobar-se en un terreny pantanós on, d'una banda, imposar connexions incidentals per internacionalitzar la relació no sembla gaire apropiat però, d'una altra, suprimir a criteri dels mateixos òrgans jurisdiccionals de l'Estat plurilegislatiu, la consideració de connexions externes que poden ser-hi presents pot malmetre les previsions convencionals. Es tracta, doncs, de cercar una solució acurada i respectuosa, tant amb la postura dels Estats plurilegislatius com amb la finalitat uniformadora de les Convencions i, en conseqüència, a desgrat de la supressió del terme "únicament" a l'article 20 del Conveni Compra-venda, que apareix en canvi a l'article 24 del Conveni Trust, la solució més adient no pot ser cap altra que la d'aplicar els criteris convencionals davant la presència de connexions externes, i aleshores la mateixa Convenció proporcionarà la resposta que estableix si una relació és o no interna, atès que cada Convenció té en consideració només unes connexions concretes; les altres, les no previstes directament, són negligibles, de manera que en l'exemple donat per REESE d'un contracte entre dues parts, residents ambdues als Estats Units per bé que en Estats diferents de la Unió, existint a més, un contracte annex vinculat a França, la caracterització del conflicte com intern o internacional, no la dona la supressió del mot ni el fet del caràcter més o menys secundari de la vinculació a un tercer Estat que procura el contracte annex, sinó, en primer lloc, si una relació d'aquestes

característiques cau o no dins les previsions del camp d'aplicació de la Convenció; en aquest cas, la situació és prevista a l'article 1,b) de la Convenció (143) i, abstracció feta aquí de l'autonomia de la voluntat, caldrà veure, tot seguit, si les connexions de l'article 8 del Conveni, interpretades als efectes dels Estats plurilegislatius conforme a l'article 19, es troben reunides a l'interior dels Estats Units -com sembla ser el cas- i, per tant, és d'aplicació l'exclusió de l'article 20, o bé, alguna de les connexions determinants es troba situada fora, cosa que obliga inexorablement a aplicar la Convenció. La qualificació, doncs, d'intern o internacional cal fer-la de la Convenció estant, atès que és el marc dins del qual es desenvolupen unes determinades relacions o conflictes assenyalats, *ab initio*, d'internacionals, i no pas des de la perspectiva exclusiva de l'Estat plurilegislatiu involucrat en una tal situació o conflicte.

(143) *L'article primer del Conveni sobre llei aplicable als Contractes de Venda Internacional de Mercaderies del 30 d'octubre de 1985, disposa que la Convenció determina la llei aplicable als Contractes de Venda de Mercaderies: "a) lorsque les parties ont leur établissement dans des Etats différents; b) dans tous les autres cas où la situation donne lieu à un conflit entre les lois de différents Etats..."*

CAPÍTOL IV

ESPANYA I L'APLICACIÓ DE LES CLAUSULES RELATIVES A
LA PLURILEGISLACIÓ DELS CONVENIS DE LA CONFERÈNCIA
DE DRET INTERNACIONAL PRIVAT DE LA HAIA

1.- QÜESTIONS PRÈVIES

L'objectiu d'aquesta part és l'estudi dels problemes que de forma específica poden produir-se en el funcionament i aplicació a Espanya de les clàusules que en els Conveni de la Haia regulen la determinació de la llei aplicable en un sistema jurídicament no unificat com és el nostre cas. Abans, però, d'entrar en l'aspecte concret de considerar com operen les esmentades clàusules en el sistema espanyol, caldrà deturar-se en dues qüestions que marquen la pauta de l'aproximació a l'objecte del nostre estudi des de perspectives ben diferents.

D'una banda, caldrà situar el marc general de la remissió i el caràcter específic que comporta respecte als Estats plurilegislatius com operació pròpia del sistema conflictual i necessària per a la localització del dret aplicable, problema que, en definitiva, és el que ocupa les normes comentades en el capítol anterior, i tot això per tal de copsar després el funcionament concret d'aquestes normes convencionals en conjunció amb les normes de l'ordenament espanyol que ho regulen.

Per altra banda, una anàlisi del funcionament de les normes relatives a la plurilegislatió no pot oblidar de referir-se o tenir present la clàusula federal com a sistema que dins dels Convenis de la Haia actua com a condició de l'aplicabilitat d'aquestes normes i, òbviament, de tot el Conveni i que s'estipula en consideració als aspectes de dret públic que poden afectar el sistema concret de Dret Internacional Privat, la seva "dimensió constitucional" (1) a la qual també es troba directament connectada la "clàusula autonòmica" (2).

Des d'aquesta doble i diversa vessant, una, que ens situa en la dimensió general del fenomen de la plurilegislatió i alguns dels seus problemes específics, i l'altra, que descendeix a aspectes concrets que plantegen

(1) GONZALEZ CAMPOS parla de la doble dimensió del D.I. Pr. interna i externa, per donar a entendre el caràcter essencialment unitari dels problemes que tracta, i més endavant es refereix a les qüestions de caràcter político-administratives, com els fenòmens de descentralització política, que poden afectar, pel repartiment o distribució de competències que efectuen, el sistema de D.I.Pr.; en aquest sentit de la dimensió constitucional del D.I.Pr. *Curso de Derecho Internacional Privado*, Madrid, 1982, pàg. 147.

(2) FERNANDEZ ROZAS, introdueix aquest terme per designar les clàusules que en la XIV Sessió, 1980, de la Conferència de la Haia segueixen immediatament les Clàusules Federals, com una mena d'apèndix interpretatiu. *Tráfico Jurídico externo y sistema de Derecho Internacional Privado*, Oviedo, 1985, 2ª Ed., pàg. 156.

els Convenis de la Haia, s'aborda l'estudi de l'ordenament jurídic espanyol en relació a les normes que regulen la remissió i determinació del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu segons els Convenis de la Haia.

A.- La remissió interna: el problema situat dins l'àmbit de l'Estat de sistema jurídic no unificat

El sistema de Dret Internacional Privat regula, emprant la terminologia de GONZALEZ CAMPOS, les situacions jurídiques no homogènies (3), és a dir, situacions en les quals les relacions jurídiques que les constitueixen són connectades a més d'un ordenament jurídic.

En aquest sentit, ampli i flexible, el concepte inclou tant les situacions no homogènies connectades a ordenaments Estatals diversos, és a dir, a ordenaments simples de diversos Estats, i, per tant, situacions que tradicionalment han estat definides com internacionals -cal puntualitzar, tanmateix, que aquesta qualificació d'internacional no exclou les situacions jurídiques no homogènies de caràcter mixt, és a dir, les que integren un conflicte intern amb un conflicte internacional perquè, atès que posen en contacte ordenaments que pertanyen a Estats diversos, sent, si més no, un d'ells part d'un ordenament complex, llur caràcter, en definitiva, és internacional-

(3) GONZALEZ CAMPOS, J. A., *Ibidem*

com també inclou les situacions no homogènies estrictament internes, és a dir, que relacionen diversos ordenaments coexistents dins d'un mateix Estat. És la doble dimensió del Dret Internacional Privat (4).

La funció de la remissió en la dimensió interna del Dret Internacional Privat és la mateixa que en l'àmbit internacional, designar d'entre tots els ordenaments en presència el que resulta aplicable; la particularitat aquí rau aquí en que tots els ordenaments es troben reunits a l'interior d'un mateix Estat i que algunes de les connexions emprades per l'àmbit internacional són inoperants trasplantades a l'àmbit intern i per tant són substituïdes per altres més adients; és el cas de la nacionalitat suplida per altres criteris, veïnatge civil...

La qüestió és saber si en l'àmbit estrictament intern es poden donar remissions mútues entre els ordenaments o bé, si això no és possible, entre ordenaments que pertanyen a un mateix sistema jurídic complex. Per

(4) A més del citat GONZALEZ CAMPOS, que és l'autor de l'expressió, AGUILAR NAVARRO se situa en aquesta mateixa línia de pensament quan diu que hi ha "un problema básico de naturaleza análoga, planteado por una situación de un pluralismo de sistemas jurídicos más o menos autónomos y de una vida de relación de los particulares, que aspiran a un tratamiento justo y eficiente en el mismo contexto de esta pluralidad". *Derecho Internacional Privado*, vol. I, T. II, parte primera, 1974, 3ª ed., pàg. 30.

donar una resposta a aquest interrogant és necessari distingir, com ho fa VITTA, entre els ordenaments amb normes de conflicte úniques; ordenaments amb normes de conflicte uniformes, generals o centralitzades i ordenaments amb normes de conflicte particulars, és a dir, la internormativitat (5) com a factor determinant. En principi, les remissions mútues entre els ordenaments d'un mateix sistema apareixen com possibles en els sistemes de normes de conflicte úniques, pròpies del sistema de *Common Law*, cosa que significa que les normes són idèntiques per a l'àmbit intern i l'internacional del Dret Internacional Privat, però no significa pas que siguin idèntiques o úniques per a cada circumscripció legislativa. De fet, cada ordenament pot disposar de les seves pròpies normes de conflicte i, en conseqüència, és possible la inter-remissió.

També per als sistemes amb normes de conflicte particulars, que poden establir normes de conflicte o punts de connexió diversos, són possibles, com és clar, les remissions mútues.

Amb tot, l'interrogant es presenta amb tota intensitat en relació als sistemes de normes de conflicte

(5) VITTA, E., *Conflitti...*, vol. II, *Saggio Comparativo*. Torino, 1954, pàg. 244 .

uniformes que -recordem-ho de passada-, és el sistema seguit per l'ordenament espanyol. Per donar-hi una resposta caldrà plantejar-se diverses preguntes i cercar la solució: En què consisteix la remissió?; és possible separar el concepte de remissió del seu efecte, la localització?; hi ha localització sense remissió?; per a la remissió és necessari que les normes de conflicte dels ordenaments tinguin punts de connexió diversos?

Totes aquestes qüestions es plantegen perquè en el cas dels sistemes les normes de conflicte dels quals són uniformes o centralitzades i per tant, comunes per a tots els ordenaments que coexisteixen dins d'un mateix Estat, és possible preguntar-se si es produeix una veritable remissió mútua entre aquests ordenaments o si, més aviat, el legislador intern, o el legislador central en aquest cas, predetermina l'ordenament intern aplicable per a cada supòsit de relació jurídica no homogènia. És a dir, es tracta de veure si el legislador central localitza directament l'ordenament aplicable, dit d'una altra manera, fa una distribució de competències entre els ordenaments coexistents -i en aquest cas no hi ha remissió-; o bé si aquestes regles conflictuals uniformes són dictades pel legislador central "*in veste di legislatore locale*" (6), de

(6) VITTA, E., *Op. cit.*, pàg. 129-130.

manera que poden ser assumides com a pròpies per cada ordenament perquè es descomponen en tants sistemes conflictuals com ordenaments locals existeixen, cas en el qual la remissió és possible.

La funció de la remissió, com ja s'ha dit, és la localització del dret competent. Com operacions del procés d'aplicació de la norma de conflicte, una i altra són perfectament separables. La remissió es vincula al punt de connexió, la localització a la conseqüència jurídica. La remissió és l'operació ideal de tramesa, conduïda pel punt de connexió, mitjançant la qual, la competència per resoldre un supòsit de tràfic jurídic no homogeni passa de l'ordenament de la *lex fori* a l'ordenament individualitzat en principi només per la connexió, és a dir, el del domicili, o la nacionalitat, o el del lloc de situació, etc..., mentre que la localització és l'efecte d'aquesta tramesa, és la concreta determinació de l'ordenament aplicable.

Segons això, el fet que els punts de connexió emprats pels diversos ordenaments siguin idèntics no impedeix la remissió entre aquests ordenaments. Això és clar i no planteja dubtes quan cada ordenament té el seu propi sistema de normes de conflicte, encara que les connexions siguin les mateixes, perquè la remissió es limita simplement a indicar l'ordenament que, en virtut del criteri

de connexió, es considera l'adient per regular una qüestió determinada. En el cas, però, de les normes de conflicte centralitzades, poden aparèixer dubtes sobre si aquesta afirmació és possible. Segons VITTA, l'origen central o local d'aquestes normes no n'altera ni la naturalesa ni la funció; en tot cas, cal distingir-les de les que l'autoritària anomena "normes atributives de competència" (7), que són normes dictades sempre i de forma exclusiva pel legislador central que no pertanyen al dret interterritorial; no són conflictuals, ans al contrari, tenen naturalesa constitutiva i institucional; llur funció és la de fer un repartiment de competències entre el dret de l'Estat i el de les altres subdivisions legislatives. En el cas del sistema espanyol, l'article 149,1,8 de la Constitució espanyola de 1978, tindria aquest caràcter.

Feta aquesta distribució, cal donar resposta a l'interrogant que inicialment ens plantejàvem i, en aquest sentit, el fet que les normes de conflicte siguin comunes i uniformes, amb connexions idèntiques, no impedeix que es produeixin remissions mútues entre els diversos ordenaments locals; quan es proposa la qüestió de determinar, posem per cas, el règim econòmic legal supletori d'un matrimoni

(7) VITTA, E. *Derecho Internacional Privado*, vol. I, Torino, 1972, pàg. 93 i ss.

espanyol, el fet que les connexions que s'hagin d'aplicar, segons l'article 9,3 en relació a l'article 16,1,1^o del Codi Civil, és a dir, veïnatge civil comó o veïnatge del marit en el moment de la celebració del matrimoni, no deixa per això d'acomplir la seva funció menant el jurista que ho indaga vers el concret ordenament local que ho reguli.

La qüestió, però, cal distingir-la de la figura del reenviament que, com operació del procés d'aplicació de la norma de conflicte, pot seguir a la remissió, però, amb la qual no es pot identificar (8). A més, en un supòsit com l'indicat, amb normes de conflicte uniformes i, per tant, amb idèntics punts de connexió, qualsevol possibilitat material de reenviament queda necessàriament eliminada, atès que és condició ineludible perquè pugui actuar que els punts de connexió siguin diferents, no coincidents.

(8) BORRAS, A., *Calificación, reenvío y Orden Público en Derecho Interregional Español*, 1984, pàg. 6 i 57. A més, potser convé precisar en aquest sentit la terminologia emprada per l'article 16,1,2^o del Títol Preliminar del Codi Civil que exclou de l'àmbit interterritorial el que disposa l'article 12 del Codi Civil sobre la "remissió", diu, quan en realitat l'exclusió que vol fer és la relativa al reenviament.

B.- Estat de la qüestió en el cas de remissió a un ordenament plurilegislatiu

En aquest apartat s'abordaran les particularitats que presenta la remissió quan l'ordenament destinatari és plurilegislatiu, és a dir, el que interessa és precisament el funcionament d'aquesta operació de la tècnica conflictual quan es produeix una remissió de caràcter mixt, la que superposa o fusiona una remissió internacional i una remissió interna perquè la norma de conflicte d'un Estat efectua una remissió a l'ordenament d'un segon Estat que resulta jurídicament no unificat; qüestió que la Conferència de la Haia regula directament per evitar els inconvenients que li procurava, en relació a les seves finalitats, la diversitat de solucions que rebia el problema.

La remissió a un ordenament plurilegislatiu s'ha de plantejar des d'una doble perspectiva, com a remissió de la norma de conflicte de la *lex fori* a un ordenament plurilegislatiu o "*remision ad extra*", com la designa ANDRES SAEZ DE SANTAMARIA (9), i també s'ha de considerar des de la

(9) ANDRES SAEZ DE SANTAMARIA, M.P., "El artículo 12,5 el Código Civil y el problema de la remisión a un sistema plurilegislativo", R.G.L.J., t. LXXVII, 1978, pàg. 64. També utilitza aquests termes FERNANDEZ ROZAS, J.C., Op. cit., pàg. 254.

perspectiva del reenviament de primer grau, és a dir, quan, per acceptar el reenviament, la norma de conflicte de l'ordenament inicialment designat torna la competència a l'ordenament d'origen, o a l'ordenament del fòrum i aquest resulta plurilegislatiu; és la "remision *ad intra*" en paraules de l'autora abans citada.

Donar aquest doble enfocament de la remissió en relació als sistemes no unificats és important perquè ens haurem de situar en aquesta perspectiva per tal d'analitzar el funcionament de les clàusules relatives a la plurilegislatió dels Conveni de la Haia.

El problema fonamental que ens planteja aquest tipus de remissió i que constitueix la clau de volta per determinar les solucions que després s'adoptin, és precisar què cal entendre per Dret estranger quan la norma de conflicte ens hi adreça i resulta ser un sistema jurídic compost. La referència, aleshores, és a l'ordenament estranger en el seu conjunt, globalment, considerat o bé és possible una referència només a una part de l'ordenament, és a dir, a un dels sistemes que el componen?. Dit d'una altra manera, en el primer cas, la localització opera mitjançant una doble remissió, és mediatitzada; de primer es designa l'ordenament estranger en el seu conjunt i, després, en una segona fase de la localització, és l'ordenament designat qui utilitza les seves normes de conflicte interterritorials per

efectuar la concreta individualització de l'ordenament intern aplicable. En el segon cas, és possible la remissió directa al dret local aplicable i, per tant, la localització es realitza com a conseqüència d'una única operació de remissió (10).

De fet, les solucions que han proporcionat la doctrina i les legislacions a aquest problema es corresponen amb aquesta diversa forma d'abordar el significat del Dret estranger i, en definitiva, l'abast de la funció de la norma de conflicte. La solució clàssica i tradicional nega tota possibilitat de remissió i localització directa dels ordenaments integrants d'un sistema jurídic compost. La remissió que efectua la norma de conflicte del fòrum és al dret estranger en el seu conjunt i aquí acaba; s'esgota, com diu MORELLI (11), la funció de la norma de conflicte; després, el jutge del fòrum haurà de procedir a localitzar el dret aplicable seguint els criteris proporcionats pel mateix ordenament estranger reclamat. Aquesta és la solució que adopta l'article 12,5 del Codi Civil espanyol que disposa, "*Quando una norma de conflicto remita a la*

(10) Les diferents solucions doctrinals han estat descrites per VITTA, E., D.I.Pr., T. I, pàg. 134 i ss.; AGUILAR NAVARRO, D.I.Pr., pàg. 34-35; NADELMANN, Conflict of laws: International and Interstate, La Haia, 1972, pàg. 60-63.

(11) MORELLI, G. Elementi di d.i.p. italiano, 2ª ed., Nàpols, 1949, pàg. 59 i ss.

legislación de un Estado en el que coexisten diferentes sistemas legislativos, la determinación del que sea aplicable entre ellos se hará conforme a la legislación de dicho Estado" (12). Com és evident, el problema que presenta la solució tradicional és el de ser insuficient i poc satisfactòri perquè no preveu el supòsit que l'ordenament invocat per la norma de conflicte no disposi d'un sistema propi de solució dels conflictes interterritorials o bé, el cas que aquest sistema no sigui centralitzat i sí particular de cada ordenament que integra el compost.

En l'altre extrem se situen les doctrines i sistemes que consideren que la remissió que efectua la norma de conflicte és suficient per localitzar directament l'ordenament local aplicable (13). En el sistema de *Common Law*, que no distingeix entre conflictes interns i conflictes

(12) En relació amb comentaris sobre l'article 12,5 del Codi Civil espanyol vid.: CARRILLO SALCEDO, J.A. en *Comentarios a las reformas del Código Civil*. Madrid, 1977, pàg. 657 a 663. ANDRES SAEZ DE SANTAMARIA, M.P., *Op. cit.* També es troben breus comentaris i referències a FERNANDEZ ROZAS, J.C., *Tráfico jurídico externo y sistema de Derecho Internacional Privado*, Oviedo, 1985, 2ª ed., pàg. 255 a 258; GONZALEZ CAMPOS, J. *Op. cit.*, pàg. 208-209, per ESPINAR, J.Mª; BORRAS i RODRÍGUEZ, A., *Op. cit.*, pàg. 57-58; NIAJA DE LA MUELA, D.I.Pr., T.I, Madrid, 1985, pàg. 580-581, revisat per A. BORRAS i RODRÍGUEZ.

(13) AGO, R. *Teoria del diritto internazionale privato: parte generale*. Padua, Cedam 1934, pàg. 203 i ss. i *Lezioni di diritto internazionale privato: parte generale*, Milán, 1957, pàg. 94 i ss.

internacionals (14), ha estat tradicional la remissió directa a l'ordenament del sistema plurilegislatiu que es considera aplicable.

Molt propera a aquesta postura es troba la proposta de solució intermitja que introdueix algunes matisacions en els criteris emprats per l'anterior i distingeix entre les connexions idònies per individualitzar directament un ordenament intern pel seu caràcter fàctic i espacial, com és ara el lloc de situació, o la residència, etc... de les connexions que reclamen l'ordenament estranger plurilegislatiu en la seva totalitat, com és ara la nacionalitat. En aquest cas, són els criteris interns de localització de l'esmentat ordenament els que hauran de ser aplicats per determinar el concret dret aplicable. En cas d'inexistència o inoperància d'aquests criteris, el sistema opta per la utilització de criteris subsidiaris com podria ser el del "vinçle més efectiu o estret".

Sembla força clar que els Convenis de la Conferència de Dret Internacional de la Haia, a partir de la XI Sessió, opten de forma clara, per bé que amb algunes matitzacions, per aquesta solució de remissió directa, localitzant, "expressis verbis", l'ordenament aplicable del

(14) *Vid. ut supra*, nota 34 de la primera part.

sistema compost, mitjançant la interpretació de les connexions utilitzades per les normes convencionals i no sols pel que fa a les connexions de caràcter espacial que faciliten la identificació d'un determinat ordenament; significativament, per exemple, la residència, sinó que també les mateixes Convencions, en alguns casos, determinen la interpretació o criteri substitutiu que cal donar, als efectes de la localització del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu, a connexions com la nacionalitat que d'una altra forma podrien ser inoperants, o bé conduir a solucions ben diverses de les previstes pels Convenis de la Haia.

Per tant, si això és així i, per altra banda, tal com s'ha dit, la solució legal espanyola a la qüestió de la remissió a un sistema plurilegislatiu és la prevista a l'article 12,5 del Codi Civil, és a dir, la que correspon al sistema que efectua una remissió a l'ordenament global de l'Estat plurilegislatiu, caldrà veure les interaccions entre els dos sistemes, el convencional i el propi del sistema jurídic espanyol. A més, és clar, de veure les interaccions entre els sistemes de normes de conflicte o de dret aplicable i les seves connexions del dret espanyol i del convencional.

C.- La Clàusula Federal dels Convenis de la Haia com a condició de l'aplicabilitat del Conveni

Plantejar-se ara fer una referència a la Clàusula Federal (15) pot semblar quelcom d'estrany, marginal al veritable problema que ens ocupa i que és el d'indagar el

- (15) Existeixen diverses modalitats redaccionals de la Clàusula Federal; tanmateix com a exemple prendrem l'article 26 del Conveni Compra-venda internacional del 30 d'octubre de 1985, que a més de ser idèntica a la fórmula de l'article 29 del Conveni Trust, del 20 d'octubre de 1984, és també la més completa i que disposa:

"1. Un Etat qui comprend deux ou plusieurs unités territoriales dans lesquelles des systèmes de droit différents s'appliquent aux matières régies par cette Convention pourra, au moment de la signature, de la ratification, de l'acceptation, de l'approbation ou de l'adhésion, déclarer que la présente Convention s'appliquera à toutes ses unités territoriales ou seulement à l'une ou à plusieurs d'entre elles et pourra à tout moment modifier cette déclaration en faisant une nouvelle déclaration.

2. Ces déclarations seront notifiées au Ministère des Affaires Etrangères du Royaume des Pays Bas et indiqueront expressément les unités territoriales auxquelles la Convention s'applique.

3. Si un Etat ne fait pas de déclaration en vertu du présent article, la Convention s'appliquera à l'ensemble du territoire de cet Etat"

funcionament de les clàusules dels Convenis de la Haia relatives a la plurilegislatió en relació al sistema espanyol de Dret Internacional Privat, i de Dret Interterritorial. Aquestes clàusules, les Federals, l'objecte de les quals és facultar l'Estat de sistema jurídic compost perquè pugui establir l'abast intern de la Convenció, delimitar en l'àmbit intern de l'Estat el seu camp d'aplicació mitjançant una declaració que precisa l'extensió territorial del Conveni a les diverses unitats territorials que componen l'Estat plurilegislatiu, certament, no afecten directament el problema de com determinar el dret aplicable en un sistema compost que, en definitiva, és la qüestió que aquí interessa. Ben al contrari, l'objecte de la Clàusula, dita Federal, respon de forma immediata a la tècnica de l'estipulació de tractats.

L'origen de la clàusula en els Convenis de la Conferència de Dret Internacional Dret Internacional Privat, com ha estat apuntat anteriorment, s'ha situat al voltant de les discussions del sistema de les lleis models com a mètode alternatiu al de les Convencions diplomàtiques, enfront del qual alguns països al·legaven la seva condició de jurídicament no unitaris i raons constitucionals que, per això, els impedièn d'assumir-les i comprometre

internacionalment els seus Estats federats (16). El mètode de les lleis models, en canvi, eliminaria aquesta dificultat en permetre a cada una de les unitats territorials o Estats federats una participació activa en el procés d'adopció i acceptació de la llei model (17). El fracàs inicial de la proposta portarà poc més tard, durant els treballs de la XI Sessió de la Conferència, a adoptar per primer cop la clàusula federal que apareix com a article 23 del Conveni sobre reconeixement de divorcis, de primer de juny de 1970 (18) i la finalitat bàsica del qual és, com diu LALIVE,

- (16) Aquesta dificultat constitucional com obstacle per assumir les regles convencionals era al·legada bàsicament pels Estats Units de Nord-Amèrica i pel Canadà i així és recollit al "*Rapport sur les Travaux du Comité restreint en matière de lois Modèles*" elaborat per G.A.L. DROZ. Actes et Doc. IX Session, 1960, T. I, pàg. 233. Sobre el paper que juguen els Estats Units i les raons que els mouen a proposar el mètode de les lleis Models, *Vid. NADELMANN, Kh. "Ways to unify conflict rules" N.T.I.R., IX, 1962, pàg. 349 a 353.*
- (17) Memoràndum concernant l'établissement de lois modèles. Document préliminaire d'octubre 1958. Actes et Doc. IX Session, 1960, T. I, pàg. 212. Sobre els pros i contres en relació al mètode de les "Lleis Models" *vid. Actes et Doc. IX Session, 1960, T. I, pàg. 209.* També el debat de la Sessió plenària de 1964 i la Decisió en matèria de lleis Models en les Actes et Doc. X Session, 1964, T. I, pàg. 34 i 78. La qüestió s'ha tornat a plantejar a la XIV Sessió, 1980, mostrant-se favorable la Conferència a utilitzar altres procediments que n'afavoreixin l'obertura.
- (18) La clàusula apareix com art. 16 de l'Avant-projecte de Convenció I del 15 d'octubre de 1965, adoptat per la Comissió especial amb les modificacions proposades pel Secretari General (Actes et Doc. XI Session, 1968, pàg. 16). El Regne Unit especifica en les Observacions dels Governos i arran del subtítol de Clàusula Federal assignat a l'article 16 de l'Avant-projecte que la Clàusula s'aplica també als Estats de sistema jurídic no unificat (Op. cit., pàg. 47).

.../...

"... de nature à faciliter la ratification de la Convention" (19) igual com era el propòsit que animava el suggeriment del mètode de les lleis model.

El fil conductor que estableix el pont entre les lleis Models i la Clàusula Federal cal situar-lo precisament en aquest punt. El Memoràndum relatiu a les lleis Models, presentat a la IX Sessió de la Conferència, ho plantejava com un problema que sorgia per causa de la reserva de competències legislatives en matèria de Dret Privat que les Constitucions d'alguns Estats federats i especificava "... Aux Etats-Unis d'Amérique, par exemple, le pouvoir fédéral ne paraît pas se considérer compétent pour conclure des

.../...

A partir d'aquest moment, la clàusula apareix a l'article 14 del Conveni relatiu als Accidents del Circulació, del 4 de maig de 1971; a l'article 35 del Conveni sobre Administració de Successions; a l'article 14 del Conveni Responsabilitat dels fabricants, del 2 d'octubre de 1973; a l'article 33 del Conveni Execució d'Obligacions Alimentàries, del 2 d'octubre; a l'article 23 del Conveni sobre llei aplicable a les Obligacions Alimentàries, també del 2 d'octubre de 1973; a l'article 25 del Conveni sobre Règims matrimonials del 14 de març de 1978; a l'article 27 del Conveni sobre matrimoni, del 14 de març de 1978; a l'article 40 del Conveni sobre Segrest d'Infants, del 25 d'octubre de 1980; a l'article 26 i a l'article 27, com a complementari de l'anterior, a la Convenció relativa a l'Accés a la Justícia del 25 d'octubre de 1984 i a l'article 26 del Conveni sobre contractes de compra-venda del 30 d'octubre de 1984.

(19) Rapport Lalive. Actes et Doc. XII Sessió, T. II, pàg. 307.

Conventions de droit privé" (20). És a dir, situa el problema en una mena de dificultat constitucional per ratificar tractats la matèria dels quals escapa o va més enllà de les competències federal precisament per haver estat atribuïdes a les subdivisions territorials de l'Estat i, en contrapartida, les diferents unitats legislatives que disposen de la competència, o disposen en canvi de capacitat per adherir-se a la Convenció, tal com assenyala GRAVESON (21).

és clar, però, que la veritable causa que motiva l'estipulació de la Clàusula Federal no pot ser la manca de capacitat de l'Estat Federal per concloure tractats, una pretesa manca del "*ius contraendi*" en determinades matèries com a conseqüència del repartiment intern de les

(20) Doc. prelim. octubre 1958, Actes et Doc. IX Session, 1960, T. I, pàg. 212.

(21) Actes et Actes et Doc. IX Session, T. I, pàg. 266. La idea de la dificultat constitucional es va repetint insistentment en els Comentaris que tenen per objecte la Clàusula Federal, KARSTEN en el seu Rapport diu clarament que l'objecte d'aquestes clàusules és el d'anar a l'ajuda dels Estats que no tenen poder per vincular per tractats les seves unitats territorials. Actes et Doc. XIII Session, 1976, T. IV, pàg. 432. En realitat, tot el problema deriva de la discussió sobre si el President dels Estats Units pot exercir el *treaty making power* que li confereix la Constitució, art. 2, en matèries que la Constitució reserva a la Competència dels Estats, Esmena X de la Constitució americana. Per a una visió més extensa de la qüestió, vegeu NADELMANN, Kurt, H., "*Ways to unify conflict Rules*", N.T.I.R., IX 1962, especialment pàg. 349 a 353. També OLIVER, C.T. "*The enforcement of treaties by a Federal State*", R. des C. 1974-I, vol. 141, pàg.

competències perquè sobre aquest punt l'article 6 del Conveni de Viena de 1969 sobre el Dret dels Tractats és prou clar quan diu "*Tout Etat a la capacité de conclure des traités*", més encara si hom té en compte que el segon paràgraf que constava a la versió original del projecte d'aquest article, numerat aleshores com article 5, deia "*Les Etats membres d'une union fédérale peuvent avoir la capacité de conclure des traités si cette capacité est admise par la Constitution fédérale et dans les limites indiqués dans la dite Constitution*" i va ser suprimit del text definitiu de la Convenció (22).

El problema, doncs, no és si l'Estat gaudeix o no d'un *ius contraendi* suficient, sobre la qual cosa no hi ha cap dubte, com tampoc no n'existeix sobre el fet que és l'Estat per tant qui s'obliga internacionalment i n'és responsable; el problema és precisament com conciliar aquesta capacitat i responsabilitat internacionals amb el repartiment intern de competències que efectuen les

(22) El fet que inicialment fos admès i aprovat per la Conferència de Viena aquest article és el reconeixement de noves circumstàncies, modes de relació, matèries i interessos involucren el Dret Internacional i n'alteren els principis més tradicionals, malgrat tot, però, en última instància, com diu A. MARESCA, la Conferència "... ha escluso l'esistenza di una norma di diritto internazionale generale..." que deixés clara l'atribució als ens membres d'un Estat federal de la capacitat per concloure tractats. *Il diritto dei trattati i la Convenzione codificatrice di Vienna del 23 maggio 1969*. Milano, 1971, pàg. 32.

Constitucions dels Estats d'estructura político-jurídica complexa, en paraules de R.B. LOOPER, com conciliar "*The tension between treaty obligations and federal Constitutions...*" (23).

La Clàusula federal dels Convenis de la Haia, igual que les velles formulacions que apareixen en alguns instruments internacionals en el primer quart del nostre segle, serven la imprompta americana de la seva inspiració, però, a diferència d'aquestes, que concedien a l'Estat federal la possibilitat de tractar el Conveni com una Recomanació (24), és a dir, els permetia no obligar-se malgrat la ratificació, el problema que acara la clàusula federal en la nova fórmula té tot un altre significat que la desplaça del terreny de les "limitacions" del *treaty-making power* al camp de la responsabilitat internacional, per dir-ho més exactament, desplaça el problema vers la implementació del Conveni, vers la seva execució; en definitiva es planteja com una qüestió d'efectivitat i de

(23) LOOPER, R.B. "*Federal State. Clauses in multilateral instruments*". *British Yearbook of International Law*, XXXII, 1955-1956, pàg. 162.

(24) L'article 19 de la Constitució de l'Organització Internacional del Treball de 1919, per exemple, disposa que "*In the case of a Federal State, the power of which to enter into Convention on labour matters is subject to limitations, it shall be in the discretion of the Government of such State to treat a draft convention to which such limitation apply as a recommendation only...*".

participació útil, com diu DE NOVA, dels Estats complexos.

Per tant, plantejada sota aquest prisma conciliador del *ius contrahendi* amb la possible distribució interna de competències, la clàusula federal no es troba tan allunyada del nostre centre d'interès com podia haver semblat de bon començament atès que neix en funció de l'aplicabilitat del Conveni, en funció de la seva efectivitat, i sobre la seva gestació i desenvolupament graviten més els aspectes relatius a l'execució de tractats en un sistema on les competències en les matèries pròpies del Conveni en qüestió poden trobar-se repartides que qualsevol altre premissa. C.T. OLIVER ho expressa tot dient "*Here we see a great conflict of values: national autonomy as to forms of government versus pervasive normative effectiveness*" (25).

En conseqüència, l'aparició de la clàusula suposa enfrontar el fenomen de la plurilegislatió des d'una altra perspectiva, significa no limitar-se al problema de la localització del dret aplicable i advertir la possible existència d'una distribució interna de competències entre les diverses unitats territorials de l'Estat compost i l'existència de competències legislatives diversificades i

(25) OLIVER, C.T. "*The enforcement of treaties by a Federal State*", R. des C., 1974-I, vol. 141, pàg. 404.

les possibles disfuncions que aquesta situació pot comportar en l'ordre intern enfrontada amb una capacitat omnimoda i il·limitada en l'exercici del *ius contrahendi* per part de l'Estat. En definitiva, la Clàusula Federal avui ha d'interpretar-se com el reconeixement d'una certa esclerosi dels principis més tradicionals del Dret Internacional Públic, i també com el reconeixement d'una progressiva i nova orientació dels interessos internacionals que s'endinsen en sectors i matèries molt allunyades de les clàssiques relacions interestatals, i que forcen una dinàmica diferent a l'hora de tractar-los, de manera que, d'una banda es tracta de conjuminar la necessitat -en l'ordre intern-, d'atribuir les competències en aquestes matèries a les unitats territorials de l'Estat amb un interès específic per regular-les, amb la necessitat -en l'ordre internacional, d'harmonitzar o fins i tot d'unificar el seu tractament per tal d'assolir una major eficàcia. D'una altra banda, es tracta de cercar una "*relación armónica entre el Derecho Internacional y el Derecho interno que evite distorsiones en el terreno de la aplicación y ejecución in foro doméstico de las reglas convencionales*" (26).

(26) PEREZ GONZALEZ, M. i PUEYO LOSA, J., "*Las Comunidades Autónomas ante el Orden internacional*". *Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional*. Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 1982, pàg. 50.

Per si podés quedar algun dubte sobre el punt on posa l'accent la Clàusula Federal, els Convenis de la XIV Sessió de la Conferència, el 1980, veuen aparèixer una clàusula proposada com article "Z" en el Document de treball presentat pel Comitè especial sobre els Estats Federals, juntament amb la proposta de Clàusula federal, assenyalada com "Y" (27), que disposa "*Lorsqu'un Etat contractant a un système de gouvernement en vertu duquel les pouvoirs exécutif, judiciaire et législatif sont partagés entre des Autorités centrales et d'autres autorités de cet Etat, la signature, la ratification, l'acceptation, l'approbation ou l'adhésion à la Convention, ou une déclaration faite en vertu de l'article Y, n'emportera aucune implication quant au partage interne des pouvoirs dans cet Etat*".

Aquesta clàusula, en els dos únics Convenis on apareix -el Conveni relatiu a l'Accés a la Justícia, article 26, el de Segrest internacional d'infants, article 41, ambdós del 25 d'octubre de 1980- acompanya i segueix immediatament la clàusula federal com una mena d'apèndix aclaridor del sentit que cal donar a aquesta clàusula, és a dir, que la distribució interna de competències no es veurà afectada ni modificada per un eventual acte, en qualsevol

(27) Doc. de trav. núm. 6. *Actes et Doc. XIV Session, 1982, T. I, Matières diverse, pág. 238.*

grau, d'assumpció de la Convenció per part de l'Estat d'estructura jurídica complexa, però aquesta finalitat és tan òbvia en la intenció dels redactors dels Convenis quan estipulen la pròpia Clàusula federal, que els Relators de cadascun dels Convenis ara esmentats, G. MÖLLER respecte al d'Accés a la Justícia i E. PEREZ VERA respecte al de Segrest d'infants, es limiten a donar notícia de la seva presència com a fet nou i també es fan ressò de l'opinió generalitzada sobre la inutilitat i l'evidència de la finalitat de la norma (28) que en aquest sentit tindria un valor interpretatiu redundant (29).

(28) Respectivament, *Rapport*, E. PEREZ VERA, *Actes et Doc. XIV Session*, 1980, T. III, pàg. 472 i, *Rapport* G. MÖLLER, op. cit., pàg. 288. És curiós observar com la clàusula s'introdueix, malgrat tot, a petició expressa de la delegació australiana, segons ens indica PEREZ VERA, per tal d'evitar les dificultats constitucionals que, d'altra manera, aquest país patia i com, a desgrat d'això, Austràlia, ara per ara, no figura ni tan sols com a signant de les esmentades Convencions, si més no a data de primer de març de 1986. Això no és més que una prova del "décalage" existent entre el funcionament de la Conferència com Assemblea de notables, a més de representants dels Estats, i el funcionament de les instàncies estatals i els seus objectius.

(29) Possiblement la justificació d'aquestes clàusules calgui situar-la *ratione materiae* atès que els Convenis esmentats regulen l'un el benefici d'accés internacional a la Justícia i l'altre, els aspectes civils del segrest internacional d'infants, l'objecte de la qual és garantir per damunt de tot l'interès del menor tot assegurant el respecte als drets de guarda i visita i l'establiment d'un procediment *ad-hoc* per garantir una ràpida tornada de l'infant, cas d'haver estat desplaçat de forma il·lícita. En ambdós casos no es planteja com un problema de llei aplicable, de conflicte de lleis, sinó que la regulació és material, i tant per aquesta raó com pel fet mateix de l'objecte que tracten, pot incidir més directament sobre el repartiment que d'aquestes competències hagi pogut efectuar un Estat plurilegislatiu.

Amb tot, cal convenir que això és cert tan sols en la mesura que aquestes competències siguin veritablement respectades a còpia d'observar escrupolosament les possibilitats que ofereix la Clàusula federal per conciliar els dos àmbits d'actuació estatal, tenint en compte tant les particularitats de cada Conveni, *ratione materiae*, el seu caràcter d'obert o no, tipus de normes de Dret Internacional Privat que contempla, etc... com el mateix sistema intern de reglamentació dels conflictes interterritorials que disposi, sense oblidar, és clar, les competències concretament atribuïdes perquè, d'altra manera, els compromisos internacionals assumits sense prendre cura de totes aquestes circumstàncies podrien suposar, evidentment, si més no *de facto*, un buidat de les competències de les unitats territorials i, en tot cas, un greu conflicte entre dos nivells o plans d'actuació, l'intern i l'internacional, que la prudència aconsella més aviat prevenir per via de la cooperació entre ambdues instàncies, que no pas haver-ho de solucionar *postfactum*.

Dit això, i vist com la funció de la Clàusula Federal no és tant la de salvar preteses dificultats constitucionals per concloure tractats, sinó més aviat la de salvar la possible contradicció entre aquest *ius contrahendi* estatal i el repartiment intern de competències, tot permetent l'actuació dels mecanismes interns de cooperació entre les diverses instàncies estatals interessades,

conforme a les Constitucions respectives. El que interessa, doncs, i així reprenem el fil inicial, és veure com la presència de la Clàusula federal, o per dir-ho més exactament, com la utilització que facin els Estats de sistema jurídic compost de la facultat que aquesta norma preveu, pot condicionar l'aplicabilitat de les clàusules relatives a la plurilegislatió (30) i, en definitiva, de tot el Conveni.

(30) BELLET ho expressa, tot comentant el projecte de Convenció sobre el reconeixement de Divorcis, dient: "*... Il s'agit, à l'article 18, de laisser aux Etats fédéraux la possibilité de ne ratifier la Convention que pour certains de leurs Membres, tandis que l'article 13 détermine les conséquences de la pluralité de législations dans ces Etats dans la mesure où les Membres de ces Etats ont été engagés*". *Rapport de la Commission spéciale, Actes et Doc. XI Session, T. II, pàg. 70.*

Cal tenir present, per altra banda, que l'ús que s'ha fet d'aquesta prerrogativa és molt minço, potser en justa correspondència a les migrades ratificacions que han obtingut en general els Convenis de la Haia. Segons dades amablement facilitades per personal del Ministeri d'Afers Estrangers dels Països Baixos, només he aconseguit identificar l'ús de la declaració d'extensió territorial en virtut de la Clàusula Federal per part de la Gran Bretanya en la Convenció sobre reconeixement de divorcis i separacions de 1^a de juny de 1970 i en el Conveni sobre execució d'obligacions alimentàries, del 2 d'octubre de 1973; també Austràlia efectua la declaració en relació al primer dels Convenis esmentats i el Canadà efectua aquesta declaració en la Convenció sobre Segrest internacional d'Infants, del 25 d'octubre de 1980.

En relació amb aquesta última, respecte a les províncies on s'estén la vigència de la Convenció i a les successives declaracions d'extensió territorial, vegeu la referència que en dona la *Revue Critique de Droit International Privé*, 1986, núm. 1, T. 75, pàg. 246, en la informació periòdica sobre l'estat de les signatures i ratificacions de les Convencions de la Haia, tancada a primer de març de 1986.

2. EL SISTEMA PLURILEGISLATIU ESPANYOL: INCIDÈNCIA DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978

El sistema jurídic espanyol s'ha caracteritzat des de la formació d'Espanya com Estat unitari per la coexistència d'una pluralitat d'ordenaments jurídics de base territorial, és a dir, s'ha caracteritzat per ser un sistema jurídicament no unificat o plurilegislatiu. Aquesta situació, d'innegables arrels històriques, ha passat per diversos estadis en els quals, fins i tot, ha correbut el risc de desaparèixer empès per motius principalment extrajurídics, de manera que el fet plurilegislatiu arribà a ser considerat quelcom de residual -en aquest sentit només caldria recordar la redacció del paràgraf segon de l'article 12 del Codi Civil de 1889 que disposava "*... En lo demás, las provincias y territorios en que subsiste el derecho foral, lo conservarán por ahora...*" frase que sintetitza l'actitud de recel i malfiança davant el fenomen de la pluralitat legislativa interna que presentava Espanya i que es mantindrà, àdhuc, més enllà de la promulgació de la Llei de Bases per a la modificació del Títol Preliminar del Codi Civil del 17 de març de 1973, tot i que la Base 7ª i paràgraf 2 establia el principi de ple respecte que poc després seria textualment recollit pel Decret del 31 de maig

de 1974, que sancionà amb força de llei l'articulat d'aquest Títol Preliminar.

A diferència de l'anterior fórmula, l'article 13,2 del Codi Civil, en l'actual redacció, consagra el canvi d'orientació manifestat a la llei de Bases de 1973, iniciat ja al Congrés de Saragossa de 1947, quan diu "... y con pleno respeto a los derechos especiales o forales de las provincias o territorios en que están vigentes..." que ha constituït des d'aleshores el principi que vertebra tot el sistema espanyol de pluralitat jurídica.

Tanmateix, es pot dir que si quedava algun dubte sobre una possible interinitat de la plurilegislatió espanyola, aquesta necessàriament ha desaparegut per obra de la Constitució de 1978 que, tot recollint el bagatge historicista que s'expressa a la fórmula del respecte als drets de les províncies i territoris on siguin vigents, el trasvassament del qual a la Constitució queda reflectit a la norma de l'article 149,1,8 (31) d'aquest text que atorga

(31) Textualment diu: "1. El Estado tiene competencia exclusiva sobre las siguientes materias: ... 8ª Legislación civil, sin perjuicio de la conservación, modificación y desarrollo por las Comunidades Autónomas de los derechos civiles, forales o especiales, allí donde existan. En todo caso, las reglas relativas a la aplicación y eficacia de las normas jurídicas, relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio, ordenación de los registros e instrumentos públicos, bases de las obligaciones contractuales, normas para resolver los conflictos de leyes y determinación .../...

competència immediata en matèria de legislació civil a les Comunitats Autònomes que ja gaudien d'un dret propi amb anterioritat a l'existència de la norma fonamental de l'ordenament espanyol. Amb tot, l'afirmació que es troba en el número 8 de l'article 149,1 de la Constitució és potser equívoca, atès que no totes les Comunitats Autònomes que disposaven de dret propi, compilat o consuetudinari, disposen del sostre màxim de competències que regulen en conjunt els articles 148,1 i 149 de la norma suprema. L'article 149,1,8 ha de ser interpretat en relació a l'article 148,2 i a la Disposició Transitòria 2ª de la Constitució (32) de la qual cosa en resulta que només Catalunya, el País Basc i Galícia es troben en les circumstàncies previstes per la disposició transitòria esmentada i, per tant, en condicions d'assumir en forma immediata totes les competències que permet la Constitució, mentre que d'altres Comunitats, no menys històriques per bé

(32) Per una banda, l'article 148,1 de la Constitució estableix el marc de competències que poden normalment assumir les Comunitats Autònomes, mentre que l'apartat segon estipula un termini de 5 anys més la reforma de l'Estatut respectiu per tal de poder assolir el màxim de competències possibles previstes per la Constitució per a les Comunitats, és a dir, hi ha un procés d'assumpció de competències en dos temps. Per altra banda, la Disposició transitòria segona estableix un règim especial, que actua com a excepció a la regla general, per a aquells territoris que en el passat -es refereix al temps de la II República- haguessin plebiscitat afirmativament els Estatuts d'autonomia i en el moment de promulgar-se la Constitució disposessin ja de règims especials d'autonomia; segons aquest règim especial, les Comunitats que s'hi amotllen poden assumir directament i immediata les competències que l'article 149 també els atribueix, sense cap període de carència.

que, potser, no tan significades, però que gaudien d'un dret propi en el moment d'aprovar-se el text constitucional, no es troben en la mateixa situació, i per tant, segons les previsions imposades per l'article 148,2 mencionat abans, haurien d'esperar el transcurs de cinc anys, a més de passar per una reforma de l'Estatut respectiu, per tal de poder assolir el sostre de competències constitucionalment possible (33).

és ben cert que per aquesta via la Constitució espanyola de 1978 connecta amb la legitimitat històrica i l'assumeix (34), però és evident també que no s'atura en

(33) Aquesta era, si més no, la planificació autonòmica i competencial que establia la Constitució de 1978; més endavant, els Estatuts d'Autonomia d'algunes Comunitats que per raó d'haver estat creades conforme al procediment ordinari d'accés a l'autonomia previst a l'article 143 de la Constitució 1, per tant, en principi, subjectes a la disposició de l'article 148,2 de la norma Suprema, s'encarregaren d'esmenar-li la plana, de manera que València, per la combinació dels articles 31,2 i 43 del seu Estatut del 1er de juliol de 1982, per la via de la delegació de competències estatals prevista a l'article 150,2 de la Constitució accedirà al màxim de competències. Per la seva banda Navarra, tot seguint un procediment especial i atípic, el d'"Amejoramiento de Fuero", té, en virtut de l'article 48 de la "*Ley Orgánica de Reintegración y Amejoramiento del régimen Foral de Navarra*", del 10 d'agost de 1982, competència exclusiva en matèria de Dret Foral.

(34) La majoria d'autors espanyols admeten el fet historicista de la Constitució espanyola que no precisa d'un excessiu treball d'exègesi per trobar recolzament en el mateix text fonamental, des del Preàmbul, paràgraf 4, passant per l'article 143,1 que correspon al Capítol III del Títol VIII: "*De la Organización Territorial del Estado*", fins arribar a la Disposició Addicional 1^a, com la més explícita de totes pel que fa al llegat històric que recull la Constitució quan diu que "*ampara y respeta los derechos .../...*

aquest punt. En realitat, la norma fonamental espanyola reelabora i reestructura de nova planta la situació de plurilegislatió, legitimant-la sobre la base d'uns nous postulats ja que, com textualment diu, "... reconoce y garantiza el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran -es refereix òbviament a Espanya- y la solidaridad entre todas ellas" (35) de manera que a partir de la Constitució, Espanya queda configurada com un Estat unitari d'estructura complexa quasi-federal (36);

històriques de los territorios forales..." i també a la no menys fonamentada històricament Disposició Transitòria 2^a. Aquest arrelament històric és tan manifest que alguns autors com L. PUIG i FERRIOL i E. ROCA i TRIAS han arribat a afirmar que restaura la situació anterior als Decrets de Nova Planta. *Fundamentos de Derecho Civil de Cataluña, V.I., Introducción al Derecho Civil de Cataluña, Barcelona, 1979, pàg. 144.*

- (35) L'article 2 de la Constitució espanyola del 27 de desembre de 1978, al qual corespon la cita, configura la unitat d'Espanya sobre la base del reconeixement i garantia del dret d'autonomia dels diferents pobles que la integren. Aquesta postura no tan sols positiva sinó, a més, activa davant del fet plural espanyol com un element clau de l'actual configuració d'Espanya, es confirma en la lectura del Preàmbul del Text constitutiu quan diu que proclama la seva voluntat de "Proteger -paràgraf quart- a todos los españoles y pueblos de España en el ejercicio de los derechos humanos, sus culturas y sus tradiciones, lenguas e instituciones"
- (36) A. MANGAS MARTIN ho reconeix indirectament quan diu: "La Constitución de 1978 ha consagrado un Estado que, sin poder calificarlo como Estado Federal ni atrevernos considerarlo como regional... podemos describirlo de manera genérica como de «naturaleza compleja»". "Cuestiones de Derecho Internacional Público en la Constitución española de 1978". *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutensa, 1981, núm. 61, pàg. 156.*

aquest és el marc on cal situar-se per tal d'analitzar i plantejar-se de bell nou el fenomen de la plurilegislatió civil espanyola. És un fet indubtable que la pluralitat en sentit ampli, que la plurilegislatió en sentit propi i en sentit estricte -que als nostres efectes és la referida al dret civil- han estat consolidades per obra de la Norma fonamental. Ara ja no és possible interrogar-se sobre la viabilitat del fenomen perquè, ara, aquest constitueix l'espina dorsal del nostre sistema jurídic-polític, l'eix sobre el qual s'estructura l'ordenament jurídic espanyol.

Aquest ha de ser, insistim, el punt de partida, però, dit això, cal assenyalar els trets que caracteritzen la nova situació de la plurilegislatió per causa de la imprompta Constitucional i que -pel que fa a l'objecte del nostre estudi- es concreten, per una banda, en la distribució de competències entre l'Estat i les Comunitats Autònomes que, en referència al Dret Civil, efectua l'article 148,1,8 de la Constitució. Aquesta norma aconsegueix, doncs, la funció de ser una norma atributiva de competència, norma institucional que efectua la distribució de competències entre els diversos ens territorials de l'Estat i és la condició necessària per a l'existència de la plurilegislatió, tal com és descrita per E. VITTA (37).

(37) E. VITTA, *Conflicti ...ja esmentat al primer Capítol.*

Per altra banda, l'actual situació comporta l'augment o multiplicació dels centres de producció jurídica, altrament dit, l'abandonament del legislador únic, qüestió que, a cap persona no s'escapa, és d'una gran transcendència. Ara, cada Comunitat Autònoma disposa de la seva pròpia Assemblea legislativa -designada amb noms diferents pels diversos Estatuts- que és l'òrgan legislatiu de l'ens territorial, les competències de la qual li han estat atribuïdes per la Constitució i assumides i determinades pels Estatuts respectius. Entre aquestes competències pot trobar-se la de legislar en matèria de Dret Civil (38).

(39) De les disset Comunitats Autònomes que configuren el mapa autonòmic espanyol, només deu han assumit competències legislatives en matèria de Dret civil. Les Comunitats de Catalunya, Galícia i el País Basc, en els articles 9,2, 27, 4^a i 10,5 dels seus respectius Estatuts, assumeixen competència exclusiva per a la conservació, modificació i desenvolupament del dret civil català, gallec o propi dels territoris històrics que integren el País Basc, segons cada cas; en aquests, l'assumpció de competències és immediata atès la via extraordinària per la qual han accedit a l'autonomia.

Navarra té, segons l'article 48,1 de la *L.O. de reintegración y mejoramiento del Fuero*, competència exclusiva en matèria de Dret Civil Foral i atesa la via especial d'accés a l'autonomia, és assimilable respecte a les condicions d'immediatesa de les seves competències a les de les anteriors Comunitats citades.

València, a l'article 31,2 del seu Estatut, també assumeix competència exclusiva per a la conservació, modificació i desenvolupament del dret civil valencià, en aquest cas, la competència directa és possible per via de delegació feta en virtut de l'article 150,2 de la Constitució, tot i que en relació a allò que disposa l'article 149,1,8 de la norma suprema sobre l'existència del dret sobre el qual s'atribueix competència, en el cas del "dret valencià" cal parlar més d'un dret històric abrogat que d'un dret actual. .../...

En tercer lloc, aquesta pluralitat de centres de producció jurídica, acompanyada de les corresponents competències per legislar en matèria de dret civil, per bé que, cal recordar-ho, no exclusivament en aquesta matèria, té com a conseqüència que el camp de dret material propi de cada ordenament autonòmic s'eixampli o pugui eixamplar-se. De fet, hores d'ara només Catalunya, per bé que amb excessiva timidesa o potser conservadurisme, ha exercitat la competència que li atribueix l'article 9,2 del seu Estatut i ha iniciat la modificació del Dret Civil de Catalunya (39); òbviament, però, aquesta és una possibilitat tot just encetada.

.../... Balears, per mitjà de l'article 10,22 del seu Estatut i Aragó, a l'article 35,4^a del seu Estatut, també assumeixen competència exclusiva en relació als drets civils especials de la Comunitat o del dret civil aragonès, tal com diuen en cada cas; aquest cop per això mitjançant la via ordinària o l'autonomia gradual.

Tres Comunitats, per la seva banda, assumeixen competències en relació al seu dret consuetudinari. Són Astúries, l'article 16 del seu Estatut disposa que "*Impulsará la conservación y, en su caso, compilación de derecho consuetudinario Asturiano*"; Extremadura, article 12 de l'Estatut i Múrcia, article 8 de l'Estatut, que en redacció força paral·lela, disposen que protegiran el seu dret consuetudinari i els costums i tradicions, respectant en tot cas les variants locals i comarcals.

(39) Llei 13 del 20 de març de 1984 (D.O.G.C. 28 de març 1984). La mateixa exposició de motius de la llei planteja aquesta modificació en dues etapes. La primera -acomplida amb l'aprovació d'aquest text- era destinada únicament a adaptar la Compilació de 1960 als imperatius constitucionals; la segona, en un futur indeterminat, haurà "*d'acomodar aquest cos legal a les actuals necessitats socials i a la realitat catalana*". Tanmateix, sembla .../...

Tanmateix, si la Constitució ha introduït un canvi substancial en la configuració de l'Estat i, com a conseqüència, també en la configuració i estructura de l'ordenament jurídic espanyol, de manera que cal parlar d'una nova dimensió (40) del sistema interregional espanyol, nova dimensió alguns dels trets més sobresortints de la qual s'acaba d'exposar, ara caldrà parar esment en els trets o característiques que, a desgrat d'aquesta nova estructura, han persistit i segueixen modelant la plurilegislatió espanyola per tal de confrontar-les, si s'escau, amb la nova situació.

Bàsicament, el que és qüestió de destacar és que el sistema de dret interterritorial o interregional -tal com és tradicional designar-lo a Espanya- continua regulat mitjançant les mateixes tècniques de solució que el regien

.../...que la concepció que allà es manifesta del Dret civil com una *"de les produccions culturals més importants del poble català, un dels principals exponents de la seva identitat com a poble i, per tant, un dels punts de referència essencials a l'hora d'identificar Catalunya com un producte d'un procés històric específic"* imposa un llast històric massa feixuc, un llast on la tradició i altres elements semblen pesar més que una concepció dinàmica i social del dret i que per aquesta mateixa raó dificulten enfrontar en profunditat la reforma que és necessària per tal d'evitar l'esclerosi del Dret Civil Català.

(40) GARAU JUANEDA, L., *"Comunidades Autónomas y Derecho Internacional"*. *Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional*. VI Jornadas de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones internacionales. Santiago de Compostela, 1982, pàg. 114.

amb anterioritat a la Constitució de 1978, és dir, segons allò que disposa l'article 16,1 del Títol Preliminar del Codi Civil (41), en resum, un sistema basat en l'existència de normes de conflicte uniformes, centralitzades i que es regula per analogia a les solucions de dret internacional privat; aquests han de ser necessàriament dos dels punts de reflexió sobre els quals s'haurà de centrar aquesta part del treball. Aparentment, i segons això, no sembla que s'hagi produït cap alteració substancial respecte a la reglamentació de l'anterior estructura plurilegislativa tret, potser, que la fonamentació d'algunes qüestions es troba ara en el text Constitucional. En aquest sentit, el fet que les normes de conflicte continuïn essent normes uniformes dictades pel legislador central no pot ja justificar-se, òbviamment, pel fet que abans no hi havia cap altre legislador més que aquest; ara, ben al contrari, existeixen una pluralitat de centres de producció jurídica, d'òrgans legislatius, de manera que el legislador central no és l'únic. Ara la justificació de les normes de conflicte com a normes estatals i uniformes, vàlides per a tots els sistemes

(41) El vigent article 16,1 del Codi Civil disposa: "Los conflictos de leyes que puedan surgir por la coexistencia de distintas legislaciones civiles en el territorio nacional se resolverán según las normas contenidas en el Capítulo I (intitulat "Normas de Derecho internacional privado") con las siguientes particularidades: 1ª. Será ley personal la determinada por la vecindad civil. 2ª. No será aplicable lo dispuesto en los apartados 1, 2 y 3 del artículo 12 sobre calificación, remisión y orden público..."

coexistents en el territori espanyol, es troba en la reserva de competència exclusiva a favor de l'Estat en matèria de "normas para resolver los conflictos de leyes" (42) que efectua l'article 149,1,8 de la Constitució, després d'haver atribuït la competència en matèria de legislació civil a les Comunitats autònomes que gaudissin ja d'un dret civil propi.

Aquest és un dels aspectes de la plurilegislatió espanyola que pot incidir directament sobre el que ha estat fins ara l'objecte del nostre estudi, les clàusules relatives a la plurilegislatió dels Convenis de la Conferència de Dret Internacional de la Haia, la relació o influència dels quals en el sistema interregional o dimensió interna del Dret Internacional Privat espanyol es pretén analitzar, atès que la finalitat d'aquests convenis és la unificació de les regles de conflicte.

(42) La interpretació que la doctrina espanyola fa d'aquesta expressió no és ni de lluny unànime i es pot sintetitzar en dues postures antagòniques: d'una banda se situarien els autors que consideren que el concepte "conflicte de lleis" *"debe ser tomado en su sentido propio y limitado, por tanto, a esta técnica de reglamentación"* (A. BORRAS i RODRÍGUEZ, *Calificación, reenvío y orden público en el Derecho Interregional español*, Bellaterra, 1984, pàg. 13), és a dir, com a normes de conflicte. J.A. GONZALEZ CAMPOS, per la seva banda, tot criticant inicialment aquesta interpretació restrictiva, reconeix tanmateix que, *"(...) en muchos casos será difícil al legislador de una Comunidad Autónoma, llegado el momento de modificar o desarrollar su propio Derecho Civil, foral o especial, prescindir de forma absoluta de la extensión en el espacio del derecho material vigente en esa Comunidad, mediante normas materiales «autolimitadas», pues (...) ello entrañaría una posible desnaturalización de ciertas instituciones forales, si se elimina este extremo"* *Curso de Derecho Internacional Privado*, Madrid, 1983, pàg. 162.

A.- La interacció entre les normes dels Convenis de la Haia: el sistema espanyol de Dret Internacional Privat

La qüestió de la interacció entre les clàusules dels Convenis de la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia i l'ordenament jurídic espanyol, pel que fa a la plurilegislatió, ha de ser plantejat necessàriament des d'una doble perspectiva, atès que doble és també la naturalesa de les normes convencionals a les quals cal fer referència, d'una banda les clàusules relatives al problema de la determinació del dret aplicable en els sistemes jurídicament no unificats, d'una altra, la Clàusula Federal com a delimitació de l'àmbit d'aplicació del Conveni i condició de l'aplicabilitat de les normes abans esmentades i també de la resta del Conveni.

En primer lloc, doncs, pel seu caràcter previ, és obligat aturar-se a considerar la relació existent entre la Clàusula Federal dels Convenis de la Conferència i les normes que en la Constitució espanyola de 1978 efectuen una distribució interna de competències entre les diverses entitats territorials que conformen l'Estat espanyol, és a dir, les Comunitats Autònomes -de les competències atribuïdes i assumides per les Comunitats interessa destacar

als nostres efectes, i per damunt de totes, la competència en matèria de legislació civil que és la que de forma directa ha d'incidir sobre l'objecte d'aquest estudi- mentre que per una altra banda, l'Estat es reserva en exclusiva la competència en matèria de relacions internacionals, segons l'article 149,1,3 de la Constitució.

Establir la possible interacció entre totes aquestes normes, la possible utilitat o inutilitat, la possible necessitat o no per a Espanya de la Clàusula Federal com a condició prèvia, no és una tasca supèrflua, atesa la nova configuració que imposa la Constitució de 1978 i atès que, recordem-ho, la finalitat de la Clàusula Federal és la de facilitar la ratificació dels Convenis les matèries dels quals puguin ser competència no de l'Estat en exclusiva, sinó de les diverses parts o unitats territorials que poden compondre-lo si la seva estructura política o jurídica és complexa; per tant, la finalitat última d'aquesta clàusula és la de coordinar el "*ius contrahendi*" de l'Estat en qüestió amb el respecte per la distribució interna de competències que hagi efectuat en virtut de la seva potestat organitzadora.

En segon lloc, atès que les Clàusules dels Convenis de la Haia, un cop ratificats i publicats al B.O.E., són plenament eficaces i integren el nostre sistema de Dret Internacional Privat, de manera que formen part del nostre

sistema no sols els criteris generals de localització fixats pel Conveni sinó també les Clàusules relatives a la plurilegislatió, és a dir, les normes que el Conveni estableix per tal de poder aplicar els criteris de localització general als Estats de sistema jurídic no unificat. Per tant, caldrà veure el paper que acompleixen aquestes normes tenint en compte cadascun dels sistemes que adopten aquestes clàusules segons la classificació exposada ja de sistema de remissió, de localització directa, o de fragmentació, tant en el cas de les remissions "ad extra", com en el cas de les remissions "ad intra", veure, per tant, la interacció entre aquestes clàusules i la norma de l'article 12,5 del Codi Civil que ho regula, i tenint en tot cas particularment en compte els Convenis de la Haia que efectivament han estat fins ara ratificats per Espanya.

a) La Clàusula Federal i el sistema espanyol de distribució interna de competències i la reserva exclusiva en matèria de relacions internacionals

Prendre l'enunciat d'aquest epígraf com una proposta o una invitació a confrontar la competència de l'Estat en matèria de relacions internacionals que li atribueix l'article 149,1,3 de la Constitució, amb una possible reflexió sobre l'existència o bé conveniència que

les Comunitats Autònomes disposin d'un "*ius contrahendi*" autònom en l'esfera de les seves competències seria un plantejament totalment erroni i desenfocat, principalment per dos motius.

En primer lloc, perquè la Clàusula Federal tal com és estipulada en els Convenis de la Haia no situa pas en aquest punt el problema, no qüestiona el fet que l'Estat disposa del "*ius contrahendi*" sense limitacions ni s'interroga sobre la possible capacitat de les unitats territorials per concloure tractats. El nucli del problema el situa en un altre punt, es tracta que l'Estat d'estructura complexa, igual que l'Estat unitari, tenen la mateixa capacitat internacional per concloure tractats i ambdós són obligats igualment a respectar els compromisos internacionals assumits; amb tot, existeix una diferència fonamental entre l'un i l'altre i és que l'Estat compost es basa en una distribució de les competències internes entre les diverses subdivisions territorials que el componen. Aquest fet pot comportar-li una dificultat que l'Estat unitari ignora a l'hora fer efectius aquests compromisos si envaeixen competències no estatals; per tant, l'Estat compost pot sentir-se inclinat a no participar o no assumir tals compromisos; per això la Clàusula Federal pretén ser un instrument que permeti conciliar aquesta doble esfera d'actuació de l'Estat d'estructura complexa: l'externa, manifestada aquí mitjançant el "*Treaty making power*" i la

interna que correspon a la seva organització interior o, dit d'altra manera, es converteix en un instrument que ha de servir per conciliar els aspectes de la responsabilitat internacional per les obligacions assumides amb el de l'efectivitat del Conveni, tant situada en la perspectiva de les ratificacions com en la perspectiva del seu compliment; per això el problema bàsic cal situar-lo en l'efectivitat, tal com diu C.T. OLIVER "... *Effectiveness goes beyond legal obligation or duty to focus attention on performance...*" (43).

En segon lloc, el plantejament inicialment indicat queda descartat tan bon punt la qüestió se situa en el marc de l'ordenament constitucional i estatutari espanyol, atès que la Constitució ha optat en forma clara per atribuir en exclusiva a l'Estat la competència en les relacions internacionals.

Aquesta atribució la efectua aparentment sense cap mena de matís que pugui estar relacionat precisament amb la distribució de competències que, per altra banda, realitza entre el mateix Estat i les Comunitats Autònomes, conforme als articles 148 i 149.1.8 de la Constitució espanyola, a desgrat que, com reconeixen diversos autors "(...) *toda*

(43) Op. cit., pàg. 337.

capacidad competencial tiende a conllevar una doble faceta interior y exterior indivisible, consustancial al ejercicio de una genuina potestad autonómica (...)" (44).

és, però, evident que aquesta afirmació no ha trobat un reflex constitucional prou clar i definit i, per tant, la participació de les Comunitats Autònomes en el procés de conclusió dels tractats té aquest límit, que els diferents Estatuts d'Autonomia han matisat, establint el dret de les Comunitats a ser informades de l'elaboració de tractats que per raó de la matèria afectin les seves competències (45); o bé un dret -diguem-ne, simplificadament-

(44) M. PEREZ GONZALEZ i J. PUEYO LOSA, *Op. cit.*, pàg. 32, també A. MANGAS diu: "(esta exclusividad)... no es consecuente con la nueva estructura del Estado que se proclama en el artículo 2 y se desarrolla en el Cap. VIII. De otro lado, tenemos que señalar que el artículo 149,1,3 como proclamación genérica de las competencias exclusivas del Estado, es una norma que adolece de un error de perspectiva (...) al considerar que hoy las relaciones internacionales son diferenciables del resto de las competencias del Estado o de las Comunidades Autónomas". "Cuestiones de Derecho Internacional público en la Constitución española de 1978" Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense, núm. 61, 1981, pàg. 158. Anteriorment, també, A. REMIRO BROTONS, "La actividad exterior del Estado y las Comunidades Autónomas", en *Estudios sobre la Constitución española de 1978*, Saragossa, 1979, pàg. 361.

(45) Article 27,5 de l'Estatut de Catalunya; article 20.5 de l'Estatut del País Basc; article 23,1 de l'Estatut d'Andalusia; article 34.3 de l'Estatut d'Astúries; article 12.2 par. 2 de l'Estatut de Múrcia; article 47.1 de l'Estatut de Canàries; article 68 de la Ley de Amejoramiento del Fuero de Navarra i article 33.1 de l'Estatut de Madrid.

d'iniciativa en Convenis o acords culturals (46); o bé, de forma genèrica, en matèries d'interès per a la Comunitat (47); o bé una capacitat d'execució dels tractats relatius a competències pròpies de la Comunitat i en el seu àmbit territorial (48).

Queda clar doncs, que la qüestió és resolta de forma contundent per la Constitució sense gaire marge a discutir el *ius contrahendi* autònom més que des del punt de vista de *lege ferenda* o d'allò convenient i que tampoc des d'aquesta perspectiva és el problema que interessa ara. Per tant, l'estudi s'haurà de centrar més aviat sobre la qüestió de la relació entre la Clàusula Federal i les normes de l'ordenament espanyol que efectuen un repartiment de competències segons el sistema de doble llista, una per a l'Estat i una altra per a les Comunitats Autònomes. Especialment interessa destacar aquí la distribució que efectua l'article 149,1,8 de la Constitució pel qual

(46) Article 27.4 de l'Estatut de Catalunya; article 6.5 de l'Estatut del País Basc; article 35.3 de l'Estatut de Galícia i article 72.5 de l'Estatut d'Andalusia.

(47) Article 40.1 de l'Estatut d'Aragó.

(48) Article 27.3 de l'Estatut de Catalunya; article 20.3 de l'Estatut del País Basc; article 23.2 de l'Estatut d'Andalusia; article 40.2 de l'Estatut d'Aragó; article 34 de l'Estatut de Castella-La Manxa i article 37.2 de l'Estatut de Canàries.

s'atorga a determinades Comunitats Autònomes competència per conservar, modificar i desenvolupar el dret civil propi, mentre que per a l'Estat es reserva la competència per establir "*normas para resolver los conflictos de leyes*".

Centrar l'anàlisi sobre aquests extrems importa per dues raons: la primera és que la Conferència de la Haia cerca la unificació de les regles de Dret Internacional Privat, particularment de les normes de conflicte o dels criteris de localització emprats per aquestes normes i, en aquest sentit, en l'ordenament espanyol, la competència per dictar normes de conflicte és de l'Estat. En conseqüència, si hom segueix el criteri d'atribuir un sentit estricte i propi al terme "*normes per resoldre els conflictes de lleis*" que utilitza l'article 149,1,8 per referir-se a la competència que es reserva, sembla que no haurien de plantejar-se problemes, atès que la competència en aquest cas està concentrada en mans de l'Estat i, per tant, no hi ha possibilitat d'envair competències atribuïdes a les Comunitats Autònomes, en el sentit indicat per J.W. BITTER quan diu que "*... a través de la conclusión de tratados internacionales, el poder central puede afectar a casi todas las competencias de las entidades miembros*" (49).

(49) J.W. BITTER, "*El Estado compuesto y la conclusión de tratados internacionales*", Rev. Fac. Dº Universidad Complutense, .../...

Considerada així la qüestió, la Clàusula Federal esdevé per al sistema espanyol una clàusula inútil, atès que no hi ha una competència diversificada en matèria de normes de conflicte, és a dir, no hi ha una plurilegislatió en matèria de solució de conflictes de lleis i, en aquest sentit, cal recordar que la Clàusula Federal no s'estipula per tal de donar una resposta a una situació general de plurilegislatió, ans al contrari, la referència de la norma és expressa a una situació concreta de plurilegislatió en la matèria que és l'objecte de la Convenció, tal com es veu a la fórmula "*Tout Etat contractant qui comprend, en matière de divorce ou de separation de corps, deux ou plusieurs systèmes de droit...*" que utilitza l'article 23 de la Convenció sobre el Divorci i que, amb petites modificacions redaccionals i la necessària referència a la matèria concreta de cada Conveni, es seguida per les diverses

.../... 1981, monogràfic núm. 4, pàg. 160. En aquest mateix sentit, per bé que concretat en l'anàlisi del dret positiu espanyol i orientat a matisar el significat de la competència exclusiva de l'Estat en les relacions internacionals, es pronuncia O. CASANOVAS i LA ROSA quan escriu "... si se interpreta el efecto combinado de los artículos 149,1,3º y 93 se produciría un espectacular efecto boomerang por el que los órganos centrales podrían recuperar los mismos poderes que tenían antes de la Constitución, con el consiguiente despojo de las Comunidades Autónomas que verían escamoteadas las competencias que les habían atribuido la Constitución y los Estatutos de Autonomía", "*Las Comunidades Autónomas y la adhesión de España a las Comunidades Europeas*", a *El Derecho de la Comunidad Europea*. Universidad Internacional Menéndez Pelayo de Santander, 1982, pàg. 87. Vegeu també, S. MUNOZ MACHADO, *Las potestades legislativas de las Comunidades Autónomas*. Madrid, 1979, pàg. 75-76; A. REMIRO BROTONS, *Op. cit.*, pàg. 367.

Clàusules Federals presents en els Convenis de la Haia des de 1970 (50).

Tanmateix, és possible que la resposta no pugui ser, després de tot, tan simple, atès que els Convenis de la Conferència de la Haia no regulen exclusivament normes de conflicte, sinó que el seu articulat comprèn també altre tipus de normes com són ara les materials. D'aquesta manera cal tornar altre cop al plantejament inicial sobre el concepte que cal atribuir a l'expressió "*normes per a la solució del conflicte de lleis*" que utilitza l'article 149,1,8 de la Constitució per tal de definir la competència que es reserva l'Estat, perquè, en cas que aquesta competència fos considerada exclusivament relativa a les "*normes de conflicte*" *strictu sensu* i, per tant, fos

- (50) Únicament el Conveni sobre Accidents de Circulació, del 14 de maig de 1971 adopta una redacció que genèricament fa referència a la plurilegislatió quan disposa a l'article 14 que "*Un Etat à système juridique non unifié pourra... déclarer que le présente Convention s'étend à...*", sense especificar, doncs, la matèria en relació a la qual s'ha de donar la plurilegislatió. Tanmateix, aquesta simplificació, o la interpretació literal a la que mena, pot ser esmenada, en primer lloc perquè atesa la finalitat que persegueix la Clàusula Federal, la referència a una situació de plurilegislatió no determinada no tindria cap sentit, en segon lloc perquè una interpretació integrada de totes les Clàusules Federals dels Convenis de la Haia constata la referència a una situació concreta "*ratione materiae*" de la plurilegislatió i, per últim, perquè la interpretació conjunta de l'article 14 del Conveni Accidents amb la resta de clàusules, especialment amb les relatives a la plurilegislatió -articles 12 i 13- dona a entendre que la plurilegislatió que interessa és la relativa als accidents de circulació i no cap altra.

necessari entendre que les Comunitats Autònomes amb competència pròpia i exclusiva en matèria de Dret Civil poden establir i emprar les tècniques de reglamentació que considerin més adients i necessàries, amb l'única excepció de les esmentades anteriorment, la Clàusula Federal podria perdre la inutilitat abans imputada i esdevenir una eina profitosa que permetria salvar per aquesta via allò que la Constitució espanyola no va voler o saber tractar amb prou precisió i conciliar, doncs, el *ius contrahendi*, que indubtablement correspon a l'Estat, amb les competències que aquest mateix Estat, en virtut de la seva potestat organitzadora va distribuir entre ell i les Comunitats Autònomes que l'integren.

En cas contrari, és a dir, si la competència fos entesa en forma extensiva i, per tant, comprensiva de totes les tècniques de reglamentació pròpies del Dret Internacional Privat, aleshores, la Clàusula Federal tornaria a restar inútil, és clar, sempre que fos ignorada la presència de normes materials en els Convenis i la correlativa competència que en aquesta matèria correspongués a les diverses Comunitats Autònomes. Fins aquí hom ha plantejat senzillament dues possibles opcions segons el criteri amb que sigui interpretat el terme "Conflicte de lleis" emprat en la norma constitucional referida, i també una tercera, en bona mesura independent de les anteriors, que en realitat es fixa en la identitat entre la matèria

tractada pel Conveni i la que és objecte de competència diversificada entre algunes Comunitats Autònomes; però fins aquí, tampoc no ha estat donada una resposta en relació a si la Clàusula Federal manca de tot interès per a Espanya, o bé sí, contràriament, ha de ser aplicada en funció dels imperatius derivats del sistema d'estructura complexa que ha estat adoptat en efectuar el disseny d'organització interna que incorpora la Constitució.

La resposta ha de venir necessàriament d'una sèrie de consideracions. De primer, cal tenir present que la Clàusula Federal s'estableix per causa de l'existència de plurilegislatió específica en matèria del Conveni. Aquesta dada per si sola constitueix ja un element qualificat i suficient a l'hora d'interpretar la conveniència i utilitat que pot tenir la Clàusula en una situació com la d'Espanya, atès que en matèria de dret civil existeix una pluralitat d'ordenaments jurídics que s'ocupen en forma pròpia i separada, autònoma, de diverses matèries que ja han estat objecte de regulació per part d'alguns Convenis de la Haia, o bé que poden ser-ho en un futur. Per tant, no és possible descartar d'entrada la validesa que la Clàusula Federal té, genèricament, per al sistema espanyol a partir de la nova configuració que li determina la Constitució de 1978.

Una altra cosa és veure si en concret i en atenció als Convenis fins ara celebrats la utilització de la

Clàusula és necessària per part d'Espanya; això ha de ser precisat en dos moments diferents. En el passat, abans de la Constitució de 1978, de tots els Convenis celebrats a partir de la IX Sessió de la Conferència de la Haia, el 1960, que són els que adopten per primer cop clàusules relatives a la plurilegisllació, els dos únics Convenis que per raó de la matèria podrien incidir sobre la plurilegisllació espanyola eren el Conveni sobre Conflictes de lleis en matèria de forma de les disposicions testamentàries, del 5 d'octubre de 1961, i la Convenció sobre la llei aplicable als Règims matrimonials, del 14 de març de 1978.

D'aquests dos, caldrà tenir present, en primer lloc que no han estat encara ratificats per Espanya; per tant, la incidència que poguessin tenir ha de plantejar-se únicament per via d'hipòtesi. A més, en el Conveni sobre forma dels testaments no hi ha Clàusula Federal, el problema concret sobre el qual ens interrogàvem queda, per tant, descartat, tant per aquest motiu com pel fet mateix que les disposicions de la Convenció són fonamentalment de naturalesa conflictual i en aquell moment -i també ara- les normes de conflicte del sistema espanyol eren uniformes i dictades pel legislador central (51).

(51) Val a dir que en aquell moment només eren vigents la .../...

En canvi, la Clàusula Federal del Conveni sobre règims matrimonials és l'article 19; en aquest cas, la utilitat de la norma s'haurà de valorar tenint en compte, d'una banda, la possible contradicció entre el sistema contingut a la Convenció, basada en la mutabilitat del règim econòmic matrimonial, tant per causa de l'autonomia expressa de la voluntat, "*Les époux peuvent, au cours du mariage, soumettre leur régime matrimonial à une loi interne autre que celle jusqu'alors applicable...*" (art. 6), com per via automàtica, en el cas del règim legal supletori, indicat pels criteris de localització de la Convenció, "...*Toutefois, si les époux n'ont ni désigné la loi applicable, ni fait de contrat de mariage, la loi interne de l'Etat où ils ont tous deux leur résidence habituelle devient applicable aux lieux et place de celle à laquelle leur régime matrimonial était antérieurement soumis...*" (art. 7, par. 2), si es dona alguna de les tres circumstàncies que tot seguit menciona l'article. Enfront d'això, el sistema previst aleshores al Codi civil espanyol era el d'una rigorosa immutabilitat, tant pel que feia al règim pactat o voluntari de Capitulacions matrimonials -necessàriament anteriors al matrimoni- (articles 1315, par. 1 i 1320 del C.c.) com respecte del règim legal supletori de la societat

.../... gents la Compilació de Biscaia i Alaba del 30 de juliol de 1959, la de Catalunya del 21 e juliol de 1960 i la de Balears, del 9 d'abril de 1961.

de ganancials (articles 1393 i 1394, pàr. 1 del C.c.), mentre que les Compilacions que ho regulaven es basaven en el sistema de relativa i reglada mutabilitat del règim pactat.

L'absoluta diferència entre el sistema adoptat en aquell moment pel Codi civil i el sistema convencional i la matisada o parcial disparitat entre alguns sistemes de dret de vigència local, sembla que podia haver propiciat l'ús per part d'Espanya de la Clàusula Federal, però aquesta afirmació no passa de ser producte d'una primera impressió que desapareix o, si més no, es relativitza tan bon punt hom s'atura a considerar dues qüestions.

Una és que la Clàusula Federal no va néixer amb el propòsit de salvar les possibles contradiccions ni materials ni relatives als criteris que poguessin existir entre les solucions convencionals i les dels diferents ordenaments estatals o locals, cosa que hauria entrat en flagrant contradicció amb la finalitat d'unificar el Dret Internacional Privat que persegueix la Conferència de la Haia. Per tal de trobar una explicació raonable cal insistir, un cop més, en l'objectiu al qual apunta la Clàusula Federal d'establir un pont que permeti a l'Estat que disposa de repartiment intern de competències -i, per tant, amb condicionants interns a l'hora d'incorporar-se a un tractat o Convenció-, de formar part dels Convenis de la

Haia tot salvant o respectant la situació interna. Per això, el problema no rau estrictament a l'existència de plurilegislatió en la matèria objecte del Conveni, sinó, més aviat, a la consideració i tractament que el fenomen de la diversitat legislativa rebi dins del mateix Estat, de manera que sempre que l'Estat es consideri no capacitat per modificar unilateralment, ni que sigui per via convencional, un d'aquests ordenaments, sia per causa de l'estructura complexa de l'Estat, sia per altres raons, la Clàusula Federal podrà ser necessària i aplicar-se.

L'altra qüestió a tenir en compte en aquest cas, en relació a la Clàusula Federal i a la plurilegislatió en matèria de règims econòmics matrimonials a Espanya és l'existència d'un legislador central o únic per als diferents sistemes que integren l'ordenament jurídic espanyol, és a dir, que els diferents sistemes jurídics, tant el Codi civil com les Compilacions de Dret civil especial o foral, eren obra del mateix legislador, únic competent aleshores per produir, modificar o derogar els diferents cossos normatius. Així doncs, tot i admetre l'afirmació d'E. VITTA (52) en el sentit que aquesta classe de legislador actua en lloc o en funcions de legislador

(52) E. VITTA, *Conflitti interni ed internazionali. Saggio comparativo*, 1954, pàg. 129-130.

local, qüestió que, certament, queda confirmada pel fet que cadascun dels sistemes promulgats responia a la seva pròpia lògica jurídica i als principis cristallitzats en el decurs del seu procés de formació, era aquest legislador l'únic que podia, -sense cap limitació més que aquella que, en tot cas, volgués assumir per tal de respectar la coherència interna de cada sistema-, modificar els diferents ordenaments (53). En conseqüència, res no impedia, des del punt de vista de l'estructura interna del sistema plurilegislatiu espanyol, que els diferents ordenaments jurídics d'aquest sistema fossin modificats per via convencional, i que l'auxili de la Clàusula Federal en aquest cas resultés innecessari.

La conclusió de tot aquest raonament és que en el

(53) Cal observar com, des del moment de la seva promulgació, sobretot de les compilacions més antigues, Biscaia i Alaba, Catalunya, Balears, al voltant de l'any 1960, fins el moment que, en virtut de la Constitució de 1978, canvia l'estructura política i jurídica del sistema espanyol, no s'havia produït cap modificació d'aquests textos legals. L'explicació d'aquest fet segurament es troba en la pròpia consideració de compilació que tenen, tal com són designades, és a dir, de *summa* refosa, de producte històric i, en aquest sentit, estàtic, que reben aquests sistemes. Per altra banda, no deu ser aliè a la seva continuïtat immutable el fet que algunes d'aquestes compilacions, la de Catalunya especialment, respongués a un sistema aleshores en molts aspectes més progressista que la resta dels ordenaments interns, la qual cosa feia innecessària de forma immediata, o pel cap baix, no massa urgent, la seva adaptació als successius canvis socials. A més a més, tampoc el Codi civil no era objecte d'un ritme gaire accelerat de modificacions legislatives; tot plegat, doncs, segurament responia a una general atonia legislativa iuscivilista.

passat la Clàusula Federal, tot i l'existència de pluralitat legislativa en alguna de les matèries que tractaven els Convenis de la Haia, no era pas necessària per al sistema espanyol; amb tot, l'interrogant torna a plantejar-se a partir de la situació inaugurada per la Constitució espanyola de 1978 i a les possibilitats de futur que aquesta obre.

Per tal d'esbrinar, doncs, la possible utilitat de la Clàusula Federal en l'estadi actual del sistema jurídic espanyol, caldrà considerar els elements que determinen la diferència respecte de l'etapa anterior de la plurilegislatió espanyola i que, és clar, també constitueixen els fonaments de la nova situació.

En resum, aquests trets són determinats per la configuració d'Espanya com un Estat d'estructura complexa. D'aquest fet es deriva, entre d'altres coses, la distribució o repartiment de competències entre el mateix Estat i les Comunitats Autònomes; en aquest sentit, les competències que poden incidir en la nostra anàlisi són les de dictar normes per a la solució del conflicte de lleis, que es reserva l'Estat en exclusiva (art. 149,1,8 de la Constitució), la competència legislativa per a la conservació, modificació i desenvolupament del Dret civil, també atribuïda en exclusiva a algunes Comunitats Autònomes (art. 149,1,8 C.E.) i assumida per aquestes mitjançant els

respectius Estatuts d'Autonomia i, finalment, la competència per a les relacions internacionals que assumeix l'Estat (art. 149,1,3 C.E.). També és una conseqüència de la nova estructura político-jurídica la multiplicació dels centres de producció jurídica, és a dir, la fi del legislador únic o central, substituït ara per les diverses Assemblees legislatives de les Comunitats Autònomes, òrgans encarregats d'exercir les competències d'aquesta naturalesa que hagin estat assumides en els respectius Estatuts.

Per tant, l'anàlisi que ens proposem haurà de girar necessàriament al voltant d'aquests aspectes tenint en compte, però, que alguns han estat ja tractats en anteriors apartats d'aquest mateix epígraf, com és ara la qüestió relativa a la precisió del concepte "conflicte de lleis" per tal de delimitar la competència atribuïda a l'Estat en aquest sentit, la incidència de la qual és aquí mínima; o bé en relació a la qüestió de la competència en matèria de relacions internacionals, sobre la qual convindrà, potser, afegir algunes reflexions.

Segurament, l'element clau per determinar la funció que pertoca jugar en el futur a la Clàusula Federal en relació a la nova estructura político-jurídica del sistema espanyol, a més, és clar, de la pròpia nova estructura, es troba en la competència legislativa que correspon a les Comunitats Autònomes en matèria de Dret civil i en l'abast

que calgui donar a l'expressió "*conservación, modificación i desarrollo*" emprada per la Constitució (art. 149,1,8), és a dir, en definitiva, l'abast del contingut d'aquesta competència. També constitueix un factor important a l'hora de precisar la funció que pot correspondre a partir d'ara a la Clàusula Federal, l'existència de diversos legisladors que, cadascun dins l'àmbit espacial de la seva competència, tenen en exclusiva la potestat de reglamentar el Dret civil corresponent.

òbviament, ambdós elements es troben estretament vinculats, atès que les potestats dels legisladors locals en matèria de Dret civil podran ser més o menys àmplies materialment segons quina sigui la competència que s'entengui que la Constitució atribueix a les Comunitats Autònomes en aquest punt, i d'aquest fet dependrà també l'augment o no del camp material de la plurilegislatió espanyola.

Tal com succeïa amb la qüestió del concepte "conflicte de lleis", també l'opinió de la doctrina espanyola en relació a l'abast de la competència legislativa civil de les Comunitats Autònomes s'ha polaritzat al voltant de dues interpretacions contraposades. Un dels corrents hermenèutics considera que el límit d'aquesta competència és definit pel contingut material de les actuals compilacions, de manera que el contingut institucional necessàriament

haurà de ser el mateix, tret de les modificacions o adaptacions que la mateixa Constitució reclama.

En síntesi, els arguments que recolzen aquesta tesi es basen fonamentalment en l'herència historicista que recull la Constitució (54) que queda reflectida en l'atribució de competència exclusiva en matèria de legislació civil que efectua l'article 149,1,8 de la C.E. no a totes les Comunitats Autònomes, i si només a les que gaudien de dret propi; a més, com puntualitza L. GARAU JUANEDA (55), els respectius Estatuts d'Autonomia de les Comunitats Autònomes assumeixen la competència específicament en "dret civil català" (art. 9.2 de l'Estatut de Catalunya), o "derecho civil gallego" (art. 27.4 de l'Estatut de Galícia), etc. que segons els autors que segueixen aquesta via d'interpretació és només el recollit a les corresponents compilacions.

Enfront d'aquest raonament se situarien els qui consideren, en relació al "Dret Català" -atès que ha estat en relació a aquest dret que s'ha plantejat l'argumentació,

(54) C. LASARTE, *Autonomías y Derecho privado en la Constitución española*, Madrid, 1980, pàg. 104-107.

(55) L. GARAU JAUNEDA, *"Comunidades Autónomas y Derecho interregional"*, *Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional*, Xunta de Galicia. Santiago de Compostela, 1982, pàg. 136-137.

per bé que pot ser generalitzada a qualsevol dels altres drets autonòmics- que català és tot el dret que s'aplica a Catalunya amb independència del seu origen (56).

Segons això, podria semblar que la previsió de la qüestió que ens ocupa depèn d'allò que hagi de ser considerat com a "Dret Català", o gallec, o basc, etc. quan en realitat, d'aquest apel·latiu, així considerat, poca cosa se'n pot treure.

En un cas perquè el patronímic servirà als uns per fixar d'antuvi, i fixar-ho en el temps, allò que pugui ser qualificat com pertanyent o propi dels drets locals coexistents en el sistema plurilegislatiu espanyol. Aquesta forma de veure la qüestió respon a l'ús de categories del passat, fonamentades en el fet de l'existència d'una única font formal per a tots els sistemes de l'ordenament jurídic espanyol; la caracterització de cadascun, doncs, venia imposada tant per l'àmbit territorial de vigència com per les institucions que el conformaven i les fonts històriques d'on derivaven. És clar que per aquesta via es nega la qualitat de dret català o gallec, etc. a tota institució

(56) R. FAUS ESTEVE, "L'esdevenidor del Dret civil de Catalunya" Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, Barcelona, 1980, pàg. 116. J.M. PUIG SALELLAS. "El concepte de Dret civil Català a l'Estatut de Catalunya", Ibidem, pàg. 110.

diferent a les que contenen les compilacions vigents l'any 1978, i és aquesta qualificació la que serveix de base per fixar la competència i no a la inversa, és a dir, la competència com a fonament de la qualitat d'un concret dret autonòmic.

En el segon cas, la interpretació de "Dret Català" com tot aquell que s'aplica a Catalunya, sense cap altra distinció, ignora, certament, l'origen de la norma i, en aquest sentit, respon més a unes categories també pròpies o hereves del sistema jurídic anterior que resulten innecessàries a partir de la nova situació determinada per la Constitució de 1978. És clar que conforme a les disposicions constitucionals (articles 148 i 149 C.E.) que efectuen les atribucions de competències, i les corresponents normes estatutàries "*El Derecho del Estado es siempre Derecho del Estado, cualquiera que sea la parte del territorio en que se aplique. El Derecho autonómico es el emanado de la Comunidad Autónoma en las materias de su competencia*" (57).

Per tant, el problema es concreta en realitat a determinar aquestes competències, perquè són les

(57) A. ARCE JANARIZ, "*Presupuestos constitucionales de las normas sobre derecho aplicable en los conflictos de leyes internos*". Tesi doctoral (inédita). Oviedo, 1986, pàg. 366.

competències, materials i d'àmbit territorial, les que caracteritzen cadascun dels sistemes de Dret civil o com a Dret de l'Estat o com a un dels drets autonòmics i és clar que la clau per poder precisar-ho es troba en l'article 149.1.8, pàr. 2 de la Constitució, que dóna la relació de matèries la competència sobre les quals és "en todo caso" de l'Estat (58), és a dir, aquell nucli de matèries que l'Estat es reserva de forma absolutament exclusiva i exclouent, per tant, *"los únicos límites a la potestad legislativa en materia civil son los establecidos"*

- (58) El paràgraf segon de l'article 149.1.8 de la Constitució diu: *"... En todo caso, las reglas relativas a la aplicación y eficacia de las normas jurídicas, relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio, ordenación de los registros e instrumentos públicos, bases de las obligaciones contractuales, normas para resolver los conflictos de leyes y determinación de las fuentes del Derecho, con respeto, en este último caso, a las normas de derecho foral o especial"*. Aquesta és, doncs, la llista de matèries reservades exclusivament a l'Estat.

Tanmateix, els autors que consideren la competència de les Comunitats restringida a l'àmbit material de les respectives compilacions, entenen que l'expressió "en todo caso" del segon paràgraf de l'article 149.1.8 de la Constitució, no és suficientment determinant, atès que prèviament, en el primer paràgraf, l'Estat s'ha reservat en exclusiva la legislació civil *"sin perjuicio de la conservación, modificación y desarrollo por las Comunidades Autónomas de los derechos civiles, forales o especiales, allí donde existan"*. Aquesta exclusivitat s'ha de veure, doncs, des d'un doble front: d'una banda la referència a aquelles Comunitats que no tenen atribuïda, si més no encara, la competència legislativa en matèria civil, respecte de les que jugarà en tota la seva extensió; i d'una altra, la exclusivitat en relació a les Comunitats que ja disposen de la competència plena en aquesta matèria; en aquest cas es produirà una situació de competències tangencials l'extensió de la qual serà més o menys àmplia en atenció a l'exercici efectiu que se'n faci.

en el artículo 149.1.8 de la Constitución" (59). És aquest nucli el que delimita les esferes de competència, i no existeix extralimitació ni ànim expansiu en el fet que els sistemes que disposen ja en aquest moment de competència legislativa civil plena puguin, tot respectant els límits abans indicats, traspasar el marc material de les actuals compilacions, perquè així ho disposa la mateixa Constitució.

En aquest sentit, l'argument contrari a una interpretació foralista de la competència legislativa s'empara en una dada que sembla passar desapercibuda i és que la Constitució, tot recollint, és cert, el llegat històric per tal de legitimar-lo, el supera en la mesura que crea de nova planta un sistema que tant políticament com jurídica, es basa en el pluralisme; pluralisme que aquí actua com un factor d'integració; ignorar-ho seria tant com negar eficàcia a la Constitució o considerar que l'atribució de competències que efectua faculta únicament les Comunitats Autònomes a treure les teranyines dels seus ordenaments, la

(59) E. ROCA i TRIAS, "L'Estatut i el Dret català", *Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. Barcelona, 1980, pàg. 37. En el mateix sentit del par. 2 de l'article 149.1.8 com a únic límit clar es pronuncia J. DELGADO ECHEVERRIA, "Los Derechos Civiles forales en la Constitución". *Estudios sobre la Constitución española de 1978*, Zaragoza, 1979, pàg. 340. L. PUIG FERRIOL i E. ROCA TRIAS. *Fundamentos del Derecho Civil de Cataluña*, I. Barcelona, 1979, pàg. 145 i A. BORRAS i RODRÍGUEZ, *Calificación, Reenvío y Orden Público en el Derecho interregional español*. Bellaterra, 1984, pàg. 11.

qual cosa és condemnar-los subtilment a una mort lenta i, és clar, aquesta lectura no s'ajusta ni a la voluntat del constituent ni a l'esperit i finalitat de la Constitució (com, si no, interpretar l'assumpció de competència legislativa per part de les Comunitats amb un buit legal de dos segles, com és el cas de la valenciana?, o la possibilitat d'assumir-la per part de Comunitats que anteriorment no disposaven del dret propi que ofereix l'article 148,2 de la Constitució?).

La conseqüència d'això és l'augment material de la plurilegislatió, i que en el futur la possibilitat de coincidència entre les matèries que han estat objecte de Convenis de la Haia -pendents encara de ratificació- o d'aquelles que puguin ser-ho i les matèries sobre les quals es doni plurilegislatió a Espanya pugui ser més àmplia, més abundant i, per tant, creixin també les possibilitats que es faci necessari invocar la Clàusula Federal.

Cal insistir, però, que en el recurs a la Clàusula Federal ve donat pel fet de la distribució interna de competències que opera la Constitució, entre les quals es troben les legislatives ja comentades, i també la relativa a les relacions internacionals, atribuïda per l'article 149,1,3 de la Constitució a l'Estat. Segons això últim és obvi que l'Estat pot realitzar qualsevol dels actes dirigits a incorporar-se als Convenis de la Haia; però per aquesta

via podria, certament, envair o reassumir les competències legislatives inicialment atribuïdes a determinades Comunitats. Davant d'aquesta possibilitat, que implica que l'exercici d'una potestat interna i internacional -la de concloure tractats- pot alterar altres competències que han estat distribuïdes internament entre les diverses unitats territorials de l'Estat i que podria significar, doncs, una modificació *de facto* de la mateixa Constitució (60), poden adoptar-se dues formes diferents d'enfrontar la qüestió.

Una consistiria en passar per alt el fet de la distribució de competències, la qual cosa només pot portar a considerar que l'Estat reassumeix per aquesta via les competències legislatives iuscivilistes anteriorment atribuïdes a les Comunitats, però, òbviament, tot i forçar la interpretació, no és possible arribar a la conclusió que

(60) No es tracta de plantejar el problema des d'una òptica de tensió o confrontació entre els diferents àmbits de competències que assenyalen la Constitució i els Estatuts, sinó de plantejar-ho en termes de respecte i, sobretot, en termes d'integració; per això hi ha ocasions en què resulta impossible parlar d'invasió o buidat de les competències autonòmiques; és el cas previst a l'article 93 de la Constitució que fa possible l'atribució a una organització internacional de les competències derivades de la Constitució, perquè en aquest cas es tracta de tota la competència afectada de l'Estat (per tant, Estat en sentit estricte, i també Comunitats Autònomes com elements de l'Estat), la qual passa en bloc a l'organització internacional com una manifestació més de la potestat organitzadora de l'Estat, on s'opera una modificació constitucional legalment i expressa prevista i amb un procediment particularment determinat.

l'article 149.1.3 de la Constitució implícitament comporta aquesta facultat parcialment derogatòria o modificativa de la pròpia Constitució. Descartada per absurda aquesta argumentació, tanmateix, hom pot matisar-la i entendre que en aquest cas no hi ha una reassumpció o recuperació de competències, sinó, simplement, la reaparició de la figura de "legislador central", legislador que actuaria en funcions de legislador local, però una tal interpretació condueix a conclusions no sols no recolzades jurídicament, sinó, fins i tot, contràries a les disposicions legals que estableixen precisament l'existència i competències dels òrgans legislatius autonòmics.

L'altra postura prendria com a punt de partida el fet de la distribució interna de competències i la impossibilitat, sense una modificació constitucional en forma, no sols d'una interpretació extrema com l'apuntada en primer lloc en el paràgraf anterior, sinó també d'interpretacions de compromís com la segona i, en conseqüència, tot reconeixent la competència estatal en matèria de relacions internacionals, defensaria una més àmplia participació de les Comunitats Autònomes en el procés de formació de la voluntat dels Convenis de la Haia, i això en base a diverses raons: la primera seria "*por la propia naturaleza del Estado*" (61) que la Constitució a l'article 2

(61) A. MANGAS MARTIN, *Derecho comunitario europeo y derecho español*, Madrid, 1986, pàg. 214.

es compromet a garantir; la segona, per l'indole mateixa de les competències de què es tracta; l'ordenament civil en general acostuma a ser l'ordenament amb una vinculació i incidència més directa sobre la vida de cada Comunitat i, per això, és més gran la necessitat de correspondència o adequació entre l'una i l'altra; la tercera es basaria en el fet que la Constitució, encara que no preveu expressament cap tipus de participació de les Comunitats Autònomes en el procés anterior que desemboca en l'exercici per part de l'Estat del "ius ad tractatum", tampoc no exclou taxativament aquesta possibilitat conforme a una interpretació estricta i no il·limitada de l'expressió "relacions internacionals" utilitzada per l'article 149.1.3 de la Constitució (62), a més del fet que alguns Estatuts, pel que fa la iniciativa o informació, l'han previst ni que sigui de forma molt restringida i moderada (63). Es tractaria, doncs, d'aprofundir en aquesta via de col·laboració entre les instàncies estatals i autonòmiques, no sols per una qüestió de deferència, no sols per evitar un perillós sentiment de frustració, com apunta A. MANGAS MARTIN (64) en les Comunitats Autònomes, sinó perquè constitueix un manament

(62) Vegeu *ut supra* nota 44.

(63) Vegeu *ut supra* nota 45 i 46.

(64) *Op. cit.*, pàg. 214.

constitucional garantir el sistema autonòmic (article 2 C.E.), fonament de l'ordre constitucional espanyol, i és així com la Clàusula Federal pot i ha d'entrar en joc per a Espanya, acomplint també la funció de ser l'instrument que permeti conciliar les exigències de l'activitat externa de l'Estat amb l'ordre constitucional basat en un sistema de repartiment de competències entre el poder central i les entitats territorials que el componen, atès que, conforme a aquest ordre constitucional, Espanya es configura com un Estat d'estructura complexa.

b) La interacció des de la perspectiva de la remissió "ad extra"

La relació o interacció entre les disposicions que en els Convenis de la Haia regulen la remissió a un sistema plurilegislatiu i la previsió de la norma que regula en el sistema espanyol la remissió "ad extra" que ara ens ocupa, és a dir, de l'article 12.5 del Codi civil que disposa "*Quando una norma de conflicto remita a la legislación de un Estado en el que coexistan diferentes sistemas legislativos, la determinación del que sea aplicable entre ellos se hará conforme a la legislación de dicho Estado*", sembla que no presenta especials dificultats a l'hora d'establir-la si se

segueixen, simplement, els criteris generals de recepció dels tractats o convenis en l'ordenament jurídic espanyol fixats per aquest sistema a l'article 96,1 de la Constitució, que disposa que els tractats internacionals vàlidament celebrats, un cop publicats oficialment a Espanya, formaran part de l'ordenament intern, és a dir, s'estableix la recepció automàtica dels tractats, la seva eficàcia des del moment de la publicació, sense necessitat de cap altre tràmit legislatiu o transformació del Conveni en llei interna, de manera que les seves normes són directament aplicables (65).

Per tant, en el cas dels Convenis de la Haia, significa també que, un cop ratificats i publicats, tindran plena eficàcia a Espanya, integrant-se amb la jerarquia que els correspon a l'ordenament jurídic espanyol, dit d'una altra manera, que les normes convencionals que determinen els sistemes de remissió i localització del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu s'incorporen a l'ordenament espanyol, substituint el mètode genèricament previst al Codi civil per a la remissió a un sistema jurídic no unificat per

(65) Val a dir que el sistema monista que consagra la Constitució de 1978 a l'article 96.1 és fidel a la pràctica i tradició jurídica del sistema espanyol, pràctica que recull i s'encarrega de cristal·litzar legalment l'article 1,5 el Codi civil, precedent immediat de la norma constitucional, que disposa, en redacció negativa, que els tractats internacionals "*no serán de aplicación directa en España en tanto no hayan pasado a formar parte del ordenamiento interno mediante su publicación íntegra en el Boletín Oficial del Estado*".

la tècnica uniforme de remissió prevista pel Conveni, específicament per a la matèria que tracta.

Com a primera providència caldrà veure, doncs, cadascun dels sistemes de remissió i localització en un sistema plurilegislatiu que utilitzen els Convenis però, especialment, els Convenis que hagin estat ratificats per Espanya (66) per tal de veure com opera el sistema en

- (66) Segons dades de la *Dirección General de Asuntos Consulares*, que corresponen a la data del 6 de març de 1987, l'estat actual dels Convenis elaborats per la Conferència de la Haia a partir de la IX Sessió, l'any 1960, és el següent:

Convenis ratificats

- XII.- Supressió legalització, de 5 d'octubre de 1961, en vigor des del 25 de setembre de 1978.
- XXIV.- Obligacions alimentàries-llei aplicable, del 2 d'octubre de 1973, en vigor des de l'1 d'octubre de 1986.

Convenis en tramitació

- X.- Protecció de menors, del 5 d'octubre de 1961, es troba a les Cortes Generales per a la seva ratificació.
- XI.- Disposicions testamentàries, del 5 d'octubre de 1961, es trobava a les Cortes Generales per a la seva ratificació, però ha estat tornat per problemes de traducció.
- XIII.- Adopció, del 15 de novembre de 1965, aturada provisionalment pel Ministeri de Justícia fins que es produeixin reformes legislatives.
- XIV.- Notificació, del 15 de novembre de 1965, es troba a les Cortes Generales per a vist-i-plau.
- XV.- Elecció de fur, del 25 de novembre de 1965, aturada definitivament.
- XVI.- Execució resolucions judicials estrangeres, de l'1 de febrer de 1971, aturat provisionalment pel Ministeri de Justícia fins que Espanya no adquireixi més experiència en aquest tema.

.../...

realitat confrontat amb el previst per l'article 12.5 del Títol Preliminar del Codi civil; després s'haurà de considerar com la solució convencional, un cop introduïda en

- .../...
- XVII.- Protocol adicional Conveni execució, de l'1 de febrer de 1971, aturat provisionalment pel Ministeri de Justícia fins que no s'adopti una decisió en el Conveni anterior.
 - XVIII.- Divorci i separació, de l'1 de juny de 1970, aturat definitivament pel Ministeri de Justícia.
 - XIX.- Accidents circulació, del 4 de maig de 1971, es troba a les Cortes Generales per a la ratificació.
 - XX.- Obtenció proves, del 18 de març de 1970, es troba a les Cortes Generales per a la ratificació.
 - XXI.- Administració successions, del 2 d'octubre de 1973, aturat definitivament pel Ministeri de Justícia.
 - XXII.- Responsabilitat fabricants, del 2 d'octubre de 1973, pendent de signatura, a l'Embaixada Espanyola Païsosinforme del Ministeri de Justícia.
 - XXIII.- Obligacions alimentàries-execució, del 2 d'octubre de 1973, pendent d'informe del Ministeri de Justícia, reiterat el 16 de gener de 1987.
 - XXV.- Règim matrimonials, del 14 de març de 1978, aturat provisionalment pel Ministeri de Justícia fins que es produeixin reformes legislatives.
 - XXVI.- Matrimoni, del 14 de març de 1978, aturat definitivament pel Ministeri de Justícia.
 - XXVII.- Contractes intermediaris, del 14 de març de 1978, aturat definitivament pel Ministeri de Justícia.
 - XXVIII.- Segrets d'infants, del 25 d'octubre de 1980, es troba a les Cortes Generales pendent del vis-i-plau.
 - XXIX.- Accés internacional a la justícia, del 25 d'octubre de 1980, pendent d'informe del Consell d'Estat.
 - XXX.- Trust, del 20 d'octubre de 1984, aturat definitivament pel Ministeri de Justícia, per no adaptar-se als principis de la legislació espanyola.
 - XXXI.- Compra-venda internacional, del 30 d'octubre de 1985, aturat provisionalment pel Ministeri de Justícia.

l'ordenament espanyol, pot incidir o afectar altres solucions com la prevista per al reenviament (article 12,2 del Codi civil), o bé la que determina que els conflictes interregionals es regulen per analogia als conflictes internacionals (article 16 del Codi civil)

En relació al primer aspecte, recordem que de tots els Convenis de la Conferència de la Haia celebrats a partir de 1960, Espanya n'ha ratificat fins ara exclusivament dos, el Conveni sobre la supressió de la legalització i, darrerament, el Conveni sobre llei aplicable a les obligacions alimentàries, i que d'aquests dos, només l'últim conté normes destinades a regular la remissió a un sistema plurilegislatiu; per tant, només en relació a aquest darrer, serà possible l'anàlisi sobre dades reals.

En aquest sentit, cal observar com, per una banda, l'article 16 del Conveni estableix que *"cuando deba tomarse en consideración la Ley de un Estado que, en materia de obligaciones alimenticias, tenga dos o más sistemas jurídicos de aplicación, territorial o personal -como pueden ser los supuestos en que se hace referencia a la ley de la residencia habitual del acreedor y del deudor o a la ley nacional común- se aplicará el sistema designado por las normas en vigor en dicho Estado o, en su defecto, el sistema con el cual los interesados estuvieren más estrechamente vinculados"* (segons el text castellà publicat

al *Boletín Oficial del Estado* del 16 de setembre de 1986). Això significat que la norma de l'article 16, igual com totes les restants del Conveni entre les que interessa destacar els articles 4 a 9 del Capítol II, intitulat "*lleí aplicable*", que determinen els criteris de localització, s'incorpora a l'ordenament espanyol i, no essent un Conveni d'efectes exclusius "*inter partes*", la solució s'integra, substituïnt a tots els efectes, i pel que fa a les obligacions alimentàries, la solució determinada a l'article 12.5 del Codi civil, de manera que, en matèria de llei aplicable a les obligacions alimentàries i pel cas de remissió del sistema espanyol a un ordenament plurilegislatiu, la regla aplicable és la de l'article 16 del Conveni, mentre que la solució per a les altres matèries, continua trobant-se a l'article 12.5 del Títol Preliminar del Codi civil.

Amb tot, ambdues solucions no són irreconciliables o essencialment desiguals, atès que la solució fonamental que ambdues recullen és la de sotmetre's al sistema de solució de conflicte de lleis intern designat per les normes en vigor en l'Estat de sistema jurídic no unificat, però les diferències que introdueix la norma convencional respecte a la disposició del Codi civil suposen incorporar al nostre sistema aspectes oblidats o negligits pel legislador intern i que reiteradament han estat posats de manifest per la

doctrina espanyola (67). D'una banda, l'article 16 de la Conveni Aliments-llei aplicable incorpora la referència als sistemes plurilegislatius de caràcter personal, silenciada per la norma espanyola; d'altra banda, estableix un criteri subsidiari de localització per al cas de remissió a un ordenament plurilegislatiu que no disposi d'un sistema propi o adient per a tal funció, consistent en la connexió "vincle més estret" amb un ordenament o sistema, aspecte també oblidat pel sistema espanyol.

és clar que les previsions de la norma convencional no contradiuen i sí, en tot cas, complementen allò que en aquest punt disposa el Codi civil, això vol dir que, essent idèntica en essència la solució de remissió del Conveni i la regulada al Codi civil, la solució prevista per al cas de remissió a un sistema interpersonal o allò estipulat pel cas d'inexistència o inoperència del sistema plurilegislatiu, poden ser aplicats, ara per analogia, a la resta d'ocasions on es plantegi la remissió a un sistema jurídicament no unificat, acabant d'aquesta manera amb el dubte o la discussió de si és en aquest cas adient aplicar

(67) J.C. FERNANDEZ ROZAS, *Tráfico jurídico externo y sistema de Derecho Internacional Privado*. Oviedo, 1985, pàg. 255-258.

subsidiàriament la *lex fori* o bé aplicar el criteri general subsidiari de residència habitual (68).

L'afirmació anterior ha de portar a considerar la incidència que pugui tenir la solució de remissió o localització plurilegislativa convencional en el sistema espanyol de solució dels conflictes interterritorials per analogia als internacionals, conforme a allò que disposa l'article 16,1 del Codi civil, tenint en compte, a més, que el Conveni Aliments-llei aplicable contempla la clàusula d'exclusió (article 17) segons la qual l'Estat plurilegislatiu en matèria d'obligacions alimentàries "... no está obligado a aplicar el Convenio a los conflictos de leyes que interesen exclusivamente a sus unidades territoriales".

- (68) De tota manera, el criteri de residència habitual, generalitzat com a criteri subsidiari en l'ordenament espanyol (article 9.10 del Codi civil, però també en altres apartats del mateix article 9, amb especial referència, per raó de la matèria, a l'article 9.7) que és també el criteri adoptat amb preferència en els darrers Convenis de la Haia, a partir de 1960, pot ser conciliat amb el de "vincle més estret" en la mesura que en els conflictes interterritorials aquesta residència habitual pot constituir la concreció d'aquell vinacle. L'article 16 del Conveni Règim Matrimonials, del 14 de març de 1978, pot confirmar aquesta opinió.

En canvi, en el cas de remissions a sistemes interpersonals, el criteri de residència habitual no podria jugar com a equivalent o expressió determinada del concepte "vinacle més efectiu", que hauria d'operar així amb tota la seva elasticitat fins a conduir-nos a l'ordenament més idoni per més estretament o efectiva connectat a la persona interessada. En aquest sentit, vegeu J.C. FERNANDEZ ROZAS, Op. cit., pàg. 258.

En una situació de diversitat legislativa en matèria d'obligacions alimentàries, la solució de remissió al sistema designat per les normes en vigor de l'Estat que estableix la Convenció no sembla contrària a allò que expressa el sistema espanyol a l'article 16,1 del Codi civil, la norma convencional es remet a allò que disposa el sistema intern i aquest determina que es regula per analogia. La qüestió aquí no seria tant si la fórmula de localització plurilegislativa és o no vàlida a l'àmbit intern, sinó veure com, per mitjà de l'article 16,1 del Codi civil, podrien entrar en joc, com a normes conflictuals "*mutatis mutandis*" interterritorials, les normes conflictuals regulades al Capítol II del Conveni, que han substituït l'anterior fórmula de l'article 9.7 del Títol Preliminar del Codi civil (69), cosa que tindria, en tot

(69) Article 9.7 del Codi civil: "*El derecho a la prestación de alimentos entre parientes habrá de regularse por la ley nacional común del alimentista y del alimentante. No obstante, se aplicará la ley de la residencia habitual de la persona que los reclame cuando ésta no pueda obtenerlos de acuerdo con la ley nacional común. En defecto de ambas leyes, o cuando ninguna de ellas permita la obtención de alimentos, se aplicará la ley interna de la autoridad que conoce la reclamación.*

En caso de cambio de la nacionalidad común o de la residencia habitual del alimentista, la nueva ley se aplicará a partir del momento del cambio.

Per la seva banda, el Conveni estableix els mateixos criteris, per bé que, alterant-ne la jerarquia o, per dir-ho millor, atesa la prioritat en el temps del Conveni, és el Codi civil qui ha alterat la prelación de les connexions. El Conveni disposa que la llei interna de la residència del creditor d'aliments .../...

cas, com a tret més destacat, que el criteri de nacionalitat-veïnatge, eix del sistema espanyol de Dret Internacional Privat, hauria cedit davant la força d'un criteri més pragmàtic, com és el de la residència habitual.

Amb tot, la realitat porta a formular d'entrada una objecció i és que en matèria d'obligacions alimentàries no existeix, ara per ara, plurilegisllació. El sistema espanyol és en aquest sentit, i segons una interpretació formulada en el si de la Conferència, un Estat unitari, per tant, la hipòtesi en aquest moment no passa d'això, d'hipòtesi; en conseqüència, no cal ni tan sols amoïnar-se en ponderar la funció de la clàusula d'exclusió. Tanmateix, tal com s'ha dit en referència al concepte de competència legislativa que la Constitució atribueix a les Comunitats Autònomes, l'exercici d'aquestes competències per part dels diferents òrgans legislatius de l'Estat, el conjunt i els autonòmics,

.../... regirà les obligacions alimentàries i en cas de canvi de residència habitual del creditor, s'aplicarà la llei interna de la nova residència, a partir del moment del canvi (art. 4). La Llei nacional comuna s'aplicarà quan no sigui possible obtenir aliments conforme a la llei de la residència habitual del creditor (art. 5) i la llei interna de l'autoritat, quan no sigui possible obtenir-los ni per l'una ni per l'altra llei.

Observeu, a més, com la redacció de la Convenció parlant en tot moment de "llei interna" anul·la tota possibilitat de reenviament en matèria de llei aplicable a les obligacions alimentàries, cosa que suposa, de passada, retallar o limitar els efectes de l'article 12.2 del Codi civil, que admet per a Espanya el reenviament de primer grau o de retorn, que quedarà exclòs en aquesta matèria.

pot fer augmentar horitzontalment la plurilegislatió espanyola en la mesura que augmenti el nombre de matèries sobre les quals -amb exclusió de les relacionades a l'article 149.1.8 de la Constitució- cada Comunitat legisli; aleshores sí, aleshores caldrà pensar en les solucions del Capítol II de la Convenció com a possibles solucions aplicables per analogia als conflictes interns que puguin produir-se en relació a les obligacions alimentàries i ponderar la utilitat de la clàusula d'exclusió prevista pel Conveni.

En relació a l'esmentada clàusula, i al seu funcionament en un sistema plurilegislatiu, cal remarcar el caràcter facultatiu que té -"no está obligado..."- . L'Estat plurilegislatiu, doncs, pot emparar-se o no en aquesta fórmula per tal d'evitar l'aplicació de les solucions convencionals a l'àmbit intern; en conseqüència, res no l'impedeix de fer-ho, a no ser la possible distorsió que les solucions convencionals poguessin ocasionar als principis, organització o solucions del seu sistema intern. Aquesta afirmació, per tant, és també vàlida per al sistema espanyol (70).

(70) J. C. FERNANDEZ ROZAS feia notar el "caràcter distorsionante" de la fórmula de l'article 9,7 del Codi civil, no sols en relació a l'"asincronía" amb la Convenció, sinó també en relació als propis interessos espanyols per als quals o considerava adient .../...

Dit això, s'haurà de veure la utilitat que, en concret i en relació a la matèria i solucions d'aquest Conveni té la clàusula d'exclusió per al sistema interterritorial espanyol, tot recordant que la qüestió es formula en atenció a les potencialitats de l'actual ordenament jurídic espanyol més que no pas en atenció a la inexistent situació actual de plurilegisllació en aquesta matèria. En aquest sentit, cal observar que la clàusula d'exclusió per la seva ubicació, sempre pròxima i a continuació de les clàusules relatives a la plurilegisllació, és una referència expressa a aquestes clàusules; amb tot, s'haurà de tenir present que hi ha una vinculació indestruïble entre la solució de la localització plurilegisllativa que planteja el Conveni i les clàusules que determinen amb caràcter general els criteris de localització convencional, de manera que l'exclusió per aquesta via pot afectar tot el Conveni.

... l'ordre de les connexions que la norma estableix i deia, "... No cabe duda que apriorísticamente la elección de la conexión «residencia habitual» parece lo más adecuado pero como veremos al examinar el alcance del art. 9,7 del Código Civil, tal solución no responde en todos los casos a los criterios que deben presidir nuestra política legislativa", afirmació que fa en relació al desconeixement de les dades sociològiques que en matèria d'obligacions alimentàries podien aconsellar l'opció per la solució que pogués servir millor la justícia material que, en definitiva, es persegua. "Las obligaciones alimenticias en el Derecho Internacional Privado Español", R.E.D.I., núm. 1, 1985, vol. XXXVII, pàg. 73 i ss.

En el cas espanyol, a més, l'exclusió s'ha de veure en funció del sistema que regula els conflictes interns per analogia als conflictes internacionals. Segons això, les regles generals de localització fixades en el Capítol II de la Convenció Aliments-llei aplicable serien també operants en l'àmbit intern -cas que hi hagués, és clar, plurilegislatió en matèria d'obligacions alimentàries- i ho serien bàsicament per les següents raons. Una, que la clàusula d'exclusió o bé l'exclusió mateixa del sistema convencional no té ara per ara gaire sentit, atès que el mecanisme convencional previst relatiu a la determinació de la llei aplicable en un sistema jurídic no unificat, simplement es conforma al que disposi cada sistema intern; hi ha, per tant, un acatament exprés del sistema interterritorial espanyol -aplicar per analogia, amb les necessàries adaptacions, les mateixes solucions vigents per a l'àmbit internacional, pel cas, les recollides als articles 4 a 9 de la Convenció de referència-; a més, no hi ha en aquests moments alternativa a la solució que imposa l'article 16 del Codi civil i, per tant, cal regular ambdós tipus de conflictes conforme a criteris anàlegs. Una altra cosa és que s'hauria de tenir present que les solucions concretes o els criteris de connexió que proposa la Convenció Aliments-llei aplicable als articles indicats són bàsicament iguals als emprats per l'article 9.7 del Codi civil, el que succeeix és -dada essencial- que l'ordre de prelación queda alterat de manera que la nacionalitat -

llegiu veïnatge- com a punt de connexió i criteri cabdal sobre el qual s'estructura el sistema de Dret Internacional Privat espanyol, cedeix la preferència al criteri de la residència habitual, obrint-se així a les últimes tendències en aquesta matèria. La qüestió és si aquesta solució de residència habitual indicada per a l'àmbit internacional pot resultar igualment convenient per operar en l'àmbit intern, especialment en atenció al caràcter del sistema interregional espanyol i particularment del veïnatge civil, qüestió que queda ara apuntada i que es tractarà a l'apartat següent.

Tanmateix, tal com ha estat dit ja a l'epígraf dedicat especialment a la clàusula d'exclusió, sembla que aquesta no és necessària quan acompanya un sistema de remissió com és el cas de l'article 16 de la Convenció Aliments-llei aplicable, atès que la solució convencional es remet expressament a la solució interna, però, què succeeix, o millor dit, què podria succeir amb els Convenis de la Haia que adopten les altres solucions, com són ara la de localització directa o de fragmentació, atès que algunes d'aquestes poden entrar, en un futur més o menys pròxim, en la llista de Convencions ratificades i les seves solucions poden incorporar-se al dret espanyol? En aquest cas, d'una altra banda, quina hauria de ser la solució a adoptar en relació a la norma de remissió de l'article 12.5 del Codi civil? Quedaria aquesta totalment substituïda per la

disposició convencional de localització directa o de fragmentació, o no? Afectaria, o no, les altres qüestions plantejades en relació amb aquesta interacció de normes com són ara el reenviament, o bé l'aplicació per analogia de la solució d'origen convencional als conflictes interns?

La resposta, òbviament, no pot ser genèrica, i haurà de donar-se en relació a cadascun dels Convenis, tot prenent en compte, bàsicament, la condició d'universal o bé d'"*inter partes*" que puguin tenir. Amb tot, com es veu, és possible trobar alguns elements que permeten agrupar els Convenis per categories i intentar la tasca de donar respostes o solucions, si més no, parcialment generalitzables; en aquest sentit, també el tipus de tècnica de remissió plurilegislativa adoptada pels Convenis pot determinar una resposta que es pugui estendre al comú dels Convenis acollits a un o altre sistema de remissió a un ordenament jurídic no unificat.

Segons això, si el Conveni té la condició d'"*inter partes*" (71), la solució convencional destinada a regular

(71) En aquest cas estan els Convenis que segueixen:

- Protecció de menors, del 5 d'octubre de 1961, l'article 14 (plurilegislatió territorial), segueix el sistema de remissió.
- Adopció, del 15 de novembre de 1965, l'article 11 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de remissió. ...

pel que fa a la matèria objecte del Conveni, les remissions als sistemes plurilegislatius només entre els Estats parts, conviurà amb la solució prevista a l'article 12.5 amb el caràcter de general, aplicable, doncs, als Estats no parts; amb total independència de la matèria.

De la relació de Convenis d'aquest caràcter que s'ha donat, resulta que les solucions que segueixen, relatives a la remissió a un sistema plurilegislatiu, es divideixen entre la solució de remissió que adopten tots els

.../...

- Reconeixement de divorcis, de l'1 de juny de 1970, els articles 13 i 14 (plurilegislatió territorial) adopten el sistema de localització directa; l'article 15 (plurilegislatió personal), el sistema de remissió.
- Administració de successions, del 2 d'octubre de 1973, l'article 36 (plurilegislatió territorial) adopta el sistema de localització directa; l'article 34 (plurilegislatió personal), el sistema de remissió.
- Aliments-execució, del 2 d'octubre de 1973, l'article 28 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de localització directa; l'article 27 (plurilegislatió personal), el de remissió.
- Matrimoni, del 14 de març de 1978, els articles 17 i 18 (plurilegislatió territorial) segueixen el sistema de localització directa; l'article 20 (plurilegislatió personal) el sistema de remissió.
- Segrest d'infants, del 25 d'octubre de 1980, l'article 31 (plurilegislatió territorial) és de localització directa; l'article 32 (plurilegislatió personal) és de remissió.
- Truist, del 20 d'octubre de 1984, l'article 23 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de localització directa)

Convenis esmentats, pel que fa a la plurilegislatió de caràcter personal i que també és el sistema seguit pels Convenis Protecció de menors i Adopció; tret d'això, els restants Convenis segueixen el sistema de localització directa. De tota aquesta llista de Convencions, només les dues primeres, expressament mencionades aquí, són les que "*ratione materiae*" tenen més possibilitats, en un futur, de donar lloc a Espanya a una situació de plurilegislatió específica, però el fet que segueixen el sistema de remissió excusa d'una explicació més detallada del seu funcionament i permet de remetre's a paràgrafs anteriors.

Pel que fa als Convenis d'aquesta categoria, "*inter partes*", que segueixen el sistema de localització directa, val a dir que és difícil d'admetre la potencialitat de plurilegislatió interna que la seva matèria comporta per a Espanya atès que, sia per trobar-se en el repertori de matèries de competència exclusivament reservada a l'Estat per l'article 149.1.8 de la Constitució -cas dels Convenis Matrimoni o Divorci- o sia perquè la unitat de jurisdicció de l'Estat impossibilita a nivell intern el funcionament ordinari del Conveni -cas dels Convenis Aliments-execució o Segrest d'infants...- la plurilegislatió que interessa els Convenis de la Haia no es dona ni es pot donar, ara per ara, en aquestes matèries. En conseqüència, no és el cas de plantejar-se la interacció del sistema de localització directa amb el sistema espanyol de dret interregional, atès

que no poden afectar l'ordre intern. Tanmateix, la qüestió en relació al sistema de localització directa no pot ser simplement deixada de banda, atès que reclamarà el seu lloc mitjançant altres Convenis. Per aquesta raó caldrà tornar-hi més endavant.

Per la seva banda, en el cas dels Convenis "erga omnes" o universals (72), la solució de remissió a un sistema plurilegislatiu serà l'aplicable en tot cas i sempre en relació a l'objecte concret del Conveni, de manera que la

(72) Són, des de 1961, la resta de Convenis no citats a la nota anterior, és a dir:

- Forma disposicions testamentàries, del 5 d'octubre de 1961, l'article 1,2 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de remissió
- Accidents de circulació, del 4 de maig de 1971, l'article 12 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de fragmentació.
- Responsabilitat fabricants, del 2 d'octubre de 1973, l'article 12 (plurilegislatió territorial), segueix el sistema de fragmentació
- Aliments-llei aplicable, del 2 d'octubre de 1973, l'article 16 (plurilegislatió territorial i personal) segueix el sistema de remissió (ratificat per Espanya, E.O.E. del 16 de setembre de 1986)
- Règim matrimonials, del 14 de març de 1978, article 16 (plurilegislatió territorial) segueix sistema mixt de remissió-localització directa; article 17 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de localització directa; article 19 (plurilegislatió personal) segueix el sistema mixt remissió-localització directa.
- Contractes intermediaris, del 14 de març de 1978, l'article 19 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de fragmentació.
- Compra-venda internacional, del 30 d'octubre de 1985, l'article 19 (plurilegislatió territorial) segueix el sistema de localització directa.

fórmula de l'article 12.5 del Codi civil restarà únicament per regir la qüestió de la localització plurilegislativa de les relacions jurídiques privades de tràfic extern, la matèria de les quals sigui diferent a les previstes en els Convenis. Per tant, hi haurà una multiplicitat de solucions de remissió a un sistema plurilegislatiu -o, si més o, podrà haver-les a mesura que es vagin ratificant els diferents Convenis-, la solució amb caràcter general, de l'article 12,5 del Codi civil, és a dir, una solució de remissió que ara podrà ser completada tant pel que fa a la remissió a un sistema jurídic no unificat de caràcter personal, com respecte al criteri subsidiari de vincle més efectiu, o la seva concreció de residència habitual, pels criteris que estableix el sistema de remissió dels Convenis de la Haia que l'adopten, incorporats al Dret espanyol per causa de la ratificació del Conveni Aliments-llei aplicable. La solució de localització directa, és a dir, de la determinació concreta de l'ordenament que ha de regir la relació jurídica internacional que substituirà, amb caràcter general i en relació a la matèria d'aquells Convenis que així ho disposin, la fórmula de l'article 12.5 del Codi civil, o bé la solució de localització per via de fragmentació en l'ordenament plurilegislatiu, que, en definitiva, no suposa altra cosa que una localització directa aconseguida per mitjà d'una tècnica indirecta o analògica, la d'equiparar amb l'Estat cada unitat territorial, als efectes de concretar-ne la connexió.

c) La interacció des de la perspectiva de la remissió "*ad intra*"

La remissió "*ad intra*" és l'operació que resulta d'una primera remissió que la norma de conflicte del fòrum efectua a un ordenament estranger que, des del punt de vista de la "*lex fori*", i un cop consultades les normes de Dret Internacional Privat d'aquell ordenament, no accepta la competència així atribuïda i la torna a l'ordenament de partida, a l'ordenament del fòrum que resulta plurilegislatiu. Per aquest motiu cal determinar, doncs, quin de tots els ordenaments coexistents en el sistema no unificat del fòrum és, o ha de resultar, aplicable, i conforme a quins criteris s'ha de procedir a aquesta localització.

Segons això, la remissió "*ad intra*" és un efecte o conseqüència estricta del reenviament de primer grau o de retorn que obliga a procedir a una determinació de l'ordenament que en l'àmbit intern ha de regular la relació de tràfic jurídic internacional. Per tant, plantejada així la qüestió, es fa molt difícil adoptar aquí en el sentit estricte aquest terme, i parlar de la possible interacció entre les normes de remissió dels Convenis i el sistema espanyol de Dret interregional, atès que els Convenis de la

Haia de la darrera etapa prenen bona cura en evitar qualsevol possibilitat de reenviament.

En conseqüència, el problema que aquí es planteja no pot ser exactament considerar si el jutge espanyol que aplica un Conveni de la Haia haurà després de seguir els criteris del seu propi ordenament, o bé els convencionals, per tal de procedir a la localització de l'ordenament espanyol aplicable per efecte del reenviament de retorn que poguessin efectuar les normes del sistema de dret aplicable conforme a les disposicions convencionals, qüestió vetada per les Convencions de la Haia de l'última vintena d'anys. La qüestió, més aviat, és si quan un jutge espanyol aplica un Conveni de la Haia (o pot arribar a considerar-ne l'aplicació) i les normes d'aquest s'adrecen al sistema espanyol, pot defugir l'acompliment de les normes convencionals i aplicar simplement allò que disposi el seu sistema de Dret interregional, o bé això no és possible i en qualsevol cas haurà d'observar la Convenció.

D'entrada, la resposta en clau convencional es troba en la interpretació ja donada de la clàusula d'exclusió; sempre que la relació jurídica no sigui estrictament i exclusiva interna, és a dir, sempre que hi sigui present un element o connexió que la internacionalitzi, haurà d'aplicar-se la Convenció.

D'altra banda, la resposta pot acabar-se de precisar en clau legislativa; els Convenis ratificats formen part de l'ordenament espanyol i les seves solucions s'incorporen, pel que fa a la matèria que regulen, com a solucions de Dret Internacional Privat espanyol; per tant, i per aplicació de l'article 16 del Codi civil, seran també les solucions que, per analogia, s'hauran de donar als conflictes interns, i això amb independència del caràcter restringit o universal del Conveni. Si existeix una solució específica "*ratione materiae*" de localització i de localització plurilegislativa, aquesta és la que ha d'aplicar-se, i no hi fa res que hi intervingui o no el Conveni, atès que les seves solucions -en el benentès que un cop ratificat i publicat- s'han incorporat a l'ordenament intern amb totes les conseqüències que això comporta per al sistema espanyol de Dret interregional.

Des d'aquesta perspectiva, les possibilitats reals d'interacció entre les normes convencionals i les espanyoles han estat en part ja plantejades a l'epígraf precedent, tant pel que fa al caràcter universal o no de la Convenció, com en atenció a la particular solució de remissió o localització plurilegislativa que adopta cada Conveni; per tant, la resposta en aquest sentit es pot considerar donada. En principi, la solució s'incorpora a l'ordenament espanyol i això vol dir incorporar efectivament tant les normes o criteris que han de servir per localitzar amb caràcter

general una determinada relació de tràfic jurídic internacional en un determinat ordenament, com la norma específica que regula la localització del mateix supòsit quan el sistema invocat és plurilegislatiu. Això suposa -tret, és clar, de la solució convencional que hom anomena aquí de remissió per la seva pràctica coincidència amb el sistema espanyol, en tot cas arrodonit o completat per les precisions del sistema convencional, tal com ja s'ha dit- que a la solució de localització plurilegislativa prevista pel Codi civil per analogia a la internacional, caldrà anar afegint les solucions específiques previstes pels diferents Convenis a mesura que Espanya els vagi ratificant, sempre que en la matèria en qüestió es produeixi efectivament una situació de plurilegislatió.

Fins aquí, la resposta no sembla que pugui tenir una altra alternativa, atès que el caràcter del sistema espanyol, tant pel que fa a la recepció dels tractats (article 96.1 de la Constitució espanyola), com pel que fa a la tècnica de regulació dels conflictes interregionals (article 16 del Codi civil), així ho imposa. Ara bé, una altra cosa pot ser veure si aquestes solucions convencionals incorporades a l'ordenament espanyol -especialment les de localització directa o bé les de fragmentació- són adequades o bé poden produir algun tipus de disfunció implantades en aquest sistema, sobretot si la solució, com

és el cas, no és autònoma, sinó estrictament tributària dels criteris de connexió generals.

L'aplicació per analogia de les solucions internacionals als conflictes interns no ha plantejat fins ara gaire problemes, atès que era el mateix legislador qui, conforme a les categories del seu ordenament intern, establia les solucions o criteris que estimava més adients per resoldre els conflictes de lleis o la determinació de la llei aplicable per a l'àmbit internacional; per tant, no hi havia gaire possibilitat de distorsió quan aquestes mateixes categories eren simplement transposades a l'àmbit intern; tot just es tractava d'adaptar-les al medi on havien d'operar, substituir el concepte de nacionalitat pel de veïnatge civil o precisar el funcionament en l'esfera interna de certes institucions -ordre públic, reenviament, etc.- característiques de l'esfera externa d'actuació del Dret Internacional Privat, i poc més. Ara, però, els criteris a què responen les solucions convencionals que s'incorporen a l'ordenament espanyol són d'inspiració internacional, i podria ser que no acabessin d'encaixar exactament en aquell sistema de dret interregional; aleshores, com resoldre aquest dilema, si és que el dilema existeix? Caldrà donar preeminència a les solucions d'origen internacional, fent que s'hi adapti la regulació dels conflictes interns tal com el sistema espanyol ha fet pels de caràcter internacional? o, ben al contrari, s'haurà

de considerar que, ateses les característiques i principis sobre els que es fonamenta la plurilegislatió espanyola, sobretot a partir de la nova imprompta marcada per la Constitució, aquest fet reclama un tractament separat i específic, reprenent d'aquesta manera una antiga aspiració de promulgar una llei general reguladora dels conflictes interregionals i interterritorials espanyols? (73)

En realitat, el dilema, plantejat d'una altra manera, es concreta entre l'opció de considerar que les noves condicions d'organització de l'Estat espanyol aconsellen regular de forma separada allò relatiu al dret internacional i allò relatiu al dret interregional, més per

(73) Aquesta és la voluntat que expressa l'article 4 del Decret del 23 de maig de 1947 -que possibilità l'elaboració dels diferents avant-projectes de Compilacions de Dret civil especial en disposar el nomenament de les Comissions de juristes encarregades d'aquesta tasca- quan deia: "... el Ministerio de Justicia creará en el seno de la general de Codificación otra (Comisión) especialmente encargada de redactar un Anteproyecto de Ley de carácter general encaminada a resolver, mediante las adecuadas normas, los conflictos interregionales e interprovinciales" (B.O.E. 12 de juny de 1947, núm. 163).

Aquesta vella aspiració mai no ha estat abandonada del tot, la majoria de la doctrina espanyola s'ha encarregat d'insistir-hi, cada cop que n'ha tingut l'oportunitat.

El mateix Tribunal Constitucional hi fa una referència quan, tot resolent el Recurs d'inconstitucionalitat núm. 201/82, diu que "... en tanto no se dicte una Ley postconstitucional para solucionar estos posibles conflictos habrá que tener también en cuenta lo dispuesto por el título preliminar del Código Civil...", Sentència del Tribuna Constitucional núm. 72/1983, del 27 de juliol, Repertori Aranzadi del Tribunal Constitucional, 1983, pàg. 640.

aquesta raó, i pel fet que els criteris sobre els que cadascun descansa poden aconsellar un tractament separat, i no pas perquè ho recomani una naturalesa intrínsecament o absoluta diferent entre una i altra dimensió, que no és el cas. L'altra opció, en canvi, significa admetre que en realitat és també tot el dret interregional el que gradualment, tal com succeeix amb les solucions de l'àmbit internacional, ha d'anar emmotllant-se als criteris que adopten les Convencions de la Haia, atès que en la majoria dels casos són solucions guiades per un esperit pragmàtic que cerca la localització més adient o més efectiva i prescindeix de distincions superflues entre ordenaments unitaris o plurilegislatius, facilitant, en conseqüència, l'aproximació entre l'un i l'altre conflicte -tasca que correspon especialment a les solucions de localització directa i de fragmentació-. Per tant, si la solució és bona per a l'àmbit internacional, què la fa desaconsellable per a l'àmbit intern? És clar que de seguir aquesta última opció, probablement s'hauran de revisar diverses qüestions pel que fa al sistema interregional espanyol, en especial el paper que en el futur li pot correspondre jugar al veïnatge civil, atès que la majoria de les Convencions de la última etapa de la Conferència opten preferentment per la residència habitual com a connexió principal.

Ben segur que la millor manera de respondre a aquests interrogants és tornar als exemples concrets que

proporcionen els Convenis de la Haia fins ara elaborats. Fent això es comprova com només el Conveni Aliments-llei aplicable del 2 d'octubre de 1973, ja comentat, ha estat ratificat per Espanya d'entre els que contenen normes relatives a la plurilegislatió, i que aquest segueix el criteri de remissió al sistema intern com a fórmula per a la localització del dret aplicable en cas de plurilegislatió. Per aquesta via de remissió a les normes que regulen els conflictes interns en l'ordenament espanyol, i atès el sistema d'aplicació analògica de les solucions internacionals que aquest segueix, resulta que la dada que cal destacar és la preminència que l'article 4 d'aquest Conveni atorga a la connexió residència habitual per damunt de la nacionalitat comuna (article 5) i d'altres, alterant d'aquesta manera l'ordre habitual de prelación de les connexions personals segons l'actual sistema espanyol de Dret Internacional Privat. Tanmateix, en aquesta matèria d'obligacions alimentàries no existeix ara una efectiva situació de plurilegislatió a Espanya, per bé que res no impedeix formalment que en el futur pogués existir.

D'altra banda, avui dia hi ha Convencions de la Haia la matèria de les quals ja és en aquests moments objecte d'una efectiva plurilegislatió, i que no han estat encara ratificades per Espanya; és el cas del Conveni Forma de testaments i el de Protecció de Menors, ambdós del 5 d'octubre de 1961, i el de Règims econòmics matrimonials,

del 14 de març de 1978. El primer de tots aquests Convenis és el que, aparentment, té una incidència menor en l'ordre intern espanyol, atès el sistema de remissió que adopta l'article 1.2 de la Convenció, sumat a la multiplicitat de connexions que utilitza en forma alternativa per tal d'assegurar el "*favor testamentii*", connexions entre les quals cita la nacionalitat del causant. Amb tot, l'ampliació del ventall de connexions possibles per tal de validar el testament, tindria com a clara i gens meyspreable conseqüència la de relativitzar la funció i paper del veïnatge en l'ordre intern, atès que seria admissible testar conforme a la llei del lloc on es disposa o de la residència habitual, etc... En tot cas, cal recordar que la Convenció afecta estrictament les condicions de forma, i no pas les de fons, però que l'article 5 d'aquest Conveni, per la seva banda, disposa també que "*Aux fins de la présente convention, les prescriptions limitant les formes des dispositions testamentaires admises et se rattachant à l'âge, à la nationalité ou à d'autres qualités personnelles du testateur, sont considérées comme appartenant au domaine de la forme*", amb la qual cosa el testament mancomunat de la Compilació d'Aragó o el testament sacramental de la de Catalunya restarien com a qüestions de forma.

Pel que fa a la solució de remissió adoptada pel Conveni Protecció de menors, en combinació amb els criteris que segueix el Conveni als articles 1 a 5 on regula tant la

competència de les autoritats de l'Estat de la residència com de l'Estat de nacionalitat, com l'aplicació bé de la llei nacional, bé la de la residència habitual, segons el cas, no sembla que pogués suposar cap mena de trasbals per l sistema espanyol, ans al contrari, la ratificació del Conveni, com ja apuntà fa temps E. PEREZ VERA (74), ajudaria a suplir i completar les llacunes que el sistema regulat a l'article 9.6 del Codi civil presenta, especialment en relació al conflicte d'autoritats, més necessari encara per causa de l'actual situació de plurilegisllació en l'àmbit intern i el pes indubtable que els aspectes administratius tenen en aquesta matèria. Tret d'això, el "décalage" entre l'actual sistema espanyol i el convencional no és tan greu atès que, ni que sigui de forma imperfecta, l'article 9.6 del Codi civil, que va veure la llum l'any 1974, ha intentat seguir els criteris implantats per la Convenció de 1961, particularment pel que fa a la residència habitual, per la qual cosa no es produiria una gran alteració del sistema fins ara conegut (75).

(74) E. PEREZ VERA, *Comentarios a las reformas del Código civil*, vol. I, Madrid, 1977, pàg. 472-473.

(75) La Llei de Protecció i Tutela de Menors, núm. 11, del 13 de juny de 1985, del Parlament de Catalunya, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 28 de juny de 1985), l'article tercer de la qual disposa: "*són objecte de protecció, d'acord amb aquesta llei, els menors d'edat que tenen el domicili o es troben eventualment en qualsevol indret de Catalunya sense perjudici, en aquest cas darrer, de les facultats que corresponguin a l'autoritat competent en un altre territori*".

Pel que fa al Conveni Règims econòmics matrimonials, cal observar que estableix un doble sistema de localització en els sistemes plurilegislatius -tot deixant de banda el que estipula pels sistemes que segueixen el criteri de personalitat de les lleis-. D'una banda, l'article 16 de la Convenció estableix un sistema mixt on combina la remissió al sistema intern (paràgraf primer) amb el sistema de localització directa (paràgraf segon), que té un caràcter subsidiari, pel cas que la Convenció faci referència a la nacionalitat com a connexió. Així succeeix a l'article 3, par. 2.1 (*"La loi d'un Etat dont l'un des époux a la nationalité au moment de cette designation..."*), és una de les lleis a les quals els futurs cònjuges poden sotmetre el seu règim matrimonial, abans del matrimoni); l'article 4, par. 2 (*"Toutefois, dans les cas suivants le régime matrimonial est soumis à la loi interne de l'Etat de la nationalité commune des époux..."*) és una de les possibilitats del règim legal supletori); l'article 6.1 (*"La loi d'un Etat dont l'un des époux a la nationalité au moment de cette designation..."*) és una de les lleis a les que voluntàriament poden els esposos sotmetre llur règim de béns durant el matrimoni) o l'article 7, par. 2.1 que regula el canvi automàtic de règim econòmic conforme a la llei de la residència habitual *"... à partir du moment où ils y fixent leur résidence habituelle, si la nationalité de cet Etat est leur nationalité commune, ou dès qu'ils acquièrent cette nationalité..."*. L'article 17 del Conveni estableix,

en canvi, el sistema de localització directa en cas de referència a la residència habitual, que és una de les connexions actuant tant en el cas d'autonomia de la voluntat anterior o constant matrimoni, com en el cas d'aplicar un règim supletori, però que juga un paper absolutament determinant quan es tracta del canvi automàtic de règim matrimonial previst per l'article 7 del Conveni.

El Conveni, doncs, planteja per primera vegada en tota la seva extensió, és a dir, des de la doble vessant de la localització plurilegislativa i dels criteris de connexió emprats amb caràcter general, el problema sobre el qual hom s'interroga inicialment. En primer lloc, perquè el mètode de determinació del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu que segueix, no és la simple remissió a allò que disposin les normes vigents en el sistema en qüestió, en aquest cas, l'espanyol, sinó que, a més, cal afegir-hi el mètode de la localització directa, que se sumaria al mètode tradicional de solució per analogia com un mètode particular i específic (75), i això posar-ho en relació -segon dels

(75) El mètode tradicional és el de resoldre els conflictes interns per analogia als conflictes internacionals, però el mètode de la localització directa és també un mètode internacional que la Convenció faculta a excloure quan el problema és purament intern - aleshores ens quedariem simplement en l'aplicació per analogia de les solucions internacionals a les internes. Això no representa cap problema quan es tracta d'aplicar la connexió .../...

aspectes problemàtics que presenta per al dret interregional espanyol-amb els criteris adoptats per determinar la llei rectora del règim econòmic, i és aquí precisament on la dificultat que planteja aquest Conveni per a l'àmbit intern es fa més palesa, especialment pel paper atribuït a la llei de la residència habitual, tant per determinar el règim legal supletori com, sobretot, per donar lloc sota determinades circumstàncies, com és ara una residència continuada de 10 anys, a un canvi automàtic de règim econòmic matrimonial (art. 7 pàr. 2.2 de la Convenció).

.../...nacionalitat (veïnatge) atès que la solució és la de remissió en el Conveni; s'aplicarà doncs la llei del veïnatge civil d'un dels esposos abans o durant el matrimoni, escollida pels cònjuges, o bé, en cas que no s'hagi produït prèviament l'elecció, s'aplicarà la llei del veïnatge civil comú. El problema es presenta quan la referència de la Convenció és a la residència habitual, perquè aplicant-lo per analogia al cas intern es planteja qüestió de com s'ha d'entendre el concepte "llei de l'Estat de la residència"; s'entendria normalment com a llei vigent en la unitat territorial de la residència habitual, és a dir, tal com ho interpreta la pròpia Convenció; per això l'exclusió no té cap sentit per un sistema com l'espanyol.

Hi ha d'altres problemes, però, que no són ni de lluny petits, especialment en relació a l'article 4, pàr. 1.2: Prima la llei de la residència habitual després del matrimoni, segons l'article 4.1, o bé la del veïnatge comú de l'article 4.2, tal com seria lògic segons el nostre sistema? Com s'ha d'entendre en l'àmbit intern que aquesta aplicació quedi condicionada a la declaració de l'Estat que preveu l'article 5 del Conveni? Aquesta declaració condicionarà també l'aplicació del veïnatge comú en un sistema com el nostre? Quedarà efectivament impedida aquesta possibilitat pel fet que els cònjuges tinguin la seva residència habitual durant almenys cinc anys en una unitat territorial diferent a la del seu veïnatge? Com interpretar l'últim paràgraf "in fine" de l'article 5?

En resum, tal com es desprèn de les qüestions destacades en cadascun dels Convenis ressenyats, la clau de la possible distorsió que puguin produir en el sistema interregional espanyol les solucions convencionals, es troba més en l'adopció preferent del criteri de residència habitual que no pas en el propi sistema de remissió interterritorial que segueixi. En aquest sentit, la resta dels Convenis actualment elaborats per la Conferència de la Haia tenen un interès menor, bé perquè, com succeeix amb el Conveni Adopció, del 15 de novembre de 1965, no hi hagi comentaris ni reflexions gaire diferents als efectuats en relació al Conveni Protecció de menors, bé perquè en relació a la resta dels Convenis sigui improbable, per no dir impossible, que es doni en el futur una situació de plurilegisllació, atès que la matèria de la qual s'ocupen - matrimoni, divorci, accidents de circulació, contracte d'intermediaris, etc...- entra dins de la llista de matèries reservades a l'Estat per l'article 149.1.8 de la Constitució.

L'opció de la Conferència per un criteri com el de residència habitual amb preferència a d'altres és, en definitiva, una opció a favor d'un criteri d'efectivitat, d'un criteri pragmàtic que elimini ferregosos problemes de qualificació. És una opció a favor d'un criteri fàcilment objectivable, manifest, i aquesta opció, òbviament, implica un retrocés -vist de forma negativa- o una superació

-vist de forma positiva- dels criteris de la nacionalitat i del domicili com connexions operants en l'àmbit internacional.

La introducció del sistema convencional també en l'àmbit dels conflictes de llei interns, com és preceptiu conforme a l'article 16 del Codi civil, ens torna a situar altre cop enfront de la gran qüestió: la validesa de la connexió residència habitual com a criteri principal, o la possible alteració que pugui introduir en l'àmbit intern. La resposta ha de tenir present necessàriament que la incorporació d'aquestes solucions a l'ordenament espanyol implica un canvi en els postulats del nostre sistema de Dret Internacional Privat, basats essencialment en el principi de la nacionalitat com a criteri sobre el qual pivota tot el sistema, criteri que quedarà substituït en la seva funció de criteri principal, si més no parcialment i en relació a determinades matèries, per la connexió residència habitual, de manera que és el sistema en si mateix, el sistema en el seu conjunt, qui canvia; el fet que aquest canvi estengui el seu abast també a l'àmbit dels conflictes interns, és una conseqüència obligada de l'actual sistema interregional que pot provocar, però, una reluctància més intensa que la que determina aquest mateix canvi en la dimensió externa, atès que la connexió personal veïnatge civil sobre la que s'estructura el sistema interregional espanyol troba menys fisures, menys alternatives que les que pot trobar la pròpia

connexió nacionalitat per l'àmbit internacional. El sotrac, l'impacte, per tant, es fa sentir més en l'àmbit intern. Substituir també en determinats casos la preminència en aquest àmbit de la connexió veïnatge civil per un criteri que cerca preferentment l'efectivitat implicaria, és clar, un canvi pregon en el sistema interregional espanyol fins aquest moment vigent. Els ordenaments locals podrien quedar per aquesta via expoliats pel seu sentit, privats dels seus destinataris -paradoxalment, en el moment en què la Constitució els consolida-. Cal pensar que la mobilitat i migracions internes són més freqüents i habituals que les internacionals, que en aquest cas no es tracta sols de la pèrdua d'importància en el paper jugat pel veïnatge civil com a punt de connexió, sinó que implica també una disminució de la funció del veïnatge com a determinant de segons grau de l'*status* civil dels espanyols.

La futura reforma que es pugui produir en aquesta matèria tendent per una banda a ajustar la seva constitucionalitat, i per altra a fer confluïr aquest tradicional concepte civil amb el veïnatge administratiu o amb el nou concepte de "condició política" introduït per la nova estructura política de l'Estat, o de millorar les condicions de seguretat jurídica de l'adquisició i conservació d'un determinat veïnatge, no podrà deixar mai de banda la dimensió transcendent al dret, estrictament metafúridica, que incorpora el concepte mateix de veïnatge,

per la seva especial capacitat d'acollir l'adscripció dels subjectes no sols a un ordenament, sinó a una comunitat.

Sembla clar que, en l'estat actual en el qual les situacions efectives de plurilegisllació a Espanya es troben pràcticament concentrades en les matèries del Convenis que han estat citats -Testaments i Règims econòmics matrimonials-, la introducció de la residència habitual com a criteri principal dels conflictes de lleis en aquestes matèries podria conduir a l'absurd d'una rígida i absoluta territorialitat dels ordenaments civils.

Tanmateix, la regulació dels conflictes interns que efectua el dret espanyol no permet ara una altra sortida. Ni tan sols hi ha el recurs a la clàusula d'exclusió perquè a Espanya no hi ha més sistema interterritorial que la regla de l'article 16 del Codi civil que ens adreça a les solucions internacionals aplicades per analogia.

La solució del problema és relativament urgent si es planteja en relació a les ratificacions aconseguides o previsibles del Convenis de la Haia. La urgència es fa, però, patent des del moment que la projectada reforma del Títol Preliminar del Codi civil podria incorporar moltes de les solucions convencionals esmentades, sense modificar, però, el sistema tradicional de resoldre els conflictes interregionals. És doncs necessari, perquè així ho reclama

a més la nova dimensió i estructura del pluralisme jurídic espanyol, regular de forma específica i separada dels conflictes internacionals el sistema de dret interregional espanyol, tot prenent bona cura de respectar i tractar en forma adequada les seves especificitats, ponderant segons això les solucions que s'adoptin.

CONCLUSIONS

I

1.- L'existència de sistemes jurídics en els que diversos ordenaments coexisteixen en el territori d'un sol Estat és una de les formes d'organització jurídica possibles, tan generalitzada o extensa com pugui ser-ho el sistema jurídicament unitari o monolegislatiu que normalment es pren com a patró o punt de referència, atès que la plurilegislatió és el sistema jurídic sota el qual s'organitzen gairebé la meitat dels Estats actuals.

Aquesta dada ha de servir per deixar constància no sols de la importància de la seva presència en el panorama jurídica mundial sinó, sobretot, per fer ben palès que la plurilegislatió és un fenomen jurídic plenament vigent, usual, gens excepcional i, per tant, normal; en conseqüència, caldrà enfrontar-lo en tot moment des d'aquesta perspectiva de ser una de les dues alternatives possibles d'organització jurídica que poden adoptar els Estats, la qual cosa no significa que no sigui adient considerar la plurilegislatió com un fenomen passatger, claudicant o bé residual, ni tampoc, és clar, com un fenomen immutable; l'arrel social que és a la base de tota expressió jurídica és la que determinarà el sentit, necessitat

o evolució de cada sistema, plurilegislatiu o no. En aquest sentit, l'opció de cada Estat entre un o altre sistema no és una opció gratuïta o purament voluntarista, sinó que respon, ve imposada, per les condicions socials i polítiques de la comunitat humana la qual organitza el sistema.

2.- La juridicitat del fenomen determina que l'element clau de la plurilegislatió no resideixi tant en l'estructura política o administrativa de l'Estat jurídicament no unificat com en l'existència d'una pluralitat d'ordenaments jurídics coexistents. La conseqüència és que només és possible parlar de plurilegislatió si es donen aquests dos elements: diversitat d'ordenaments jurídics, és a dir, de sistemes jurídics complets, estructurats i delimitats; i organització de la seva coexistència de manera que, sense perdre cadascun dels ordenaments simples la seva pròpia identitat, el conjunt de tots orgànicament estructurat, és un sistema en si mateix.

L'ordenament jurídic es revela doncs com l'element de l'estructura bàsica del fenomen i és precisament aquest element el que resulta decisiu a l'hora d'establir la relació entre el Dret Internacional Privat i el Dret Interterritorial en el moment de fixar l'esfera d'actuació, interna o internacional, dels ordenaments.

3.- La vitalitat de les relacions humanes que són a la base del tràfic jurídic privat internacional fa que no sigui possible limitar-les o reduir-les a un sol àmbit d'actuació, intern o internacional. La mateixa naturalesa de les coses, la pròpia realitat desborda aquest marc on el tràfic jurídic internacional es presenta com exclusivament unidimensional i diu produir-se en l'àmbit purament internacional per donar entrada a unes relacions privades de tràfic jurídic on ambdues instàncies o àmbits es barregen i difuminen les fronteres entre les dues esferes d'actuació de manera que apareix un conflicte, internacional en la seva dimensió o mixt en la seva composició, la qual cosa provoca l'actuació internacional dels ordenaments interns d'un sistema plurilegislatiu i, en conseqüència, un encavalcament dels problemes de determinació de la llei aplicable, fins aleshores considerats bé d'abast exclusivament intern, bé d'abast internacional.

Aquest fet implica doncs reconèixer als ordenaments interns dels sistemes jurídics no unificats una doble esfera d'actuació que no és més que el revers o bé l'aplicació concreta de la doble dimensió, interna i internacional, del Dret Internacional Privat.

II

1.- Correspon a la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia el mèrit d'haver introduït la plurilegislatió en un instrument internacional, en tractar de cercar solucions uniformes a la remissió i determinació de la llei aplicable quan l'ordenament invocat és un sistema jurídicament no unificat, la qual cosa implica, òbviament, donar entrada en l'escena internacional a un fenomen jurídic fins aleshores considerat propi del reducte intern i d'exclusiva competència estatal.

En la regulació internacional que la Conferència de la Haia fa d'alguns dels problemes que pot plantejar la plurilegislatió interna, es pot seguir fàcilment el rastre deixat pels britànics en els treballs de la Conferència. El paper jugat per la Gran Bretanya en l'aspecte concret de les clàusules relatives a la plurilegislatió és absolutament determinant, no sols perquè en proporsar a la Conferència -impulsada per l'experiència del cas O'Keefe- d'ocupar-se d'una convenció relativa a la llei aplicable a la forma dels testaments, introdueix i planteja el problema de la determinació de la *lex patriæ* quan es tracta d'un sistema

plurilegislatiu, sinó sobretot, perquè les concepcions anglosaxones sobre la *proper law* o és el concepte de *Law District*, vinculat aquest últim a la no distinció entre Dret Interterritorial i Dret Internacional Privat característica del *Common Law*, resulten decisives a l'hora d'establir les solucions concretes que per a la determinació de la *lex patriæ* adopta la Convenció Forma dels testaments quan es refereix la "vincle més efectiu", però, el que és més important encara, un cop introduïdes aquestes concepcions, desenvolupen tots els seus efectes en les posteriors solucions que aniran adoptant les clàusules relatives a la plurilegislatió en les seves evolucions, que suposen la concreció directa d'un determinat *Law District* i l'aplicació de la llei corresponent.

2.- Quan la Conferència incorpora per primera vegada a un text convencional, com és ara el de Forma dels testaments del 5 d'octubre de 1961, una solució al problema de la remissió a un sistema plurilegislatiu, ho fa empena sobretot per la necessitat de donar efectivitat el principi *favor testamenti*, cosa que significa, amb caràcter general, admetre que la necessitat d'eficàcia de qualsevol conveni exigeix no ignorar el fet de la plurilegislatió, i regular també els aspectes d'aquesta que poden incidir en l'aplicació del Conveni. En definitiva, la raó del tractament internacional de la plurilegislatió és ben utilitària, la qual

cosa no és ni molt menys pejorativa; la regulació de la localització del dret aplicable en un sistema plurilegislatiu té com a finalitat última aconseguir que les previsions dels Convenis no es vegin frustrades pel fet de no haver previst la possible intervenció d'un sistema jurídic no unificat, i que per aquesta raó alguna de les connexions convencionals estipulades o puguin acomplir la seva tasca localitzadora.

és clar que, de retruc i implícitament, això també suposa el reconeixement que les relacions jurídiques privades no es desenvolupen sempre en àmbits perfectament separats i delimitats, sinó que hi ha ocasions on es produeix una mixtificació d'àmbits per la pròpia dinàmica i vitalitat de les relacions, que el Dret Internacional Privat no pot ignorar sense esdevenir ineficaç. Així doncs, per aquesta via, la Conferència trenca la inèrcia d'establir un doble i separat pla d'actuació d'aquestes relacions: les que es desenvolupen en l'àmbit intern i les que actuen en l'àmbit internacional, i atorga un reconeixement internacional a la plurilegislatió, tot refrendant-la.

III

1.- El problema de la determinació de la llei aplicable per causa de la remissió a un sistema plurilegislatiu ha estat abordat per la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia mitjançant diverses solucions, la font última de les quals és sempre la mateixa: la localització uniforme de l'ordenament que ha de resultar aplicat quan les normes de conflicte de la Convenció invoquen o condueixen a un sistema jurídic no unificat. Allò que varia en cada cas és el procediment que se segueix per efectuar aquesta localització, l'òptica amb què s'aborda el problema, estretament vinculada a la forma de considerar el fenomen jurídic de la plurilegislatió i els diferents efectes de cada sistema convencional de remissió plurilegislativa pel que fa a la uniformitat de les solucions.

En el sistema que hem anomenat de remissió, la solució queda reduïda exclusivament a la determinació de la *lex patriae* en un sistema compost, determinació que s'efectua per mitjà d'una solució de compromís que combina el sistema clàssic de remissió a les normes de Dret Interterritorial i Interpersonal de l'Estat en qüestió, amb la solució de la

connexió "vinçle més efectiu" introduïda com a criteri subsidiari.

En els sistemes de localització directa o de fragmentació, la funció de la clàusula és la de "precisar el joc de la regla (conflictual) convencional en un sistema no unitari" per mitjà de la concreció dels criteris convencionals pel que fa als sistemes plurilegislatius, la qual cosa permet la directa identificació del *territorium legis* la llei del qual haurà de ser aplicada. En aquest sentit, les normes que permeten aquesta directa localització del dret aplicable en un sistema jurídicament compost, són normes que tenen la condició d'auxiliars, i han de ser conceptuades com a normes per a l'aplicació de la norma de conflicte.

2.- Els diferents sistemes que la Conferència de la Haia adopta en relació a la determinació de la llei aplicable pel cas que les normes convencionals efectuïn una remissió a un ordenament plurilegislatiu són, evidentment, desiguals:

A) El sistema de remissió opta, en primer lloc, per una solució indirecta i una fórmula tradicional: remetre's a allò que disposin les normes del mateix Estat de sistema jurídic no unificat i, només subsidiàriament, acull el criteri de "vinçle més efectiu" el qual permet, amb la col.laboració de l'arbitri judicial, una identificació

directa de l'ordenament intern aplicable sense haver de passar pel sedàs de l'ordenament conjunt.

B) Els altres sistemes relatius a la plurilegislatió estipulats pels Convenis de la Haia, el sistema de localització directa i el sistema de fragmentació, determinen específicament la interpretació i la concreció dels criteris de connexió convencional en relació als sistemes compostos, tècnica que fa possible la localització directa de l'ordenament intern aplicable.

Tanmateix, i a desgrat de l'aparentment absoluta i radical separació entre els sistemes, és possible parlar d'evolució o de transició entre aquests, del sistema de remissió cap al sistema de localització directa, tot constituint el sistema de fragmentació una mena de cabriola o salt endavant respecte al de localització directa, de manera que es pot establir una relació, un nexa, entre tots ells.

La Conferència ha optat de forma clara pel sistema de localització directa, atès que li permet una determinació precisa, uniforme i congruent amb els criteris de connexió assenyalats per cada Convenció, però aquesta solució es troba ja de forma larvada, en estat embrionari, en el concepte de "vinçle més efectiu" adoptat com a criteri subsidiari pel sistema de remissió. Aquest criteri incorpora la idea d'efectivitat i el concepte anglosaxó de *proper law* i, al

mateix temps, expressa també l'aspiració de cercar una solució immediata al problema de la remissió a un sistema plurilegislatiu. Amb tot, el concepte resulta excessivament abstracte i indeterminat i no serveix fidelment els principis d'uniformitat de solucions i de seguretat jurídica perseguits per la Conferència; per tant, aquesta s'encarrega d'objectivar-lo i precisar-lo mitjançant el sistema de localització directa -tal com apareix a l'article 16.2 del Conveni Règims matrimonials, del 14 de març de 1978- de manera que aquesta darrera solució constitueix als efectes de la Conferència la interpretació objectiva i autèntica del concepte "vinçle més efectiu".

3.- L'evolució i el desenvolupament de la clàusula relativa als sistemes plurilegislatius, concebuda inicialment com a simple clàusula de remissió que acata el sistema interterritorials de l'ordenament compost, permeten afirmar que es posa de manifest un canvi pregon per part de la Conferència en l'apreciació del fenomen de la plurilegislatió des de la perspectiva internacional, especialment pel que fa a la capacitat dels ordenaments singulars d'un sistema jurídic no unificat d'operar immediatament en l'àmbit internacional.

Efectivament, en aquest canvi és determinant el sistema de localització directa i el concepte anglès de domicili com a unitat territorial on impera un sistema simple

de Dret que li és específic. El sistema de localització directa apareix com una concreció del criteri de "vinçle més efectiu", facilitada per l'adopció de la connexió "residència habitual" amb caràcter predominant. Aquesta connexió que es presenta com una superació del criteri de domicili, absorbeix el component sociològic que aglutina diversos i possibles lligams de la persona amb una determinada comunitat i que, per tant, expressa o és una manifestació del concepte "centre efectiu de vida", la qual cosa el converteix en un domicili social, tot tancant el cercle. Es tracta, doncs, d'un *law district*, cosa que permet acotar i identificar directament l'ordenament que li correspon i que pot resultar aplicable. El sistema de fragmentació és el que expressa millor aquesta idea d'absoluta reducció al concepte de *law district*, en treçar amb la distinció entre Estats jurídicament unitaris i Estats plurilegislatius, tot equiparant-los per la categoria de *territorium legis*.

Per aquesta via, tots els ordenaments, siguin únics o bé ordenaments simples d'un sistema compost, són col·locats en l'àmbit internacional en un pla d'absoluta igualtat, de manera que es difuminen els límits i les distincions entre ordenaments unitaris internacionalment actuants i ordenaments que, per formar part d'un ordenament compost, tenien la seva actuació internacional mediatitzada. És únicament el concepte d'ordenament el que restarà com a element jurídicament rellevant als ulls del Conveni. Per tant, és únicament el

problema de la determinació de l'ordenament aplicable quan diversos es troben connectats a una mateixa relació jurídica o situació de tràfic jurídic internacial, el que interessa a la Conferència, i no hi fa res el caràcter de simple o bé d'integrant d'un ordenament compost que tinguin aquests ordenaments.

4.- Aquesta identificació, o no distinció entre ordenaments, que efectuen els sistemes de localització directa o fragmentació, planteja una sèrie de qüestions i problemes relacionats especialment amb l'interrogant obert al voltant de si les normes uniformes de les Convencions fan o no referència exclusiva als conflictes internacionals, és a dir, als conflictes on l'alteritat d'ordenaments es planteja en una dimensió internacional i són, per tant, només solucions internacionals, o bé, si aquestes normes convencionals han de ser considerades també com a solucions destinades a regular els conflictes interns.

La resposta ha de tenir en compte la vocació internacional del Conveni, destinat a les relacions jurídiques internacionalitzades, per una banda, i la funció que s'atorga a la clàusula d'exclusió, que faculta l'Estat plurilegislatiu a eludir l'aplicació de la solució convencional a les relacions estrictament internes.

D'acord amb això i un cop introduïts en l'ordenament estatal, segons el procediment de recepció de tractats corresponent, és possible l'existència d'un triple estàndard de solucions per resoldre un conflicte de lleis en relació a la matèria que és objecte de Conveni:

- a) Per una banda, la solució convencional uniforme relativa a la plurilegislatió s'haurà d'aplicar sempre que resulti aplicable el Conveni i, per tant, substituirà la norma interna de remissió *ad extra* si fos el cas que l'Estat plurilegislatiu en qüestió en disposés. En el mateix supòsit, és a dir, sempre que resulti d'aplicació el Conveni perquè en la relació aparegui un element que la internacionalitzi, la solució convencional prevista per a la localització plurilegislativa haurà de ser aplicada i substituirà la norma de localització interna també en els casos de *ad intra*.
- b) D'una altra banda, la norma interna de remissió *ad extra* subsistirà i serà d'aplicació sempre que la Convenció no sigui aplicable, cosa que pot succeir amb els Convenis *inter partes* o tancats. En aquest cas, la norma convencional coexisteix amb la norma interna de localització plurilegislativa, i s'aplica una o l'altra segons que resulti o no d'aplicació el Conveni en relació als ordenaments dels Estats implicats en la relació jurídica.

C) Per últim, subsistirà també la solució interna dels conflictes interterritorials que es produeixin exclusivament entre els ordenaments d'un Estat compost, és a dir, els que tenen lloc en una dimensió estrictament interna, la qual cosa significa que el Conveni no regeix la situació i, per tant, no és aplicable. En aquest cas, pot plantejar-se el dubte de si aquesta solució és igualment vàlida en aquells casos d'Estats -com és ara Espanya- que regulen els conflictes interns per analogia als internacionals. La resposta aquí és també afirmativa, fins i tot en els casos de Convencions obertes. La solució convencional, com a solució internacional sia en el cas de la remissió *ad extra*, sia en el cas de la remissió *ad intra*, conviurà amb la solució de localització interna prevista per l'ordenament en qüestió, tot i que aquesta solució fos inicialment plantejada també com a solució internacional. L'absoluta substitució de la norma interna per la convencional només es produiria en el supòsit d'un Conveni de llei uniforme.

IV

1.- La Clàusula Federal, segons la redacció que formula la Conferència de Dret Internacional Privat de la Haia en les seves Convencions, té, en relació als Estats d'estructura jurídica complexa, la funció de conciliar el *ius contrabendi* que detenta l'Estat a l'hora de concloure tractats, amb el possible repartiment intern de competències que pugui efectuar aquest mateix Estat entre les unitats territorials que el componen. La conciliació entre aquestes dues instàncies d'actuació de l'Estat és possible en permetre aquesta clàusula que els Estats de sistema jurídic no unificat puguin efectuar una declaració per tal de precisar l'extensió del Conveni a les diverses unitats territorials que els integren.

2.- La finalitat que persegueix la Conferència en establir la Clàusula Federal se situa en la línia dels objectius que pretenien assolir els Estats Units d'Amèrica mitjançant el mètode de les Lleis Model. És a dir, es tracta d'una finalitat que persegueix l'objectiu de facilitar als Estats d'estructura jurídica complexa la ratificació dels

Convenis proporcionant l'instrument que els permeti respectar la distribució interna de competències ordenada per l'Estat plurilegislatiu en qüestió, mitjançant la declaració d'extensió del Conveni, i això, no pas perquè es qüestionï la plena capacitat de l'Estat per assumir compromisos internacionals, sinó per tal de fer més planer el camí, tot eliminant per a l'Estat els temors d'incórrer altrament en responsabilitat internacional.

D'aquesta manera, la Clàusula Federal situa el centre de gravetat del problema que enfronta sota l'òptica de l'efectivitat del Conveni i de participació útil dels Estats; és a dir, la clàusula es proposa l'extensió del Conveni al major nombre possible d'Estats, inclosos els d'estructura complexa, i l'execució i acompliment efectiu dels seus termes allí on hagin estat assumits.

3.- L'estipulació d'aquesta clàusula suposa per part de la Conferència haver acarat el fet de la plurilegislatió de forma completa, tant des de la perspectiva de la determinació de la llei aplicable -tasca que correspon a les clàusules relatives a la plurilegislatió- com des de la perspectiva de la possible distribució interna de competències en matèria legislativa i de les possibles disfuncions que això pot comportar, tant d'ordre intern com d'ordre internacional, confrontada aquesta distribució amb la capacitat de l'Estat

per concloure tractats, qüestió de la qual s'ocupa la Clàusula Federal.

La relació existent entre aquests dos tipus de clàusules, a més de compartir ambdues la preocupació del fet plurilegislatiu com a fenomen jurídic que incideix de diversa manera en l'aplicació dels Convenis, és funcional, atès que la Clàusula Federal -en permetre als Estats de sistema jurídic compost delimitar l'àmbit d'aplicació del Conveni tot assenyalant l'extensió a les seves unitats territorials- actua també, en la mesura que sigui utilitzada per l'Estat plurilegislatiu la declaració d'extensió que preveu l'esmentada clàusula, com a condició de l'aplicabilitat de la resta del Conveni i, és clar, també de les normes relatives a la plurilegislatió.

V

1.- Pel que fa a Espanya, la Constitució de 1978 ha introduït un canvi substancial en la configuració de l'Estat i en l'estructura de l'ordenament jurídic espanyol, que planteja una nova dimensió del sistema interregional espanyol, atès que, tot recollint el llegat i la legitimitat històrica de la plurilegislatió espanyola, la Constitució la reelabora i reestructura en configurar Espanya com un Estat unitari d'estructura complexa, eix de l'actual sistema.

Els trets més destacats d'aquesta nova dimensió del sistema interregional espanyol cal situar-los en tres aspectes íntimament vinculats. La primera nota és que desapareix el legislador únic per a tots els ordenaments jurídics coexistents i, en el seu lloc, apareix una multiplicitat de centres de producció jurídica que corresponen a les diverses Comunitats Autònomes en què s'organitza l'Estat, al costat del legislador que correspon al sistema conjunt. La segona característica a destacar en la nova estructura de l'ordenament jurídic espanyol és la distribució interna de competències, que els articles 148 i 149 de la Constitució espanyola efectuen entre l'Estat i les Comunitats Autònomes i,

especialment, pel que fa al nostre interès, en matèria de legislació civil; la qual cosa significa, ja ho res d'ara, que aquesta competència és compartida en forma plena entre l'Estat i determinades Comunitats Autònomes, les que aconpleixen les condicions de la Disposició Transitòria 2a de la Constitució, i per a la resta de casos es tradueix en la possibilitat que aquesta competència pugui ser compartida en un futur més o menys immediat segons les Comunitats. Per últim, i com a conseqüència d'aquest repartiment de competències legislatives, pot produir-se una ampliació del camp material del Dret propi i específic de cada Comunitat, amb la qual cosa, s'amplien també les possibilitats d'existència d'un major nombre de conflictes de lleis en l'àmbit intern espanyol o, altrament dit, poden ampliar-se els problemes de determinació de l'ordenament intern aplicable.

A desgrat d'aquesta nova situació en què es troba la plurilegisllació espanyola, la tècnica o sistema de reglamentació dels conflictes interns ha restat inalterat. Convindria, doncs, modificar-lo per tal d'adaptar-lo a les exigències que la nova estructura jurídico-política reclama, que comporten la conveniència d'una regulació específica del tema.

2.- El fet de la distribució interna de competències legislatives entre l'Estat i les Comunitats Autònomes, situa

Espanya entre aquells Estats d'estructura complexa per als quals pot ser necessari en ocasions conciliar la seva capacitat externa per concloure tractats, que li correspon sens dubte, amb el respecte per l'organització interna que el mateix Estat ha dissenyat.

En aquest sentit, i atès que els Convenis de la Haia no inclouen únicament normes de conflicte, sinó que contenen també disposicions materials, no es pot ignorar la utilitat que la Clàusula Federal pot tenir per a l'actual sistema espanyol, com a instrument que permet coordinar i conciliar les dues instàncies d'actuació de l'Estat.

La Clàusula Federal, doncs, ha de permetre en un futur, en el cas de coincidència de la matèria del Conveni amb competències atribuïdes a les Comunitats, el respecte més escrupolós envers aquestes, evitant tota actuació que derivi innecessàriament en una alteració o buidat d'aquestes competències, alhora que ha de possibilitar la necessària cooperació entre les Comunitats Autònomes i l'Estat a l'hora d'introduir modificacions legislatives per via convencional que poguessin afectar l'atribució de competències.

3.- Les normes dels Convenis de la Haia, atès el sistema monista de recepció de tractats imperant en el Dret espanyol, segons disposa l'article 96.1 de la Constitució,

formen part de l'ordenament espanyol un cop ratificats els Convenis i publicats al B.O.E. Això significa que, tant les normes conflictuals generals del Conveni com les solucions proposades per regular la determinació de la llei aplicable en un sistema plurilegislatiu, són integrades i formen part de l'ordenament espanyol a tots els efectes, la qual cosa té les conseqüències que tot seguit s'assenyalen:

- a) Que en el cas del sistema convencional de remissió que, en principi, no altera la solució de remissió *ad extra* prevista per l'article 12.5 del Codi civil -única solució fins ara incorporada efectivament per causa de la ratificació i publicació el 15 de setembre de 1986 del Conveni Aliments- llei aplicable, del 2 d'octubre de 1973- sí que té, en canvi, la virtut de completar el sistema del Codi civil, tant en relació a la remissió a un sistema interpersonal com en relació al cas d'inexistència o inoperància dels criteris del sistema plurilegislatiu designat, atès que ara les solucions que preveu en aquests casos la norma convencional podran ser aplicades per analogia a la resta dels casos. D'aquesta manera resulta que la remissió o submissió a les normes vigents en el sistema interpersonal serà la solució d'aquest cas, i que davant la inexistència o inoperància de criteris de localització interna del sistema plurilegislatiu, s'aplicarà el criteri de "residència habitual" com a concreció del concepte de "vinçle més efectiu".

b) Pel que fa al sistema convencional de localització directa, i sempre en relació a la solució de remissió *ad extra*, en el moment que fos incorporat al nostre ordenament mitjançant la ratificació o publicació d'algun Conveni que la contingui, es donaria lloc a una multiplicitat d'estàndards de solucions segons el caràcter d'obert o universal del Conveni o no, de manera que el panorama de solucions a la qüestió de la remissió a un sistema plurilegislatiu seria el que segueix:

a') En el cas que el Conveni ratificat tingués el caràcter d'obert, ens trobaríem davant dues situacions diferenciades:

a") La solució de localització directa substituiria la norma de l'article 12.5 del Codi civil en tots els casos de remissió a un sistema plurilegislatiu, en la matèria concreta que fos l'objecte del Conveni.

b") La solució prevista per l'article 12.5 del Codi civil es mantindria al costt de la solució de localització directa i seria aplicable quan la relació de tràfic jurídic internacional tingués per objecte una matèria diferent a la regulada per la Convenció.

b') En el cas de Convenis tancats o *inter partes*, la solució de localització directa o de fragmentació només

regirà entre els Estats parts del Conveni, i només amb aquest caràcter restringit substituirà la solució regulada a l'article 12.5 del Codi civil.

En la resta de casos, tant si es tracta de la mateixa matèria regulada pel Conveni tancat per bé que impliqui Estats no parts del Conveni, com en la resta de matèries, s'aplicarà la solució de l'article 12.5 del Codi civil que coexisteix amb un abast més ampli, amb la solució convencional.

4.- La incorporació de les solucions convencionals de localització del Dret aplicable tenen, o poden tenir, a més, un altre tipus de conseqüències relacionades amb la seva influència sobre el sistema interregional espanyol, atès que aquest es regula per analogia a les solucions internacionals, tal com disposa l'article 16.1 del Codi civil.

En aquest sentit, la incidència vindria donada pel fet que les darreres Convencions de la Haia -aquelles que opten per la solució de la localització directa o bé per la solució de fragmentació, que són les que innoven el nostre sistema- s'inclinen amb caràcter preferent pel criteri de connexió de la "residència habitual".

D'això deriven les següents afirmacions:

- a) Que les solucions convencionals generals, concretades a més per als sistemes plurilegislatius pels sistemes de localització -o, si fos el cas, de fragmentació- no substitueixen de forma absoluta la solució prevista pel Codi civil, sinó que coexisteix amb ella, poden restar aquesta última en una situació quasi latent si es donés el cas d'un ús molt generalitzat de la solució convencional per causa del caràcter universal del Conveni en qüestió.

Aquesta situació de coexistència de solucions ha de permetre -tot respectant la disposició de l'article 16,1 del C.c.- que els conflictes estrictament interns siguin resolts aplicant la solució prevista pel Codi civil, sobretot si hom té en compte que alguns dels criteris adoptats per les solucions d'origen convencional, com l'anteriorment esmentat, poden resultar incongruents en l'àmbit intern.

- b) Que, en l'actualitat, només el Conveni Aliments-llei aplicable, del 2 d'octubre de 1973, d'entre tots aquells Convenis que contenen normes relatives a la plurilegislatió, ha estat incorporat al nostre ordenament, i això en data ben recent (B.O.E. del 16 de setembre de 1986). A més, cal recordar que aquest Conveni adopta el sistema de remissió i que no existeix en aquest moment plurilegislatió efectiva en aquesta matèria. Tanmateix, el Conveni apunta ja la incidència que el sistema convencional comporta per a la plurilegislatió espanyola, atès que

altera l'ordre de les connexions habituals en el sistema jurídic espanyol, tot avantposant la connexió residència habitual a la connexió nacionalitat comuna.

- c) La previsible substitució del criteri veïnatge civil per la connexió residència habitual, com a criteri principal en relació a determinades matèries, i a mesura que els Convenis vagin sent ratificats, suposa un canvi pregon en els principis sobre els quals s'ha construït fins ara el sistema interregional espanyol.

El factor de la facilitat de la migració interna pot comportar, en la pràctica, la pèrdua de significat del veïnatge civil, fins i tot com a determinant de l'*status* civil dels espanyols i, a la llarga, significar una pèrdua de significat dels ordenaments civils. Per aquesta raó, la introducció de la residència habitual en l'àmbit intern espanyol com a criteri de connexió principal s'haurà de ponderar acuradament i cas per cas. Per això mateix i, sobretot, perquè la nova estructura de l'ordenament espanyol introduïda per la Constitució de 1978 ho fa necessari i aconsellable, caldria regular de forma separada i autònoma els conflictes interregionals, la qual cosa permetria adoptar en cada cas les connexions més adients.

BIBLIOGRAFIA

AGO, R., *Lezioni di diritto internazionale privato*, Milán, 1939.

Teoria del diritto internazionali privato: parte generale. Padua, Cedam. 1934.

"Règles générales es conflits de lois", R. des C., 1936, vol. 58, pàg. 247-469.

AGUILAR BENITEZ de LUGO, M., *"El proyecto de Convenio sobre el reconocimiento de divorcio y separación de cuerpos"*, R.E.D.I., 1969, vol. XXII, núm. 3, pàg. 525 a 528.

AGUILAR NAVARRO, M., *"La Convención sobre la Ley aplicable en materia de accidentes en la circulación por carreteras"*. R.E.D.I., 1969, vol. XXII, núm. 3, pàg. 522 a 524.

AMRAM, F.W., *"Report on the Tenth Session of the Hague Conference on Private International Law"*, A.J.I.L., 1965, pàg. 87-93.

"Report on the Eleventh Session of the Hague Conference on Private International Law", A.J.I.L., 1969, vol. 63, pàg. 521 a 529.

ANCEL, B., *"Les aspects nouveaux de l'unification des droits"*, *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch.*, Brussel.les, 1972, vol. II, pàg. 695-710.

ANDRES SAEZ DE SANTAMARIA, M.P., *"El art. 12.5 del Código Civil y el problema de la remisión a un sistema plurilegislativo"*, *Rev. Gral. de Legislación y Jurisprudencia*, 1978, vol. 245, núm. 1, pàg. 59-75.

ANTON, "*Les conflits de lois et de juridictions entre l'Angleterre et l'Ecosse*", Rev. Crit., vol. 45, 1956, pàg. 191-221.

"*The Eleventh Session of the Hague Conference on Private International Law*" (1968) 18 I.C.L.Q., pàg. 618 i ss.

ARCE JARAIZ, "*Claves constitucionales de revisión de los conflictos de leyes internos*", R.E.D.I., núm. 2, 1984, vol. XXXVI, pàg. 547 i ss.

Presupuestos constitucionales de las normas sobre derecho aplicable en los conflictos de leyes internos. Tesos doctoral (inédita). Oviedo, 1986.

ARMINJON, P., "*Les systèmes juridiques complexes et les conflits de lois et de juridictions auxquels ils donnent lieu*", R. des C., vol. 74, 1949, pàg. 79 a 186.

AUBERT, J.F., *Traité de Droit constitutionnel suisse*, Paris, 1967.

BATIFFOL, H., "*La neuvième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé*", Rev. Crit., 1961, pàg. 461 i ss.

"*La onzième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé*", Rev. Crit., 1969, pàg. 215 a 247.

"*La douzième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé*", Rev. Crit., 1973, pàg. 243 a 273.

"La quatorzième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé", Rev. Crit., 1981, vol. 70, pàg. 231-245.

"Principes de Droit International Privé", R. des C., 1959, vol. 97.

"Projet de Convention C.E.E. sur la loi applicable aux obligations contractuelles", Revue trimestrielle de droit européen, 1975, vol. II, pàg. 181-186.

BELLET, "La Convention de la Haye sur la reconnaissance de divorces et de séparations de corps", Rev. Crit., 1969, pàg. 843 a 872.

BENATTAR, "Problèmes relatifs au d.i.pr. de la famille dans les Pays de droit personel", R. des C., vol. 121, 1967, pàg. 1-111.

BISHOP, W.W., "Reservations to treaties", RF. des C., 1961, T. II, pàg. 245 i ss.

BITTER, J.W., "El Estado compuesto y la conclusió de tratados internacionales", Rev. de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense, 1981, monográfico, núm. 4., pàg. 159-200.

BONASSIES, P., "Structure fédérale et conflits internes de lois (l'exemple des Etats-Unis d'Amérique)" Rev. Crit., 1953, vol. 42, pàg. 289-316 i 523-563.

BOSCHIERO, N. "La nuova convenzione dell'Aja sulla legge applicabile alla vendita internazionale", R.D.I.P.P., 1986, 3. pàg. 507-540.

- BORRAS i RODRÍGUEZ, A., *Calificación, reenvío y orden público en Derecho interregional español*, Bellaterra, 1984.
- CARRILLO SALCEDO, J.A., *"La ley aplicable a la forma de las disposiciones testamentarias. Nota sobre el Proyecto de Convenio Adoptado por la Conferencia de la Haya de D. I. Pr., IX Sesión, 1960"*, R.E.D.I., 1961, vol. XIV, núm. 1-2, pàg. 169 a 194.
- CASANOVAS Y LA ROSA, O., *"El Derecho Interregional e Interlocal"*, Llibre del II Congrés Jurídic Català, Barcelona, 1972, pàg. 215 a 244.
- "Comentario al artículo 16,1 del Código Civil"*, a *Comentarios a las reformas del Título Preliminar del Código Civil*, Madrid, 1977, pàg. 730 i ss.
- CASSIN, *"La nouvelle conception du domicile dans le règlement des conflits de lois"*, R. des C., vol. 34, 1930, pàg. 659 i ss.
- CASTEL, J.G., *Cases, Notes and Materials of the Conflict of Laws*, 2^a ed., Toronto, 1968.
- "Constitutional aspects of Private International Law in Australia and Canada"*, R. des C., 1969, vol. 126, pàg. 3 i ss.
- CASTRO-RIAL CANOSA, J.M., *"El Convenio de la Haya sobre Protección de Menores"*, R.E.D.I., 1961, vol. XIV, núm. 1-2, pàg. 11 a 54.
- CAVERS, *"Habitual residence, a useful concept?"*, *American University Law Review*, vol. 21, 1971, pàg. 475 i ss.

- CIGOJ, S., *"Les droits acquis, les conflits mobiles et la retroactivité à la lumière des conventions de la Haye"*, Rev. Crit., 1978, vol. 67, úm. 1, pàg. 1-30.
- CONFERÈNCIA DE D.I.Pr., DE LA HAYA, *Actes et Documents*, IX-XIV Sessió, 1960-1985.
- CHESHIRE, G.C., *Private International Law*, 10ª ed., Londres, 1979.
- DECLEVA, *I criteri di collegamento complementari e sussidiari nel d.i.p.*, Trieste, 1943.
- "I caratteri del sistema giuridico che è oggetto del riferimento della norma di d.i.p."*, *Anali Triestini*, vol. XV, 1944, pàg. 219 i ss.
- DELGADO ECHEVERRIA, J., *"Los Derechos Civiles forales en la Constitución"*, *Estudios sobre la Constitución española de 1978*, Saragossa, 1979, pàg. 323-352.
- DEZENDORF, J., *"The ninth session of the Hague Conference on Private International Law"*, A.B.A.J., 1961.
- DIAZ, E., *Sociología y Filosofía del Derecho*, 2ª ed., 2ª reimpression, Madrid, 1982.
- DIAZ PICAZO, L. *Experiencias jurídicas y Teoría del Derecho*, Barcelona, 1973.
- DROZ, G.A.L., *"La Conférence de la Haye de Droit International Privé et les méthodes d'unification du Droit: Traités internationaux ou lois modèles"*, R.I.D.C., 1961, pàg. 507 i ss..

"Les réserves et les facultés dans les Conventions de la Haye de Droit International Privé", *Rev. Crit.* 1969, pag. 1969, pag. 381-424.

DROZ, G.A.L., DYER, A. i PELICHET, M.L., "La Conférence de la Haye de Droit International Privé en 1980, évolution et perspectives", *R. des C.*, 1980-III, vol. 168, pag. 123-268.

DUBLER, C.E., "Partage des Pouvoirs et Droit International Privé dans la fédération canadienne", *Annuaire Suisse de Droit International*, 1984 (XL), pag. 65 a 90.

DUTOIT-MERCIER, B., "La Onzième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé", *R.D.I.P.P.*, 1969, 5, pag. 367 a 423.

"La Trezième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé sous le signe du droit de la famille", *R.D.I.P.P.*, 1978, vol. 14, pag. 449-479.

EISNER, "Recensione alle opere del De Nova: Natura del diritto interlocale, il richiamo di ordinamento plurilegislativi", *Annuario di diritto comparato e di studi legislativi*, 1943, vol. 16, pag. 392-412.

ELGEDDAWY, A.K., *Relations entre systèmes confessionnel et laïque et Droit International Privé*, Paris, 1971.

ELIBSCO, M., *Essai sur les conflits de lois dans l'espace sans conflit de souveraineté*. Paris, 1925.

FABRE-SURVEYER, "La conception du droit international privé d'après la doctrine et la pratique au Canada", *R. des C.*, 1935, vol. 53, pag. 184 i ss.

FALCONBRIDGE, "Renvoi and the law of the domicile",
Canadian Bar Review, 1941, vol. XIX, pàg. 312 i ss.

Essays on the Conflict of Laws, Toronto, 1947.

FALLON, M., "Le projet de convention sur la loi applicable à
la responsabilité du fait des produits", *Journal des
Tribunaux*, 1974, vol. 89, pàg. 73-81.

FAUS ESTEVE, R., "L'esdevenidor del Dret Civil de
Catalunya", *Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de
Catalunya*, Barcelona, 1980, pàg. 115-120.

FEDOZZI, *Il diritto internazionale privato. Teorie generali
e diritto civile*, Padova, 1935.

FERNANDEZ ROZAS, J.C., *Tráfico jurídico externo y sistema de
Derecho Internacional Privado*, Oviedo, 1985.

"Las obligaciones alimenticias en el derecho
internacional privado español". *R.E.D.I.*, núm. 1,
1985, vol. XXXVII, pàg. 67-108.

FEROCINO, S.Q., "Il rinvio agli ordinamenti plurilegislativi
nel d.i.pr.", Perugia, 1982 (tesi di Laurea, inèdita).

FERRER SANCHIS, P.A., "Un nuevo «test» sobre el papel de
juristas y políticos en la codificación internacional
en la sesión de 1968 de la Conferencia de la Haya sobre
divorcio", *R.E.D.I.*, 1973-74, vol. XXVI i XXVII, núm.
1, pàg. 157 a 158.

"Notas sobre la Codificación del Derecho Internacional
Privado y la participación española", *Libro homenaje al
profesor Luis Sela Sampil*, pàg. 823-829, Oviedo, 1970.

- FOSTER, H.H., "*La théorie anglaise du Droit International Privé*", R. des C., 1938, vol. LKV, pàg. 399-599.
- FOSTER, H.H. jr., FREED, D.J., "*The Hague draft Convention on Recognition of Foreign Divorces and Separations*", Family Law Quarterly, 1967, vol. 1, pàg. 83 i ss.
- FRAGISTAS, CH., "*La Convention de la Haye sur l'administration internationale des successions*", Anuario de Derecho Internacional, 1974, vol. 1, pàg. 29-47.
- GAILLARD, E., TRAUTMAN, D.T., "*La Convention de la Haye du 1er juillet 1985 relative à la loi applicable au trust et a sa reconnaissance*", Rev. Crit. de D.I.Pr. num. 1/1986, T. 75, pàg. 4 i ss.
- GANNAGÉ, P., "*La distinction des conflits internes et des conflits internationaux de lois*", Mèl. Roubier, Paris, 1961, vol. I, pàg. 229-340.
- GANSHOF, L.F., "*La Convention de la Haye du 4 mai 1971 sur la loi applicable en matière d'accidents de la circulation routière*", Journal des Tribunaux, 1974, vol. 89, pàg. 257-259.
- GARAU JUANEDA, J.L., "*Comunidades autónomas y derecho interregional*", Constitución, Comunidades y derecho internacional", Santiago de Compostela, 1982, pàg. 111 a 167.
- GARCIA DE ENTERRIA, E., *La distribución de competencias entre el poder central y las auotnomís territoriales en el Derecho comparado y la Constitución española*, Madrid, 1980.

GARCIA GALLO, A., *Manual de Historia del Derecho español, El origen y evolución del Derecho*, vol. I, Madrid, 1967.

GIARDINA, A., "*La convenzione comunitaria sulla legge applicabile alle obbligazioni contrattuali e il diritto internazionale privato italiano*", R.D.I., 1981, vol. LXIV, pàg. 795-820.

GOLDMAN, B., "*Le projet de convention de la Haye sur l'administration internationale des successions*", *Journal du Droit International*, 1974, vol. 101, pàg. 256-278.

GONZALEZ CAMPOS, J.D., *Curso de Derecho Internacional Privado*, vol. I, Madrid, 1982.

GRASSETTI, "*L'art. 9 disp. prel. cod. cif., la forma dei testamenti ed un preteso caso di applicazoine della teoria del rinvio*", R.D.P., 1935, II, pàg. 7 i ss.

GRAVESON, R.H., *Conflict of Laws*, 7^a ed., Londres, 1974.

"*Comparative aspects of the General Principles of Private International Law*", R. des C., 1963-II, vol. 109, pàg. 2-164.

"*The Comparative Evolution of Principles of the Conflict of Laws in England and the U.S.A.*", R. des C., 1960-I, pàg. 21-117.

"*The Hague Conference on Private International Law*", I.C.L.Q., 1953,2, pàg. 604 i ss.

"*The Ninth Hague Conference on Private International Law*", I.C.L.Q., 1961, vol. 10, pàg. 18 i ss.

"The Tenth Hague Conference on Private International Law", I.C.L.Q., 1961, vol. 14, pàg. 528 i ss.

"Problems of Private International Law in Non-unified Legal Systems", R. des C., 1974-I, pàg. 187-254.

"Le renvoi dans le droit anglais actuel", Rev. Crit., 1958, vol. 57, pàg. 259 i ss.

HOOGSTRAATEN, H. M. VAN, "La codification par traités en Droit International Privé dans le cadre de la Conférence de la Haye", R. des C., 1967-III, pàg. 337 a 426.

"La Convention de la Haye sur la loi applicable à la responsabilité du fait des produits". Droit et pratique du commerce international-International trade law Practices, 1978, 4, núm. 1, pàg. 61-80.

"Quelques notes sur les travaux de la Conférence de la Haye du droit international privé", N.T.I.R., 1953-54, pàg. 78; 1955, pàg. 76; 1956, pàg. 65; 1957, pàg. 307; 1958, pàg. 57; 1959, pàg. 60; 1960, pàg. 255; 1962, pàg. 62.

"The United Kingdom joins an uncommon market: The Hague Conference on Private International Law", I.C.L.Q., 1963, vol. 12, pàg. 148-167.

HUBER, "The intercantonal law of Switzerland", A.J.I.L., 1909, 3, pàg. 62-98.

INSTITUT DE DROIT INTERNATIONAL, "L'application du droit public étranger", Resolució d'onze d'agost de 1975, Annuaire I.D.I., vol. 56, Sessió Wiesbaden, 1975.

- JACOMY-MILLET, A., "*L'état fédéré dans les relations internatoinales*", C.Y.I.L., 1976, vol. XIV, pag. 8-12.
- JESSURUN D'OLIVEIRA, V., "*Uiversalisme ou régionalisme de la Conférence de la Haye*", Rev. Crit., 1966, pag. 351 i ss.
- JULLIOT DE LA MORANDIÈRE, L., "*La huitième session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé*", Rev. Crit., 1957.
- KOLLEWJIN, "*Le droit interrégional privé du Royaume des Pays-Bas*", N.T.I.R. (1954), pag. 269-297.
- KNOEPFLER, F., *Les nouvelles Conventions de la Haye de Droit International Privé. Etude de leurs clauses d'adhésion et de leur rôle de lois-modèles.* Neuchâtel, 1968.
- LAGARDE, P., "*La Convention de la Haye sur la loi applicable aux contrats d'intermédiaires et de représentation*", Rev. Crit., 1978, vol. 68, num. 1, pag. 31-43.
- "*La dixième session de la Conférence de la Haye de D.I.Pr.*", Rev. Crit., 1965, pag. 250-266.
- LALIVE, P.A., "*Droit interrégional et droit international privé*", Recueil des travaux suisses au IVème. Congrès international de droit comparé, Ginebra, 1954, pag. 103-105, 114-115.
- LAMPUE, P., "*Les conflits de lois interrégionaux et interpersonels dans le système juridique français (métropolitain et d'outre-mer)*", Rev. Crit., 1954, vol. 43, pag. 249-324.

LASARTE, C., *Autonomías y Derecho privado en la Constitución española*, Madrid, 1980.

LATORRE, A., *Introducción al Derecho*, 2ª ed., Barcelona, 1985.

LEMAIRE, "*Questiorni di diritto interpersonale*", D.I. 1961, vol. 15, I, pàg. 103-122 (traducció de R. de Nova de l'original holandès).

LEUCK, A., "*Le statut matrimoniale et la vie internationale*", Rapport au 75ème. Congrès des Notaires en France, 1978, vol. II, pàg. 1020 i ss.

LEWALD, "*Règles générales des conflits de lois. Contribution à la technique du d.i.p.*", R. des C., 1939-III, pàg. 107 i ss.

LOOPER, R.B., "*Federal State Clauses in multilateral Instruments*", British Yearbook of International Law, 1955-56, XXXII, pàg. 162-203.

LOUSSOUARN, Y., "*La Convention de la Haye sur la loi applicable aux ventes à caractère international d'objets mobiliers corporels*", Etudes juridiques offerts a L. Julliot de la Morandière, Paris, 1964, pàg. 313-324.

"*La Convention de la Haye sur la loi applicable en matière de la circulation routière*", J.D.I. (Clunet), 1969, pàg. 5-21.

"*La Convention de la Haye sur la loi applicable aux régimes matrimoniaux*", J.D.I. (Clunet), 1979, pàg. 5 i ss.

LUMIA, G., *Principios de ideología y filosofía del Derecho*, Madrid, 1979, 2ª reimpresión.

MAJOROS, F., *Les conventions internationales en matière de droit privé. Abrégé théorique et traité pratique*, Paris, 1980.

"Le régime de réciprocité de la Convention de Vienne et les réserves dans les Conventions de la Haye", J.D.I. (Clunet, 1974, pàg. 73-109.

MANGAS MARTIN, A., *"Cuestiones de Derecho Internacional Público en la Constitución española de 1978"*, Rev. Fac. de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 1981, núm. 61, pàg. 143-183.

Derecho comunitario europeo y Derecho español, Madrid, 1986.

MARESCA, A., *Il diritto dei trattati i la Convenzione codificatrice di Vienna del 23 maggio 1969*, Milán, 1971.

MARIN LOPEZ, A., *"La X Sesión de la Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado"*, R.E.D.I., 1966, vol. XIX, núm. 1, pàg. 21 a 39.

"El proyecto de Convenio de Divorcio de la Conferencia de la Haya", R.E.D.I., 1966, vol. XIX, núm. 4, pàg. 534 a 549.

MARZO, L. di, *Component Units of Federal States and International Agreements*, 1980.

MCLACHLAN, C., *"The New Hague Sales Convention and the*

limits of the Choice of Law Process", *The Law Quarterly Review*, 1986-oct., pàg. 591-627.

MEHREN, A.T. von i NADELMANN, K.H., "*The Hague Conference Convencion of june 1, 1970, on Recognition of Foreign Divorce Decrees*", *Family Law Quarterly*, 1971, vol. 5, pàg. 303 i ss.

MOCHI ONORY, A.G., "*L'undicesima sessione della conferenza dell'Aja di Diritto internazionale Privato*", *R.D.I.*, 1969, vol. 52, pàg. 18-38.

MORELLI, G., *Lezioni di d.i.p.*, 2ª ed., Padua, 1943.

"Note sulla individuazione della norma straniera richiamata dalla norma di d.i.pr.", *R.D.I.*, 1943, vol. 35, pàg. 3-18.

Elementi di d.i.p. italiano, 2ª ed., Nàpols, 1949.

MUNOZ MACHADO, *Las potestades legislativas de las Comunidades Autónomas*, Madrid, 1979.

NADELMAN, K.H., *i altes, Conflict of Laws: International and Interstate. Selected essays*. La Haia, 1972.

"Habitual Residence and Natioality as tests at The Hague; The 1968 Convention on Divorces", *47 Tex L. Rev.*, 1969, pàg. 766-769.

"The Hague Conference on Private International Law", *A.J.C.L.*, 1900, pàg. 583 i ss.

"Draft Convention concerning the international administration of states of deceased persons", *A.J.C.L.*, 1973, pàg. 39-140.

"The United States and the Hague Conference", 51
A.J.I.L., 1957, pàg. 618 i ss.

"Multilateral conventions in the conflicts field",
N.T.I.R., 1972, pàg. 107-168.

"Ways to unify conflict rules", N.T.I.R., IX, 1962, pàg.
349-361.

NADELMAN, K.H., i REESE, W.L., "The American Proposal at the
Hague Conference on Private International Law to use
the Method of Uniform Laws", 7 A.J.C.L. (1958), pàg.
239 i ss.

NIBOYET, "Conflit de lois interprovinciaux", *Repertoire de
droit international Lapradelle-Niboyet*, 1929, vol. IV,
pàg. 623-637.

NORTH, P.M., "Development of Rules of Private International
Law in the field of Family Law", R. des C., 1980-I,
vol. 166, pàg. 9-118.

DE NOVA, R., *Historical and comparative Introduction to
conflict of Laws*, R. des C., 1966-II, vol. 188, pàg.
437-621.

"Il conflitti di leggi e le norme con apposita
delimitazione della sfera di efficacia", D.I. 1959,
traducció francesa a *Mélanges Jacques Maury*, vol. I,
Paris, 1960, pàg. 377-401.

"Il caso «in re O'Keefe» e la determinazione della «lex
patria» di un cittadino britannico domiciliato all
estero", *Festschrift für Leo Raape*, Hamburg, 1940, pàg.
67-82.

"Il «domicile» come collegamento con un «law district»", *Giurispr. comp. dir. internaz. priv.*, vol. 11, 1954, pag. 319-324.

"Il richiamo di ordinamenti plurilegislativi. Studio di diritto interlocale et internazionale privato", *Studi nelle Scienze giuridiche e Sociali*, Università di Pavia, 1940, vol. 25, pag. 11-194.

"La IX Conferenza dell'Aja", *D.I.*, 1960, pag. 305-314.

"La Convenzione dell'Aja sulla legge applicabile gli incidenti stradali", *D.I.* 1969, pag. 104-112.

"La Convenzione dell'Aja sulla legge applicabile alla responsabilità per danni derivanti da prodotti", *R.D.I.P.P.*, 1973, pag. 330-336.

"La Convenzione dell'Aja e i sistema giuridici non unificati", *Estudios de Derecho Internacional*, Homenaje al Profesor Miaja de la Muela, Madrid, 1979, vol. II, pag. 1147 a 1166.

"Les systèmes juridiques complexes en droit international privé", *Rev. Crit.*, 1955, vol. XLIV, pag. 1-16.

"Natura del diritto interlocale", *R.D.I.*, anno 32 (1940), pag. 17-42.

Scritti di diritto internazionale privato, Padua, 1977.

OFFERHAUS, J., "*La Conférence de la Haye de Droit International Privé. Expériences et perspectives*", 16 *Ann. Suisse de Droit International*, 1959, pag. 27 i ss.

OLIVER, C.T., "The enforcement of treaties by a federal state", R. des C., 1974-I, pàg. 329-412.

OPPENHEIM-LAUTERPACHT, *International Law*, 7^a ed., 1948.

ORTIZ-ARCE, A., "El anteproyecto de convenio de la C.E.E. sobre ley aplicable a las obligaciones contractuales. Análisis del nuevo texto de marzo de 1978", R.I.E., 1979, pàg. 79-98.

OVERBECK, A. von, "Vers une convention internationale sur la loi applicable à la forme des testaments. Les principes d'une codification dans l'avant-projet de la Haye du 15 de mai 1959", *Annuaire Suisse de droit international*, 1959, vol. XV, pàg. 215 i ss.

"La Neuvième Session de la Conférence de la Haye de Droit International Privé", N.T.I.R., 1961, pàg. 31-60.

"Divers aspects de l'unificat du Droit International Privé, spécialement en matière de successions", R. des C., 1961-III, pàg. 529 i ss.

"Renvoi in the Institute of International Law", 12 *Am. J.C.*, 1963.

"L'application par le juge interne des Conventions de Droit International Privé", R. des C., 1971-I, pàg. 3 a 106.

"La Convention de la Haye sur la loi applicable aux régimes matrimoniaux", *Ann. Suiss de Droit International*, vol. XXXIII, 1977, pàg. 105 i ss.

PACHIONI, *D.I.P.*, 2^a Ed., Padova, 1935.

- PASTOR RIDRUEJO, *"El fraude a la Ley en Derecho interregional Español"*, R.E.D.I. 19 (1966), pàg. 40-55.
- PENNISI, *"Il problema sistematico del d.i.p."*, en Studi Senesi 1933, pàg. 199 i ss.
- PERASSI, *"Determinazione delle norme applicabili nei casi de rinvio ad un ordinamento giuridico plurilegislativo"*, en Giurisprudenza comparata di diritto internazionale privato. Vol. 10, 1944, pàg. 167 i 168.
- PEREZ BEVIA, J.A., *"Disposiciones imperativas y leyes de policía en el Convenio de Roma de 19 de junio de 1980 sobre ley aplicable a las obligaciones contractuales"*, R.E.D.I., 1982, núm. 1, vol. XXXIV, pàg. 99 a 124.
- PEREZ GIRALDA, A., *"La Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado: Indicios de una nueva orientación"*, R.E.D.I., 1982, núm. 1, vol. XXXIV, pàg. 139 a 151.
- PEREZ GONZALEZ, M. i PUEYO LOSA, J., *"Las Comunidades Autónomas ante el orden internacional"*, a *Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional*, Santiago de Compostela, 1982, pàg. 13-88.
- PEREZ VERA, E., *"El anteproyecto de Convenio sobre la ley aplicable a los regímenes matrimoniales de la Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado"*, en *Anuario de Estudios Sociales y Jurídicos*, Granada, 1976-V, pàg. 205 i ss.
- "La XIII Sesión de la Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado"*, R.E.D.I., 1977, vol. XXX, núm. 2-3, pàg. 395 a 398.

"El Convenio de la Haya sobre ley aplicable los regimenes económicos matrimoniales", en Estudios de Derecho Internacional, Homenaje al Profesor Miaja de la Muela, VV.AA. Ed. Tecnos, Madrid, 1979, T. I, pàg. 1167-1183.

PHILIP, A., "Hague Draft Convention on Matrimonial Propety", en A.J.C.L., 1976 (24), pàg. 307 a 318.

PIÑOL RULL, J.L., "La cuestión del Treaty-making power en los Estados federales: El caso de Quebec", Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional, Santiago de Compostela, 1982, pàg. 171 i ss.

POCAR, F., "Observations sur la notion de domicile dans les conventions internatinales", en Annuaire de l'association des Auditeurs et Anciens Auditeurs de l'Académie de Droit International de la Haye, 1965, pàg. 177 i ss.

"L'unification des règles de conflit en matière de contrats dans la Commuauté économique européenne", en Comunicazioni e studi (1978) (15) pàg. 165 a 193.

PUIG i FBRIOL i ROCA i TRIAS, E., Fundamentos del Derecho Civil de Cataluña, Barcelona, 1979.

Institucions del Dret Civil de Catalunya, Barcelona, 1984.

PUIG i SALELLAS, J.M., "El concepte de Dret civil català a l'Estatut de Catalunya", Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, Barcelona, 1980, pàg. 107 i ss.

- RABEL, "The conflict of Laws: A comparative Study", I. Ann. Arbor, 1945, pàg. 126 i ss.
- REBSE, W.L.M., "The Ninth Session of the Hague Conference on Private International Law", A.J.I.L., 1961, vol. 55, pàg. 447 i ss.
- "The Hague Convention on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages". Virginia Journal of International Law, 1979, vol. 20, pàg. 25 i ss.
- "Draft Convention on the Law applicable to products liability" A.J.C.L., 1973, pàg. 149-150.
- REMIRO BROTONS, A., "La actividad exterior del Estado y las Comunidades Autónomas", Estudios sobre la Constitución española de 1978. Universidad de Zaragoza, 1979.
- Lecciones de Derecho Internacional público. Formación de normas y obligaciones internacionales, Murcia, 1981.
- RIGAUX, F., Derecho Internacional Privado, I, 1985.
- ROCA i TRIAS, E., "L'estructura de l'ordenament civil espanyol", R.J.C., 1983, pàg. 125-178.
- "L'Estatut i el Dret Català", Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, Barcelona, 1980, pàg. 27-38.
- ROMANO, S., L'ordinamento giuridico, Florencia, 1945.
- RUILOBA SANTANA, Las competencias del Estado y de las Comunidades Autónomas.

SAJKO, K., "*La ley yugoslava de 1982 sobre Derecho Internacional Privado*", R.E.D.I., vol. XXXVI, 1-1984, pàg. 61-77.

SCRIMALI, *I conflitti interregionali di leggi nel diritto internazionale*, Palermo, 1935.

SIMO SANTONJA, V.L., "*Derecho intranacional e interregional*", Rev. de Derecho Notaria, 1960, núm. XXIX-XXX, pàg. 143-212.

SOKOL, M., "*Le fédéralisme yougoslave. Modèle constitutionnel et réalité politique*", R.I.D.C., 1-1986, pàg. 117 i ss.

STREIT, "*La conception du droit international privé en Grèce*", R. des C., 1927, vol. 20, pàg. 105 i ss.

SULKOWSKI, "*Conception du droit international privé d'après la doctrine et la pratique en Pologne*", R. des C., 1932, vol. 41, pàg. 626.

SUMAMPOW, *Les nouvelles Conventions de la Haye. Leur application par les juges nationaux*, 2 vol., Leyden, 1976 i 1984.

SZASZY, I., *Conflict of Laws in the Western, Socialist and developing countries*, Leyden, 1974.

"*People's democracies*", R. des C., vol. I, 1964, pàg. 178 i ss.

"*L'évolution des principes généraux du droit international privé dans les pays de démocratie populaire*", R. Crit., 1963, vol. 52, pàg. 1-42 i 233-262.

- TEDESCHI, *Il domicilio nel d. i p.*, Genova, 1933.
- TOMAS ORTIZ DE LA TORRE, J.A., *Las Convenciones en la Conferencia de la Haya de Derecho Internacional Privado*, Facultad de Derecho Complutense, Madrid, 1974.
- TOMASSI DI VIGANANO, "*Sul rinvio ad ordinamenti plurilegislativi*", *Studio Cagliari*, (1965-1966), vol. 45, pàg. 447 i ss.
- TORRES ELIAS, J., "*Los países árabes e Irán*", *Geografía de la Sociedad Humana*, Barcelona, 1981, Sec. VII, cp. I, vol. 6, pàg. 155-204.
- TOUCHARD, J., *Historia de las Ideas Políticas*, Madrid, 1969.
- TUNC, A., *El derecho de los Estados Unidos*, Barcelona, 1971.
- UDINA, *Elementi di diritto internazionale Privato*, Roma, 1933.
- UNITED KINGDOM. Private International Law Committee, Fourth Report (formal validity of wills) presented to Parliament by the Lord High Chancellor by command of her Majesty. Cmnd. 491, London, 1958.
- VARADY, "*International Conflict of Laws in Yugoslavia*", *N.I.L.R.*, 1976, pàg. 137-150.
- VARIA, *L'efficacia delle sentenze straniere nelle convenzioni multilaterali dell'Aja et della C.E.E.*, Padua, 1969.
- VICHER, F., "*Conference de la Haye de Droit International. Actes et Doc. IX Sessió, 5 au 26 oct. 1960. Compte rendu détaillé*". *Revue de droit suisse*, 1962, pàg. 306 i ss.

VILAR, P., *Historia de España*, París, 1971.

VINAS FARRE, R., *Unificación del derecho internacional privado. Conferencia de la Haya de D.I.Pr.*, Barcelona, 1978.

VITTA, E., *Conflitti interni ed internazionali. Saggio comparativo*, 2 vol., Torino, 1954-55.

Diritto internazionale privato, vol. I, Torino, 1972.

"*Il diritto interpersonale*", *Ann. dir. comp. e di studi legislativi*, 1952, vol. 28, pàg. 119-230.

"*Ordinamento plurilegislativi*", *Noviss. Dig. it.* XII (1965), pàg. 3 i ss.

"*International Conventions and National Conflict system*", *R. des C.*, 1969-I, vol. 126, pàg. 111 i ss.

"*La Conférence de la Haye de D.I.Pr. en 1980. Evolution and Perspectives*", *R. des C.*, 1980, vol. 168, pàg. 127 i ss.

WINTER, L.I. de, "*Le principe de la nationalité s'effuite-t-il peu a peu? De Conflictu legum (Mélanges Kolloewjin-Offerhaus)*", *N.T.I.R.*, 1962, pàg. 514 i ss.

"*Nationality or Domicile?. The present state of Affairs*", *R. des C.*, 1969-III, vol. 128, pàg. 423 i ss.

A N N E X